

ISSN 2227-6890

ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

**Серія: Актуальні проблеми розвитку
українського суспільства**

№ 1'2021

ХАРКІВ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ**

**Національний технічний
університет
«Харківський політехнічний
інститут»**

**MINISTRY OF EDUCATION
AND SCIENCE OF UKRAINE**

**National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"**

**Вісник Національного
технічного університету
«ХПІ». Серія: Актуальні
проблеми розвитку
українського суспільства**

№ 1 2021

Збірник наукових праць

Видання засноване у 1961 р.

**Харків
НТУ «ХПІ», 2021**

**Bulletin of the National
Technical University
"KhPI". Series: Actual
problems of Ukrainian
society development**

No. 1 2021

Collection of Scientific papers

The edition was founded in 1961

**Kharkiv
NTU "KhPI", 2021**

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства = Bulletin of the National Technical University "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development : зб. наук. пр. / Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». – Харків : НТУ «ХПІ», 2021. – № 1 2021. – 118 с. – ISSN 2227-6890.

Видання присвячене визначенню проблем розвитку українського суспільства та пошуку шляхів їх вирішення засобами соціально-гуманітарних наук та технологій.

Для науковців, викладачів вищої школи, аспірантів, студентів і фахівців в гуманітарних галузях.

The publication is devoted to the identification of problems of Ukrainian society development and the search for ways of solving them by means of humanities and social sciences and technologies.

For scientists, teachers of higher education, postgraduates, students and specialists in humanitarian fields.

Свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 23772–13612Р від 14 лютого 2019 року.

Мова статей – українська, російська, англійська.

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства включений до довідника періодичних видань бази даних Ulrich's Periodicals Directory (New Jersey, USA) та проекту «Наукова періодика України» УРАН.

Офіційний сайт видання: <http://aprus.khpi.edu.ua>

Засновник

Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Редакційна колегія серії

Відповідальний редактор:

Тараров Я. В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Заст. відповідального редактора:

Скляр В. М., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Відповідальний секретар:

Фрадкіна Н. В., доц., НТУ «ХПІ», Україна

Технічний редактор:

Маліков В. В., канд. іст. наук, НТУ «ХПІ», Україна

Члени редколегії:

Андрейчук Н. І., проф., ЛНУ ім. Івана Франка, Україна

Бадан А. А., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Бурега В. В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Владленова І. В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Горошко О. І., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Гура Т. В., доц., НТУ «ХПІ», Україна

Жером Дармон, проф., Університет Ліон, Франція

Дольська О. О., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Краснокутська Н. С., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Купріянов Є. В., доц., НТУ «ХПІ», Україна

Левченко О. П., проф., НУ «Львівська політехніка», Україна

Міщенко В. А., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Олав Аарна, проф., Естонська бізнес-школа, Естонія

Передалова Л. В., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Петутіна О. О., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Романовський О. Г., проф., чл.-кор. НАПН України,

НТУ «ХПІ», Україна

Рущенко І. П., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Савченко Л. П., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Сеппо Холта, проф., Університет Тампере, Фінляндія

Соколенко В. А., проф., НТУ «ХПІ», Україна

Хижняк Л. М., проф., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, Україна

Штанько В. І., проф., ХНУРЕ, Україна

Юшко О. В., доц., НТУ «ХПІ», Україна

Founder

National Technical University
"Kharkiv Polytechnic Institute"

Editorial staff

Associate editor:

Tararoev Ya. V., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Deputy associate editor:

Sklyar V. M., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Executive secretary:

Fradkina N. V., docent, NTU "KhPI", Ukraine

Technical editor:

Malikov V. V., cand. hist. sc., NTU "KhPI", Ukraine

Editorial staff members:

Andreichuk N. I., prof., Ivan Franko Lviv National University, Ukraine

Badan A.A., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Bureha V.V., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Vladlenova I. V., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Horoshko O. I., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Hura T.V., docent, NTU "KhPI", Ukraine

Jerome Darmont, prof., University of Lyon, France

Dolska O.O., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Krasnokutska N.S., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Kuprianov Y. V., docent, NTU "KhPI", Ukraine

Levchenko O. P., prof., NU "Lviv Polytechnics", Ukraine

Mishchenko V. A., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Olav Aarna, prof., Estonian Business School, Estonia

Perevalova L. V., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Petutina O.O., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Romanovsky O.H., prof., member-cor. of NAPS of Ukraine,

NTU "KhPI", Ukraine

Rushchenko I. P., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Savchenko L. P., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Seppo Holtta, prof., University of Tampere, Finland

Sokolenco V. A., prof., NTU "KhPI", Ukraine

Khyzhniak L. M., prof., V.N. Karazin KhNU, Ukraine

Shtanko V.I., prof., NURE, Ukraine

Yushko O. V., docent, NTU "KhPI", Ukraine

Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «ХПІ».

Протокол № 4 від 28 грудня 2021 р.

© Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2021

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ

НАУКОВО-КОМУНІКАТИВНІ ЗАХОДИ ФАКУЛЬТЕТУ «СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»

Не зважаючи на те, що в умовах карантинних обмежень доводиться працювати в режимі онлайн, перша половина 2021 року для факультету соціально-гуманітарних технологій, як завжди, була плідною на міжнародні науково-практичні конференції, ініціаторами проведення яких є його кафедри. Так, широкі можливості для презентацій наукових результатів, наукових дискусій, обміну досвідом із вітчизняною та міжнародною науковою спільнотою дають традиційні щорічні психолого-педагогічні конференції кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна (завідувач кафедри професор Романовський Олександр Георгійович). Такими є:

VII Міжнародна науково-практична конференція «Ідеї академіка І.А. Зязюна у працях його учнів і соратників» (травень, 2021), VII Міжнародна науково-практична конференція «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації» (вересень, 2021); VII Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика» (жовтень, 2021); V Міжнародна науково-практична конференція «Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами» (жовтень, 2021). Проведені конференції були представлені науковою спільнотою Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Національної академії педагогічних наук України, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Інституту інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Балтійської міжнародної академії (Латвія) Петрошанського університету (Румунія) Румунсько-німецького університету Сібіу (Румунія) Могильовського державного університету ім. А.О. Кулешова (Білорусь) Міжнародного інституту менеджменту «IMI-NOVA» (Молдова), Школою менеджменту університету Тампере (Фінляндія). Загальна кількість учасників конференцій складає до 500 осіб.

На велику увагу заслуговує Міжнародна науково-практична конференція «Філософія в

сучасному світі» (листопад, 2021), проведена кафедрою філософії (завідувач кафедри професор Тараросєв Яків Володимирович). Конференція сприяла висвітленню філософських проблем сучасного суспільства, зокрема питань розвитку філософії науки і техніки. На конференції розглядалися правові та соціокультурні питання розвитку української держави, акумулювання її потенціалу через вирішення проблем духовного та фізичного здоров'я нації. У роботі конференції взяло участь 98 осіб, ними були не тільки викладачі та науковці НТУ «ХПІ», але й представники інших ЗВО України та й представники інших країн (Академічне

співтовариство Міхала Балудянського м. Кошиці, Словаччина; Щецинський університет, (Польща); Університет Тлемсена, Алжир; Литовський університет спорту, Литва; Мішкольцький університет, Угорщина).

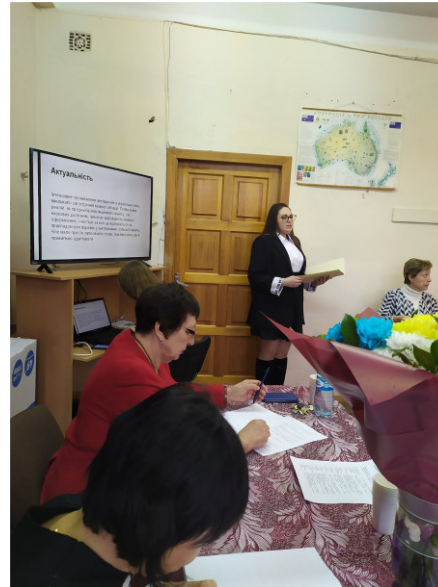
Міжнародна наукова конференція CoLInS під егідою кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем (завідувачка кафедри професор Шаронова Наталія Валеріївна) стала платформою для обміну досвідом та новими знаннями в галузі комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних систем між науковцями, студентами та аспірантами. Роль конференції у вдосконаленні навчального процесу та розвитку наукової думки неможливо переоцінити. Перша міжнародна конференція з комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних систем (CoLInS–2017) пройшла у квітні 2017 року, а плідна співпраця з Politechnika Śląska та LIMSI-CNRS & Université Paris-13 сприяла подальшому залученню до Програмного комітету у якості члена комітету та інформаційного партнера провідної установи в галузі комп'ютерної лінгвістики та комп'ютерної лексикографії – Українського мовно-інформаційного фонду (УМІФ) НАН України. У 2021 році CoLINS 2021 зібрала до 500 учасників з різних країн, включаючи Азербайджан, Німеччину, Індію, Казахстан, Кувейт, Марокко, Польщу, Росію, Сербію, Словенію, Туреччину, Уганду, Україну та Великобританію.

У 2021 році кафедра українознавства, культурології та історії науки (завідувач професор Скляр Володимир Миколайович) долучила викладачів всіх кафедр факультету соціально-

гуманітарних технологій до участі у Всеукраїнській науково-теоретичній конференції студентів та аспірантів «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта і соціальний прогрес». Студенти й аспіранти НТУ «ХП», інших закладів вищої освіти м. Харкова, України, країн близького й далекого зарубіжжя взяли активну участь у такому важливому науково-комунікативному заході. Загальна кількість учасників конференції склала близько 100 осіб.

Кафедрою ділової іноземної мови та перекладу НТУ «ХП» (завідувачка кафедри професор Бадан Антоніна Анатоліївна) проведено щорічну Всеукраїнську науково-практичну конференцію студентів та молодих науковців «Проблеми розвитку гуманітарних наук в контексті глобальних трансформацій сучасного комунікаційного простору» (жовтень, 2021), у пленарному засіданні якої взяли участь не лише молоді науковці та викладачі кафедри, а й представники Національного аерокосмічного університету «ХАІ» імені М. С. Жуковського, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Національної академії Національної гвардії України, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія», Харківського національного університету радіоелектроніки та Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. На чотирьох секційних засіданнях виступило 50 доповідачів, відбулося всебічне обговорення різноманітних проблем сучасного технічного та художнього перекладу, досліджень мови та мовлення, методики викладання. Проведення таких заходів може

привернути увагу взагалі до значення іноземних мов у сучасному українському суспільстві у світлі процесів євроінтеграції та глобалізації.

Пленарне засідання Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців «Проблеми розвитку гуманітарних наук в контексті глобальних трансформацій сучасного комунікаційного простору».

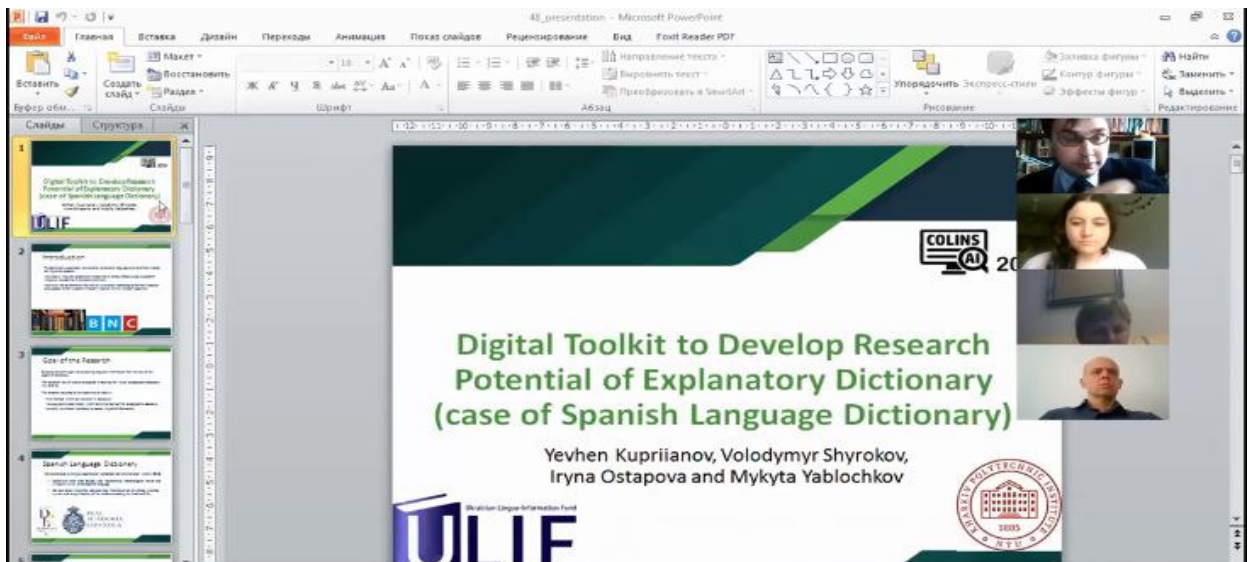

Проведення міжнародних конференцій – завжди велика подія! За доброю традицією, міжнародні конференції, які проводить факультет соціально-гуманітарних технологій, відкриває ректор НТУ «ХП» професор Сокол Євген Іванович.

Пленарне засідання VII Міжнародної науково-практичної конференції «Ідеї академіка І.А. Зязюна у працях його учнів і соратників».

Засідання Секції 5 Міжнародна наукова конференція CoLInS

СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 659.1:316

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.01

О.А. КОЗЛОВА

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕКЛАМИ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ

Стаття присвячена соціологічному аналізу реклами як соціального інституту. Зазначається, що поняття «соціальний інститут» широко використовується в соціології ще з XIX сторіччя і є одним із найважливіших елементів соціальної структури суспільства. Реклама як соціальний інститут – це стійкі типи та форми соціальної практики, за допомогою яких упорядковується процес формування індивідуальних, групових і суспільних уявлень про ідеальну модель соціальної практики у сфері споживання, а також пропонуються шляхи реалізації цієї моделі для даної людини, групи, суспільства в цілому. Інституціональний підхід в соціології, передбачає аналіз структури, функцій (як явних, так і латентних, а також дисфункцій) того чи іншого соціального інституту. Проаналізовані функції реклами (до яких належать економічна – стимулювання споживачів до придбання товарів, що тим самим сприяє зростанню ділової активності, підвищенню обсягів капіталовкладень і кількості робочих місць; соціальна – інструментарій реклами дедалі частіше використовується для вирішення гострих соціальних проблем; політична – засоб боротьби за голоси виборців; світоглядна – реклама стає одним із найважливіших факторів формування світогляду людини; психологічна – реклама впливає на бажання та мрії покупця; освітня – у процесі перегляду реклами, а також упровадження нових технологій товарів і послуг, про які вона розповідає, людина може черпати для себе інформацію абсолютно з усіх сфер життя; естетична – кращі зразки рекламних звернень із часів їх першої появи і до наших днів можна вважати творами прикладного мистецтва). Також розглянуто дисфункції реклами в сучасному суспільстві. Дисфункція соціального інституту - явища невідповідності діяльності соціального інституту наявним соціальним потребам або негативні наслідки його функціонування. Дисфункції реклами проаналізовані автором під двома кутами зору – із соціальної та етичної точки зору й з економічної точки зору. Автором розкрито основні характеристики та тенденції, які визначають сучасний розвиток реклами у глобальному масштабі.

Ключові слова: соціальний інститут, інституційний підхід, реклама, економічна функція реклами, соціальна функція реклами, політична функція реклами, ідеологічна функція реклами, психологічна функція реклами, освітня функція реклами, дисфункції реклами.

Е.А. КОЗЛОВА

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РЕКЛАМЫ КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА

Статья посвящена социологическому анализу рекламы как социального института. Отмечается, что понятие «социальный институт» широко используется в социологии еще с XIX века и является одним из важнейших элементов социальной структуры общества. Реклама как социальный институт – это устойчивые типы и формы социальной практики, посредством которых упорядочивается процесс формирования индивидуальных, групповых и общественных представлений об идеальной модели социальной практики в сфере потребления, а также предлагаются пути реализации этой модели для данного человека, группы, общества в целом. Институциональный подход в социологии, предполагает анализ структуры, функций (как явных, так и латентных, а также дисфункций) того или иного социального института. В статье проанализированы функции рекламы (к которым относятся экономическая – стимулирование потребителей к приобретению товаров, что тем самым способствует росту деловой активности, повышению объемов капиталовложений и количества рабочих мест; социальная – инструментарий рекламы все чаще используется для решения острых социальных проблем; политическая – реклама как средство борьбы за голоса избирателей, мировоззренческая – реклама становится одним из важнейших факторов формирования мировоззрения человека, психологическая – реклама влияет на желания и мечты покупателя; образовательная – в процессе просмотра рекламы, а также внедрения новых технологий товаров и услуг, о которых она рассказывает, человек может черпать информацию абсолютно из всех сфер жизни,

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія:

Актуальні проблеми розвитку українського суспільства, № 1 2021

эстетическая – лучшие образцы рекламных обращений со времен их первого появления и до наших дней можно считать произведениями прикладного искусства). Также рассмотрены дисфункции рекламы в современном обществе. Дисфункция социального института – явления несоответствия деятельности социального института имеющимся социальным потребностям или негативные последствия его функционирования. Дисфункции рекламы проанализированы автором под двумя углами зрения – с социальной и нравственной точки зрения и с экономической точки зрения. Автором определены основные характеристики и тенденции, определяющие современное развитие рекламы в глобальном масштабе.

Ключевые слова: социальный институт, институциональный подход, реклама, экономическая функция рекламы, социальная функция рекламы, политическая функция рекламы, идеологическая функция рекламы, психологическая функция рекламы, образовательная функция рекламы, дисфункции рекламы.

O.A.KOZLOVA

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF ADVERTISING AS A SOCIAL INSTITUTION

The article is devoted to the sociological analysis of advertising as a social institution. It is noted that the concept of "social institution" has been widely used in sociology since the 19th century and is one of the most important elements of the social structure of society. Advertising as a social institution is stable types and forms of social practice, through which the process of formation of individual, group and social ideas about the ideal model of social practice in the sphere of consumption is streamlined, and ways of implementing this model for a given person, group, society as a whole are proposed. The institutional approach in sociology involves the analysis of the structure, functions (both explicit and latent, as well as dysfunctions) of a particular social institution. The article analyzes the functions of advertising (which include economic - stimulating consumers to purchase goods, which thereby contributes to the growth of business activity, an increase in investment and the number of jobs; social - advertising tools are increasingly used to solve acute social problems; political - advertising as a means of fighting for votes, ideological - advertising is becoming one of the most important factors in the formation of a person's worldview, psychological - advertising affects the desires and dreams of the buyer; educational - in the process of viewing advertising, as well as the introduction of new technologies of goods and services about which it talks, a person can draw information from absolutely all spheres of life, aesthetic - the best examples of advertising messages from the time of their first appearance to the present day can be considered works of applied art). Dysfunctions of advertising in modern society are also considered. Dysfunction of a social institution is a phenomenon of inconsistency between the activities of a social institution and existing social needs or negative consequences of its functioning. Dysfunctions of advertising are analyzed by the author from two angles - from a social and moral point of view and from an economic point of view. The author identifies the main characteristics and trends that determine the modern development of advertising on a global scale.

Key words: social institution, institutional approach, advertising, economic function of advertising, social function of advertising, political function of advertising, ideological function of advertising, psychological function of advertising, educational function of advertising, advertising dysfunctions.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тим, що реклама стала набувати дедалі все більшого значення, впливаючи на світогляд людини, її інтереси, потреби і бажання. Реклама як соціальне явище існує протягом тривалого часу, але саме у ХХ столітті вчені визнали її одним із впливових системоутворюючих чинників розвитку суспільства. Причому реклама впливає як на всю суспільну структуру в цілому, так і на конкретних членів суспільства, зокрема. У людини змінюється свідомість, стереотипи, ціннісні орієнтації. Досить часто, заглиблюючись у рекламу, вона починає повністю міняти свій власний спосіб життя відповідно до того, що пропонує реклама. Таким чином, на сьогоднішній день реклама є одним із базових соціальних інститутів суспільства, що і зумовлює актуальність вивчення даної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційний підхід до вивчення соціальних феноменів започаткували ще засновники соціології

– О. Конт та Г. Спенсер. Соціологічне обґрунтування генези реклами як соціального інституту зробив у своїх роботах В. Зомбарт. Реклама як об'єкт міждисциплінарних досліджень розглядається в роботах А. Айзейберга, Д. Бернета, В. Велза, А. Дейяна, Ф. Джефкінза, Г. Діхтль, Г. Кратера, Ф. Котлера, та інших науковців. Особливості реклами у сучасних суспільствах описуються у роботах Ж. Бодрійяра, П. Бурдьє, Е. Фромма, серед вітчизняних науковців можна зазначити Н. Лисицю.

Метою статті є соціологічний аналіз реклами як соціального інституту, її соціокультурних функцій та дисфункцій, а також розгляд змін, що відбуваються у рекламі як соціальному інституті.

Виклад основного матеріалу. Поняття «соціальний інститут» широко використовується в соціології ще з ХІХ сторіччя і є одним із важливих елементів соціальної структури суспільства. У загальному вигляді соціальний інститут можна визначити як історично сформовану стійку форму

організації спільної діяльності людей. Реклама як соціальний інститут – це стійкі типи та форми соціальної практики, за допомогою яких упорядковується процес формування індивідуальних, групових і суспільних уявлень про ідеальну модель соціальної практики у сфері споживання, а також пропонуються шляхи реалізації цієї моделі для даної людини, групи, суспільства в цілому.

Слід зазначити, що як соціальне явище, тобто важливу для людини частину соціальної реальності рекламу можна ідентифікувати з періоду руйнування цехової організації виробництва XVI-XVII століть. Саме цей час В. Зомбарт визначає як «початок реклами». Однак, про рекламу як про соціальний інститут для західних країн можна говорити лише з початку XX століття, коли ця сфера діяльності оформилася як стійкий комплекс норм, правил, технологій та організаційних структур. Призначення його полягало в тому, щоб упорядкувати процес формування індивідуальних, групових і суспільних уявлень про ідеальну модель споживання, а також запропонувати шляхи реалізації цієї моделі для даної людини, групи та суспільства в цілому. Для реклами як соціального інституту, тобто певної системи нормативно закріплених, деперсоніфікованих ролей і статусів, характерні такі ознаки: 1) Обов'язковою умовою інституціоналізації є існування стійкою соціальної потреби у тих функціях, що виконує соціальний інститут. Реклама виконує ряд функцій, які буде проаналізовано нижче, але головна з них – інформаційна. Тобто реклама, перш за все, надає певну інформацію. 2) Реклама як соціальний інститут гарантує типізацію споживчої поведінки людей, забезпечуючи тим самим стабільність загальної системи в цілому (тобто робить поведінку людей стандартизованою та типовою для певних умов). 3) Також умовою інституціоналізації є організаційне оформлення соціального інституту. Реклама, будучи потужною галуззю економіки, характеризується стійкістю структури, комплексом формальних норм і правил, а також неформальних цінностей, які розділяються її членами. Діяльність рекламних агенцій регулюється законодавством (зокрема, законом України про рекламу), нормативно-правовими актами та етичним кодексом, дотримання яких у професійній діяльності контролюється державою та професійними об'єднаннями [6]. 4) Для роботи соціального інституту необхідно, щоб встановлені ним установки, стереотипи стали надбанням внутрішнього світу особистості, її ціннісних орієнтацій та очікувань. Реклама реалізує цю умову – під її впливом відбуваються значні зміни у психологічних і поведінкових характеристиках аудиторії.

Що стосується українського суспільства, то реклама у повному об'ємі (тобто комерційна реклама) стала активно використовуватися та набула ознак соціального інституту тільки на початку 90-х років XX ст. з переходом до ринкової економіки.

Інституціональний підхід в соціології, перш за все, передбачає аналіз структури, функцій (як явних, так і латентних, а також дисфункцій) того чи іншого соціального інституту.

Роль реклами в сучасному суспільстві не обмежується ані межами комерційних комунікацій, ані навіть всією ринковою діяльністю. Значення реклами зростає практично в усіх сферах суспільного життя. Реклама як соціальний інститут виконує такі функції:

1) економічну. Стимулювання споживачів до придбання товарів. Тим самим реклама сприяє зростанню ділової активності, підвищенню обсягів капіталовкладень і кількості робочих місць. Міжнародна рекламна асоціація так розвинула цю думку в журналі «Newsweek»: «Коли реклама робить свою роботу, мільйони людей зберігають свою!». Реклама забезпечує і загострює конкуренцію, дозволяючи споживачам товарів розширити їх вибір. Реклама також сприяє розширенню ринків збуту, стимулює прискорення обігу коштів. Цим вона підвищує загальну ефективність функціонування національних економік у цілому. Згідно з Вільямом Уеллсом, реклама виконує шість основних економічних функцій:

- створює обізнаність про товари і бренди;
- формує імідж бренда;
- переконує потенційних покупців у необхідності придбання товарів;
- стимулює попит на товари;
- забезпечує нагадування про необхідність придбання товарів;
- підкріплює минулий досвід купівель [1];

2) соціальну. Реклама щоденно і масажовано впливає на абсолютну більшість населення. Тому у сучасному суспільстві інструментарій реклами дедалі частіше використовується для вирішення гострих соціальних проблем. Широкого застосування в цьому плані набула соціальна реклама. Вона виходить за межі економічних завдань і спрямована на досягнення більш гармонійних відносин у суспільстві (популяризація здорового способу життя; підтримка незахищених верств населення; боротьба з бідністю, злочинністю, забрудненням навколишнього середовища; популяризація численних громадських організацій і фондів і багато інших, не менш важливих цілей);

3) політичну. В умовах демократії у багатьох країнах зростає роль політичної реклами як засобу боротьби за голоси виборців. Саме рівень і професіоналізм політичної реклами та іміджмейкерів значною мірою впливає на розстановку політичних сил;

4) ідеологічну (світоглядну). Вона тісно пов'язана з політичною, що не дивно, тому що в сучасному суспільстві реклама стає одним із найважливіших факторів формування світогляду людини. Можна навести масу прикладів того, яке місце займала реклама у зміцненні та поширенні

комуністичної ідеології в Радянському Союзі. Партійне гасло радянських часів «Партія – розум, честь і совість нашої епохи!» – приклад реалізації ідеологічної функції реклами;

5) психологічну. Реклама впливає на бажання та мрії покупця, але не звертається до його розуму. На думку Е. Фромма: «Реклама апелює не до розуму, а до почуттів; у такій рекламі з'являється елемент мрії повітряного замку, і за рахунок цього вона приносить людині певне задоволення (типу кіно), але в той же час посилює його почуття меншовартості і безсилля» [2];

6) освітню. У процесі перегляду реклами, а також упровадження нових технологій товарів і послуг, про які вона розповідає, людина може черпати для себе інформацію абсолютно з усіх сфер життя (від причин появи нальоту на плитці у ванній кімнаті до останніх інноваційних розробок у комп'ютерній техніці). Американський письменник Е. Доктороу з цього приводу зазначив: «Кожен звертає увагу на рекламу. Це сучасна школа, люди. Менш ніж за хвилину телевізійна реклама прокрутить перед вами ціле життя. Покаже дитину, будинок, автомобілі, вручення дипломів ... Розповість, який ти солідний і яким ти міг стати. Реклама – це навчальна одиниця» [3].

7) естетичну (культурну). Кращі зразки рекламних звернень із часів їх першої появи і до наших днів можна за правом вважати творами прикладного мистецтва. Як приклади, можна навести рекламні вивіски, плакати і щити, написані видатними художниками, які зробили великий внесок у розвиток світового мистецтва живопису. У жанрі рекламного відеоролика хоча б один раз працювали більшість видатних кінорежисерів світу, починаючи з братів Люм'єр. Серед них Федеріко Фелліні, Клод Лелюш, Андрон Міхалков-Кончаловський, Девід Лінч, Акіра Куросава та ін. З реклами починали свій творчий шлях у великий кінематограф такі всесвітньо відомі кінорежисери, як Джеймс Камерон, Девід Фінчер, Люк Бессон та ін. Професійно виконані носії зовнішньої реклами (щити, вивіски, банери та інші) давно стали органічною частиною естетичного середовища сучасних міст, вносячи різноманітність, барвистість, експресію в міські пейзажі.

Однак, як і будь-якому іншому соціальному інституті, рекламі притаманні й дисфункції. Дисфункція соціального інституту – явища невідповідності діяльності соціального інституту наявним соціальним потребам або негативні наслідки його функціонування. До дисфункцій реклами можна віднести:

а) із соціальної та етичної точки зору реклама нав'язує споживачеві товари та послуги, потреби в яких у нього може і не бути; реклама нав'язує споживачеві систему цінностей; перегляд реклами в переважній більшості випадків не є бажаним і добровільним (від перегляду реклами неможливо відмовитися, не може бути вибраний перегляд без

реклами); реклама є інструментом прихованого насильства над волею; в деяких випадках ефективність реклами досягається за рахунок активного експлуатування людських інстинктів для управління увагою і формування позитивних асоціацій з рекламованим об'єктом; негативно впливає на свідомість і підсвідомість людини;

б) з економічної точки зору реклама збільшує витрати виробництва (витрати на рекламу включаються у вартість товару), призводячи до підвищення споживчої ціни, критики називають подібне явище «рекламним податком», який побічно оплачує кожна сім'я, наприклад, у США експертами називається сума в межах \$ 2,5 тис. на рік; сприяє монополізації ринку (дрібні виробники не спроможні забезпечувати своїй продукції рекламну підтримку, яку можна порівняти з рекламою великих корпорацій); реклама завищує попит на товар, а слідом за цим дозволяє завищити і ціни [4].

Реклама є сферою, яка знаходиться в постійній зміні. Розвиток реклами має специфічні особливості в кожній країні. Основними факторами змін у рекламній сфері є стан і темпи зростання національної економіки, політична ситуація в країні, система державного регулювання рекламної діяльності, фактори культурного порядку та інше. В той же час можна виділити основні тенденції, які визначають сучасний розвиток реклами в глобальному масштабі. До глобальних тенденцій розвитку реклами можна віднести таке:

1) стабільне зростання глобального рекламного бюджету. Збільшення рекламних витрат постійно випереджає темпи зростання світової економіки. Світове лідерство в рекламних витратах традиційно утримують США;

2) падіння економічної ефективності реклами. Випереджаюче зростання обсягів рекламних бюджетів порівняно зі збільшенням обсягів виробництва при всій позитивності цієї динаміки для рекламистів свідчить про постійне зниження ефективності рекламних витрат. Явище це має об'єктивний, стійкий і загальносвітовий характер;

3) однією з основних відповідей рекламистів і рекламодавців на зниження ефективності реклами з'явилася інтеграція реклами з іншими інструментами маркетингу. Реальністю став той факт, що маркетинг в економічно розвинених країнах вже став і основною філософією рекламного бізнесу. Практичний маркетинг запропонував масу інструментів ефективного впливу на адресатів реклами;

4) використання інноваційних рекламних засобів (Інтернет, мобільна реклама та ін.);

5) глобалізація рекламно-комунікаційного ринку, процес концентрації рекламного бізнесу. Глобалізація рекламного ринку – наслідок глобалізації світової економіки;

6) посилення такої комунікаційної характеристики реклами, як інтерактивність [5];

7) підвищення рівня соціальної

відповідальності і зростання ролі саморегулювання рекламистів. Реалізація цієї тенденції є логічним наслідком збільшення ролі реклами в сучасному суспільстві. Дуже важливі сфери соціально-економічного життя, з одного боку, багато в чому залежать від успіхів розвитку цивілізованої реклами, з іншого – дуже чутливі до недобросовісності, невдач і зловживань у рекламі.

Висновки. Таким чином, реклама як соціальний інститут в сучасному суспільстві набуває дедалі все більшого значення, впливаючи на світогляд людини, її інтереси, потреби і бажання. Причому реклама впливає і на всю суспільну структуру в цілому, і на конкретних членів суспільства, зокрема. Тому існує негайна необхідність створення механізмів суспільного й державного контролю рекламної діяльності, в тому числі, і через ґрунтовний соціологічний аналіз реклами та рекламної діяльності.

Список літератури

1. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации. Интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти ; пер. с англ. Н. Габенов, В. Кузин. СПб. и др. : Питер, 2011. 545 с.
2. Джефкінс Ф. Реклама: Практичний посібник / Пер. англ., доп. і ред. Д. Ядіна. К.: Знання, 2001. 456 с.
3. Лисиця Н. М. Соціологія реклами : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. М. Лисиця, Ю. В. Белікова. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 208 с.
- 4 Райс, Эл. Позиционирование : битва за узнаваемость / Э. Райс, Дж. Траут ; пер. С. Жильцов ; общ.

ред. Ю. Н. Каптуревский. СПб.: Питер, 2001. 256 с.

5. Росситер Дж. Р., Перси Л. Реклама и продвижение товаров. СПб., 2011. 476 с.

6 Закон України про рекламу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>

References (transliterated)

1. Bernet Dzh. "Marketynhovye kommunykatsyy. Yntehyrovannyi podkhod [Marketing communications. Integrated approach]" / Dzh. Bernet, S. Moryarty ; per. s anhl. N. Habenov, V. Kuzyn. SPb. y dr. : Pyter, 2011. 545 p.
2. Dzhefkins F. "Reklama: Praktychnyi posibnyk [Advertising: A Practical Guide]" / Per. anhl., dop. i red. D. Yadina. K.: Znannia, 2001. 456 p.
3. Lysytsia N. M. "Sotsiologhiia reklamy : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv [Sociology of advertising: a textbook for students of higher educational institutions]" / N. M. Lysytsia, Yu. V. Bielikova. Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina, 2012. 208 p.
4. Rais, El. "Pozytsionirovaniye : bytva za uznavaemost [Positioning: the battle for visibility]" / Э. Райс, Дж. Траут ; пер. С. Жильцов ; obshch. red. Yu. N. Kapturevskiy. SPb.: Pyter, 2001. 256 p.
5. Rosstyter Dzh. R., Persy L. "Reklama y prodvyzhenye tovarov [Advertising and promotion of goods]". SPb., 2011. 476 p.
6. Zakon Ukrainy "Pro reklamu [Law of Ukraine on Advertising]". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Надійшла (received) 16.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Козлова Олена Аркадіївна (Козлова Елена Аркадьевна, Olena Kozlova) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри соціології і публічного управління; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6335-0612>

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 378.4(477.54):94(471.54)

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.02

Д. Ю. ЖУРИЛО, А. О. ЛАРІН

ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО ІНСТИТУТУ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Розглядається діяльність співробітників Харківського політехнічного інституту, які залишилися в Харкові під час окупації у роки Великої Вітчизняної війни. Ці співробітники не змогли вчасно покинути місто через неналежну організацію евакуації інституту. Важкі обставини змусили багатьох співробітників інституту співпрацювати з окупаційною владою, однак це співробітництво не дуже багато дало загарбникам, проте допомогло вижити більшості науковців ХПІ та зберегти будівлі інституту, бібліотечні фонди та лабораторне обладнання. Наведено прізвища видатних науковців та викладачів, які були в окупації. Показані жахи нової влади: голод, холод, загибель мирного населення. Більшість викладачів і співробітників Харківського політехнічного інституту змушені були міняти на продукти харчування власні речі, прикраси, будівельні матеріали. Наведено факти порушення німецькими військами міжнародного права. Показано, що німецька влада сприяла дрібному кустарництву, роздрібній торгівлі, наданню побутових послуг. Однак, основною метою німецьких військ було забезпечення німецької армії продуктами харчування, спорядженням, транспортом, житлом, а також відправка молоді та працездатного населення на примусові роботи до Німеччини. Німецька преса займалася дезінформацією, поширюючи брехливі заповнення про щасливе життя східних робітників у Німеччині, про залучення їх до європейської культури, про їх відпочинок і дозволя. Описано, що завдяки діяльності видатного хіміка, професора Павла Дідусенка, вдалося налагодити випуск сірників і мила. Завдяки реалізації цих дефіцитних у воєнний час предметів першої необхідності, вдалося зберегти життя великій кількості співробітників Харківського політехнічного інституту.

Ключові слова: німецька окупація, евакуація, окупаційна влада, місцеве управління, Наукова управа, Харківський політехнічний інститут.

Д. Ю. ЖУРИЛО, А. А. ЛАРИН

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХАРЬКОВСКОГО ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ВО ВРЕМЯ НЕМЕЦКОЙ ОККУПАЦИИ

Рассматривается деятельность сотрудников Харьковского политехнического института, оставшихся в Харькове во время оккупации. Эти сотрудники не смогли вовремя покинуть город из-за плохой организации эвакуации института. Трудные обстоятельства вынудили многих из них сотрудничать с оккупационной властью, однако, это сотрудничество не очень много дало захватчикам, зато помогло выжить большинству ученых ХПИ и сохранить здания института, библиотечные фонды и лабораторное оборудование. Приведены фамилии выдающихся ученых и преподавателей, которые были в оккупации. Показаны ужасы новой власти: голод, холод, гибель мирного населения. Большинство преподавателей и сотрудников Харьковского политехнического института вынуждены были менять на продукты питания собственные вещи, украшения, строительные материалы. Приведены факты нарушения немецкими войсками международного права. Показано, что немецкие власти способствовали мелкому кустарничеству, розничной торговле, оказанию бытовых услуг. Однако, основной целью немецких войск было обеспечение немецкой армии продуктами питания, снаряжением, транспортом, жильем, а также отправка молодежи и трудоспособного населения на принудительные работы в Германию. Немецкая пресса занималась дезинформацией, распространяя лживые уверения о счастливой жизни восточных рабочих в Германии, о приобщении их к европейской культуре, об их отдыхе и досуге. Описано, что благодаря деятельности выдающегося химика, профессора Павла Дидусенко, удалось наладить выпуск спичек и мыла. Благодаря реализации этих дефицитных в военное время предметов первой необходимости, удалось сохранить жизнь большому количеству сотрудников Харьковского политехнического института.

Ключевые слова: немецкая оккупация, эвакуация, оккупационная власть, местное управление, Научная управа, Харьковский политехнический институт.

D. Yu. ZHURILO, A A. LARIN

ACTIVITIES OF KHARKIV POLYTECHNICAL INSTITUTE DURING THE GERMAN OCCUPATION

The article examines the activities of employees of the Kharkiv Polytechnic Institute who remained in Kharkiv during the Nazi occupation during the Great Patriotic War. These employees were unable to leave the city on time due to the poor organization of the evacuation of the institute. Difficult circumstances forced many of them to cooperate with the occupiers. However, this cooperation did not give much to the invaders, but it helped most of the scientists of the Kharkiv Polytechnic Institute to survive and preserve the buildings of the institute, library collections and laboratory equipment. The names of outstanding scientists and teachers who were in the occupation are given. The horrors of the new government are shown: hunger, cold, the death of civilians.

Most of the teachers and staff of the Kharkiv Polytechnic Institute were forced to exchange their own things, jewelry, and building materials for food. The facts of violation of international law by German troops are given. It is shown that the German authorities promoted small-scale handicrafts, retail trade, and the provision of household services. However, the main goal of the German troops was to provide the German army with food, equipment, transport, housing, as well as sending young people and the able-bodied population to forced labor in Germany. The German press was engaged in disinformation, spreading false assurances about the happy life of Eastern workers in Germany, about introducing them to European culture, about their rest and leisure.

It is described that thanks to the activities of an outstanding chemist, Professor Pavel Didusenko, it was possible to establish the production of matches and soap. Thanks to the implementation of these essential necessities, scarce in wartime, it was possible to save the lives of a large number of employees of the Kharkiv Polytechnic Institute.

Key words: German occupation, evacuation, occupation power, local government, Scientific Council, Kharkov Polytechnic Institute.

Постановка проблеми. Коли наприкінці липня 1941 р. перед німецьким командуванням стало питання – на якому стратегічному напрямку (Ленінград, Москва чи Київ) вести наступ, бо продовжувати атакувати на всіх трьох напрямках німці вже не могли, більшість генералів вермахту наполягали на московському. Але фюрер Адольф Гітлер вибрав київський напрямок, заявивши при цьому: «Необхідно знищити промисловість противника, щоб позбавити росіян можливості виробляти озброєння. Харків важливіше, ніж Москва» [1, с. 149]. У результаті наступ на Москву було відкладено, а більша частина України окупована німецько-фашистськими військами. Операція була закінчена взяттям Харкова 25 жовтня 1941 р.

Метою публікації є висвітлення окупаційного періоду життя співробітників політехнічного інституту.

Гітлерівці прекрасно усвідомлювали, яке значення Харків мав для вироблення озброєння і хотіли використовувати його потенціал у своїх цілях. Через спішне залишення міста багато вчених не встигли евакуюватися. Метою даної роботи є визначення долі працівників Харківського політехнічного інституту (ХПІ), що залишилися на окупованій території. На жаль, ця тема і досі не вивчена, в літературних джерелах дані щодо цього питання відсутні. Мабуть, жодний автор не розглядав наслідки окупації не в плані матеріальних втрат, а у плані втрат соціальних; у плані неотримання навіть не прибутку, а знань; загибелі видатних вчених, утиску прав і навіть репресій осіб,

які мешкали на окупованій території і відсторонення їх від подальшої активної виробничо-наукової діяльності. (У післявоєнний період у характеристиках, які були потрібні з будь-якого випадку: заняття вакантної посади, поїздки за кордон, отримання квартири й інше – існувало формулювання: «перебував на окупованій території»).

Виклад основного матеріалу. Провалена евакуація вишів призвела не лише до втрати матеріальних цінностей, а й до кинутих напризволяще вчених. Хоча у звітах, наприклад, по ХЕТІ, чесно вказано, «вивезти лабораторне обладнання, на жаль, не вдалося». «Бібліотека інституту мала 12,6 тисяч томів, багато журналів технічного напрямку на різних мовах». Більш-менш вдалося евакуювати обладнання ХММІ, але, лише на 70–75%.

Німецькі війська деякі жителі Харкова зустрічали хлібом-сіллю. За іронію долі, це були ті самі люди, які найбільш славили комуністичну партію. Перші кілька днів місто фактично було віддане на розтерзання солдатам вермахту, які грабували, руйнували будови, розстрілювали харків'ян. Вже у перші дні окупації на балконах будинків і телеграфних стовпах уздовж центральних вулиць міста було повішено 116 городян. Ці дії активно підтримували командуючий 6-ї армії фельдмаршал Вальтер фон Рейхенау та перший німецький комендант Георг фон Браун. Але, нелюдська злоба не подовжила життя катів: 14 листопада 1941 р. від радіокерованої міни по радіосигналу Іллі Старінова з Воронежу Георг фон

Браун, разом зі своїм штабом, відправився у пекло. Це був привіт кату від професора ХТІ Миколи Пільчикова. 14 січня 1942 р. в Рейхенау стався інсульт, а 17 січня під час перельоту на лікування з Полтави до Лейпцигу при посадці в м. Львові літак зазнав аварії, під час якої фельдмаршалу відірвало голову.

Перше, що зробила окупаційна влада, – це почала залучати до служби у поліцію та міські органи влади людей, незадоволених комуністичною владою. Так бургомістром Харкова було призначено колишнього професора ХТІ Олексія Івановича Крамаренка, який довгі роки чекав зміни влади [1, арк. 3]. Під його проводом було виконано перепис населення. За неповні два роки панування німців, було проведено аж три переписи. За проходження реєстрації з кожного дорослого жителя стягували плату в розмірі 1 карбованця, а з євреїв – 10 карбованців. За переписом німці виділили юдеїв, склавши так звані «жовті списки», бо надруковані вони були на жовтому папері.

З 15–16 грудня 1941 почалося масове знищення євреїв Харкова. Бургомістр Крамаренко доповідав: «За два дні виселено 8547 євреїв, у результаті чого звільнилося 58 129 квадратних метрів житлової площі». Українська міська управа вселила понад 1500 сімей своїх прихильників у спорожні квартири євреїв. За іншими даними, було виселено понад 10 000 (і навіть 20 000) юдеїв, яких зігнали у гетто в районі Харківського тракторного заводу, а потім їх було знищено у Дробицькому яру.

Відомо, що у наступаючих німецьких військ в кожному великому підрозділі (від батальйону і вище) була книга, в яку були внесені вчені, медики, партійні та інші діячі. Більша частина з них підлягала негайному розстрілу, менша частина – використанню за фахом. Тому не дивно, що німецька окупаційна влада почала наводити порядок на свій лад. У міжнародному праві питання окупації викладені у вимогах 4-ї Гаазької конвенції 1907 р. «Про закони і звичаї Сухопутних воєн», але гітлерівська Німеччина заявила, що вона не пов'язана з міжнародним правом і буде встановлювати на окупованій території «новий порядок». Німців було явно замало для наведення ладу в Харкові. Тому нова влада залучала місцеве населення до служби в поліції. В першу чергу, туди йшли українські націоналісти, з якими спочатку окупаційна влада заговорила і навіть дозволила відновити у Харкові громадську організацію «Просвіта», хоча потім багатьох з цих приспівників знищила.

Умови життя харків'ян в окупованому місті були надзвичайно важкими. Головною проблемою в цей час став страшний голод, що виник унаслідок повної байдужості міської влади до питань поставок продовольства. Люди виживали, як могли – міняли свій скарб на їжу, готовили їжу з чого можна і не можна. Не дивно, що чимало жителів помирало. За даними міської санстанції, 54% померлих у лютому 1942 р. станом на 2 березня не було поховано. Повної

статистики немає і досі. За даними Харківської міської управи, в 1942 році від голоду померло 13 139 харків'ян, що становило більше половини всіх померлих за цей період. Від розстрілів, голоду та хвороб загинули академік О. М. Бекетов, проф. О. М. Ефрос, проф. М. Г. Бурачек, проф. С. М. Ігумнов, проф. І. М. Лик, проф. С. М. Стахорський, проф. О. С. Федоров, доц. О. М. Данилевський, доц. А. М. Родкевич, доц. В. І. Єндовицький, доц. М. Т. Журавльов, доц. М. І. Пономарьов, викл. З. М. Кибальчич, викл. І. Є. Кримов, викл. І. Г. Смагин, викл. З. Е. Тир, під бомбами загинув проф. А. Й. Гундер та багато інших. Вічна пам'ять загиблим!

Наказ фельдмаршала фон Ерїха фон Манштейна, говорив: «Єврейсько-більшовицька система повинна бути знищена... положення з продовольством у країні вимагає, щоб війська годувалися за рахунок місцевих ресурсів, а можливо більша кількість продовольчих запасів залишалася для Рейху. У ворожих містах значній частині населення доведеться голодувати. Не слід, керуючись помилковим почуттям гуманності, щонебудь давати військовополоненим або населенню, якщо тільки вони не перебувають на службі німецького вермахту». Маючи дозвіл «біржі праці», після реєстрації у фінвідділі районної управи (тобто, здавши автобіографію і приблизний прейскурант вартості виробів і послуг), мешканці міста могли стати кустарями. Вони мали право відкрити приватні майстерні з ремонту та пошиття одягу, взуття, ремонту годинників і предметів домашнього побуту, виготовлення фотографій і виробів з металу. Кустарі звітували перед фінвідділом щотижня. Газета «Нова Україна» писала у 1942 р., що завдяки примусу кустарів та торговців працювати з банками, в Харкові є вже 5 мільйонерів! Але, всім доводилося економити на всьому і платити податки: 15% з доходу, 10% із зарплати. А жителі області вносили ще й натуральний податок (м'ясо, молоко, яйця, овочі та ін.).

Німецькій владі вкрай були потрібні робочі руки та забезпечення армії та тилу матеріальними благами, насамперед, харчами, матеріалами та речами. Німці не вважали українців та росіян за людей, населення окупованого міста розглядалося, як невичерпне джерело примусової праці для задоволення потреб Німеччини та її «непереможної армії». Тому з кінця 1941 р. у Харкові розгортається кампанія з вербування фахівців на роботи до Німеччини, на стінах будинків розклеюються афіші і плакати з текстами закликів. Газета «Нова Україна», що видавалася в окупованому Харкові, була наповнена статтями про «щасливе життя харків'ян у Німеччині». При цьому німці масово знищували поранених та полонених, юдеїв та циган.

Таким чином, для німецької окупації Харкова було характерно:

- найсильніший голод (та смертність від нього) серед цивільного населення, особливо, в першу зиму окупації;

- терор та знущання, особливо проти людей, підозрюваних у прорадянських настроях;

- масове винищення євреїв з привласненням їхнього майна;

- терпимість до «чорного ринку», на якому дуже активно діяли німецькі солдати;

- повне небажання німецької влади заохочувати будь-які українські націоналістичні рухи (хоча було відроджено «Просвіту», почалось діловодство та з'явилася преса українською мовою) і в той же час прагнення посягти ворожнечу між українцями і росіянами;

- викорінення російського й українського культурного життя і скасування всякої освіти (якщо не брати до уваги кількох початкових шкіл);

- відоме заохочення кустарів і крамарів, але лише дуже мляві спроби німецьких ділових кіл відновити Харків як великий промисловий центр;

- прагнення частини української дрібної буржуазії (типу кустарів і крамарів) всіма силами пристосуватися до важких умов, а головне вижити;

- крайнє невдоволення населення німцями через масове відправлення молоді до Німеччини для рабської праці;

- існування радянського підпілля і широке поширення антинімецьких настроїв в місті, в першу чергу, серед дітей і підлітків, які втратили можливість вчитися.

Ті органи («місцевого управління»), які існували в місті, – український бургомістр і його міська рада, – цілком підпорядковувалися німецькій військовій владі. Тому окупаційна влада утворила Наукову управу, під керуванням якої чимала кількість харківських вишів було зведено в один Політехнічний інститут. Тим більш, що німецька установа «Віртшафскомандо», яка займалася господарчою діяльністю, вимагала організувати ремонт техніки, спорядження, забезпечити харчами армію та окупаційну владу, не забуваючи рідню у Німеччині, яка з нетерпінням чекала на продуктові посилки з України.

Керівником Наукової управи став проф. Леонід Петрович Крамаренко, колишній декан факультету сільськогосподарського машинобудування ХММІ, член-кореспондент АН УРСР. Науковій управі передавалися університет, до якого було включено інститути: 1-й та 2-й Медичні, Стоматологічний, Фармацевтичний, Гідрометеорологічний, Юридичний та Іноземних мов; Харківський політехнічний інститут, до якого було включено інститути: ХММІ, ХЕТІ, ХХТІ, Інженерно-будівельний, Інженерів комунального господарства, частково – Текстильного та Автошляхового, Сільськогосподарський інститут, до якого було включено інститути – Зоотехнічний, Ветеринарний, Механізації сільського господарства та частково деякі інші. Тимчасово були законсервовані інститути: Педагогічний, Фізичної культури та Інженерно-економічний.

Забігаючи наперед, можна визначити, що подалі, не зважаючи на чисельні труднощі, практично, хоч як, працював лише Харківський політехнічний інститут. Інші наукові та навчальні установи імітували діяльність. До керуючого

додавалися охоронці. Така собі «наукова» установа.

Наукова управа призначила відповідальних, які фактично виконували обов'язки ректорів та директорів установ. В ХПІ це був доц. В. С. Кривицький. Наукова управа розташовувалася неподалік від Політеху: на вул. Каплунівській (нині вул. Мистецтв), 4.

Наукова управа прагнула відкрити у Харкові Академію наук, спромоглась відкрити Раду наук, в яку запросили найвідоміших вчених, зібрала анкети та біографії вчених та дослідників, багато разів складала кошториси на розвиток науки у місті, планували відродити Донбас тощо. Взагалі, основне, що вдалося Науковій управі, так це підтримати німецькими пайками деяких вчених, і, тим самим, врятувати їх від загибелі. Об'єктивно кажучи, сім'я архітектора Олексія Бекетова отримувала сім пайків. Але це не врятувало старого академіка.

А де є матеріальні цінності – є і заavidки. Нічим іншим не можна пояснити заяви професора Михайла Ветухова до німецької влади щодо бездіяльності ректора університету Павла Соловйова. Звинувативши Соловйова у втраті матеріальних цінностей, від'їзді викладачів, нерозумінні «проблем, що Нова Україна ставить перед нашим храмом науки», та ще багато у чому, Ветухов з 20 квітня 1942 р. зайняв його місце.

Німці вимагали запустити наукові інститути, насамперед, Інститут Металів та Вугільний. Але робота йшла зі скрипом. По-перше, спеціалісти, які були у місті, не особливо бажали передавати свої знання німцям. Багато хто зі спеців пам'ятали по 1918 р. зовсім інших німців, які були повною протилежністю фашистам. Вони не виступали проти, але й допомагати не поспішали. З другого боку, як і міська управа, Наукова управа постійно змінювалася. Постійні реорганізації, структурні перебудови, розмежування функцій відділів і обов'язків виконавців, створення нових і ліквідація інших підрозділів, спроби скоротити численні штати (і пайки), звільнення другорядних службовців – ось найхарактерніші риси життя Харківської наукової управи. Як кажуть, вектору не було: весь пар пішов у свисток. Ці події не були результатом виключно волі і переконань О. І. Крамаренка. Сильний тиск на структуру обох управ, крім німецької влади, чинили і харківські націоналісти, і саме життя, а також нездатність управ впоратися зі своїми проблемами. 19 квітня 1942 р. О. І. Крамаренко підписав останній наказ, як обер-бургомістр Харкова. Німецьке командування змістило його, надаючи владу українським націоналістичним колам у особі Олександра Платоновича Семененка. Екс-бургомістр деякий час після цього працював головою науково-технічної ради. Згідно даних адресного столу міської управи, у січні 1943 р. О. І. Крамаренко вибув з постійного місця проживання у в'язницю. Далі про його долю нічого не відомо.

Початкові школи, які пропонували створити, німців не цікавили так само, як і навчання

студентів. Тому ці ідеї Харківської наукової управи не були не те, щоб реалізовані, вони навіть не розглядалися. Максимум, що вдалося – створити Харківське українське наукове товариство (копіюючи товариство «Просвіта»), серед фундаторів якого був не лише колишній ректор університету Павло Соловйов, а й Юрій Шевельов.

Для «заспокоєння і розради» населенню, яке переживало тяготи війни, окупанти дозволили вільне відправлення релігійних культів і проведення богослужінь у раніше закритих храмах. Навіть Наукова управа розглядала питання реставрації Покровського собору м. Харкова.

Новостворений німцями ХПІ існував у складі 4 факультетів: хімічного (9 професорів, 7 доцентів, 11 асистентів), механічного (13 професорів, 39 доцентів, 16 асистентів), електротехнічного (1 професор, 7 доцентів, 4 асистенти) та будівельного (9 професорів, 12 доцентів, 6 асистентів). Разом було 134 викладача. А до війни у виші працювало близько 500 викладачів. Було зареєстровано у Харкові у 1941 р. більше 700 колишніх студентів [1, арк. 1]. Цікаво, що усі викладачі повідомляли про себе, що вони за походженням росіяни або українці. Лише проф. Д. С. Черкес (засновник харківської каналізації) вказував, що він – караїм. І хоча, караїми – це одна з гілок юдаїзму, його німці не чіпали: вчені розповіли Гітлеру, що караїми – це не юдеї.

Керівництво об'єднаного інституту вважало, що воно у змозі забезпечити підготовку студентів за рядом спеціальностей:

- гаряча обробка металів та ливарництво;
- холодна обробка металів;
- сільськогосподарські машини;
- двигуни та трактори;
- технологія мінеральних речовин;
- технологія поживних речовин;
- технологія пірогенних речовин;
- шляхи сполучень;
- водопостачання, каналізація та гідравлічні споруди;
- електрообладнання промислових підприємств [1, арк. 2].

Навіть сьогодні перелік спеціальностей виглядає солідно. А у 1941 р. – це було на рівні кращих світових вишів.

Згодом, було виділено гроші на зарплатню і, наприклад, у квітні 1942 р. співробітники ХПІ отримали зарплатню від 300 крб. (прибиральниці) до 3500 карб. (директор інституту). Але, звісно, основною винагородою за працю був пайок. Пайки були різними. Для керівництва були додатки до пайку з «фонду директора». Допоміжним робітникам – прибиральницям, столярам, слюсарям, бібліотекарям, кур'єрам, охоронцям додатків часто не видавали. Хоча їм доводилось працювати по 5,5 днів на «фортифікаційних роботах» згідно з наказом німецького командування. Відмовлення та запізнення каралося за законами військового часу. Харчуванням забезпечувало німецьке командування. Але наступного дня дозволяли вихідний за рахунок

інституту...

При реформуванні інститутів було назначено відповідальних. Так за хіміко-технологічний інститут відповідав проф. П. Т. Дідусенко, за машинобудівний – проф. С. М. Богатирьов, за електротехнічний – проф. О. Х. Хинкулов [1, арк. 13]. Першим їх обов'язком стала ревізія стану навчальних та жилих корпусів інститутів, які було виділено з ХПІ у 1930 р. і які знову ставали одним вишем.

Порушників дисципліни звільняли, тому дисципліна була достатньо високою. Документи, Накази по Інституту кінця 1941 р. мають чимало заяв про прийом на будь-яку роботу та заяв відпустити на 2–3 дня для поїздки на село за харчами, або за сімейними обставинами. Ох, і діставалося від поліцаїв «міньяльникам» – жителям Харкова та навколишніх селищ, які ходили по селах і вимінювали за носильні речі продукти. Поліцаї безперемонно відбирали у них дорогі речі і продукти. Мабуть, побори є традиційною «слабкістю» деяких «правоохоронців» всіх епох, народів і режимів!

Цікаво, що накази ХПІ підписував О. В. Терещенко – колишній завідувач кафедри металознавства. Його обрали на посаду на засіданні Харківської наукової управи. Кандидатур було дві: О. В. Терещенко та О. І. Крамаренко. За О. В. Терещенка було подано 17 голосів, а за О. І. Крамаренко – 20 голосів. Незважаючи на вибори, О. В. Терещенко одразу призначили Першим проректором ХПІ, а, згодом, директором: О. І. Крамаренко був бургомістром і не бажав позбутися цієї посади [2, арк. 1].

Організацію ХПІ засіданням від 29.11.1941 р. проводили відкритим голосуванням при наявності однієї кандидатури і закритим при наявності двох і більше кандидатур. Інститут у першому приближенні було сформовано наступним чином.

Деканами факультетів одногослосно призначалися:

Будівельного факультету – проф. Я. В. Столяров.

Механіко-будівельного – проф. О. В. Терещенко.

Хімічного – проф. П. Т. Дідусенко.

Електротехнічного – проф. О. Х. Хинкулов [2, арк. 2].

Завідувачами кафедр призначалися.

Механіко-будівельний факультет:

кафедра технології металів – доц. Г. В. Прокопенко;

кафедра теорії машин та механізмів – проф. М. М. Глаголев;

кафедра деталей машин та ПТО – проф. Б. П. Дашкевич;

кафедра ливарне виробництво – проф. Є. Є. Фарафонов;

кафедра станків – проф. А. І. Троїцький;

кафедра технології машинобудування – проф. О. М. Богатирьов;

кафедра гарячої обробки металів – проф. О. В. Терещенко;

кафедра теплових двигунів та теплових

станцій – проф. В. Т. Цветков;
 кафедра сільськогосподарських машин – проф. Л. П. Крамаренко;
 кафедра тракторів – проф. В. О. Константинов;
 кафедра паротягів – доц. С. М. Куценко;
 кафедра теплотехніки – доц. М. М. Граціанський [2, арк. 2].
 Електротехнічний факультет:
 кафедра загальної та теоретичної електротехніки – доц. Д. А. Щукарьов;
 кафедра електростанцій та передачі електроенергії – доц. Д. Д. Федоровський;
 кафедра електроустаткування промислових підприємств – проф. О. Х. Хинкулов;
 кафедра електромашин та апаратів – інж. Б. М. Шматько [2, арк. 3].
 Хімічний факультет:
 кафедра технології органічних речовин – акад. М. І. Кузнецов;
 кафедра технології неорганічних речовин – проф. П. І. Введенський;
 кафедра технології силікатів – проф. О. І. Крамаренко;
 кафедра технології електрохімічного виробництва – А. П. Машовець;
 кафедра неорганічної хімії – проф. О. С. Федоров (подає розстріляний);
 кафедра органічної хімії – проф. Г. М. Дружинін;
 кафедра фізичної та колоїдної хімії – проф. П. П. Козакевич;
 кафедра аналітичної хімії – проф. П. Т. Дідусенко;
 кафедра процесів та апаратів – проф. С. М. Стахорський (розстріляний в 1941 р.).
 Будівельний факультет:
 кафедра будівельної механіки та кафедра залізобетонних конструкцій – проф. Я. В. Столяров;
 кафедра будівельних робіт – проф. Ф. А. Черноморченко;
 кафедра металевих та дерев'яних конструкцій – доц. М. С. Черкасов;
 кафедра водопостачання – проф. М. Г. Малишевський;
 кафедра каналізації – проф. Д. С. Черкес;
 кафедра опалення і вентиляції – доц. І. М. Ілік;
 кафедра підмурів та фундаментів та кафедра колійних та безколійних шляхів – проф. Ф. О. Беляков;
 кафедра геодезії – проф. М. В. Вяхирев.
 По трьох кафедрах не було кандидатур, та було вирішено об'явити конкурс на заміщення вакантних посад: завідувачів кафедр архітектури, мостів, гідротехнічних споруд.
 Завідувачами кафедр загальних дисциплін призначалися:
 кафедра математики – проф. В. Х. Бржечка;
 кафедра фізики – проф. М. І. Сахаров;
 кафедра іноземних мов – проф. М. П. Жинкін;
 кафедра графіки – проф. І. Д. Єлісеєв.
 Уже за місяць, 1 січня 1942 р. до складу професорсько-педагогічного складу додалися

завідувачі:
 кафедри гідравліки та гідромашин – доц. М. М. Стрилецький;
 кафедри механічної технології волокнистих речовин – проф. М. М. Лебедєв;
 кафедри теоретичної механіки – доц. Макаров (ініціали в документі відсутні);
 кафедри архітектури – проф. М. Ф. Покорний [2, арк. 3].

У бібліотеці працювали героїчні жінки, які, ризикуючи життям, рятували для наступних поколінь унікальні видання ХІІІ. Низький їм уклін! Це завідувачка відділом, а у період окупації директор бібліотеки – Віра Геннадіївна Демарма (у дівочтві – графиня Соболевська), бібліотекарі Н. Г. Латишева, Н. С. Юркевич, О. В. Чикова, О. О. Тяміна, Н. К. Зенкевич, Л. І. Вистотська, М. В. Левицька, С. В. Тутаєва, М. Г. Кравцова, О. В. Пантелєєва, П. М. Цуканова, О. Г. Цитинер, бібліографи Г. М. Одарченко, Е. І. Хірна, Е. І. Тараканова [1, арк. 17]. Однак заняття так і не почались, і більша частина цих жінок вимушена була перейти у прибиральниці та двірники.

Однією з найуспішніших ланок ХІІІ була типографія. Завідувач Ольга Олександрівна Яніславська та її співробітники П. К. Видоренко, Г. О. Толстуха, О. Р. Мирошниченко, І. І. Ушаков, А. Г. Зайцева виконували чимало замовлень зі сторони, заробляючи для вишу чималі гроші та матеріальні цінності, насамперед, продукти [3, арк. 52]. А ще було багато завідувачів кабінетами, лаборантів, препаративів, двірників, швейцарів, керуючих домами, тощо.

Німецьку владу не цікавила освіта на окупованій території. Але Політехнічний інститут завжди славився не лише отриманням освіти, а й прикладними частинами знань. Тому німці загрузали виробничі міцності інституту виробництвом запчастин для карбюраторів, які випускали тисячами, дистильованою водою для акумуляторів, деякими медикаментами. Паралельно йшло листування: німецький порядок повинен бути у всьому. Можна відзначити, що деякі німецькі порядки були гуманніше більшовицьких. Наприклад, за пологи та вагітність німці вимагали виплатити жінці не лише 100% заробітку, але й додатковий пайок.

Почались роз'їзди співробітників у пошуках роботи. Вже з початку 1942 р. поїхали на пошуки проф. М. П. Жинкін та доц. К. М. Густин [4, с. 148].

Але політехніки не були б інженерами-технологами, як би не знайшли виходу. Блискучім виходом із становища стала робота з виготовлення сірників та мила, соди та оцту. Фондатором виробництва був професор Павло Тимофійович Дідусенко. Цей непересічний інженер, безумовно, забезпечивши роботою до півсотні співробітників ХІІІ, фактично зберіг їм життя. Сам старий професор також не шиковав. Умови життя і сім'ї професора були дуже складні. Зберіглася записка Дідусенка до керівництва з проханням виділити йому за готівковий розрахунок пальмової олії для

вживання в їжу, хоча на той період вона харчовим продуктом не вважалася. Він зумів організувати виготовлення соломки для сірників, виготовлення голівок сірників, їх фасування та реалізацію. Асистенти та доценти працювали робітниками, комірниками, шоферами, механіками тощо [4, с. 149].

Сірники та мило були ліквідним товаром, який охоче купували на чорному ринку: державна промисловість була відсутня, а попит був чималий. Часто співробітники отримували зарплатню не грошима, а сірниками або милом. Потім їх продавали посереднику, отримуючи суттєву різницю. Збереглися розписки, що «отримав для реалізації 40 шматків мила по 30 крб. На 1200 карб. куплено м'ясо конини» [3, с. 122].

Крім того, декілька шматків мила, або коробок сірників легко відкривали майже усі двері по постачанню різних деталей та матеріалів для потреб інституту. Усім цим робітникам видавали «просвітянський пайок». Крім того, ним підтримували спеціалістів з математики, співробітників бухгалтерії, охорони, лабораторій; професорів, осіб старше 50 років [4, с. 27].

Так виживали наші попередники у скрутні часи окупації.

Висновки. Німецька окупаційна влада об'єднала в 1941 р. декілька інститутів в один потужний Харківський політехнічний інститут. В його складі було заплановано три інститути: хіміко-технологічний інститут, за який відповідав проф. П. Т. Дідусенко, за машинобудівний – проф. С. М. Богатирьов, за електротехнічний – проф. О. Х. Хинкулов.

Планувалася підготовка студентів за рядом спеціальностей:

- гаряча обробка металів та ливарництво;
- холодна обробка металів;
- сільськогосподарські машини;
- двигуни та трактори;
- технологія мінеральних речовин;
- технологія поживних речовин;
- технологія пірогенних речовин;
- шляхи сполучень;
- водопостачання, каналізація та гідравлічні споруди;
- електрообладнання промислових підприємств.

Але, за рядом причин, сплановані інститути не побачили студентів в аудиторіях ХПІ аж до визволення міста.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Журило Дмитро Юрійович (Журило Дмитрий Юрьевич, Zhurilo Dmitry Yurievich) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0015-9412>

Ларін Андрій Олексійович (Ларин Андрей Алексеевич, Larin Andrew Alekseevych) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1274-4333>

Важливим питанням є подальша доля вчених та педагогів, що, перебуваючи на окупованій території, працювали на окупантів. Однак це окреме питання і йому буде присвячена наступна стаття.

Список літератури

1. Гот Г. Танковые операции / Герман Гот. М.: АСТ, СПб: Полигон, 2006. 223 с.
2. Державний архів Харківської області (ДАХО). Ф. Р-3744. Оп. 1, С. 2. Списки викладачів. 1941–1943 рр.
3. ДАХО. Ф. Р-3744. Оп. 2, С. 2. Протокол № 1 засідання Совета інститута об організації інститута, его структури, утвердження директора інститута, деканов факультетов и заведующих кафедрами. 22 листопада 1941 р.
4. ДАХО. Ф. Р-3744. Оп. 2, С. 25. Список профессорско-преподавательского состава и сотрудников института на получение пайка. Табель явки на работу работников спичечного производства. Травень – червень 1942 р.
5. Журило А. Г. Нариси історії Харківського політехнічного інституту. Конспект лекцій / А. Г. Журило, Д. Ю. Журило; НТУ «ХПІ», Харків : ФЛП Панов А. Н., 2021. 216 с.

References (transliterated)

1. Got G. Tankovyeye operatsii [Tank operations] / German Got. M.: AST, SPb: Poligon, 2006. 223 p.
2. "Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti (DAKHO). F. R-3744. Op. 1, P. 2. Spiski vkladachiv. 1941–1943 [State Archives of Kharkiv Region (DAHO). F. R-3744. Op. 1, P. 2. Lists of teachers. 1941–1943]".
3. DAKHO. F. R-3744. Op. 2, P. 2. "Protokol № 1 zasedaniya Soveta instituta ob organizatsii instituta, yego struktury, utverzheniya direktora instituta, dekanov fakul'tetov i zaveduyushchikh kafedrami [Protocol No. 1 of the meeting of the Council of the Institute on the organization of the Institute, its structure, approval of the director of the Institute, deans of faculties and heads of departments]". 22 listopada 1941.
4. DAKHO. F. R-3744. Op. 2, P. 25. "Spysok professorsko-prepodavatelskogo sostava y sotrudnykov ynstytuta na poluchenye payka. Tabelyavky na rabotu rabotnykov spychechno proyzvodstva [List of the teaching staff and employees of the institute to receive rations. Report card for the work of match production workers.]". Traven – cherven 1942 r.
5. Zhurylo A. N. "Narysy istoriyi Kharkivskoho politekhnichnoho instytutu. Konspekt lektsiy [Essays on the history of Kharkiv Polytechnic Institute. Lecture notes]" / A. N. Zhurylo, D. Yu. Zhurylo; NTU «KHPi», Kharkiv : FLP Panov A. N., 2021. 216 p.

Надійшла (received) 14.09.2021

*В.М. СКЛЯР***ЧИСЕЛЬНІСТЬ ТА ЕТНІЧНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ КОЛОНТАЇВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОКРУГИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 РОКУ)**

На основі аналізу статистичних матеріалів перепису населення 1926 року проведено дослідження чисельності населення та етнічного складу населення Колонтаївського району Харківської округи. Встановлено чисельність та етнічний склад населення кожної із 10-ти сільських рад цього району. Визначено чисельність населення у 1926 році кожного із 31-го населеного пункту району, середню чисельність населення однієї сільської ради, одного сільського населеного пункту та одного сільського домогосподарства. Доведено, що ключовою ознакою населення Колонтаївського району та всіх його 10-ти сільських рад залишалася його етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців на тлі мінімального територіального представництва етнічних меншин, розселених дисперсно.

Ключові слова: статистика, перепис населення, етнічний склад, сільрада, Колонтаївський район, українці.

*В. М. СКЛЯР***ЧИСЛЕННОСТЬ И ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ КОЛОНТАЕВСКОГО РАЙОНА ХАРЬКОВСКОГО ОКРУГА (ПО МАТЕРИАЛАМ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ 1926 ГОДА)**

На основе анализа статистических материалов переписи населения 1926 года проведено исследование численности населения и этнического состава населения Колонтаевского района Харьковского округа. Установлены численность и этнический состав населения каждого из 10 сельских советов этого района. Определены численность населения в 1926 году каждого из 31 населенного пункта района, средняя численность населения одного сельского совета, одного сельского населенного пункта и одного сельского домохозяйства. Доказано, что ключевым признаком населения Колонтаевского района и всех его 10 сельских советов оставалась его этническая однородность – абсолютное доминирование по численности украинцев на фоне минимального территориального представительства этнических меньшинств, расселенных дисперсно.

Ключевые слова: статистика, перепись населения, этнический состав, сельсовет, Колонтаевский район, украинцы.

*V.M. SKLYAR***NUMBER AND ETHNIC COMPOSITION OF THE POPULATION OF THE KOLONTAI DISTRICT OF THE KHARKIV DISTRICT (ACCORDING TO THE CENSUS OF THE 1926 POPULATION CENSUS)**

Based on the analysis of statistical materials of the 1926 census, a study of the population and ethnic composition of the population of the Kolontaiv district of the Kharkiv district was conducted. The number and ethnic composition of the population of each of the 10 village councils of this district have been determined. The population in 1926 of each of the 31 settlements of the district, the average population of one village council, one rural settlement and one rural household were determined. It has been proved that the key feature of the population of Kolontaiv district and all its 10 village councils remained its ethnic homogeneity - absolute dominance in the number of Ukrainians against the background of minimal territorial representation of ethnic minorities dispersed.

Key words: statistics, population census, ethnic composition, village council, Kolontaevsky district, Ukrainians.

Постановка проблеми. Дослідження чисельності та етнічного складу населення України є важливою складовою сучасної етнології. Надзвичайно важливе значення належить дослідженням етнічного складу населення окремих міст та районів, зокрема, і Колонтаївського району Харківської округи 1926 року. Однак, спеціальних наукових праць, присвячених безпосередньо дослідженню чисельності та етнічного складу

населення колишнього Колонтаївського району Харківщини у 20-ті рр. ХХ ст., до сих пір не існує.

Лише у науковому доробку видатного українського етнодемографа А. П. Хоменка відображені етномовні результати перепису населення 1926 року у межах тодішньої УСРР та її тодішніх округ [1]. На жаль, А. П. Хоменко був репресований, а його наукові праці опинилися у «спецховищі» і не були доступні для дослідників за радянських часів [2].

Найбільш повні статистичні дані для наукових етнологічних студій щодо чисельності та етнічної структури населення надають матеріали переписів населення. Поміж усіх радянських переписів населення XX ст. найбільш повна публікація матеріалів стосувалася перепису населення 1926 року. Лише за цим переписом оприлюднено результати щодо етнічного складу населення кожної сільської ради [3], а також чисельність населення кожного сільського населеного пункту Харківської округи [4]. На підставі аналізу статистичних матеріалів перепису населення 1926 року автором проведено розрахунки чисельності та етнічного складу населення Колонтаївського району у цілому, Колонтаївської, Березівської, В'язівської (Бардаківської), Ковалівської, Констянтинівської, Котелевської, Любівської, Мар'їнської, Рандавської, Слобожанської (Слобідської) сільських рад [5].

Мета статті: розкрити чисельність та етнічну структуру населення Колонтаївського району та 10-ти його сільських рад у 20-ті рр. XX ст., опираючись на аналіз статистичних матеріалів перепису населення 1926 року.

Виклад основного матеріалу. За загальною чисельністю населення Колонтаївський район виявився одним із найменших і посідав передостаннє (26-те місце) поміж 27-ми районів Харківської округи у 1926 році. Колонтаївський район утворено у березні 1923 року у складі Богодухівської округи на території Колонтаївської та Констянтинівської волостей колишнього Богодухівського повіту Харківської губернії. Районний центр – село Колонтаїв [6].

У листопаді 1923 року центр Богодухівської округи перенесено з міста Богодухова до міста Охтирки, а округу перейменовано в Охтирську. Тому Колонтаївський район опинився у складі Охтирського округи. З червня 1925 року після ліквідації Охтирської округи Колонтаївський район включено до складу Харківської округи [7].

Колонтаївський район розташовувався на заході Харківської округи і у 1926 році межував з Котелевським та Рублівським районами Полтавської округи, а також із Краснокутським та Коломацьким районами Харківщини.

У 1929 році Колонтаївський район ліквідовано, дев'ять його сільських рад включено до складу Краснокутського району, а одну сільську раду (В'язівську) передано до Коломацького району. Після приєднання Колонтаївського району до Краснокутського району цей район перетворився на один із найбільших за чисельністю населення поміж усіх районів Харківської округи [4, С. 2].

З утворенням у 1932 році Харківської області Краснокутський район передано до її складу, у тому числі, і терени розформованого Колонтаївського району [8]. За адміністративно-територіальною реформою 2020 року Краснокутський район ліквідовано, а його територію приєднано до нового Богодухівського району.

До складу Колонтаївського району у 1926 році входили 10 сільських рад, які об'єднували 31

населений пункт. 6 сільських рад утворено у межах колишньої Колонтаївської волості: Колонтаївську, Березівську, Ковалівську, Котелевську, Любівську та Мар'їнську. 4 сільські ради утворено у межах колишньої Констянтинівської волості: Констянтинівську, В'язівську (Бардаківську), Рандавську та Слобожанську (Слобідську) [4, с. 37, с. 39-41]. Всі мешканці Колонтаївського району належали до сільського населення. Жодного міста чи селища міського типу у цьому районі не було.

Чисельність населення Колонтаївського району становила 23 234 особи (4 697 домогосподарств) Середня чисельність 1-го домогосподарства району складала 4,9 осіб. Тобто, 10 домогосподарств об'єднували 49 осіб. Рівень частки Колонтаївського району серед загальної чисельності населення Харківської округи виявився досить незначним і складав лише 1,45% (23 234 особи із 1 601 422 особи) [5]. Тобто, на теренах Колонтаївського району зосереджувався кожен 69-й мешканець Харківщини.

Абсолютну більшість в етнічному складі населення Колонтаївського району становили українці – 98,93% (22 985 осіб із 23 234 осіб). У цьому районі досить незначним виявилися чисельність та рівень частки кожної із етнічних меншин серед усього населення. Зокрема, рівень частки росіян складав лише 0,75% (174 особи). Ще нижчим (менше 0,10%) залишався рівень частки інших етнічних меншин: білорусів – 0,09% (20 осіб), поляків – 0,05% (11 осіб), євреїв – 0,05% (12 осіб), німців – 0,04% (10 осіб), а також представників інших етносів – 0,09% (22 особи) [5].

Отже, населення Колонтаївського району характеризувалося етнічною однорідністю – абсолютним домінуванням за чисельністю українців на тлі дисперсного розселення поодиноких представників етнічних меншин.

Чисельність населення кожної із 10-ти сільських рад Колонтаївського району досить помітно відрізнялася, як і кількість населених пунктів у них.

1. Найвища чисельність населення спостерігалася у *Колонтаївській* сільській раді (районному центрі) – 7 817 осіб (1 603 домогосподарства). Ця сільська рада об'єднувала 6 населених пунктів, у тому числі 2 села: Колонтаїв – 6 834 особи (1 415 домогосподарств) та Зубівка – 341 особа (60 домогосподарств), 3 хутора: Капранський – 112 осіб (24 домогосподарства), Комарівка (Замерло) – 384 особи (79 домогосподарств), Рябокони (Дубина) – 139 осіб (30 домогосподарств), а також лісова сторожка Колонтаївська дача – 7 осіб (1 домогосподарство). Безпосередньо у селі Колонтаїв зосереджувалося абсолютна більшість серед загальної чисельності населення Колонтаївської сільської ради – 87,42% (6 834 особи із 7 817 осіб) [4, С. 40].

Досить значним виявився також і рівень частки Колонтаївської сільської ради (районного центру) серед загальної чисельності населення району – 33,64% (7 817 осіб із 23 234 осіб) [5]. Тобто, на

теренах цієї сільської ради зосереджувався кожен 3-й мешканець Колонтаївського району.

В етнічному складі населення Колонтаївської сільської ради абсолютну більшість становили українці. Рівень їхньої частки серед загальної чисельності населення цієї сільської ради досягав 98,80% (7 723 особи із 7 817 осіб). На теренах цієї сільської ради мешкали поодинокі представники етнічних меншин. Так, рівень частки росіян складав лише 0,46% (36 осіб). Ще нижчим залишався рівень частки німців – 0,10% (8 осіб), білорусів – 0,08% (6 осіб), поляків – 0,05% (4 особи), а також представників інших меншин – 0,03% (2 особи). Окрім цього, 38 осіб (0,48%) не вказали своє етнічне походження [5].

Отже, ключовою ознакою населення Колонтаївської сільської ради стала етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців на тлі незначного рівня частки кожної із етнічних меншин серед усього населення.

У 2-х інших сільських радах Колонтаївського району чисельність населення складала 3,5 тис. осіб у кожній.

2. *Константинівська* сільська рада нараховувала 3 490 осіб (764 домогосподарства). До складу цієї сільської ради входили 8 населених пунктів, у тому числі 2 села: Константинівка (Грузьке) – 2 400 осіб (502 домогосподарства), Благодатне (Сухомлинівка) – 317 осіб (60 домогосподарств), 2 хутори: Благодатний (Новоселівка) – 242 особи (42 домогосподарства) та Приют (Прилипки) – 182 особи (34 домогосподарства), Ананіївська цукроварня – 206 осіб (78 домогосподарств), 2 радгоспи: Кам'яний – 64 особи (17 домогосподарств) та Сквозна – 69 осіб (28 домогосподарств), а також сторожка Михайлівська дача – 10 осіб (3 домогосподарства). Безпосередньо у селі Константинівка (Грузьке) зосереджувалося переважна більшість загальної чисельності населення Константинівської сільської ради – 68,77% (2 400 осіб із 3 490 осіб) [4, с. 40].

В етнічному складі населення Константинівської сільської ради рівень частки українців досягав 94,99% (3 315 осіб із 3 490 осіб). Значно нижчим був рівень частки росіян становив 3,61% (126 осіб). Зовсім незначним залишався рівень частки інших етнічних меншин серед усього населення цієї сільської ради: білорусів – 0,34% (12 осіб), євреїв – 0,17% (6 осіб), поляків – 0,11% (4 особи), а також представників інших етносів – 0,73% (26 осіб) [5].

Отже, населення Константинівської сільської ради характеризувалося етнічною однорідністю населення – абсолютним домінуванням за чисельністю українців на тлі незначного територіального представництва етнічних меншин.

3. Чисельність населення *Любівської* сільської ради становила 3 450 осіб (692 домогосподарства). До цієї сільської ради належав лише один населений пункт – село Любівка [4, с. 40].

Населення Любівської сільської ради складалося винятково лише з українців, рівень

їхньої частки досягав 100,00% (3 450 осіб). Жодного представника етнічних меншин у цій сільській раді не було [5].

Отже, характерною ознакою населення Любівської сільської ради була його українська етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців на тлі відсутності етнічних меншин.

Ще у 4-х сільських радах Колонтаївського району чисельність населення становила від 1,2 тис. осіб до 1,8 тис. осіб у кожній.

4. *В'язівська (Бардаківська)* сільська рада нараховувала 1 785 осіб (344 домогосподарства). Ця сільська рада включала 4 населених пункти: село В'язове (Бардакове) – 1217 осіб (228 домогосподарств), хутір Михайлівка – 493 особи (84 домогосподарства), а також 2 радгоспи: В'язове – 23 особи (4 домогосподарства) та Ковалівка – 52 особи (28 домогосподарств). У селі В'язове зосереджувалося абсолютна більшість серед загальної чисельності населення цієї сільської ради – 68,18% (1 217 осіб із 1 785 осіб) [4, с. 40].

Абсолютну більшість серед усього населення В'язівської сільської ради становили українці – 99,32% (1 773 особи із 1 785 осіб). Досить незначним виявився рівень частки росіян – 0,34% (6 осіб) та поляків – 0,34% (6 осіб). Жодного представника інших етнічних меншин не було [5].

Отже, населення В'язівської сільської ради вирізнялося етнічною однорідністю – абсолютним домінуванням за чисельністю українців на тлі мінімального територіального представництва етнічних меншин, точніше лише двох із них: росіян та поляків.

5. *Слобожанська (Слобідська)* сільська рада нараховувала 1 582 особи (286 домогосподарств). До цієї сільської ради належало лише 2 населених пункти: село Слобідка – 1576 осіб (285 домогосподарств) та лісова сторожка Любівська дача – 6 осіб (1 домогосподарство) [4, с. 41].

Населення Слобожанської сільської ради складалося винятково лише з українців, а рівень їхньої частки серед усього населення досягав 100,00% (1 582 особи). На теренах цієї сільської ради не було жодного представника етнічних меншин [5].

Отже, ключовою ознакою населення Слобожанської сільської ради була його українська однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців за відсутності етнічних меншин.

6. Чисельність *Рандавської* сільської ради становила 1 480 осіб (277 домогосподарств). До складу цієї сільської ради входили 3 населених пункти, у тому числі 2 села: Рандава – 559 осіб (108 домогосподарств) та Одрада (Підплет) – 468 осіб (78 домогосподарств), а також хутір Олійникова (Коновальщина) – 453 особи (78 домогосподарств). У селі Рандава зосереджувалося меншість серед загальної чисельності населення Рандавської сільської ради – 37,77% (559 осіб із 1 480 осіб) [4, с. 41].

В етнічному складі населення Рандавської

сільської ради рівень частки українців досягав 99,59% (1 474 особи із 1 480 осіб). Ще 6 осіб не вказали власне етнічне походження [5].

Отже, населення Рандавської сільської ради характеризувалося етнічною однорідністю – абсолютним домінуванням за чисельністю українців за відсутності етнічних меншин.

7. *Ковалівська* сільська рада нараховувала 1 266 осіб (244 домогосподарства). Ця сільська рада включала лише 2 населених пункти: село Ковалівка – 437 осіб (81 домогосподарство) та хутір Колонтаївка – 829 осіб (163 домогосподарства). Варто зазначити, що за чисельністю населення хутір Колонтаївка майже вдвічі перевищував центр сільської ради – село Ковалівку. У селі Ковалівка зосереджувалася меншість серед загальної чисельності населення Ковалівської сільської ради – 34,52% (437 осіб із 1 266 осіб), а дві третини населення цієї сільської ради мешкали у хуторі Колонтаївка [4, с. 41].

Населення Ковалівської сільської ради складалося лише з українців, а рівень їхньої частки в етнічному складі населення становив 100,00% (1 266 осіб). Жодного представника етнічних меншин не було [5].

Отже, визначальною ознакою населення Ковалівської сільської ради була його українська етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців за відсутності етнічних меншин.

Ще у 3-х сільських радах Колонтаївського району чисельність населення виявилася нижчою за 1 тис. осіб у кожній.

8. Чисельність населення *Мар'їнської (Писарівської)* сільської ради становила 946 осіб (202 домогосподарства). До цієї сільської ради належали лише 2 населені пункти: село Мар'їнське (Писарівка) – 862 особи (189 домогосподарств) та хутір Мерляньський (Чернетчина) – 84 особи (13 домогосподарств). У селі Мар'їнському (Писарівці) зосереджувалася абсолютна більшість серед загальної чисельності населення Мар'їнської сільської ради – 91,12% (862 особи із 946 осіб) [4, с. 41].

Населення Мар'їнської сільської ради складалося винятково лише з українців – 100,00% (946 осіб). Жодного представника етнічних меншин на теренах цієї сільської ради не було зовсім [5].

Отже, ключовою ознакою населення Мар'їнської сільської ради була його українська етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців на тлі відсутності етнічних меншин. На початку 50-х рр. XX ст. цю сільську раду передано до складу Полтавської області.

9. *Березівська* сільська рада нараховувала 747 осіб (156 домогосподарств). Ця сільська рада включала 2 населені пункти: село Березівка – 642 особи (135 домогосподарств) та хутір Кришталіянівка (Кубашівка) 105 осіб (20 домогосподарств). У селі Березівка зосереджувалася абсолютна більшість серед загальної чисельності населення Березівської сільської ради – 85,94% (642

особи із 747 осіб) [4, с. 39].

Абсолютну більшість в етнічному складі Березівської сільської ради становили українці – 99,19% (741 особа із 747 осіб). Досить незначним був рівень частки росіян – 0,54% (4 особи) та поляків – 0,27% (2 особи). Жодного представника інших етнічних меншин у цій сільській раді не було [5].

Отже, характерною ознакою населення Березівської сільської ради була його етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців на тлі мінімального територіального представництва етнічних меншин, точніше лише двох із них: росіян та поляків.

10. Найменшою за чисельністю населення сільською радою Колонтаївського району виявилася *Котелевська* – 691 особа (129 домогосподарств). До цієї сільської ради належав лише 1 населений пункт – село Котелевка [4, с. 40].

Населення Котелевської сільської ради складалося винятково лише з українців, рівень їхньої частки серед усього населення досягав – 100,00% (691 особа). У цій сільській раді не мешкав жоден представник етнічних меншин [5].

Отже, визначальною ознакою населення Котелевської сільської ради була його українська етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців за відсутності етнічних меншин.

Висновки. Таким чином, розташований на заході від Харкова Колонтаївський район посідав за чисельністю населення передостаннє 26-те місце поміж усіх районів Харківщини. Населення зосереджувалося лише у сільській місцевості, а міських мешканців у цьому районі не було. Середня чисельність населення сільської ради у Колонтаївському районі виявилася досить значною і становила 2 323 особи. Однак, лише у 3-х із 10-ти сільських рад цього району населення перевищувало 2 тис. осіб у кожній. Поселенська мережа Колонтаївського району включала 31 населений пункт, у тому числі 12 сіл, 10 хуторів та 9 інших поселень. Варто зазначити, що у Колонтаївському районі нараховувалася найменша кількість населених пунктів, порівняно з усіма іншими районами Харківської округи. Однак, середня чисельність населення 1-го населеного пункту у цьому районі виявилася досить значною та досягала 749 осіб. Найбільше населених пунктів нараховувалося у Констянтинівській (8) та Колонтаївській (6) сільських радах. А найменше (по 1-му населеному пункту) у Котелевській та Любівській. Лише в 1-й із 10-ти сільських рад району центром було не село, а хутір – Котелевка.

В етнічному складі населення Колонтаївського району у цілому, а також серед усього населення кожної із його 10-ти сільських рад українці становили абсолютну більшість. Чисельність та рівень частки кожної із етнічних меншин серед загальної чисельності населення району виявилися досить незначними. На теренах Колонтаївщини мешкали лише поодинокі представники етнічних

меншин. У 5-ти із 10-ти сільських рад не було розселено жодного представника етнічних меншин. Росіяни мешкали лише у 4-х сільських радах, поляки – також у 4-х, німці – у 2-х, білоруси – у 2-х, а євреї – лише в 1-й сільській раді. Отже, ключовою ознакою населення Колонтаївського району залишалася його етнічна однорідність – абсолютне домінування за чисельністю українців. До того ж, рівень частки українців серед усього населення цього району виявився найвищим, порівняно з усіма іншими районами Харківської округи, за винятком Ново-Водолазького району. Малочисельні представники етнічних меншин були розселені дисперсно, і то не у всіх сільських радах Колонтаївського району.

Список літератури

1. Хоменко А. Національний склад людності УРСР. Харків, Вид. ЦСУ УРСР, 1931. 142 с.
2. Марочко В. Професор демографії Арсен Хоменко: «причини смерті – розстріл // З архівів ВУЧВК–НКВД–КДБ. 2017. № 1 (47).
3. Національний склад сільського населення України. Харків, Вид. ЦСУ УРСР, 1927. 226 с.
4. Залюднені пункти Харківської округи. Вид. 2-е. Харків, Держвидав «Господарство України», 1930. 97 с.
5. Розрахунки автора за статистичними матеріалами перепису населення 1926 року.
6. Постанова ВУЦВК «Про адміністративно-територіальний поділ Харківщини» від 07 березня 1923 року // Збірник законень та розпоряджень Робітничо-Селянського уряду України (ЗЗРПСУУ). 1923, № 18–19, Ст. 313.
7. Постанова ВУЦВК «Про скасування Охтирської округи на Харківщині» від 03 червня 1925 року // ЗЗРПСУУ. 1925, Ч.1., № 29–30, Ст. 234.
8. Постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про утворення областей на території УСРР» від 09 лютого 1932 року // ЗЗРПСУУ. 1932, № 5, Ст. 28.

References (transliterated)

1. Khomenko A. "Natsionalnyi sklad liudnosti URSR [National composition of the population of the USSR]". Kharkiv, Vyd. TsSU URSR, 1931. 142 p.
2. Marochko V. "Profesor demografii Arsen Khomenko: «prychyny smerti – rozstril [Demography professor Arsen Khomenko: "causes of death - shooting"]" // Z arkhiviv VUCHVK–NKVD–KDB. 2017. № 1 (47).
3. "Natsionalnyi sklad silskoho naselennia Ukrainy [National composition of the rural population of Ukraine]". – Kharkiv, Vyd. TsSU URSR, 1927. 226 p.
4. "Zaliudneni punkty Kharkivskoi okruhy [Populated points of Kharkiv district]". Vyd. 2-e. Kharkiv, Derzhvydav «Hospodarstvo Ukrainy», 1930. 97 p.
5. "Rozrakhunky avtora za statystychnymy materialamy perypsu naselennia 1926 roku [The author's calculations based on statistical materials of the 1926 census]".
6. "Postanova VUTsVK «Pro administrativno-terytorialnyi podil Kharkivshchyny» vid 07 bereznia 1923 roku [Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee "On the administrative-territorial division of the Kharkiv region" of March 7, 1923]" // Zbirnyk zakonon ta rozporiadzen Robitnyche-Selianskoho uriadu Ukrainy (ZZRRSUU). 1923, № 18–19, St. 313.
7. "Postanova VUTsVK «Pro skasuvannia Okhtyrskoi okruhy na Kharkivshchyni» vid 03 chervnia 1925 roku [Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee "On the Abolition of the Okhtyrka District in the Kharkiv Region" of June 3, 1925]" // ZZRRSUU. 1925, Ch.1., № 29–30, St. 234.
8. "Postanova VUTsVK i RNK USRR «Pro utvorennia oblastei na terytorii USRR» vid 09 liutoho 1932 roku [Resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee and the SNC of the USSR "On the formation of regions in the USSR" of February 9, 1932]" // ZZRRSUU. 1932, № 5, St. 28.

Надійшла (received) 30.10.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Скляр Володимир Миколайович (Скляр Владимир Николаевич, Sklyar Volodumir Mukolayovuch) – доктор історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0020-5973>

УДК 502.3

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.04

C.S. TELUHA

ТРАВМАТИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ЧОРНОБИЛЬ ТА ФУКУСІМУ (СЛІДАМИ БІОГРАФІЧНИХ НАРАТИВІВ)

Дана стаття зосереджена на висвітленні травматичної пам'яті про техногенні катастрофи, що сталися в історії людства у ХХ ст. та на початку ХХІ ст. У статті використано метод усної історії, який базується на біографічних свідченнях людей, які були в епіцентрі вибуху на Чорнобильській атомній електростанції та на аварії на Атомній електростанції Фукусіма-1. Зазначено, що травма та її вивчення сьогодні стають більш частими у колі наукових інтересів дослідників різних наук, а само поняття травми – продовжує розширювати свої значення та фокус дослідження. Так, за визначенням Барбари Міштал: «Травматична пам'ять – це така пам'ять, витоки якої криються в певному жахливому досвіді; найчастіше вона є особливо виразною, нав'язливою, неконтрольованою, стійкою та соматично виявленою». Усні історичні свідчення про події аварії на ЧАЕС та АЕС Фукусіма-1 дають нам достатньо прикладів для підтвердження тези про наявність травми в їхніх наративах. Травма має чіткий прояв та не завжди чітке та свідоме проговорення.

Негативний досвід має свої певні сигнали, що вказують на наявність травми в наративі. Заслугує уваги класифікація Гаді Бенезера, який сформулював певні маркери – сигнали травми, згідно яких можемо відстежити наявність чи відсутність травми в наративі. Цими сигналами є: самоусвідомлення травми; травма як прихована подія; тривале мовчання під час запису інтерв'ю; вибух емоцій; емоційне відчуження; заціпеніння; повторення травматичних спогадів неодноразово; поринання в події минулого, згадування однієї події чи картини, образу декілька разів під час розмови; виправдання оповідача; нездатність розповідати; зміни голосу; мова тіла. Використана класифікація надає можливість виявити наявність травми в усних історіях та мати змогу аналізувати травму, досліджувати її, знаходити механізми та шляхи для її подолання.

Ключові слова: травма, травматична пам'ять, усна історія, біографія, Чорнобильська трагедія, аварія на Фукусіма-1.

C.C. ТЕЛУХА

ТРАВМАТИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ О ЧЕРНОБЫЛЕ И ФУКУСИМЕ (ПО СЛЕДАМ БИОГРАФИЧЕСКИХ НАРАТИВОВ)

Данная статья сосредоточена на освещении травматической памяти о техногенных катастрофах, произошедших в истории человечества в XX в. и начале XXI в.. В статье использован метод устной истории, основанный на биографических свидетельствах людей, которые были в эпицентре взрыва на Чернобыльской атомной электростанции и аварии на Атомной электростанции Фукусима-1. В статье отмечено, что травма и ее изучение сегодня становятся все более частыми в кругу научных интересов исследователей разных наук, а именно понятие травмы продолжает расширять свои значения и фокус исследования. Так, по определению Барбары Миштал: «Травматическая память – это такая память, истоки которой кроются в определенном ужасающем опыте; чаще всего она особенно выразительна, навязчива, неконтролируема, устойчива и соматически проявления». Усноисторические свидетельства о событиях аварии на ЧАЭС и АЭС Фукусима-1 дают нам достаточно примеров для подтверждения тезиса о присутствии травмы в нарративах. Травма имеет четкое проявление и не всегда четкое и сознательное обсуждение. Негативный опыт имеет свои определенные сигналы, указывающие на наличие травмы в нарративе. Заслуживает внимание классификация Гади Бенезера, сформулировавшего определенные маркеры – сигналы травмы, согласно которым можем отследить наличие или отсутствие травмы в нарративе. Этими сигналами являются: самоосознание травмы; травма как скрытое событие; длительное молчание при записи интервью; взрыв эмоций; эмоциональное отчуждение; оцепенение; повторение травматических воспоминаний неоднократно; погружение в события прошлого, упоминание одного события или картины, обиду во время разговора; оправдание рассказчика; неспособность рассказывать; смена голоса; язык тела. Используемая классификация позволяет выявить наличие травмы в устных историях и иметь возможность анализировать травму, исследовать ее, находить механизмы и пути ее преодоления.

Ключевые слова: травма, травматическая память, устная история, биографии, Чернобыльская трагедия, авария на Фукусиме-1.

S.S.TELUKHA

TRAUMATIC MEMORY OF CHERNOBYL (IN THE FOOTSTEPS OF BIOGRAPHICAL NARRATIVES)

This article focuses on the traumatic memory of technogenic disasters in human history in the XX and early XXI. The article uses the method of oral history, which is based on the biographical testimonies of people who were at the epicenter of the explosion at the Chernobyl nuclear power plant and the Fukushima-1 nuclear power plant. The article notes that trauma and its study are becoming more common today in the scientific interests of researchers in various sciences, namely the concept of trauma - continues to expand its meaning and focus of research. Thus, according to Barbara Mishtal: "Traumatic memory is a memory whose origins lie in a certain horrific experience; it is often particularly pronounced, obsessive, uncontrollable, persistent, and somatic." Oral historical evidence of the Chernobyl accident and the Fukushima-1 nuclear power plant gives us enough examples to confirm the thesis that there is an injury in their narratives. Trauma has a clear manifestation and not always clear and conscious speech. Negative experiences have certain signals that indicate the presence of trauma in the narrative. Noteworthy is the classification of Gadi Benezzer, who formulated certain markers - signals of trauma, according to which we can trace the presence or absence of trauma in the narrative. These signals are: self-awareness of trauma; trauma as a hidden event; prolonged silence during the recording of the interview; explosion of emotions; emotional alienation; stupor; repetition of traumatic memories repeatedly; immersion in the events of the past, mentioning one event or picture, insult several times during the conversation; acquittal of the narrator; inability to tell; voice changes; body language. The classification used makes it possible to identify the presence of trauma in oral histories and to be able to analyze the trauma, investigate it, find mechanisms and ways to overcome it.

Key words: trauma, traumatic memory, oral history, biographies, Chernobyl tragedy, Fukushima-1 accident.

Постановка проблеми. Останнім часом вивчення травми вийшло за межі медицини чи психології, а її дослідження стало помітним напрямом в історії, соціології, літературі. За словами історика Д. Лакапри: «У деяких галузях гуманітаристики і суспільних наук травма поруч із особливою формою пам'яті, названою травматичною пам'яттю, стала останніми роками предметом значного зацікавлення, що навіть призвело до виокремлення дисципліни або під-дисципліни, яка називається студіями над травмою [1, с. 139-140].

За загальним визначенням травма – це негативне, болісне, психологічно-емоційне потрясіння. Травматична пам'ять – відповідно пам'ять та її відтворення в певному негативному досвіді, виявлення якого та ідентифікація є більш складним процесом. Останнім часом, дослідження, присвячені вивченню травматичного минулого, стали предметом багатьох історичних розвідок. Вагомим пластом історичного недослідженого минулого ХХ століття є Чорнобильська трагедія, а також більш «свіжа» трагедія Фукусіми, яку часто називають Японським Чорнобилем, наслідки яких є нездоланими. Поняття біль, страх, травма, переживання, які міцно пов'язані з аварією 26 квітня 1986 р. на Чорнобильській атомній електростанції та аварією 11 березня 2011 року, що відбулися на Атомній електростанції Фукусіма-1, на жаль, недостатньо перебувають в полі зору науковців, які продовжують досліджувати екологічні та медичні наслідки катастрофи. У цьому доробку автор через призму біографічних спогадів про катастрофи Чорнобилю та Фукусіми проаналізує їх вплив на життя людини, які перебували в епіцентрі екстремальних умов.

Метою статті є прослідкувати зміни, які сталися у світосприйнятті людини, яка пережила травму на основі біографічних інтерв'ю свідків катастроф Чорнобилю та Фукусіми, при цьому не ставлячи за мету зіставляти чи порівнювати природу цих трагедій.

Методи. Важливе місце в цьому дослідженні займає метод усної історії. Використовуючи цей метод, автором було проведено польове дослідження, яке збило інтерв'ю зі свідками Чорнобильських подій. Також були використані такі загальні методи історичних досліджень, як типологічний, структурно-функціональний, а також аналіз і синтез. Ці методи дозволили автору проаналізувати зібрані інтерв'ю, опубліковані нарративи та розкрити особливості кожної історії.

Виклад основного матеріалу. За визначенням Барбари Міштал: «Травматична пам'ять – це така пам'ять, витоки якої криються в певному жахливому досвіді; найчастіше вона є особливо виразною, нав'язливою, неконтрольованою, стійкою та соматично виявленою» [2]. Психологи розглядають травму у двох напрямках: по-перше, це подія, що трапилася в зовнішньому світі разом з тим, як вона була суб'єктивно досвідчена особою, тобто зовнішні

та внутрішні реалії розглядаються одночасно в межах поняття «травматичний стан» чи «травматична ситуація»; по-друге, значення стосується пізніших патологічних наслідків, які, шляхом екстраполяції на минуле, вважаються спричиненими колишньою травмою [3, с. 29]. Дослідники з усної історії при вивченні травми саме методом біографічного інтерв'ю виокремлюють, що їхні респонденти у своїх оповідах про травму говорять іншим чином, ніж про загальну історію свого життя. Негативний досвід має свої певні сигнали, що вказують на наявність травми в нарративі. Заслугує уваги стаття О. Кісь [4], присвячена колективній пам'яті та історичній травмі у фокусі жіночих спогадів про голодомор, в якій дослідниця подає широку історіографію та аналіз досліджень в колі цих питань. Заслугує уваги класифікація Гаді Бенезера [3, с. 29], який сформулював певні маркери – сигнали травми, згідно яких можемо відстежити наявність чи відсутність травми в нарративі. Цими сигналами є: самоусвідомлення травми; травма як прихована подія; тривале мовчання під час запису інтерв'ю; вибух емоцій; емоційне відчуження; заціпеніння; повторення травматичних спогадів неодноразово; поринання в події минулого, згадування однієї події чи картини, образу декілька разів під час розмови; виправдання оповідача; нездатність розповідати; зміна голосу; мова тіла.

Враховуючи ці сигнали, автор наголошує на тому, що травмована особа у своєму нарративі подаватиме одразу декілька пунктів з наведених, які для дослідників слугуватимуть певними сигналами для визначення травматичного досвіду.

Вивчення травматичного досвіду відкриває для дослідників новий аспект у гуманітаристиці, коли особливого значення набуває не сама подія, а її вплив на особистість [феномен травми]. Таким чином, акцент ставиться не на самому факті, а на пом'яті про нього, враховуючи психологічні та антропологічні чинники. Чорнобиль та Фукусіма сьогодні є більш сучасними трагедіями в житті людства та залишаються висвітленими лише з боку екологічних чи медичних наслідків. Усвідомленням психологічних наслідків Чорнобильської катастрофи, травм, які живуть більше 30 років в серцях переселенців та ліквідаторів, ще попереду. В усно історичних інтерв'ю учасників аварій подібні сигнали прослідковуються, а, отже, поняття «травма» є актуальним Чорнобильської та Японської трагедії, що ставить нові завдання перед дослідниками – дослідити «феномен травми», а результати долучити до загальної історичної спадщини, реконструюючи повну картину минулого.

Сьогодні існують всі підстави для того, щоб прискорити дослідження травм, завданих техногенними катастрофами, та почати говорити про травму Чорнобиля, Фукусіми. Разом із тим,

минають десятиліття, а нові катастрофи все ще не мають можливості створити дискурс навколо себе, обмежуючись дослідженням прямих наслідків (екологічних, медичних, але й вони вивчені доволі поверхово), у той час, коли історії реальних людей, учасників події залишаються поза увагою дослідників. За десять років після катастрофи Фукусіми її наслідки продовжують зводитися переважно до економічних. Японська влада, наголошуючи на важливості атомної енергетики, нав'язує суспільству думку про незначний негативний вплив аварії на Фукусіма-1, лякаючи зниженням рівня енергетичного забезпечення [5, с. 881]. Проте, відмінність ситуації Чорнобилю та Фукусіми полягає в тому, що евакуйовані та переселені жителі 30 км зони навколо Фукусіми самі створюють дискурс навколо себе. Учасники катастрофи Фукусіма не ховаються в тіні, вони дають інтерв'ю, виступають на конференціях, діляться досвідом про переселення та адаптацію, багато з них стали активістами різних організацій проти використання атомної енергетики у світі та Японії. Наведені трагічні події Чорнобилю та Фукусіми мають різні часові виміри, як і різні суспільні відповіді на ці події. Спостерігаємо тенденцію до зростання світової активності, суспільних відповідей на ці події. Свідчення про чорнобильську трагедію десятиліттями висвітлювалися у контексті героїзації та самопожертви в ім'я спасіння батьківщини, та зводилися до згадування історій окремих учасників ліквідації аварії, повторювання майже однакових героїчних оповідей. Історії сотні тисяч людей, причетних до цієї трагедії, їх емоції, переживання, відчуття і сьогодні продовжують залишатися за міцним муром.

Коли людина перебуває в екстремальних ситуаціях, переживає, щось надзвичайне у своєму житті, те, що докорінно змінює її повсякденність, накладає сильний ефект на її свідомість, та, як правило, розподіляє своє життя на «до» та «після». Пережиті війни, катастрофи, геноцид – це ті фактори, що сприяють появі цього розмежування та створюють умови для поділу. Аналіз спогадів про Чорнобиль та Фукусіму є доказом цих тверджень.

Наративи більшості свідків Чорнобильської трагедії, особливо категорії переселенців, чітко розмежовують своє життя до аварії та після неї, наголошуючи на райському житті та його завершенням після вибуху на ЧАЕС [8; 9; 10; 11; 12; 13]. Так, евакуйована Л. Г. Козловець говорить, що життя там було, наче у казці. «Райський куток!» [8]. Л. М. Базієва [9] неодноразово згадувала красу Чорнобиля: «Жалко то, что наше правительство разрешило строить атомную в таком красивом месте... Это очень интересно: какой у нас город, какое у нас место красивое. Что построили атомную станцию в райском уголке! К нам приезжали, ну, в общем, короче говоря – курортное место». Більшість

історій пронизані спогадами про радісне, веселе, заможне та щасливе життя у Прип'яті, яке вирувало там до аварії: «Поэтому как-то боль. Сначала боль, да, была боль очень сильная. Во-первых, это моя молодость всё-таки. Очень много друзей, очень много знакомых. Вы знаете, у нас там были такие интересные встречи. У нас, вот если ёлка была, мы собирались на площади и все передевались, и все пели, и все плясали. У нас вот, настолько мы были, вот как, по Божьим законам, были как дети просто. Все радовались. И у нас такие вот были интересные какие-то мероприятия. На рыбалку мы ходили, на природу мы ходили. Очень много грибов было, очень много. Вот и... Ну, просто, вот Припять, она всем баловала. Всем нас баловала, всех нас как бы любила, оберегала. И рыбы у нас было очень много всегда, поэтому на рыбалку ходили. И с друзьями вот как-то всегда на природу ездили, по субботам. Вот суббота – мы всегда выезжали на природу. Всегда было очень красиво. Ну, а потом, уже когда увидели Припять в другом лице, то она уже, конечно, не хочется... Я бы уже, я б сейчас уже туда не вернулась. Как бы поехать посмотреть, но это опять воспоминания, это боль» [9].

Свідчення евакуйованої з Фукусіми Мітсуко Сонода також вказують нам на поділ життя на дві частини, щасливого, радісного до вибуху на АЕС та радикальної зміни після аварії: «Я разом зі своїм чоловіком та дитиною жили в Фукусімі. Наше селище було у прекрасному місці за містом. Ми збирали овочі та горіхи в горах, вирощували власні на городі, ходили купатися на озеро та кататися на місцевих схилах. Родичі та сусіди вирощували рис, гриби та бамбук. Ми жили у фантастичному природному оточенні з сильною місцевою спільнотою. Поки атомна катастрофа не зруйнувала наше життя в Фукусімі» [6, с. 5]. Мітсуко Сонода наголошує, що їхнє звичайне щасливе життя було знищено. Вони були змушені поспішно евакуйоватися та перебували у стані шоку, були налякані [6]. У цих свідченнях знаходимо паралелі з спогадами про «райське життя» в Чорнобилі до аварії.

Чорнобиль та Фукусіма – спонтанні трагедії, некеровані ззовні, проте обтяжливі політичною системою зсередини, які вплинули на життя сотні тисяч людей та мали екологічні наслідки світового масштабу. У розмові про травму Чорнобилю чи Фукусіми не йдеться про співставлення умов здобуття травми чи порівняння наслідків, йдеться про вплив на людину, зміну її життя та переосмислення пам'яті про наше минуле.

Наративи свідків щодо інформації про саму аварію різні і типові водночас, евакуйована з Чорнобилю Н. А. Бутенко свідчить: «Директор заявил нам, что обвалился потолок на атомной станции.» [10]. Пані Базієва «Никто никуда не едет, 1-го мая будет демонстрация, и никаких этих самых, всё нормально, всё хорошо». Вот такие были

установки. Ну, естественно, потом 5-го мая нас эвакуировали. Сказали взять документы, деньги, ну, там, сменной немножко одежды, это самое. Нас погрузили в автобусы и повезли» [9]. Мітсуко Сонода говорить, що вона та її оточення не мали достатньої інформації про ситуацію та розповсюдження радіації та про те, що вони були змушені евакуюватися самостійно: «Громадський транспорт був у стані колапсу, багато доріг було зачинено... Ми були шоковані, та позбавлені правдивої інформації від уряду» [6]. Подібні твердження доводять офіційну лінію вищого керівництва як Радянського Союзу у 1986 році, так і Японії у 2011 році у замовчуванні правдивої інформації про аварію. Загроза паніки та поширення справжніх масштабів катастрофи по країні та поза нею бентежили керівників держав, які намагалися приховати справжні масштаби події, при цьому розмінною монетою продовжувало бути життя та здоров'я людини.

Від'їжджаючи у триденну відпустку, Людмила Миколаївна Базієва, Надія Олександрівна Бутенко, Людмила Григорівна Козловець та всі інші більше не повернулися на постійне проживання до Прип'яті. Родинне гніздо зникло, дружні відносини були розірвані, родина роз'їхалася по різних кутках України, можливість провідувати похованих предків втратилася – це ті фактори, що найбільше травмували переселенців, це ті факти, які безповоротно змінили їхнє усталене до вибуху життя, це те, що травмувало їх назавжди. Проте наративи говорять нам і про той цінний досвід, який люди отримують у часи екстриму. Переселенці починають жити з нуля, долати труднощі матеріальні та психологічні, тим самим стаючи більш сильними та більш загартованими.

Свідчення М.К., що пережила Фукусіму, проживши після двох років з часу трагедії у Центрі евакуйованих матерів та дітей, говорить: «Під час двох катастроф землетрусу та атомного вибуху ми втратили багато дорогоцінних речей. Ми втратили дорогоцінний час, який ми проводили разом із родиною; мій чоловік втратив повсякденну можливість бачити та спостерігати як день за днем зростає наш син: ми втратили незаражену землю та чисте повітря. Ми ніколи не зможемо відновити їх. Тим не менше, ми отримали деякі речі. По-перше, після катастрофи я перебувала у муках совісті, журби та смутку, запитуючи: «Чому Фукусіма?» і «Чому ми?» [6]. Але я мала глибоко переоцінити, яке я мала прекрасне, розкішне сімейне життя, яким ми насолоджувалися до цього, яке мені було надане, яке я вже не поверну. У цьому сенсі це було важливим повчальним досвідом. Уперше у своєму житті я зіштовхнулася віч-на-віч із ризиком смерті... Тепер, що я бачу кожного ранку, це те, як мирно спить мій син. Я думаю: «Ми живі сьогодні також! Дивлячись на нього коло мене. кожного ранку я відчуваю вдячність через те, що ми живі. Я також

знайшла багато людей і багато речей, за що я їм дякую...» [6, с. 37].

Участь у ліквідації аварії, травма переселення продовжують жити у свідомості та наративах учасників події, їхні свідчення пронизані болісними спогадами, переживаннями, емоціями. Багато з них не усвідомили ці нові знання, травма поглинула їх, не дала повноцінно продовжити життя чи почати його з початку. Пані Базієва зі сльозами на очах говорить, що всі вони-переселенці «сироти», позбавлені рідного дому, рідних серцю друзів, знайомих: «Мы сироты. Вот, как говорится, по душевному состоянию мы сироты» [9]. Ліквідаторка аварії на ЧАЕС, лікар швидкої допомоги Л. М. Глуховська, втративши рідну людину, згадує: «Это был страшный жизненный удар. И где-то вот первый год вообще была дикая депрессия. Мне не хотелось никого ни видеть, ни слышать ничего. Это такой сложный период в жизни, но на то свои причины, потому что мама – это последний такой теплый человек, который был в жизни искренний, вот. Остальное, вот друзья замечательные, там соседи, там какие-то однокашники, одноклассники – это замечательно, но это, извините, это не то. Вот. И, в принципе, в принципе одна моя приятельница посоветовала мне купить фотоаппарат... Я тогда рассмеялась, а потом подумала, что в этом есть здоровое зерно. В общем, свои первые фотки... я подобрала фотоаппарат. Первые фотографии я сделала, когда было Евро-2012, вот как раз в фан-зоне (*смеется*). Вот, а потом Вы понимаете, какая штука, мне это очень интересно сейчас. А почему, потому что это, ну как-то расширяет горизонты, скажем так, да, какой-то интерес к жизни проявляется, да. И потом, вот как это не удивительно, выяснилось, что это интересно не только мне... Вот это, когда я поняла, что я это делала, в общем-то, наверное, чтобы выжить самой физически, потому что мне физически не очень хотелось всё остальное видеть, тоже понимаете. Ну, бывает разные состояния в жизни у людей. Вот, поэтому, когда вот или знакомые чернобыльцы, да или какие-то люди просто вот, допустим, вот я вижу в таком сложном состоянии, я всегда говорю: займите чем-то руки, займите чем-то мозги... Это единственная панацея. Это я не говорю, таблетки я не отрицаю, там я не отрицаю никаких других методов. Но вот человек должен быть в каком-то социуме, каким-то образом востребован» [11]. Це лише один фрагмент із життя людини, яка, переживши випробування, продовжує жити далі і перенаправляє здобутий досвід у створення чогось нового, та в той же час цінного для себе та суспільства.

Акіо Морімацу, Мітсуко Сонода та інші жінки, евакуйовані після аварії Фукусіма-1, пережили травму переселення та усвідомили руйнівну силу атому, свій досвід вони направили на протидію використанню атомної енергетики. Вони є

активними учасниками антиатомного руху, проводять різні зустрічі, виступають на конференціях, публікують статті та діляться зі світом своїм досвідом, своїм новим знанням, що дала їм аварія на Фукусімі.

Висновки. Травма, здобута в різні часи, під дією різних умов, різних обставин, Чорнобилю чи Фукусіми, мала тілесні, психологічні, ментальні, культурні, суспільні, політичні впливи на людину, яку було травмовано. Травма змінює людину, її рани можуть загоїтися з часом, можуть стати ледь видимими, а можуть залишитися відкритими. Для загоювання травми потрібно усвідомлення наявності травми і прагнення її лікувати. Травма Чорнобилю, як і Фукусіми, залишається ігнорованою та продовжує перебувати у стані забуття, відсторонення, не зацікавленості суспільства. Говорячи про травму Чорнобиля та Фукусіми, сьогодні ми ще маємо шанс зібрати свідчення тих, хто був свідком трагедії, а отже, повинні швидко діяти в цьому напрямку. Адже оприлюднюючи історії людей, які були в епіцентрі катастрофи чи брали участь у її ліквідації, ми реконструюємо історію тих часів, відтворюємо її живий характер, наповнюючи її емоціями, переживаннями, побутовими вимірами кожного, хто пережив ці події. Сухі факти та статистика перетворюються на реальні сюжети, реальних людей, а їхні свідчення про участь у трагедії стають історичними наративами, що реконструюють наше минуле та дають можливість суспільству переосмислити його, зробити висновки, перейняти досвід та бути готовими до подібних викликів у майбутньому.

Список літератури

1. LaCapra D. Historia w okresie przejściowym. Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna / Tłum. K. Bojarska / D. LaCapra. Kraków : Universitas, 2009. 347 p.
2. Misztal Barbara A. Theories of Social Remembering... P. 161
URL: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Theories_of_Social_Remembering_22_to_38.pdf
3. Ben Ezer Gadi. Trauma Signals in Life Stories // Trauma and Life Stories: International Perspective / Ed. by Kim Lacy Rogers, Selma Leydesdorff and Graham Dawson. Routledge studies in Memory and Narrative. London: Routledge, 1999. P. 29.
4. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор / Оксана Кісь. У пошуках власного голосу: Усна історія як теорія, метод, джерело: Зб. наук. праць / За ред. Г. Грінченка, Н. Ханенко-Фрізен. Харків : Східний інститут українознавства ім. Ковальських, 2010. С. 171-191.
5. Барановска Н., Мягоши Юкико. Города и их жители после радиационной аварии (на примере Киева и Фукусимы) URL: <http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/8.pdf>
6. Seeking Safety Speeches, Letters and Memoirs by Evacuees from the 2011 Fukushima Daiichi Nuclear Disaster.

London, 2-30 September 2015. 40 p. Mitsuko Sanoda. A story of the Fukushima Daiichi Nuclear Disaster

7. Чорнобильська історична майстерня. Архів усних історій. (Далі ЧИМАУІ.) Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 2. Супрун Т. Г.
8. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 2. Іванова М.П.
9. ЧИМАУІ. Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 2. Базієва Л. М.
10. ЧИМАУІ. Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 8. Бутенко Н. О.
11. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 65. Глуховская Л. М.
12. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 40. Терещенко Н. М.
13. ЧИМАУІ. Ф. 1. Інтерв'ю з ліквідаторами аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 28. Горшеніна Л. М.
14. ЧИМАУІ. Ф. 2. Інтерв'ю з переселенцями із зони відчуження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції. Спр. 9. Кулікова В. О.

References (transliterated)

1. LaCapra D. Historia w okresie przejściowym. Doświadczenie, tożsamość, teoria krytyczna Tłum. K. Bojarska. [History in transition. Experience, Identity, Critical Theory K. Bojarska.] Kraków : Universitas, 2009. 347 p.
2. Misztal Barbara A. Theories of Social Remembering. P. 161 https://is.muni.cz/el/1423/podzim2013/SOC571E/um/Theories_of_Social_Remembering_22_to_38.pdf
3. Ben Ezer Gadi. Trauma Signals in Life Stories [Trauma and Life Stories]: International Perspective / Ed. by Kim Lacy Rogers, Selma Leydesdorff and Graham Dawson. Routledge studies in Memory and Narrative. London: Routledge, 1999. P. 29
4. Kis O. "Kolektywna pamięć i historyczna trauma: teoretyczne refleksje na tle zbrodniach spohadiv pro Holodomor [Collective memory and historical trauma: theoretical reflections on the background of women's memories of the Holodomor]" / Oksana Kis. U poshukakh vlasnoho holosu: Uсна історія як теорія, метод, джерело: Зб. наук. праць / За ред. Г. Грінченка, Н. Ханенко-Фрізен. Харків: Kharkiv. Skhidnyi instytut ukrainoznavstva im. Kovalskykh, 2010. P. 171 - 191.)
5. Baranovska N., Myiahoshy Yukyko. "Horoda y ykh zhytely posle radyatsyonnoi avaryi (na prymerе Kyeva y Fukusymu) [Cities and their inhabitants after the radiation accident (on the example of Kiev and Fukushima)]". URL: <http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2017/04/8.pdf>
6. "Seeking Safety Speeches, Letters and Memoirs by Evacuees from the 2011 Fukushima Daiichi Nuclear Disaster [Seeking Safety Speeches]". London, 2-30 September 2015. 40 p.
7. F.2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi. Chornobylska istorychna maisternia. Arkhiv usnykh istorii. (Dali ChИМАУІ.) [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 2. Suprun T.H.

8. ChIMAUI. F.1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 2. Ivanova M. P.

9. ChIMAUI. F.2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 2. Baziieva L. M.

10. ChIMAUI. F.2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsi [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 8. Butenko N. O.

11. ChIMAUI. F.1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 65. Hlukhovskaia L.M.

12. ChIMAUI. F.1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 40. Tereshchenko N. M.

13. ChIMAUI. F. 1. "Interviu z likvidatoramy avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 28. Horshenina L.M.

14. ChIMAUI. F. 2. "Interviu z pereselentsiamy iz zony vidchuzhennia vnaslidok avarii na Chornobylskii atomnii elektrostantsii [Chernobyl Historical Workshop. Archive of oral stories]". Spr. 9. Kulykova V. O.

Надійшла (received) 09.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Телуха Світлана Степанівна (Телуха Светлана Степановна, Telukha Svitlana) – кандидат історичних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8712-4270>

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 351

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.05

О. В. ГАЕВАЯ, Г. М. ГАРЯЕВА, І. В. ЛИСЕНКО

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ – СИСТЕМНЕ СУСПІЛЬНЕ ЯВИЩЕ

У статті досліджується, яким чином відбувається становлення громадянського суспільства в країні, яке наукове переосмислення потрібно для визначення місця влади в державному управлінні. Відстежується шлях становлення державного управління, політичної системи, державних інститутів від періоду Давньоруської держави до сьогодення. Аналізуються зародки проблем теорії та практики соціального управління та політики Стародавнього світу у становленні держав у світі. Зазначається цінність держави як філософсько-правової теорії і практики організації політичної влади і управління суспільством. Висвітлюється відстоювання ідей верховенства закону, вимог дотримуватися правової справедливості, договірної концепції держави. Розкривається сутність управління, в якому первинною складовою виступає людина, її свідомо діяльність. Висвітлюється два підходи для розуміння змісту державного управління: «американський» та «європейський». Аналізуються різні погляди науковців на визначення поняття «державне управління». Розглядаються етапи еволюції управлінської (менеджерської) школи і визначається термін «соціальне управління». Висвітлюються різні підходи цього «механізму впливу» на суспільство. Визначаються два підходи управління: «менеджеризм» і теорія «наукового управління суспільством». Розкривається значення поняття «адміністрація», і як воно трактується з різних точок зору. Висвітлено розгляд цього поняття у зарубіжній практиці, і, відповідно, в Україні. Розкрито поняття «публічне адміністрування» і визначено «механізм» його дії. Розглядаються суб'єкти публічного управління: органи виконавчої влади, їх апарати, посадові та службові особи; виконавчі органи і посадові особи місцевого самоврядування, посадові та службові особи виконавчих органів місцевого самоврядування. Висвітлюються характерні ознаки трансформації пострадянського державного управління в публічне адміністрування.

Ключові слова: громадянське суспільство, державне управління, політика, соціальне управління, публічне адміністрування, демократія.

А. В. ГАЕВАЯ, А. М. ГАРЯЕВА, И. В. ЛЫСЕНКО

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ – СИСТЕМНОЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ ЯВЛЕНИЕ

В статье исследуется, каким образом происходит становление гражданского общества в стране, в которой есть необходимость научного переосмысления определения власти в государственном управлении. Отслеживается путь становления государственного управления, политической системы, государственных институтов от периода Древнерусского государства до современности. Анализируются зародыши проблем теории и практики социального управления и политики Древнего мира в становлении государств в мире. Отмечается ценность государства как философско-правовой теории и практики организации политической власти и управления обществом. Освещается отстаивание идей верховенства закона, требования соблюдать правовую справедливость, договорную концепцию государства. Раскрывается сущность управления, в которой первичной составляющей выступает человек, его сознательная деятельность. Освещаются два подхода в понимании содержания государственного управления: «американский» и «европейский». Анализируются различные взгляды ученых на определение понятия «государственное управление». Рассматриваются этапы эволюции управленческой (менеджерской) школы и дано определение термину «социальное управление». Освещаются различные подходы этого «механизма воздействия» на общество. Определяются два подхода управления: «менеджеризм» и теория «научного управления обществом». Раскрывается значение понятия «администрация» и, как оно трактуется с различных точек зрения. Отмечается рассмотрение этого понятия в зарубежной практике, и, соответственно, в Украине. Освещается понятие «публичное администрирование» и определен «механизм» его действия. Рассматриваются субъекты публичного управления: органы исполнительной власти, их аппараты, должностные и служебные лица; исполнительные органы и должностные лица местного самоуправления, должностные и служебные лица

исполнительных органов местного самоуправления. Освещаются характерные признаки трансформации постсоветского государственного управления в публичное администрирование.

Ключевые слова: гражданское общество, государственное управление, политика, социальное управление, публичное администрирование, демократия.

O.V. GAYEVAYA, G.M. GARYAEVA, I.V. LYSENKO

PUBLIC GOVERNANCE - A SYSTEMIC PUBLIC PHENOMENON

In the article it is investigated how the formation of civil society in the country is taken place, what scientific rethinking is needed to determine the place of power in public administration. The way of formation of public administration, political system, state institutions from the period of the Old Russian state to the present is traced. The originations of problems of theory and practice of social management and policy of the Ancient world in the formation of states in the world are analyzed. The value of the state as a philosophical and legal theory and practice of organization of political power and management of society is pointed out. It is elucidated the advocating of ideas of the rule of law, the requirements to observe legal justice, the contractual concepts of the state. The essence of management in which the primary component is the person, its conscious activity is exposed. Two approaches to understanding of the content of public administration are highlighted: "American" and "European". Different views of scientists on the definition of "public administration" are analyzed. The stages of evolution of the managerial (managerial) school are considered and the term "social management" is noted. Different approaches to this "mechanism of influence" on society are highlighted. It is defined two approaches to management: "managerialism" and the theory of "scientific management of society". The meaning of the term "administration" is exposed and its interpretation from different points of view. It is pointed out the consideration of this concept in foreign practice, and, accordingly, in Ukraine. The concept of "public administration" is highlighted, and the "mechanism" of its action is indicated. It is determined the subjects of public administration such as: executive authorities, their staff, officials and office workers; executive bodies and officials of local self-government, officials and officials of executive bodies of local self-government. The characteristic features of the post-Soviet public administration transformation into public administration are highlighted.

Key words: civil society, public administration, policy, social management, public administration, democracy.

Постановка проблеми. Подальший розвиток демократії, становлення правової держави, становлення громадянського суспільства в Україні потребують наукового переосмислення місця влади у державному управлінні. Державне управління, як різновид соціального управління й об'єкт дослідження науки «Державне управління», певним чином корелюється владою та її механізмами. Проте, органи державного управління часто ототожнюються з владою, що пов'язано з традиційним сприйняттям суспільством цих органів як носіїв влади з їхнім функціональним навантаженням. Чи дійсно це так?

Вітчизняна наука державного управління бере початок з періоду Давньоруської держави, першоджерелами якої були «Повість минулих літ», «Руська Правда», «Повчання» Володимира Мономаха та інші літописні й історико – літературні пам'ятки. За 30 років незалежності Україна пройшла непростий шлях становлення, формування і розвитку власної політичної системи, власних державних інститутів, враховуючи минулий історичний досвід, менталітет народних мас, стан загальної та політичної культури населення.

Становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад громадянського та інформаційного суспільства, європейська інтеграція України, проведення політичної, адміністративної та інших реформ вимагають, щоб такі чинники, як компетентність, професіоналізм, інтелект, творчість відігравали провідну роль у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З набуттям нашою країною незалежності особливої ваги набуває розробка проблем теорії та практики соціального управління та політики. Основою цих питань є взаємодія соціальної теорії та суспільної практики, де управління є формою зв'язку теоретичних моделей і практичних рішень [1]. Зазначимо, що вже міфи народів Стародавнього Світу (Ассирії, Вавилону, Єгипту, Греції, Китаю, Індії), містять у собі зародки ідей необхідності й важливості певного упорядкування і регулювання співжиття людей, без чого воно матиме хаотичний і деструктивний характер. Цінність держави як філософсько-правової теорії і практики організації політичної влади та управління суспільством визнавалися античними філософами Платоном, Аристотелем, Плутархом. Ідеї Орігена, Блаженного Августина, Фоми Аквінського, стали теоретичним підґрунтям так званої органічної концепції державного управління і соціального регулювання.

Представники філософської думки Новітнього часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Д. Локк) відстоювали ідею верховенства закону, вимогу дотримання правової справедливості, договірну концепцію держави. Первинною ланкою суспільності і державності ними вважається людина, а індивідуальні засади у суспільному житті є фактором боротьби проти корпоративізму та ієрархії, властивих системі феодальних відносин. Перехід людей з природного стану до стану державного вони

пов'язували не лише із суспільним розвитком, а й з історичним поділом праці. Висунуту Д. Локком ідею поділу влади на окремі гілки – законодавчу, виконавчу і судову – було підтверджено досвідом державного будівництва у різних країнах [2].

Вагомий внесок у розробку проблем нормативно-правового управління життям суспільства належить видатним французьким філософам XVIII ст. Ш. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, К. Гельвецію, вчення яких пройняті пафосом гуманізму, просвітництва, боротьби проти абсолютизму, за забезпечення політичної свободи людей, за відносно вирівнювання майнового становища громадян [3].

Новий етап у філософській розробці проблем державного управління пов'язаний із творчістю визначних німецьких філософів І. Канта і Г. В. Ф. Гегеля. І. Канту належить велика заслуга у справі послідовного філософського обґрунтування і розвитку ліберальної теорії правової держави як ідеальної моделі, якою слід керуватися у практичній організації державного життя. У свою чергу, Г. В. Ф. Гегель вважав гарантією публічної свободи поділ влади. Різновиди влади, на його погляд, повинні підпорядковуватися ідеї державної єдності, яка становить сутність внутрішнього суверенітету держави. Першорядне значення філософ надавав конституційним правам і свободам, правовій рівності людей [4].

Метою статті є аналіз еволюції органів державної влади, місцевого самоврядування, публічної соціальної політики у становленні демократичної, правової, соціальної держави для знаходження найкращої моделі комфортного і стабільного життя суспільства.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі здобуло визнання трактування управління як поняття, що характеризує впорядкування взаємодії певної множини елементів або складових природи, суспільства, самої людини. Тобто, управління – це структура й функції з упорядкування, збереження і цілеспрямованого розвитку системи. Це унормовуючий процес, що підтримує систему в наперед заданому якісному і й кількісному стані або переводить її в новий.

Управління, зазвичай, здійснюється в системах «людина – техніка», «людина-технологія», «людина-природа», та ін., а відбувається це саме тому, що у них первинною, «керуючою» складовою виступає людина, та й створені вони з метою обслуговування інтересів саме людини. Будь-яка система, будь-яке явище і речовина природи набувають для людини сенс тільки в разі співвідношення їх з потребами, інтересами і цілями життєдіяльності людини. Тому управління починається тоді, коли в яких-небудь взаємозв'язках, відносинах, явищах, процесах наявні свідомий початок, інтерес і знання, цілі й воля, енергія та дії людини. Отже, управління як суспільне явище – це свідомо діяльність, свідоме регулювання (впорядкування) суспільних відносин.

Існують якнайменше два різні підходи для розуміння змісту державного управління. У першому з них, так званому американському [5], зорієнтованому на всі процеси і функції управління у

спектрі повноважень держави, державне управління розглядається як галузь, що включає законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, а у другому, так званому, європейському, державне управління розглядається як підгалузь права [6]. Інакше кажучи, перший підхід передбачає поєднання політичних, правових та адміністративних функцій, а другий – їх розмежування, тобто визначення державного управління як всієї не законодавчої та не судової діяльності держави, або як підзаконної виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави. Для забезпечення благополуччя суспільства загалом та кожного громадянина зокрема, ефективного функціонування економіки і демократичної діяльності держави дуже важливою є злагоджена робота системи державного управління.

Науковці В. Цветков і проф. В. Горбатенко характеризують державне управління у широкому значенні як особливу соціальну функцію, зміст якої виявляється в організуючій діяльності, що досягається шляхом об'єднання, узгодження, регулювання, координації і контролю [7].

Науковці А. Мельник, О. Оболенський, визначають державне управління як цілеспрямований організуючий та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображенням у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією [8, 9]. До предмета, на який спрямований державний вплив, автори віднесли не тільки суспільні відносини, а й свідомість, поведінку та діяльність особи та громадянина.

Якщо звернутися до тлумачного словника В. Даля, то слово «управління» пояснюється як «управлять чем-либо, править, давать ход, направление; распоряжаться, ...заведовать, быть хозяином, распорядителем чего-либо, порядничать. Государь управляет народом; министры управляют каждый своей частью. Именем этим управляет староста, он из крестьян. Безумным человеком управляют страсти. Управляют лошадьми, судном, рулём». У відношенні до людей слово «управляє» В. Даль застосовував для визначення взаємодій самодержавного царя з народом [10].

Початок етапу еволюції управлінської (менеджерської) думки – класичної або адміністративної школи, припадає на початок 20-тих років ХХ сторіччя. Він не пройшов не поміченим у колишньому Радянському Союзі. Книга одного із засновників адміністративної школи Анрі Файоля «Administration Industrielle et Generale» була перекладена російською мовою. У мові оригіналу в назві книги Анрі Файоля було присутнє слово «адміністрування», а не слово «управління», як у російському перекладі. Але в ті

часи адміністрування набуло в колишньому Радянському Союзі негативний відтінок, ототожнювалося з формальним, бюрократичним управлінням. Ймовірно, що саме тому перекладач відійшов від оригіналу, підправивши назву книги.

Анрі Файоль вперше виділив адміністративну функцію і писав про адміністрування, а не управління, у тому числі й державою, порівнюючи її з великим підприємством [11].

У господарській сфері головними завданнями стають організований набір робочої сили, ліквідація плінності кадрів, знищення зрівнялівки в оплаті праці, подолання знеособлення, запровадження господарського розрахунку, створення виробничо-технічної інтелігенції з робочого класу, розгром «шкідників» із старої інтелігенції і привернення лояльної. Замість слова «управління», яке раніш застосовувалося в одному контексті із словами «загальнонародний облік і контроль», починається вживатися слово «керівництво».

У 1936 р. словосполучення «державне управління» було вперше офіційно застосовано у сталінській конституції для створення певної ілюзії демократичних свобод (органи влади і органи державного управління).

З 60-70-тих років минулого сторіччя слово «управління» стає популярним у колишньому Радянському Союзі. У провідних інженерно-економічних вишах кафедри організації та економіки виробництва перетворюються на кафедри управління підприємствами галузі. Управління в традиціях адміністративно-командної системи представлялося процесом одностороннього впливу на колективи трудящих, які виступали в якості об'єкту управління. В тих умовах управління інакше, як односторонній вплив, уявити не можна було. На питанні про суб'єкт управління увага не акцентувалася. Але реальний суб'єкт управління мав ієрархічну структуру з вищою партійно-державною верхівкою на вершині й адміністраціями, парткомами і профкомами підприємств, установ та організацій внизу, склад яких підбирався за партійним принципом і був підпорядкований партійній та державній дисципліні [2].

На противагу «менеджеризму» формується амбітна ідеологізована теорія «наукового управління суспільством», яка претендує на вирішення проблеми всеохоплюючого регулювання діяльності населення, включаючи діяльність трудящих, а за одне – подолання недоліків адміністративно-командної системи.

До обігу вводиться термін «соціальне управління», який подається як вплив на суспільство з метою його упорядкування, збереження якісної специфіки, удосконалення і розвитку. В умовах ринку, так зване, соціальне управління проголошується стихійним, а в соціалістичному суспільстві – науковим, оскільки воно засноване на суспільній власності і «пізнанні» об'єктивних закономірностей. У деяких вітчизняних навчальних посібниках і підручниках ці застарілі положення без належного їх переосмислення повторюються, правда без посилань на джерело. Насправді, соціальне управління було і

залишалося одержавленим і не публічним. Публічне управління ж ще з перших років радянської влади фактично ототожнювалося з державним. Збереження терміну «управління» значною мірою пояснюється історичними причинами.

Слово «адміністрування» у розумінні стану діючого суб'єкта є відповідником терміну «адміністрація».

Цікаво, що слово «адміністрація» стало застосовуватися в Україні ще у XVII ст., як запозичене через польське посередництво з латинської мови. Слово є похідним від лат. «administratio», і означає «прислужовую; допомагаю, керую, завідую». У свою чергу, «administratio» утворено з префікса «при, до» і дієслова «ministratio», похідного від слова «слуга, помічник», спорідненого з перекладенням зі старослов'янського «менший». У цьому відношенні адміністрування асоціює із слугуванням государю у давні часи, а в наші дні – із службою державі, народу, громаді.

Певний відбиток у нашій практиці на розуміння поняття «адміністрація» наклала 70-річна історія тоталітарного та авторитарного правління, коли одна партія керувала суспільним життям, державні органи під її керівництвом управляли різними сферами життя, а адміністрація підприємств, установ, організацій відповідала за організацію їх роботи перед партійними та державними органами. Відповідно під «адміністрацією», як станом діючого суб'єкту, в умовах одержавлення усіх сфер суспільного життя розумілася управлінська діяльність державних органів або організаційна діяльність у сфері управління, а також управлінська діяльність керівництва державних підприємств, установ, організацій.

У зарубіжній практиці адміністрування – це родове поняття у відношенні до наступних видів понять:

публічного адміністрування;

- менеджменту взагалі або у широкому значенні (адміністрування у виробничих та подібних організаціях).

У свою чергу, менеджмент у широкому значенні поділяється на підвиди:

- власне менеджмент чи адміністрування у виробничих організаціях (бізнес-адміністрування), у тому числі, на державних і комунальних підприємствах;

- адміністрування (менеджмент) у некомерційних організаціях.

Публічне адміністрування з менеджментом поєднують певні загальні поняття та організаційні принципи, незважаючи на правові та організаційні відмінності цих видів діяльності.

В Оксфордському словнику адміністрування (administration) визначається як дії адміністрації, суттєвими характеристиками яких є відповідність: складеному плану; організаційним заходам, які проводяться; спрямованості організації [12].

У сучасних умовах, з урахуванням відмежування законотворчої діяльності парламенту і здійснення правосуддя від державного управління як особливого виду державної діяльності, в Україні можна виділити дві групи суб'єктів адміністрування у сфері діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування:

- суб'єкти, що представляють державу (органи виконавчої влади; керівники усіх інших органів влади; суб'єкти, уповноважені на управління державними корпоративними правами; деякі дорадчо-консультативні органи, які утворюються державними органами і наділяються організаційно-розпорядчими повноваженнями щодо інших органів, посадових осіб);

- суб'єкти, що представляють місцеве самоврядування (виконавчі органи сільських, селищних, міських рад; голови та секретарі сільських, селищних, міських, районних, обласних рад; секретарі виконавчих комітетів рад; керівники виконавчих органів рад).

Публічне адміністрування (сучасне державне управління і місцеве самоврядування) – це виконавчо-організаційна діяльність державних органів і органів місцевого самоврядування (крім законотворчої діяльності парламенту, правосуддя, прокурорської діяльності), яка:

- здійснюється на підставі, в межах і в спосіб, передбачені Конституцією і законами України;

- створює такий соціальний порядок і забезпечує такий захист національних інтересів, за якими права кожної людини і кожного громадянина можуть бути гарантовані і повністю здійснені;

- сприяє виробленню і забезпечує здійснення державної політики, спрямованої на надання публічних соціальних послуг для задоволення людських потреб.

У демократичних, правових державах політична діяльність відмежується від публічного адміністрування, яке має забезпечувати неупереджене, політично не заангажоване виконання державної політики.

Суб'єкти публічного адміністрування або публічні адміністрації:

- органи виконавчої влади, їх апарати, посадові та службові особи;

- виконавчі органи і посадові особи місцевого самоврядування, посадові та службові особи виконавчих органів місцевого самоврядування.

Разом суб'єкти публічного адміністрування (публічні адміністрації) складають адміністративний апарат демократичної держави або публічну адміністрацію держави.

Публічна адміністрація – це єдиний багатосистемний комплекс державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, який повністю здійснює всю виконавчо-організаторську діяльність держави.

У сучасних умовах перехідного періоду публічне адміністрування – це скоріше візирець (ідеал) виконавчо-організаторської діяльності держави, ніж її реальний стан.

Характерними ознаками трансформації

пострадянського державного управління в публічне адміністрування є:

- забезпечення та захист прав людини і громадянина в сфері виконавчої влади;

- підпорядкування виконавчоорганізаторської діяльності держави загальному інтересу суспільства, який визначається в результаті політичного процесу в умовах багатоманітності суспільного життя;

- утвердження системи державного регулювання, яка є адекватною можливостям ринкової саморегуляції господарської діяльності;

- надання громадянам суспільних послуг, які не може забезпечити ринок.

Зазначені зміни усувають характерний для авторитарного державного управління жорсткий поділ на суб'єкт і об'єкт управління.

Виконавчо-розпорядна діяльність перетворюється на публічне адміністрування, в процесі якого людьми не управляють, а утверджують і забезпечують права кожної окремої людини, також як і забезпечують відповідальне виконання нею обов'язків своїх перед суспільством і людиною.

Владно-примусовий характер державного управління в ринкових умовах змінюється, хоч і зберігає свою владну природу. Здійснення загальних функцій, обслуговування суспільних потреб не виключає застосування імперативних заходів державного управління, але вони становлять лише допоміжну основу змісту цієї діяльності. Це – заходи заохочення, стимулювання, переконання, формування громадської думки та свідомості, почуття відповідальності та обов'язку. Лише у підтриманні встановленого правопорядку держава залишається непохитною і широко застосовує владно-примусові засоби [8].

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що державне управління має низку специфічних властивостей:

- державне управління спирається на владні повноваження і поширюється на все суспільство;

- з погляду системного підходу під державним управлінням слід розуміти процес цілеспрямованого впливу суб'єкта державного управління на об'єкт управління, яким є все суспільство або його частина, внаслідок якого задовольняються потреби держави і суспільства;

- суб'єкт державного управління представляє державну владу у вигляді спеціально утворених органів державної влади та управління, а також їх системи;

- державне управління охоплює вирішення суспільних справ, захист національних інтересів, задоволення потреб суспільства;

- державне управління діє не лише методами регулювання, узгодження, переконання, підтримки, стимулювання тощо, а й методами примусу.

Підсумовуючи вищевикладене, треба сказати, що сьогодні рівень цивілізованої країни має оцінюватися не розвитком космічної техніки (хоча і цей показник відповідно характеризує

державу), а рівнем народжуваності і тривалістю життя населення, які в найпершу чергу належить від тих коштів, які витрачаються на соціальну захищеність населення в будь-якій сфері [13]. В успішних країнах позитивний вплив на ці показники мають досягнення в медичній сфері, в удосконаленні охорони здоров'я, поліпшенні життєвих умов населення, успіхи у боротьбі з бідністю, підвищення рівня життя, турбота держави про якісну освіту молоді і людей похилого віку шляхом поєднання далекоглядної державної, публічної і соціальної політики.

Список літератури

1. Фаренік С.А. Управління соціальними процесами: побудова та реалізація соціальних моделей. Київ: УАДУ, 2003. 368с.
2. Дзвінчук Д. І. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. Київ.: ЗАТ Нічлава, 2003. 240с.
3. Філіпповський В. М. Основи теорії державного управління. Луганськ: Ноулідж, 2009. 216 с.
4. Пахомова Т. І. Державна служба: система і особистість: монографія / Т. І. Пахомова. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2002. 410с.
5. Coffey R.E., Cook C.W. and Hunsaker P.L. Management and organizational behavior - Boston: Irwin (Austin Press), 2006. 78 с.
6. Право Європейського Союзу / ред. проф. Кашкіна С.Ю., Москва: Терра, 1999. 191с.
7. Цветков В.В. Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2001. 348с.
8. Мельник А. Ф. Державне регулювання економіки. Київ: ІСДО, 1994. 272с.
9. Оболенський О. Ю. Державна служба. Київ.: КНЕУ, 2006. 472с.
10. Даль В. И. Толковый словарь живаго великорускаго языка. Москва: ИОЛРС, 1863г. 631с.
11. Fayol, Henri Administration industrielle et générale. Paris: Dunod et Pinat, 1917. 174 p.
12. John Simpson and Edmund Weiner. Oxford English Dictionary. Clarendon Press Publ, 1989, twenty volumes, hardcover, ISBN 0-19-861186-2.
13. Гаевая О. В. Моделі впливу соціально-економічних факторів на людей похилого віку за кордоном. Czech Republic: Modern Aspects of Science, 2021, str.172.

1. Farenik S.A. “Upravlinnya socialnymy procesamy: pobudova ta realizaciya socialnyx modelej [Management of social processes: construction and implementation of social models]”. Kyiv, UADU Publ., 2003. 368p.
2. Dzvinchuk D. I. “Derzhavne upravlinnya osvitoju v Ukrayini: tendenciyi i zakonodavstvo [Public administration of education in Ukraine: trends and legislation]”. Kiev, CJSC Nichlova Publ., 2003. – 240 p.
3. Filippovskiy V. M. “Osnovy teorii derzhavnogo upravlinnya [Fundamentals of public administration theory]”. Lugansk, Knowledge Publ., 2009. 216p.
4. Paxomova T. I. “Derzhavna sluzhba: systema i osobystist [Civil service: system and personality]”. Odessa, ORIDU NADU Publ., 2002. 410p.
5. Coffey R.E., Cook C.W. and Hunsaker P.L. “Management and organizational behavior [Management and organizational behavior]”. Boston, Irwin (Austin Press) Publ, 2006. 78 p.
6. Kashkyn S.Yu “Pravo Evropejskogo Soyuza. [European Union law]”. Moscow, Terra Publ, 1999. 191p.
7. Czvyetkov V.V. “Demokratiya – Upravlinnya – Byurokratiya: v konteksti modernizaciyi ukraiyinskogo suspilstva [Democracy - Governance - Bureaucracy: in the context of modernization of Ukrainian society]”. Kyiv: Institute of State and Law. VM Koretsky NAS of Ukraine Publ, 2001. 348p.
8. Melnyk A. F. “Derzhavne reguluyvannya ekonomiky [State regulation of Economy]”. Kyiv, ISDO Publ., 1994. 272p.
9. Obolenskyj O. Yu. Derzhavna sluzhba. [Public Service]. Kyiv, KNEU Publ., 2006. 472p.
10. Dal' V. I. “Tolkovyj slovar' zhivago velikoruskago jazyka [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]”. Moscow, IOLRS Publ., 1863. 631p.
11. Fayol, Henri. “Administration industrielle et générale [Administration industrielle et générale]” Paris: Dunod et Pinat Publ, 1917. 174 p.
12. John Simpson and Edmund Weiner. “Oxford English Dictionary [Oxford English Dictionary]” Clarendon Press Publ, 1989, twenty volumes, hardcover, ISBN 0-19-861186-2.
13. Gayevaya O. V. “Modeli vplyvu socialno-ekonomichnyx faktoriv na lyudej poxylogo viku za kordonom [Models of influence of socio-economic factors on the elderly abroad]”. Czech Republic, Modern Aspects of Science Publ, 2021, 172 p.

Надійшла (received) 18.09.2021

References (transliterated)

Відомості про авторів /Сведения об авторах /About the authors

Гаєвая Олександра Валентинівна, (Гаевая Александра Валентиновна, Gayevaya Oleksandra) – кандидат юридичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри права, заступник декана з наукової роботи факультету СГТ, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0002-6710-9014>; тел. (067) 598 52-74.

Гаряєва Ганна Михайлівна, (Гаряева Анна Михайловна, Garyaeva Ganna) – Національний Технічний Університет «Харківський Політехнічний інститут», доцент кафедри права; м. Харків, Україна, <https://orcid.org/000-0002-4061-1987> ; тел. (050) 303-98-68.

Лисенко Ірина Вячеславівна, (Лысенко Ирина Вячеславовна, Lysenko Iryna) – кандидат юридичних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», завідувач кафедри права, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3392-6056>; тел. (066) 794 63 84.

Л.М. ГРЕНЬ

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена аналізу стану забезпечення гендерної рівності в Україні. На підставі вивчення позитивного європейського та світового досвіду доведено доцільність забезпечення у практиці формування державної політики принципів гендерної рівності та обґрунтовано ефективність колегіального стилю управління щодо підтримки стабільності суспільних інститутів. Теоретичні та методологічні основи дослідження розкривають правове регулювання державної гендерної політики в Україні, що здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного. Мета статті – проаналізувати сучасний стан гендерної рівності в Україні та запропонувати шляхи удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази держави з регулювання її гендерної політики. У дослідженні розглянуто законодавчу базу України щодо гендерної рівності, нормативно-правові документи, що закріплюють позиції уряду держави стосовно забезпечення гендерних прав. Наведено результати дослідження Індексу гендерного розриву із супроводжуючим його рейтингом країн світу за показником рівноправності чоловіків і жінок як в Україні, так і в інших країнах світу. Надано пропозиції щодо визнання важливості та необхідності творення законодавства, яке б сприяло закріпленню та поширенню принципу гендерної рівності шляхом удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази держави.

Ключові слова: гендерна політика, гендерна рівність, нормативно-правова база, правове регулювання, законодавчі механізми, індекс гендерного розриву, національний рівень, держава.

Л.Н. ГРЕНЬ

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА В УКРАИНЕ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Статья посвящена анализу состояния обеспечения гендерного равенства в Украине. На основании изучения положительного европейского и мирового опыта доказана целесообразность обеспечения в практике формирования государственной политики основ гендерного равенства и обоснована эффективность коллегиального стиля управления по поддержанию стабильности общественных институтов. Теоретические и методологические основы исследования раскрывают правовое регулирование государственной гендерной политики в Украине, которое осуществляется нормативно правовыми актами двух уровней: наднационального и национального. Цель статьи – проанализировать современное состояние гендерного равенства в Украине и предложить пути совершенствования и развития национального уровня нормативно-правовой базы государства по регулированию его гендерной политики. В исследовании рассмотрена законодательная база Украины по гендерному равенству, нормативно-правовые документы, закрепляющие позиции правительства государства по обеспечению гендерных прав. Приведены результаты исследования Индекса гендерного разрыва с сопровождающим его рейтингом стран мира по показателю равноправия мужчин и женщин как в Украине, так и в других странах мира. Представлены предложения по признанию важности и необходимости создания законодательства, которое способствовало бы закреплению и распространению принципа гендерного равенства путем совершенствования и развития национального уровня нормативно-правовой базы государства.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерное равенство, нормативно правовая база, правовое регулирование, законодательные механизмы, индекс гендерного разрыва, национальный уровень, государство.

L.M. HREN

CURRENT STATE OF GENDER EQUALITY ASSURANCE IN UKRAINE: THE REGULATION-AND-LEGAL ASPECT

The article is devoted to analyzing the state of gender equality assurance in Ukraine. On the basis of studying the positive European and world experience, the expediency in assuring practical formation of state policies on gender equality principles is proved. Also, efficiency of collective management style concerning support of social institutions' stability is substantiated. The theoretical and methodological foundations of the research disclose the legal regulation of state gender policies in Ukraine, which is made through regulating-and-legal acts of two levels: the supranational, and the national. The goal of the article is to analyze the current state of gender equality in Ukraine and to offer ways to improve and develop the national level of the legal base of the state to regulate its

gender policies. In the research, the legislation of Ukraine is viewed in terms of gender equality, as well as regulating and legal documents that fixate the state government's position concerning the assurance of gender rights. The outcomes of studying the Gender Gap Index with the related ranking of the countries of the world by the equality of men and women index both in Ukraine and abroad are provided. Proposals are offered as to recognition of the need and urgency of forming a legislation which would foster the fixation and promotion of the gender equality principle by way of improvement and development of the national level of the legal base of a state.

Key words: gender policies, gender equality, regulation-and-legal base, legal regulation, legislative mechanisms, the gender gap index, national level, the state.

Постановка проблеми. Центральне місце в гендерних дослідженнях, які реалізуються з середини минулого століття, займає проблема соціальної нерівності чоловіків і жінок. В них розглядаються ролі, норми, цінності, риси характеру, якими суспільство наділяє жінок і чоловіків через системи поділу праці, культурні цінності та символи, для вибудовування традиційної гендерної асиметрії, ієрархії влади.

Вивчення позитивного європейського, та й взагалі, світового досвіду дає підстави для висновку про доцільність забезпечення в практиці формування державної політики принципів гендерної рівності. За словами видатного американського політолога Рональда Інглхарта, «гендерна рівність – це чутливий індикатор, який показує наскільки розвинутою та демократичною є держава». Висновки його дослідження свідчать: країни з високими показниками представництва жінок в політичних інституціях мають не тільки вищий рівень забезпечення громадянських прав і свобод. Такі держави – більш економічно розвинені, оскільки створюють умови для політичного і економічного різноманіття, толерантності, інклюзивності та міжособистісної довіри. Розвинені суспільства поступально переходять від жорстко ієрархічного стилю управління до більш колегіального. Ієрархічний стиль або умовно «чоловічий» акцентує увагу на домінуванні і змаганні. Тоді як колегіальний стиль і, відповідно, «жіночий» ставить на перше місце в лідерстві кооперацію і підтримку. Колегіальний стиль управління витісняє ієрархічний і бюрократичний тип лідерства і вважається більш ефективним для підтримки стабільності суспільних інститутів. В цілому, затвердження гендерної рівності – це частина широкої культурної трансформації, яка змінює функціонування традиційних суспільств і сприяє розвитку демократичних інститутів. Затвердження цінності гендерної рівності забезпечує перехід до постматеріалістичних цінностей самореалізації, які сприяють економічному розвитку країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження науковців, що опікуються гендерною рівністю, свідчать про складність і багатогранність цієї проблеми. Гендерній проблематиці в освіті приділяють увагу такі дослідники, як: І. Кон, О. Ярьська-Смирнова, Л. Попова, Л. Штильова, І. Клещина, Ф. Мамедова, К. Рахмадуліна, О. Чеснокова. Серед українських вчених ґрунтовні дослідження гендерної рівності в Україні здійснюють І. Жеребкіна, І. Головашенко, І. Лебединська, Т. Мельник, Н. Чухим; гендерних стереотипів та

гендерних ролей – Т. Виноградова, В. Семенов, П. Горностай, М. Пірен, В. Суковата; проблем інтеграції гендерного підходу в систему освіти України в цілому – Л. Булатова, Т. Говорун, І. Зверева, В. Кравець, О. Кікінеджи, Я. Кічук, О. Луценко, Л. Міщик, О. Смоляр, О. Сухомлинська; розробці науково-теоретичних засад гендерної педагогіки – Н. Грицяк, О. Друзь, В. Кравець, О. Петренко та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Курс побудови європейських демократичних інститутів, який свідомо обрала для себе Україна, вимагає від її уряду, суспільства у різних його інституціях утвердження цінності гендерної рівності: «недопущення гендерної дискримінації, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (у першу чергу, через обрання в представницькі органи та призначення на урядові посади), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних і сімейних обов'язків, унеможливлення проявів гендерного насильства тощо» [3].

Державна гендерна політика в Україні будується, по-перше, на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, а по-друге, регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками і чоловіками. Таким чином, правове регулювання державної гендерної політики в Україні здійснюється нормативно-правовими актами двох рівнів: наднаціонального та національного [8].

До нормативно-правових актів наднаціонального рівня належить Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 10 грудня 1948 року, основоположний документ, що проголосив рівність прав жінок і чоловіків. Документально ідеї гендерної рівності були вперше відображені в I-й програмі ООН «Розвиток жінок» (WID). Її основні положення ґрунтувалися на тому, що жінки – це ресурс людства, який здатний зробити вирішальний внесок в економічний розвиток світової спільноти, але він не використовується в необхідній мірі.

Стаття 1 цього документу проголошує: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти стосовно один одного у дусі братерства» [11].

На основі Загальної декларації прав людини прийняті численні міжнародно-правові акти, якими заборонено порушення принципу рівності. Нормативно-правовий акт наднаціонального рівня Конвенція ООН «Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» (від 18.12.1979) [24], що

була ратифікована Україною 12 березня 1980 року, є основоположним документом, в якому узагальнено й зафіксовано принципи положення відносно статусу жінок. Згідно ст.1 Конвенції «поняття «дискримінація щодо жінок» означає «будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, яке має ефектом або цілком ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній або будь-якій іншій області» [24].

Згідно зі ст. 4 Конвенції, «прийняття... спеціальних заходів, спрямованих на прискорення фактичної рівності між чоловіками та жінками, не вважається дискримінацією». Додається, що «особливий захист материнства не вважається дискримінацією за статтю» [24].

Важливим нормативно-правовим актом наднаціонального рівня є Пекінська декларація та Платформа дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією [34], із становища жінок, де визначено дванадцять проблемних стратегій (малозабезпеченість, освіта та навчання, здоров'я, насильство над жінками, збройні конфлікти, економіка, влада та прийняття рішень, механізми гендерної рівності, права людини, засоби масової інформації, навколишнє середовище та проблеми дівчат). У підсумкових документах Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у XXI столітті» (2000 рік) [47] ці стратегії визнані пріоритетними і є підґрунтям формування правових норм гендерної рівності в Україні.

Документами, що закріплюють рівні права чоловіків та жінок є також Конвенція про дискримінацію у галузі праці та занять № 111 (1958 рік) [19], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 рік) [30], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 рік) [31].

У міжнародних пактах про права людини, що є основою міжнародних стандартів, певні привілеї передбачені для жінок, а саме: у п.2 ст. 10 Міжнародного пакта про економічні, соціальні та культурні права передбачено зобов'язання держав-учасниць забезпечувати матерям особливу охорону протягом розумного періоду до і після пологів.

Щодо Конвенції Міжнародної Організації з Праці (МОП) [21], то Україна ратифікувала наступні міжнародні стандарти у сфері праці, які стосуються запровадження гендерної рівності у сфері праці та розширення економічних можливостей жінок:

- № 111. Конвенція про Дискримінацію (Працевлаштування та Зайнятість), 1958 [20];
- № 100. Конвенція щодо рівної оплати праці [21];
- № 156. Конвенція про працівників із сімейними обов'язками [22];
- № 183. Конвенція про захист материнства,

2000 та № 103 – Конвенція про захист материнства (переглянута), 1952 [23].

На зміну програмі WID, ООН розробила і з 2000 року почала впроваджувати нову програму «Гендер і розвиток» (GAD), в якій був запропонований альтернативний підхід до наявних проблем гендерної нерівності. Головною метою цієї програми стало створення умов, за яких жінка мала б можливість займатися плануванням суспільного розвитку і політикою гендерних змін в суспільстві. Програма «Гендер і розвиток» розглядає жінок більше як активних носіїв змін, ніж як пасивних одержувачів допомоги. Очікуваннями від цієї програми, в першу чергу від урядів держав – членів ООН, можна назвати впровадження гендерних підходів в політику і державне управління.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан гендерної рівності в Україні та запропонувати шляхи удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази держави з регулювання її гендерної політики

Виклад основного матеріалу. Напрацювання нормативно-правової бази з регулювання гендерної політики в Україні почалася ще в 1980 році з ратифікації «Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». Гендерна рівність закріплена у Конституції України [26], одному з основних нормативно-правових актів національного рівня, що врегульовують гендерну рівність в Україні.

На думку дослідників, «порівняння змісту розділу II Конституції України з міжнародними актами, зокрема з тими, що складають Міжнародну хартію прав людини, а також з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, свідчить що в Конституції в основному містяться ті ж гарантії щодо забезпечення прав та свобод жінок, що й в міжнародно – правових актах. Це означає, що Конституція, України відкриває перед державою та жінками України широку сферу можливостей щодо захисту своїх прав та свобод» [50].

Конституція України визначає ідеологію і політику держави щодо статусу жінки, її можливостей впливати на економічні та політичні процеси, які відбуваються у суспільстві. В ній на законодавчому рівні закріплюється рівність конституційних прав та свобод чоловіка та жінки. Щодо ствердження рівностей в правах статей велике значення має 23 стаття Конституції України, де наголошується, що «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей» [26]. На конституційному рівні жінка і чоловік захищені від будь-яких незаконних повинностей. Проблематика гендерної рівності розглядається у ст.21, 24, 51. Центром правового регулювання гендерної рівності є стаття 21 Конституції України. Відповідно до неї, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, і тому, Основний закон визначає стійкість та ідентичність правових статусів чоловіка та жінки.

Крім того, проблематика гендерної рівності

закріплена не лише в межах статей Конституції, а й в інших законодавчих актах: Сімейному кодексі України (від 28.08.2018, підстава 2475-VIII) [43], Кримінальному кодексі [27]; Кримінально-процесуальному кодексі (від 13.04.2012 № 4651 VI) [28], Цивільному кодексі (від 16.01.2003 № 435 – IV) [53], Кодексі законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII) [17], Кодексі про адміністративні правопорушення (від 07.12.1984 № 8073-X) [18], Законі України «Про зайнятість населення» (від 05.07.2012 № 5067-VI) [14] та в багатьох інших вітчизняних законодавчих актах.

На переконання С. Харисової, «гендерна політика – це шлях консолідації суспільства» [51], адже рівність прав жінки і чоловіка забезпечується у частині 2 статті 24 Конституції України. Відповідно до визначених тверджень, жінка та чоловік мають в Україні рівні права і свободи в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя. Зокрема, правовідносини в галузі майнових і немайнових свобод жінок регулюються головним чином кодифікаційними актами. Серед них: Цивільний і Цивільно-процесуальний кодекси України.

Чинне законодавство, визнаючи матеріальні і процесуальні засади охорони прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави, не пов'язує цивільно-правові гарантії з суб'єктами права за їх статевими ознаками. На даний час чинне вітчизняне законодавство, що регулює питання рівності громадян в правах, принципово не суперечить нормам міжнародно-правових актів. Воно надає жінкам однаково з чоловіками громадську правосдатність і однакові можливості її реалізації. Чинне законодавство, зокрема, забезпечує їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне ставлення до них на всіх етапах розгляду в судах [50]. За порушення цивільно-правових норм встановлюється однакова відповідальність, як для жінок, так і для чоловіків. Таким чином, цивільне законодавство України встановлює юридичний захист прав жінок на рівній правовій основі з чоловіками.

Трудове законодавство України в багатьох випадках декларативно захищає права жінок у цій сфері, але реальна ситуація є набагато складнішою. Жінкам набагато складніше знайти гарно оплачувану роботу, а декларовані пільги часто сприяють тому, що роботодавці дуже обережно беруть на роботу жінок [9].

Україна – перша пострадянською державою, яка в 1998 році встановила кримінальну відповідальність за торгівлю людьми (ст. 149 Кримінального кодексу України) і прийняла Закон «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 рік) [13], який визначає правові й організаційні засади запобігання насильству в сім'ї, а також органи й установи, відповідальні за здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї. У 2008 році до закону було внесено зміни. Відтепер він поширюється на відносини між особами, які перебувають у шлюбі, проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, їхніх дітей, осіб, які перебувають під опікою чи піклуванням, є

родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання.

Проблемою, яка вимагає правового втручання з боку держави, залишається проблема насильства над жінками. На попередження й ліквідацію даного негативного явища спрямовано встановлення окремих складів злочинів в Кримінальному кодексі України, які передбачають кримінальну відповідальність [15].

На думку дослідника О. Фрицького, «вирішенням проблеми насильства над жінками в нашому суспільстві може бути вирішена за такими напрямками:

- більш детальний, розширений опис в адміністративному і кримінальному законодавстві України системи правового захисту жінок від насильства чи інших незаконних посягань;
- встановлення більш жорстких покарань та стягнень за подібні правопорушення» [50].

Гендерний підхід до аналізу становища жінок і чоловіків в українському суспільстві, міжстатевих відносин, місця й ролі кожної статі в розвитку громадянського суспільства вперше було обрано в 1999 році в межах проекту «Гендер у розвитку» Програми Розвитку ООН (ПРООН), результатом чого стало оприлюднення інформаційно-аналітичної доповіді «Гендерний аналіз українського суспільства» [5]. У 2001 році в результаті здійснення проекту ПРООН «Гендерна експертиза українського законодавства» Програми ПРООН «Сприяння гендерній рівності» та за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» були опубліковані результати гендерної експертизи конституційного та галузевого законодавства, здійсненої вітчизняними дослідниками Н. Болотіною [1], В. Буроменським [2], І. Лаврінчук [29], А. Олійник [32], З. Ромовською [42] та ін.

У 2000 році були ратифіковані «Цілі розвитку тисячоліття ООН» (обов'язкові для виконання до 2015 року), серед яких була визначена мета «забезпечення гендерної рівності». В рамках цієї мети Україна поставила два завдання:

1. Забезпечити гендерне співвідношення на рівні не менше 30 до 70% тієї чи іншої статі у представницьких органах влади та вищих рівнях виконавчої влади.
2. Скоротити наполовину розрив у доходах жінок і чоловіків.

Перераховані завдання мали на меті забезпечити гендерну рівність в політичній сфері і на ринку праці в Україні.

Причинами зазначених нормотворчих і законотворчих ініціатив стали численні прояви дискримінації за ознакою статі у всіх сферах життя українського суспільства.

Базовим нормативно-правовим документом, який відображає завдання держави щодо забезпечення гендерної рівності у відносинах між жінками і чоловіками, є Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків» (від 08.09.2005 № 2866-IV) [12] Законом визначаються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та

можливостей жінок і чоловіків, повноваження Верховної Ради України з прав людини, Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Слушною є думка Т. Головки, що вище згаданим Законом вперше запроваджується визначення таких термінів, як «дискримінація за ознакою статі», «гендерна рівність» тощо [6].

У 2005 році набув розвитку «Національний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який передбачає законодавче врегулювання імплементації гендерної політики в усі сфери життєдіяльності та складається з системи центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, інституту радників з гендерних питань, інститутів громадянського суспільства. Структура і основні функції національного механізму визначені Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [12] та Указом Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 26.07.2005 № 1135/2005) [48].

Нормативно-правовими документами, що закріплюють позиції уряду держави стосовно забезпечення гендерних прав, є Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 26.07.2005 № 1135/2005) [48]; Постанови Кабінету Міністрів України «Про підготовку та проведення Року гендерної рівності» (від 16.05.2007 № 741) [36] та «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» (від 05.09.2007 № 1087) [37]; Постанови Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» (від 27.06.2007 № 1241-V) [38] та «Про рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» (від 22.03.2007 № 187-V) [39]; Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» (від 25.04.2001 № 283/2001) [49]. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України (від 27.12.2006 № 1834) [10].

Законодавча база України щодо гендерної рівності також включає: Національну стратегію у сфері прав людини (від 25 серпня 2015 року № 501/2015) та План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (від 23 листопада 2015 року № 1393-р) [41], метою яких є гарантування рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків в усіх сферах життя; Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325

«Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року» (від 24 лютого 2016 р. № 113-р) [41], що є важливим кроком у напрямку реалізації повістки «Жінки, Мир, Безпека» в Україні.

Протягом 2006–2010 років у центральних органах виконавчої влади й обласних державних адміністраціях було створено ряд інституцій, відповідальних за реалізацію гендерної політики:

1. Гендерні робочі групи та координаційні ради;

2. Міжвідомчу раду з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми (Кабінет Міністрів);

3. У структуру Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини була введена посада Представника Уповноваженого з питань дотримання прав дитини, недискримінації та гендерної рівності, а також створено Сектор з питань гендерної рівності;

4. Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі – консультативно-дорадчий орган, що діє на постійній основі при Міністерстві соціальної політики України.

Згідно Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року проблему недостатнього рівня впровадження принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків передбачається розв'язати шляхом застосування комплексного підходу та здійснення заходів, спрямованих на виконання таких пріоритетів:

- удосконалення нормативно-правової бази, механізму проведення гендерно-правової експертизи та впровадження статистичних показників у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

- урахування гендерного компонента в програмах економічного та соціального розвитку з урахуванням актуальних потреб галузей і регіонів;

- розширення переліку статистичних показників за ознакою статі з розбивкою за іншими основними ознаками (вік, місце проживання, інвалідність, соціально-економічний статус тощо);

2. підвищення професійного рівня державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

- зменшення гендерного дисбалансу у сфері державної служби та управління людськими ресурсами;

- подолання гендерних стереотипів;

- внесення до програм курсів підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

3. протидія дискримінації за ознакою статі та дискримінації більше ніж за однією ознакою, зокрема удосконалення механізму реалізації права на захист від дискримінації за ознакою статі та дискримінації за кількома ознаками, однією з яких є

ознака статі, розгляду випадків такої дискримінації та життя відповідних заходів за його результатами;

4. виконання договірних та інших міжнародних зобов'язань щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:

- збільшення частки жінок серед народних депутатів України, депутатів обласних та місцевих рад (міст обласного значення);

- зменшення розриву в оплаті праці;

5. залучення до виконання Програми міжнародних організацій та громадських об'єднань, діяльність яких спрямовується на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у суспільстві, зокрема зміцнення державно-приватного партнерства у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Поєднання політики гендерного інтегрування в усіх сферах життя і за всіма напрямками суспільного розвитку та поліпшення становища жінок у тих сферах, де існує нерівність (зокрема забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків, наданих їм Конституцією України; розширення економічних можливостей для жінок у сферах зайнятості, розвитку підприємницького потенціалу; усунення негативних гендерних стереотипів; урахування особливих потреб усіх категорій жінок і чоловіків незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак), є основою забезпечення гендерної рівності та сталого розвитку суспільства.

Ця Програма враховує міжнародні інструменти ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, ОБСЄ, рекомендації міжнародних моніторингових інституцій у сфері прав людини, а також положення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Новим імпульсом для розвитку гендерної політики в Україні стала Угода про Асоціацію між Україною та ЄС (від 13 серпня 2014 р. № 346) [46], яка зобов'язує до гарантування рівних можливостей для жінок та чоловіків у сферах працевлаштування, освіти, навчання, економіки, у суспільстві та прийнятті рішень. Забезпечення рівних можливостей жінок і чоловіків, боротьба з дискримінацією – важливі цілі співробітництва, визначені Угодою. Ці принципи у комплексі з використанням найкращих практик ЄС дали змогу підготувати орієнтовану на результат «Державну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року». Також у 2016 році проблематика гендерного балансу в державних структурах була включена до «Стратегії розвитку державного управління на період 2016-2020 років».

Окрім цього, у 2017 році, Україна внесла правки у законодавство щодо попередження домашнього насильства, криміналізувавши цей злочин, що відповідає положенням Конвенції Ради

Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) [25]; Нова Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [40] спрямована на укріплення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень у сфері гендерної рівності.

Міністерство освіти і науки України приділяє неабияку увагу проблемі гендерного паритету. Головний орган у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення реалізації державної політики у сфері освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності розробив Стратегію упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» [45]. Вище згадані законодавчі документи свідчать про провідну роль держави у вирішенні проблеми гендерної рівності в країні.

Демократичний шлях розвитку, обраний Україною, зумовлює спрямованість її законодавчої і державної діяльності на створення «відносин гендерного паритету між жінками і чоловіками в усіх сферах суспільного життя» [44, с.188].

Дослідження Індексу гендерного розриву із супроводжуваним його рейтингом країн світу за показником рівноправності чоловіків і жінок дозволяє здійснити аналіз динамічних змін гендерної рівності як в Україні, так і в інших країнах світу.

За визначенням міжнародних і вітчизняних експертів, в Україні наявна гендерна нерівність у політичному житті, доступі до економічних ресурсів, працевлаштуванні [7].

У рейтинговому порівнянні прийняли участь 144 країн світу, в кожній з яких оцінювалося прагнення нації до рівності статей на основі чотирьох ключових критеріїв: економічна складова і можливості для жінок, освіта, співвідношення статей при народженні і тривалість життя, а також участь жінок в політичному житті суспільства.

У топ-10 країн за індексом гендерної рівності увійшли Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Руанда, Філіппіни, Швейцарія, Словенія та Нова Зеландія.

Найкращий результат у сфері гендерної рівності Україна продемонструвала в 2006 році, посівши 48 місце. Тоді за параметром «здоров'я і виживання» Україна наблизилась до позначки 1.00, що означає повну гендерну рівність у цій сфері. Досить суттєво позиції України знизились протягом періоду з 2014 року (56 місце) по 2015 рік (67 місце). Станом на 2016 рік у рейтингу серед 142 країн за індексом гендерної рівності Україна зайняла 69 місце, що свідчить про погіршення цього показника в Україні (у порівнянні з 2014 роком (56 місце)/ У 2017 році Україна зайняла 61 місце в рейтингу гендерної рівності «The Global Gender Gap Report 2017» [16].

Звіт про глобальний гендерний розрив (Global Gender Gap Report): порівняльний аналіз рейтингових показників України за 2006-2016 рр.

Сфера	Результат України 2016 рік		Результат України 2006 рік
	Ранг	Бали (0.0 – повна нерівність, 1.0 – повна рівність)	Ранг
Освіта	26	1.000	25
Охорона здоров'я	40	0.979	1
Економічна участь і можливості	40	0.722	24
Політична участь	107	0.098	97
Разом	69 из 144	0.700	48 из 115

За результатами вищезазначеного дослідження, кращі показники Україна традиційно має в області доступу обох статей до освіти. Зокрема, звіт свідчить про майже повне охоплення первинним і вторинним рівнями освіти (початкова та повна загальна середня освіта). Що стосується сфери вищої освіти, жінки навіть мають кращі показники (в співвідношенні 88 до 77). Певний прогрес намітився щодо гендерної рівності в українській армії. Наприкінці 2017 року ВРУ ухвалила за основу законопроект, який дозволить українським жінкам – військовослужбовцям проходити службу нарівні з чоловіками. Вони зможуть займати високі офіцерські посади, підписувати контракт після 40 років, брати участь в спецопераціях і проходити військові збори. Значно гірше виглядають індекси економічної і політичної участі жінок. Наднизьким є кількість жінок-депутатів (12%) національного парламенту і місцевих представницьких органів, на вищих посадах виконавчої влади або в місцевих органах управління. Що стосується економічного аспекту, то в середньому жінки в Україні отримують на 26% меншу зарплату, ніж чоловіки на аналогічній посаді. Однак, на законодавчому рівні питання економічної нерівності в Україні поки ще не підіймали. І хоча подібна тенденція певного «відчуження» жінок від політичної і економічної участі в цілому на даний момент швидше характерна світова тенденція, показники все ж відрізняються істотно. В середньому в світі жінки займають 22% місць в національних парламентах.

Спеціалістами Програми розвитку ООН було проведено дослідження на тему «Гендер та туризм: зайнятість та участь жінок у туризмі». Загальна картина свідчить про те, що туризм є надзвичайно важливою галуззю для жінок (в середньому 46% задіяних в туризмі – жінки), а відсоток зайнятих у туризмі жінок у більшості країн переважає їх загальну зайнятість в економіці (34-40%). За даними «Статистичного щорічника ООН» в готельно-ресторанному бізнесі задіяно: в Японії – 52%, в США – 47%, в Чехії – 55%, в Росії – 78%, в

Туреччині – 9%, в Україні – 76% жінок; в туризмі та екскурсійному обслуговуванні задіяно: в Японії – 44%, в США – 51%, в Чехії – 45%, в Росії – 48%, в Туреччині – 24%, в Україні – 50% жінок [22].

У цілому експертами відмічається прогрес у співвідношенні жінок і чоловіків серед законодавців, високопосадовців та управлінців, за яким Україна покращила свої рейтингові позиції, піднявшись із 27 на 23 сходинку.

Одночасно відмічається поглиблення нерівності в оплаті жіночої та чоловічої праці. за оцінками цього показника Україна за рік втратила 7 позицій, опустившись з 61 на 68 сходинку рейтингу.

Конфлікт на Сході України та глибока безпекова, соціальна, економічна та політична криза створили нові виклики для захисту та реалізації прав жінок в Україні. Специфічні гендерні проблеми, особливо актуальні на сьогодні, включають, але не обмежуються наступними: вкорінені гендерні стереотипи та дискримінація, які поглибилися внаслідок збройного конфлікту та створюють непропорційно високий вплив на жінок та фізичний ризик для чоловіків; зростаюча кількість випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед військових та колишніх військових та розповсюджене домашнє насильство; дискримінація щодо внутрішньо переміщених жінок, дівчат, чоловіків та хлопчиків; і обмежена участь жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях.

Просуваючи гендерну рівність як рушійну силу сталого розвитку країни, Представництво ООН в Україні підтримує уряд, парламент та громадянське суспільство у забезпеченні політичної, соціальної та економічної участі жінок, прискоренні розширення повноважень жінок та зміцнення їхньої ролі у процесі здійснення національних реформ, сприяючи дотриманню Україною своїх зобов'язань за міжнародними угодами, а також досягненню Цілей Сталого Розвитку до 2030 року [52].

Порядок денний зі сталого розвитку 2030 визнає, що права людини відіграють ключову

роль у розвитку, а гендерна рівність є необхідною умовою досягнення Цілей Сталого Розвитку (ЦСР), які особливу увагу зосереджують на вирішенні проблеми нерівності та дискримінації за принципом «нікого не залишити осторонь» та «досягати першими тих, хто лишається поза увагою».

Порядок денний зі сталого розвитку 2030 використовує подвійний підхід для просування гендерної рівності та розширення повноважень жінок та дівчат – гендерна рівність та розширення повноважень жінок визначається, як самостійна ціль (Ціль № 5), а також індикатори з гендерної рівності включені до всіх інших цілей із зобов'язанням збирати дані, скомпоновані по статі та віку.

Забезпечення гендерної рівності було включено до 10 із 17 цілей, 25 з 86 завдань та 45 зі 172 індикаторів Національного Плану Дій «Цілі Сталого Розвитку України».

Гендерна тематична група ООН – це міжвідомчий механізм координації, метою якого є покращення ефективності діяльності системи ООН щодо запровадження гендерної рівності через надання технічної підтримки, експертизи щодо гендерного інтегрування та координації питань, пов'язаних з плануванням та адвокацією відповідно до Рамкової Програми Партнерства між Урядом України та ООН. Гендерна тематична група підтримує спільні зусилля агенцій ООН для прискорення включення гендерних питань до всієї діяльності системи ООН та роботи координаційних механізмів, зокрема, через Рамкову Програму Партнерства, приділяючи особливу увагу найбільш гострим проблемам гендерної нерівності. Наприклад, у напрямку 1 «Стале економічне зростання, навколишнє середовище і зайнятість» – ООН в Україні працює над зменшенням гендерного розриву в оплаті праці, просуванням гідних умов праці для чоловіків та жінок та рівний розподіл домашніх обов'язків та зобов'язань щодо догляду за дитиною тощо.

У напрямку 2 «Рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту» – ООН в Україні працює з гендерними аспектами епідемії ВІЛ, а також працює на подолання шкідливих соціальних норм, ставлень та стереотипів, які обмежують доступ до послуг серед жінок із уразливих соціальних груп населення тощо.

У напрямку 3 «Демократичне врядування, верховенство права і громадська участь» – ООН в Україні працює для того, щоб більше уваги приділялось питанням гендерної рівності під час виконання національних реформ, та розглядає проблему низького рівня представленості жінок на всіх рівнях прийняття рішень, адвокатуючи за введення гендерних квот, працює на ліквідацію дискримінаційних положень в національному законодавстві, тощо.

У напрямку 4 «Безпека громадян, соціальна єдність і відновлення з особливим акцентом на Східну Україну» серед іншого, – ООН працює з проблемою гендерно-обумовленого насильства (ГОН), сексуального насильства, пов'язаного з

конфліктом, та повісткою «Жінки, мир, безпека».

Гендерна тематична група ООН також підтримує підсилення міжвідомчої координації навколо питань, пов'язаних з гендерною рівністю. Вона являє собою майданчик для всіх агенцій, фондів та програм ООН, інформацією та досвідом щодо вирішення гендерних проблем. Група працює для встановлення ефективного партнерства та діалогу між ООН, Урядом, Парламентом та громадянським суспільством в усіх сферах гендерної рівності та прав жінок в Україні.

Проте, попри існуючу нормативну базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень жінок, Україна досі стикається з викликами, які впливають на забезпечення рівних прав та можливостей жінок взагалі, а особливо тих, хто стикається з множинною дискримінацією. Сюди можна віднести слабке верховенство права, низьку спроможність до впровадження інституційних механізмів щодо забезпечення гендерної рівності та брак політичної волі.

У 2017 році вперше за всю історію підрахунку Індексу гендерного розриву (починаючи з 2006 року), у світі зафіксовано погіршення ситуації з гендерною нерівністю. Розрив між чоловіками і жінками склав 68% проти 68,3% у 2016 році, та 68,1% у 2015 році.

За таких темпів прогресу, для усунення загальної глобальної нерівності між чоловіками і жінками потрібно буде 100 років, проти 83 у 2016 році. Найбільший розрив між чоловіками і жінками лишається у сфері економіки, подолання якого, при поточних темпах, потребуватиме 217 років. Як зазначається дослідниками, покращення ситуації з гендерним паритетом може призвести до значних економічних дивідендів, які залежать від ситуації і проблем у конкретній країні. Повної гендерної рівності не вдалося досягти жодній країні світу. Натомість, найкраща ситуація у Ісландії, де гендерний розрив закритий на 88%, і яка, як і у 2016 році, посідає перше місце рейтингу.

Україна порівняно із дослідженням 2016 року покращила свої позиції на 8 пунктів і посіла 61 місце рейтингу.

Україна, незважаючи на незначний прогрес, все ще займає найгірші позиції у гендерному співвідношенні у сфері політичних прав та можливостей. Значення індексу тут склало 0,107.

Зокрема, за співвідношенням жінок і чоловіків у парламенті Україна має індекс 0,140, щодо розподілу посад міністрів – 0,150.

У цілому можна відмітити значний прогрес за показниками рівня оплати праці жінок і чоловіків за аналогічну роботу, за яким у поточному році Україна посіла 37 місце рейтингу, проти 59 у минулому.

Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок 3-го березня 2017 року були надані Заключні зауваження до восьмого періодичного звіту України (Заклучні ремарки восьмого періодичного звіту), що підкреслюють існуючі прогалини та визначають кроки, які Україні необхідно здійснити для вирішення проблем,

пов'язаних із забезпеченням прав жінок. Заключні зауваження являють собою дорожню карту для виконання положень Конвенції «Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» протягом наступних чотирьох років.

Низький рівень участі жінок у політичних та суспільних процесах, низька представленість на високих позиціях, патріархальна культура, глибоко вкоринені гендерні стереотипи, поширеність гендерно-обумовленого насильства – лише деякі приклади системної гендерної нерівності в Україні. Реформи, які наразі виконує держава, приділяють недостатньо уваги питанням гендерної рівності, та виконанню міжнародних та національних зобов'язань щодо гендерної рівності та прав жінок, а також не враховують нові пріоритети, пов'язані з гендерною рівністю, які спричинені конфліктом.

На відміну від багатьох країн Африки та Азії, українські жінки мають фактично рівні можливості в сфері освіти, доступу до медичних послуг і правосуддя. Порівняно з Європейськими країнами в Україні зберігається найнижчий рівень гендерного балансу у галузі політичного представництва і керівництва державними та економічними процесами.

Невисокий показник України у світових рейтингах гендерного розриву не свідчить про катастрофічне погіршення політики недискримінації в країні. Проте, результати міжнародних досліджень яскраво демонструють відставання України від загальносвітових тенденцій і невисоку результативність гендерної політики, на відміну від інших держав.

Отже, законодавство України побудоване на принципах рівноправності жінок і чоловіків у всіх сферах людської життєдіяльності, що свідчить про високий рівень його розвитку та відповідності європейським стандартам. Однак не можна заперечувати, що існуюча система неприпустимості дискримінації жінок та чоловіків на практиці в окремих сферах все ж залишається малоефективною. Це стосується, наприклад, рівності жінок та чоловіків на оплату праці, дискримінації жінок при прийнятті на роботу, обмежені права чоловіків на захист батьківства. У зв'язку з цим держава повинна створити систему гарантій, що забезпечать виконання проголошених законодавством конституційних принципів гендерної рівності.

Дослідники з проблем гендерної рівності вважають, що «головна мета впровадження гендерного законодавства полягає у приведенні нормативної бази у відповідність із Законом України «про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» і міжнародними зобов'язаннями у сфері забезпечення гендерної рівності шляхом підтримки процесу аналізу і внесення змін до законодавства» [4].

Перший Український Жіночий Конгрес за ініціативи Міжфракційного депутатського об'єднання «Рівні можливості» [35] започаткував публічну платформу, яка зібрала близько п'ятиста учасниць та учасників з різних регіонів України,

закликає органи державної влади дотримуватися комплексного гендерного підходу у формуванні державної політики і констатує головні напрямки необхідні для гендерної рівності в Україні, а саме:

- впровадження законодавчих механізмів рівноправної участі жінок та чоловіків у виборчому процесі на національному та місцевому рівнях шляхом внесення змін до законодавства, які б унеможливили недотримання гендерних квот;

- ініціювання інформаційної кампанії щодо важливості впровадження гендерного квотування партійних списків;

- усунення дискримінаційних обмежень щодо участі жінок у сфері безпеки та оборони та розширення доступу жінок до навчання у закладах військової освіти, до військової служби та військових посад;

- сприяння реформуванню сектору безпеки та оборони з врахуванням принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також запровадження посади радників із гендерних питань у секторі безпеки;

- посилення міжвідомчої співпраці щодо впровадження Національного плану дій виконання Резолюції ООН 1325;

- ініціювання суспільно-політичного діалогу для ратифікації Стамбульської Конвенції;

- вдосконалення національного законодавства для попередження, протидії і покарання гендерно обумовленого насильства;

- популяризування гендерно-орієнтованого бюджетування на загальнодержавному і місцевому рівнях;

- подолання гендерної дискримінації через скорочення і модернізацію переліку заборонених професій і робіт для жінок;

- імплементації Кабінетом Міністрів України Стратегії впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти [33].

Висновки. По-перше, державна гендерна політика в Україні будується на основі міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, і регулюється національними нормативно-правовими актами щодо рівноправності між жінками і чоловіками, одним з основних яких є Конституція України, що визначає ідеологію і політику держави щодо статусу жінки, її можливостей впливати на економічні та політичні процеси, які відбуваються у суспільстві.

По-друге, у виконанні зобов'язань в рамках міжнародної нормативної бази щодо запровадження гендерної рівності та прав жінок в Україні неабияка підтримка Україні надається з боку системи ООН, нормативно-правова база якої, в свою чергу, відображає кореляцію щодо міжнародної нормативної бази.

По-третє, Україна, як і будь-яка країна світу, не зважаючи на існуючу нормативну базу з питань гендерної рівності та розширення повноважень жінок, стикається з викликами, які впливають на забезпечення рівних прав та можливостей жінок, тому необхідним є визнання важливості та необхідності творення законодавства, яке б сприяло закріпленню та

поширенню принципу гендерної рівності шляхом удосконалення та розвитку національного рівня нормативно-правової бази держави, саме:

- впровадженню законодавчих механізмів рівноправної участі жінок та чоловіків у виборчому процесі на національному та місцевому рівнях шляхом внесення змін до законодавства, які б унеможливили недотримання гендерних квот;

- ініціюванню інформаційної кампанії щодо важливості впровадження гендерного квотування партійних списків;

- сприянню реформуванню сектору безпеки та оборони з врахуванням принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також запровадженню посади радників із гендерних питань у секторі безпеки;

- посиленню міжвідомчої співпраці щодо впровадження Національного плану дій виконання Резолюції ООН 1325;

- ініціюванню суспільно-політичного діалогу для ратифікації Стамбульської Конвенції;

- вдосконаленню національного законодавства для попередження, протидії і покарання гендерно обумовленого насильства та дискримінації;

- популяризуванню гендерно-орієнтованого бюджетування на загальнодержавному і місцевому рівнях;

- подоланню гендерної дискримінації через скорочення і модернізацію переліку заборонених професій і робіт для жінок.

Список літератури

1. Болотіна Н.Б. Соціальне законодавство України: Гендерна експертиза / Відп. ред. Т.М.Мельник. К.: Логос, 2001. 82 с.
2. Буроменський М.В. Міжнародне право: Гендерна експертиза / Відп. ред. Т.М.Мельник. К.: Логос, 2001. 40 с.
3. Гендерна політика в Україні: складний шлях від декларацій до позитивних дій [Електронний ресурс] / Ю. Біденко, В. Кисельова // Сайт «Хвиля». URL: <http://hvylya.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladniy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnih-diy.html>.
4. Гендерна політика в системі державного управління : підручник / за заг. ред. М. М. Білинської. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 132 с.
5. Гендерний аналіз українського суспільства. К.: ПРООН, 1999. 293 с.
6. Головка Т.М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України (кримінально-правовий аспект) / Т.М. Головка // Часопис Київського університету права. 2009. № 3. С. 219-224.
7. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: моногр. / Н. Грицяк. К.: Вид. НАДУ, 2004. 384 с.
8. Грицяк Н.В. Правове регулювання рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні: стан та шляхи вдосконалення / Н.В. Грицяк // Державне управління: теорія і практика. 2005. № 2.
9. Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок. Офіційний вісник України. К., 1999. № 11. С. 11-12.
10. Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року / Постанова Кабінету Міністрів України № 1834 від 27.12.2006 // Офіційний вісник України від 19.01.2007. 2007 р., № 1, стор. 91, стаття 25, код акта 38362/2007.
11. Загальна декларація прав людини ООН [Електронний ресурс] / Міжнародний документ(10.12.1948) – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
12. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 08.09.2005 року № 2866) / Указ Президента України № 2866 від 08.09.2005 року // Урядовий кур'єр. 2005. № 198 від 19.10.2005.
13. Закон «Про попередження насильства в сім'ї» // Урядовий кур'єр від 26.12.2001. № 241.
14. Закон України «Про зайнятість населення» / Голос України від 18.08.2012 / № 153-154 /.
15. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками. Підручник з проведення тренінгів. – WinrockInternational: Київ, 2001 / [Електронний ресурс]. URL: <http://civic.ua/library/view.html?topic=4140>.
16. Звіт з глобального гендерного розриву за 2016 рік [Електронний ресурс] / Світовий економічний форум (07.11.2017). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info>.
17. Кодекс законів про працю. Відомості Верховної Ради УРСР від 17.12.1971. / Додаток до № 50.
18. Кодекс про адміністративні правопорушення / Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984. 1984 р., № 51, стаття 1122.
19. Конвенція про дискримінацію у галузі праці та занять № 111 (1958 рік) [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161
20. Конвенція про Дискримінацію (Працевлаштування та Зайнятість), 1958 / [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161.
21. Конвенція щодо рівної оплати праці / [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002.
22. Конвенція про працівників із сімейними обов'язками / [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010.
23. Конвенція про захист материнства, 2000 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122.
24. Конвенція ООН «О ликвидации всех форм дискриминации относительно женщин». Международный документ от 18.12.1979 / Сборник Международных договоров СССР, вып. XXXVII. – М., 1983, с. 26-36.
25. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами / Конвенція (11.05.20110) [Електронний ресурс] / . – URL: https://humanrights.org.ua/tags/stambulska_konvencija_radi_jevropi
27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. – № 30. Ст. 141.
28. Кримінальний кодекс від 06.10.2018, підстава 2530-VIII / Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001. 2001 р., № 25, стаття 131.
29. Кримінально-процесуальний кодекс / Урядовий кур'єр від 06.06.2012. – № 99.

30. Лаврінчук І.П. Трудове законодавство України: Гендерна експертиза / Відп. ред. Т.М.Мельник. К.: Логос, 2001. 70 с.
31. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 рік) [Електронний ресурс]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
32. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 рік) [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%>
33. Олійник А.С. Конституційне законодавство України: Гендерна експертиза. К.: Логос, 2001. 77 с.
34. «Освіта: гендерний вимір – 2020» [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/.../proekt-gendernoyi-strategiyi.doc>
35. Пекинская декларация от 15.09.1995. Международные конвенции и декларации о правах женщин и детей. М., 1997.
36. Перший Український Жіночий Конгрес «Рівні можливості» / [Електронний ресурс]. URL: <https://events.ukrinform.com/event/5020-pershiy-ukrayinskiy-zhinochiy-kongres-rivni-mozhливosti>
37. Постанова Кабінету Міністрів України «Про підготовку та проведення Року гендерної рівності» / Постанова Кабінету Міністрів України № 741 від 16.05.2007.
38. Постанова Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» / Постанова Кабінету Міністрів України № 1087 від 05.09.2007 // Офіційний вісник України від 17.09.2007. 2007 р., № 67, стор. 11, стаття 2574, код акта 40906/2007.
39. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» / Постанова Верховної Ради України № 1241-V від 27.06.2007 // Голос України від 17.07.2007. № 123.
40. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань «Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства» / Постанова Верховної Ради України № 187-V від 22.03.2007 // Відомості Верховної Ради України від 11.05.2007. – 2007 р., № 18, / 18-19 / стор. 754, стаття 273.
41. «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» / Постанова Кабінету Міністрів України №273 від 11 квітня 2018 року // Урядовий кур'єр від 04.05.2018. – №85.
42. «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року» / Розпорядження Кабінету Міністрів України № 113-р від 24 лютого 2016 р // Урядовий кур'єр від 01.03.2016. № 40.
43. Ромовська З.В. Коментар до розділу II «Шлюб. Права та обов'язки подружжя» Сімейного кодексу України // Законодавство України: наук.-практ. коментарі. 2004. № 5. С. 3-13.
44. Сімейний кодекс України. – Голос України від 26.02.2002. № 38.
45. Соломка Е.Т. Законодавча база гендерних досліджень // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота. Вип. 25. С. 188-190.
46. Стратегія впровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/vprovadzhuuyuchi-strategiyu-gendernoyi-rivnosti-v-osviti-mi-tvorimomajbutnye-bez-seksizmu-i-domashnogo-nasillya-ivanna-klimpush-cincadze?=print>
47. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони // Офіційний вісник України. – від 26.09.2014, № 75, том 1. Стор. 83. Стаття 2125.
48. Спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у XXI столітті» [Електронний ресурс]. URL: <http://www.un.org/ru/ga/sessions/special.shtml>
49. Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» / Указ Президента України № 1135/2005 від 26.07.2005 // Урядовий кур'єр. 2005. № 140 від 30.07.2005.
50. Указ Президента України «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» / Указ Президента України № 283/2001 від 25.04.2001 // Урядовий кур'єр від 04.05.2001. – № 78.
51. Фрицький О.Ф. Конституційно-правові аспекти забезпечення гендерної рівності в Україні / О.Ф. Фрицький, І.І. Романюк // Молодий вчений. № 5.1 (45.1), 2017 р. С. 146-148.
52. Харисова С.Ф. Гендерна політика – шлях консолідації суспільства / Жінка в Україні. К., 2001. Т. 23. 645 с.
53. Цілі Сталого Розвитку до 2030 року [Електронний ресурс]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku>.
54. Цивільний кодекс / Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003. 2003 р., № 40, стаття 356.

References (transliterated)

1. Bolotina N.B. “Sotsialne zakonodavstvo Ukrainy: Genderna ekspertyza [Social legislation of Ukraine: Gender examination]” / Vidp. red. T.M.Melnyk. K.: Lohos, 2001. 82 p.
2. Buromenskyi M.V. “Mizhnarodne pravo: Genderna ekspertyza [International law: Gender expertise]” / Vidp. red. T.M.Melnyk. K.: Lohos, 2001. 40 p.
3. “Henderna polityka v Ukraini: skladnyi shliakh vid deklaratsii do pozytyvnykh dii [Gender policy in Ukraine: a difficult path from declarations to positive actions]” [Elektronnyi resurs] / Yu. Bidenko, V. Kyselova // Sait «Khvylya» URL: <http://hvylya.net/analytics/society/genderna-politika-v-ukrayini-skladnyy-shlyah-vid-deklaratsiy-do-pozitivnyh-diy.html>.
4. “Genderna polityka v systemi derzhavnoho upravlinnia : pidruchnyk [Gender policy in public administration: a textbook]” / za zah. red. M. M. Bilynskoi. Zaporizhzhia: Drukarskyi svit, 2011. 132 p.
5. “Gendernyi analiz ukraïnskoho suspilstva [Gender analysis of Ukrainian society]”. K.: PROON, 1999. 293 p.
6. Holovko T.M. “Pravove zabezpechennia hendernoi rivnosti v zakonodavstvi Ukrainy (kryminalno-pravovyi aspekt) [Legal support of gender equality in the legislation of Ukraine (criminal law aspect)]” / T.M. Holovko // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2009. № 3. P. 219-224.
7. Hrytsiak N. “Formuvannia hendernoi polityky v Ukraini: problemy teorii, metodolohii, praktyky: monohr.

[Formation of gender policy in Ukraine: problems of theory, methodology, practice: monograph] / N. Hrytsiak. K.: Vyd. NADU, 2004. 384 p.

8. Hrytsiak N.V. "Pravove rehuliuвання rinvnykh prav ta mozhlyvostei zhynok i cholovikiv v Ukraini: stan ta shliakhy vdoskonalennia [Legal regulation of equal rights and opportunities for women and men in Ukraine: the state and ways to improve]" / N.V. Hrytsiak // Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka. 2005. № 2.

9. "Deklaratsiia pro zahalni zasady derzhavnoi polityky Ukrainy stosovno simi ta zhynok. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy [Declaration on the general principles of state policy of Ukraine in relation to the family and women. Official Gazette of Ukraine]". K., 1999. № 11. P. 11-12.

10. "Derzhavna prohrama z utverdzhennia hendernoї rinvnosti v ukrainskomu suspilstvi na period do 2010 roku [State Program for Gender Equality in Ukrainian Society for the period up to 2010]" / Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1834 vid 27.12.2006 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 19.01.2007. 2007 r., № 1, stor. 91, stattia 25, kod akta 38362/2007.

11. "Zahalna deklaratsiia prav liudyny OON [UN Universal Declaration of Human Rights]" [Elektronnyi resurs] / Mizhnarodnyi dokument(10.12.1948) URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

12. "Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia rinvnykh prav ta mozhlyvostei zhynok i cholovikiv" [Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men"]" (vid 08.09.2005 roku № 2866) / Ukaz Prezydenta Ukrainy № 2866 vid 08.09.2005 roku // Uriadovyi kurier. 2005. № 198 vid 19.10.2005.

13. "Zakon "Pro poperedzhennia nasylstva v simi" [Law "On Prevention of Domestic Violence"]" // Uriadovyi kurier vid 26.12.2001. № 241.

14. "Zakon Ukrainy "Pro zainiatist naseleennia" [Law of Ukraine "On Employment"]" / Holos Ukrainy vid 18.08.2012 / № 153-154 /.

15. "Zapobihannia domashnomu nasylstvu i torhivli zhinkamy [Prevention of domestic violence and trafficking in women.]. Pidruchnyk z provedennia treninhiv. – WinrockInternational: Kyiv, 2001 / [Elektronnyi resurs] / – Rezhym dostupu: <http://civic.ua/library/view.html?topic=4140>.

16. "Zvit z hlobalnoho hendernoho rozryvu za 2016 rik [Global Gender Gap Report 2016]" [Elektronnyi resurs] / Svitovyi ekonomichnyi forum (07.11.2017). URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info>.

17. "Kodeks zakoniv pro pratsiu [Code of Labor Laws.]. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR vid 17.12.1971. 1971 r. / Dodatok do № 50.

18. "Kodeks pro administrativni pravoporushennia [Code of Administrative Offenses]" / Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR vid 18.12.1984. 1984 r., № 51, stattia 1122.

19. "Konventsiiia pro dyskryminatsiiu u haluzi pratsi ta zaniat [Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation]" № 111 (1958 rik) [Elektronnyi resurs]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161

20. "Konventsiiia pro Diskryminatsiiu (Pratsevlashtuvannia ta Zainiatist) [Convention on Discrimination (Employment and Employment).], 1958 / [Elektronnyi resurs]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161.

21. "Konventsiiia shchodo rinvnoi oplaty pratsi [Equal Pay Convention]" / [Elektronnyi resurs] URL: 1951http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002.

22. "Konventsiiia pro pratsivnykiv iz simeinymy oboviazkmy [Convention concerning Workers with Family Responsibilities]" / [Elektronnyi resurs] URL: 1981http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010.

23. "Konventsiiia pro zakhyst maternstva, 2000 [Maternity Protection Convention, 2000]" / [Elektronnyi resurs] URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122.

24. "Konventsiiia OON «O lykvydatsyy vsekh form dyskryminatsyy odnosytelno zhenshchyn» [UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women.]. Mezhdunarodnyi dokument ot 18.12.1979 / Sbornyk Mezhdunarodnykh dohovorov SSSR, vyp. XXXVII. M., 1983, p. 26-36.

25. "Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhynok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshechamy [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence]" / Konventsiiia (11.05.20110) [Elektronnyi resurs] / URL: https://humanrights.org.ua/tags/stambulska_konvencija_radi_jevropi

26. "Konstyutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR]" // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141.

27. "Kryminalnyi kodeks vid 06.10.2018, pidstava 2530-VIII [Criminal Code of October 6, 2018, grounds 2530-VIII]" / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 29.06.2001. 2001 r., № 25, stattia 131.

28. "Kryminalno-protsesualnyi kodeks [Code of Criminal Procedure]" / Uriadovyi kurier vid 06.06.2012. № 99.

29. Lavrinchuk I.P. "Trudove zakonodavstvo Ukrainy: Genderna ekspertyza [Labor legislation of Ukraine: Gender expertise]" / Vidp. red. T.M.Melnyk. K.: Lohos, 2001. 70 p.

30. "Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava (1966 rik) [International Covenant on Civil and Political Rights (1966)]" [Elektronnyi resurs] URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

31. "Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni ta kulturni prava (1966 rik) [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966)]" [Elektronnyi resurs]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%>.

32. Oliinyk A.S. "Konstyutsiine zakonodavstvo Ukrainy: Genderna ekspertyza [Constitutional legislation of Ukraine: Gender examination]". K.: Lohos, 2001. 77 p.

33. "Osvita: gendernyi vymir – 2020" ["Education: the gender dimension - 2020]" / [Elektronnyi resurs] URL: <https://mon.gov.ua/.../proekt-gendernoyi-strategiyi.doc>.

34. "Pekynskaia deklaratsiia ot 15.09.1995 [Beijing Declaration of 15.09.1995]" / Mezhdunarodnye konventsiiy y deklaratsyy o pravakh zhenshchyn y detei. M., 1997.

35. "Pershyi Ukrainyskyi Zhynochyi Konhres «Rivni mozhlyvosti» [First Ukrainian Women Congress "Equal Opportunity]" / [Elektronnyi resurs]. URL: <https://events.ukrinform.com/event/5020-pershiy-ukrayinskyi-zhynochiy-kongres-rivni-mozhlyvosti>.

36. "Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro pidhotovku ta provedennia Roku hendernoї rinvnosti" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On preparation and holding of the Year of Gender Equality]" / Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 741 vid 16.05.2007.

37. "Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro konsultativno-doradchi orhany z pytan simi, hendernoї

rivnosti, demografichnoho rozvytku ta protydyi torhivli liudmy” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Advisory and Advisory Bodies on Family, Gender Equality, Demographic Development and Combating Trafficking in Human Beings"] / Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1087 vid 05.09.2007 // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy vid 17.09.2007. 2007 r., № 67, stor. 11, stattia 2574, kod akta 40906/2007.

38. “Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro rekomendatsii parlamentskykh slukhan na temu: “Rivni prava ta rivni mozhyvosti v Ukraini: realii ta perspektyvy” [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the recommendations of the parliamentary hearings on" Equal rights and equal opportunities in Ukraine: realities and prospects "]” / Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 1241-V vid 27.06.2007 // Holos Ukrainy vid 17.07.2007. № 123.

39. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro rekomendatsii parlamentskykh slukhan «Suchasnyi stan ta aktualni zavdannia u sferi poperedzhennia hendernoho nasylstva» / Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 187-V vid 22.03.2007 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 11.05.2007. – 2007 r., № 18, / 18-19 / stor. 754, stattia 273.

40. “Pro zatverdzhennia Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zabezpechennia rivnykh prav ta mozhyvostei zhinok i cholovikiv na period do 2021 roku” [“On approval of the State social program to ensure equal rights and opportunities for women and men until 2021”] / Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №273 vid 11 kvitnia 2018 roku // Uriadovyi kurier vid 04.05.2018. №85.

41. “Pro zatverdzhennia Natsionalnogo planu dii z vykonannia rezoliutsii Rady Bezpeky OON 1325 “Zhinky, myr, bezpeka» na period do 2020 roku” [“On approval of the National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325” Women, Peace, Security “until 2020”] / Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 113-r vid 24 liutoho 2016 r // Uriadovyi kurier vid 01.03.2016. № 40.

42. Romovska Z.V. “Komentar do rozdilii II «Shliub. Prava ta oboviazky podruzzhzia» Simeinoho kodeksu Ukrainy [Commentary on Section II “Marriage. Rights and responsibilities of spouses” of the Family Code of Ukraine]” // Zakonodavstvo Ukrainy: nauk.-prakt. komentari. 2004. № 5. P. 3-13.

43. “Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine]”. Holos Ukrainy vid 26.02.2002. № 38.

44. Solomka E.T. “Zakonodavcha baza hendernykh doslidzhen [Legislative base of gender research]” // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. – Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota. Vyp. 25. P. 188-190.

45. “Stratehiia uprovadzhenia hendernoii rivnosti ta nedyskryminatsii u sferi osvity “Osvita: hendernyi vymir – 2020” [Strategy for Gender Equality and Non-Discrimination in Education “Education: Gender Dimension – 2020”]

[Elektronnyi resurs]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/vprovadzhuyuchi-strategiyu-gendernoyi-rivnosti-v-osviti-mi-tvorimo-majbutnye-bez-seksizmu-i-domashnogo-nasillya-ivanna-klimpush-cincadze?=&print>

46. “Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyim derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони]” // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. vid 26.09.2014, № 75, tom 1. Stor. 83. Stattia 2125.

47. “Spetsialna sesiia Heneralnoi Asamblei OON “Zhinky v 2000 rotsi: rivnist mizh cholovikamy i zhinkamy, rozvytok i myr u KhKhI stolitti” [Special Session of the UN General Assembly "Women in 2000: Equality between Men and Women, Development and Peace in the 21st Century"]” [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.un.org/ru/ga/sessions/special.shtml>

48. “Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vdoskonalennia roboty tsentralnykh i mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zabezpechennia rivnykh prav ta mozhyvostei zhinok i cholovikiv” [Decree of the President of Ukraine "On improving the work of central and local executive bodies to ensure equal rights and opportunities for women and men"]” / Ukaz Prezydenta Ukrainy № 1135/2005 vid 26.07.2005 // Uriadovyi kurier. – 2005. – № 140 vid 30.07.2005.

49. “Ukaz Prezydenta Ukrainy “Pro pidvyshchennia sotsialnogo statusu zhinok v Ukraini” [Decree of the President of Ukraine “On raising the social status of women in Ukraine”]” / Ukaz Prezydenta Ukrainy № 283/2001 vid 25.04.2001 // Uriadovyi kurier vid 04.05.2001. № 78.

50. Frytskyi O.F. “Konstytutsiino-pravovi aspekty zabezpechennia hendernoii rivnosti v Ukraini [Constitutional and legal aspects of ensuring gender equality in Ukraine]” / O.F. Frytskyi, I.I. Romaniuk // Molodyi vchenyi. № 5.1 (45.1), 2017. P. 146-148.

51. Kharysova S.F. “Henderna polityka – shliakh konsolidatsii suspilstva [Gender policy is a way of consolidating society]” / Zhinka v Ukraini. K., 2001. V. 23. 645 p., 10-11.

52. “Tsili Staloho Rozvytku do 2030 roku [Sustainable Development Goals by 2030]” [Elektronnyi resurs]. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>.

53. “Tsyvilnyi kodeks [Civil Code]” / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 03.10.2003. 2003, № 40, stattia 356.

Надійшла (received) 09.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Грень Лариса Миколаївна (Грень Лариса Николаевна, Hren Larysa) – доктор наук з державного управління, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4466-6018>

М.О. СЕМКО, О.В. КРАХМАЛЬОВ

ЕЛЕКТРОННА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ДОКАЗИ

Широке використання цифрової техніки як у повсякденному житті, так і у правоохоронній діяльності, ставить питання про використання цифрової інформації у доведенні у кримінальному упровадженні. Проте, єдиного визначення до цього часу не існує. Так, досить часто термін «цифрова інформація» визначається як інформація у вигляді сигналів будь-якої фізичної природи, що зафіксована на машинних носіях, зміст та/або властивості якої встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доведенню у кримінальному упровадженні. Важливо розуміти, що така інформація може створюватися, передаватися, зберігатися тощо не лише за допомогою комп'ютерної техніки, а й з використанням іншої апаратури (диктофони, цифрові фотоапарати, відеокамери, смартфони тощо). Цифрова інформація має об'єктивний характер. Це обумовлено тим, що її фіксування на цифровому носії відбувається без перероблення свідомістю людини – у тій формі, в якій вона об'єктивно існувала незалежно від сприйняття особи, яка її закріплює. Найчастіше ця інформація створюється поза рамками кримінального упровадження не для доведення її до відома органів досудового розслідування або суду, а зовсім з іншою метою. Наприклад, камери відеоспостереження можуть встановлюватися з охоронною метою або з метою профілактики і боротьби з правопорушеннями. Здійснення відеозапису виключає участь людського чинника, оскільки фіксація події відбувається в автоматичному режимі. Як наслідок, інформація, отримана подібним чином, має об'єктивний характер. Чинний КПК поняття «електронні докази» не містить, проте аналіз інших процесуальних кодексів (зокрема, КАС, ГПК та ЦПК) дозволяє встановити, що під цим поняттям розуміється інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі.

Ключові слова: цифрова інформація, цифрові носії, доказова база, цивільне судочинство.

М.А. СЕМКО, А.В. КРАХМАЛЕВ

ЭЛЕКТРОННАЯ ИНФОРМАЦИЯ КАК ДОКАЗАТЕЛЬСТВА

Широкое использование цифровой техники как в повседневной жизни, так и в правоохранительной деятельности, ставит вопрос об использовании цифровой информации в доказывании в уголовном производстве. Однако, единого определения до сих пор не существует. Так, достаточно часто термин «цифровая информация» определяется как информация в виде сигналов любой физической природы, зафиксированная на машинных носителях, содержание и / или свойства которой устанавливают наличие или отсутствие обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном производстве. Важно понимать, что такая информация может создаваться, передаваться, храниться и т.п. не только с помощью компьютерной техники, но и с использованием другой аппаратуры (диктофоны, цифровые фотоаппараты, видеокамеры, смартфоны и т. п.). Цифровая информация имеет объективный характер. Это обусловлено тем, что ее фиксирование на цифровом носителе происходит без переработки сознанием человека – в той форме, в которой она объективно существовала независимо от восприятия лица, ее закрепляет. Чаще всего эта информация создается вне рамок уголовного производства не для доведения ее до сведения органов досудебного расследования или суда, а совсем с другой целью. Например, камеры видеонаблюдения могут устанавливаться с охранный целью или с целью профилактики и борьбы с правонарушениями. Осуществление видеозаписи исключает участие человеческого фактора, поскольку фиксация события происходит в автоматическом режиме. Как следствие, информация, полученная подобным образом, носит объективный характер. Действующий УПК понятие «электронные доказательства» не содержит, однако анализ других процессуальных кодексов (в частности, КАС, ГПК и ГПК) позволяет установить, что под этим понятием понимается информация в электронной (цифровой) форме, содержащая данные об обстоятельствах, имеющих значение для дела, в частности, электронные документы (текстовые документы, графические изображения, планы, фотографии, видео- и звукозаписи и т. д.), веб-сайты (страницы), текстовые, мультимедийные и голосовые сообщения, метаданные, базы данных и другие данные в электронной форме. Такие данные могут храниться, в частности, на портативных устройствах (картах памяти, мобильных телефонах и т. п.), серверах, системах резервного копирования, других местах хранения данных в электронной форме.

Ключевые слова: цифровая информация, цифровые носители, доказательная база, гражданское судопроизводство.

ELECTRONIC INFORMATION AS EVIDENCE

The widespread use of digital technology both in everyday life and in law enforcement raises the question of the use of digital information in evidence in criminal proceedings. However, there is still no single definition. Thus, quite often the term "digital information" is defined as information in the form of signals of any physical nature, recorded on computer media, the content and / or properties of which establish the presence or absence of circumstances to be proved in criminal proceedings. It is important to understand that such information can be created, transmitted, stored, etc. not only with the help of computer technology, but also with the use of other equipment (dictaphones, digital cameras, camcorders, smartphones, etc.).

Analysis of the state of the issue. Digital information is objective. This is due to the fact that its fixation on digital media occurs without processing by human consciousness - in the form in which it objectively existed, regardless of the perception of the person who fixes it. Most often, this information is created outside the framework of criminal proceedings not to bring it to the attention of the pre-trial investigation or court, but for a completely different purpose. For example, CCTV cameras can be installed for security purposes or to prevent and combat crime. Making a video eliminates the participation of the human factor, because the recording of the event is automatic. As a result, the information obtained in this way is objective.

The current CPC does not contain the concept of "electronic evidence", but the analysis of other procedural codes (including CAS, CPC and CPC) allows us to establish that this concept means information in electronic (digital) form that contains information about the circumstances relevant to the case, in particular, electronic documents (text documents, graphics, plans, photographs, video and audio recordings, etc.), websites (pages), text, multimedia and voice messages, metadata, databases and other data in electronic form.

Key words: digital information, digital media, evidence base, civil proceedings.

Постановка проблеми. Цифрова інформація має об'єктивний характер. Це обумовлено тим, що її фіксування на цифровому носії відбувається без перероблення свідомістю людини – у тій формі, в якій вона об'єктивно існувала, незалежно від сприйняття особи, яка її закріплює. Найчастіше ця інформація створюється поза рамками кримінального провадження не для доведення її до відома органів досудового розслідування або суду, а зовсім з іншою метою. Наприклад, камери відеоспостереження можуть встановлюватися з охоронною метою або з метою профілактики і боротьби з правопорушеннями. Здійснення відеозапису виключає участь людського чинника, оскільки фіксація події відбувається в автоматичному режимі. Як наслідок, інформація, отримана подібним чином, має об'єктивний характер [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке використання цифрової техніки як у повсякденному житті, так і у правоохоронній діяльності, ставить питання про використання цифрової інформації в доведенні у кримінальному упродовженні. Проте, єдиного визначення досі не існує. Так, досить часто термін «цифрова інформація» визначається як інформація у вигляді сигналів будь-якої фізичної природи, що зафіксована на машинних носіях, зміст та/або властивості якої встановлюють наявність або відсутність обставин, що підлягають доведенню у кримінальному упродовженні [1]. Важливо розуміти, що така інформація може створюватися, передаватися, зберігатися тощо не лише за допомогою комп'ютерної техніки, а й з використанням іншої апаратури (диктофони, цифрові фотоапарати, відеокамери, смартфони тощо).

Мета дослідження. Розглянути типи електронних доказів та перспективність їх використання у судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Можна відокремити характерні властивості цифрових джерел доказової інформації, як: а) неречовий характер, який пов'язаний з відсутністю твердого зв'язку з матеріальним носієм; б) неможливість безпосереднього сприйняття та подальшого дослідження цифрової інформації, тобто, вона повинна бути інтерпретована та перекодована за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення; в) існування можливості дистанційного внесення змін до неї та її знищення; г) специфічний порядок збирання, перевірки й оцінки цифрових джерел доказової інформації [2].

Чинний КПК поняття «електронні докази» не містить, проте аналіз інших процесуальних кодексів (зокрема, КАС, ГПК та ЦПК) дозволяє встановити, що під цим поняттям розуміється інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (у тому числі, в мережі Інтернет) [3].

Хоча позиції вчених з приводу визначення процесуального джерела такої категорії доказів різняться.

Прихильники першого підходу не вбачають за необхідне протиставляти цифрову інформацію та речові докази, тобто можливим є існування цифрової інформації та її носіїв лише у рамках речових доказів і документів. У випадку виникнення конкуренції перевагу треба надавати саме речовим доказам. Зокрема, тим спільним, що наближує цифрові носії інформації до речових доказів є наявність об'єктивного зв'язку з подією кримінального правопорушення. Мається на увазі, що вони можуть цілком підпадати під ознаки речового доказу, перелічені у ч. 1 ст. 98 КПК України. Наприклад, програма, яка містить вірус або призначена для несанкціонованого втручання у роботу автоматизованих систем (документообігу суду, реєстру осіб, які пройшли зовнішнє незалежне оцінювання тощо), буде виступати знаряддям вчинення кримінального правопорушення. Аналіз такого кримінального правопорушення, як створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361-1 КК України), дає змогу констатувати, що в цьому разі слідство утворюючими об'єктами (знаряддям та засоби вчинення кримінального правопорушення) будуть: сама шкідлива програма, поштова програма (електронна пошта), за допомогою якої відбувається її розсилка, а слідствосприймаючими – файли, пошкоджені таким вірусом. Особливістю речових доказів є можливість їх візуального спостереження, огляду, фіксування їх ознак. Проте, проведення таких операцій з цифровою інформацією є доволі ускладненим. Не можна вважати відтворення цифрової інформації (наприклад, перегляд відеозапису або прослуховування аудіозапису) оглядом у його традиційному розумінні. Дослідження цифрової інформації можливо лише шляхом її відтворення з використанням спеціальних технічних засобів. Не викликає сумніву, що цифрові носії інформації повинні визнаватися речовими доказами у тих випадках, коли доказове значення мають відомості про їх зовнішні ознаки, властивості, місце розташування або інші характеристики (за винятком змісту зафіксованої на них цифрової інформації). У всіх інших випадках, коли для безпосереднього сприйняття та дослідження фактичних даних обов'язковим є перекодування первинної цифрової інформації в таку, що доступна для органів чуття, людину, говорити про її належність до речових доказів сумнівно.

Представниками другого підходу є вчені, на думку яких цифрова інформація та її носії за своєю природою більше тяжіють до документів. Так, розглядаючи деякі об'єкти, які, можуть належати до цифрової інформації (а саме: відео-, аудіозаписи та кіноматеріали), вважається, що не існує жодної необхідності виділяти їх як самостійне процесуальне джерело доказів. Науковці аргументують свою позицію тим, що попри матеріальність таких об'єктів-носіїв (яка властива речовим доказам), доказове значення має саме зафіксована на них інформація, а не фізичні властивості самих носіїв. Крім того, для їх відтворення в суді необхідним є застосування спеціальних технічних засобів.

Представники третього підходу вважають за доцільне виокремлення цифрових доказів як

самостійного процесуального джерела доказів. Так, зазначається, що цифрова інформація та її носії з урахуванням унікальних характеристик (передусім, нематеріального характеру) не можуть бути віднесені до жодної класифікаційної групи. Цифрова інформація, зафіксована на машинному носії, не може бути віднесена ані до документів, ані до речових доказів. Пропонується виокремити її в якості самостійного та специфічного джерела відомостей, що обумовлюється її особливою неречовою природою, природно-технічними особливостями її створення, обробки, збереження, передачі, кримінально-процесуальними процедурами та техніко-криміналістичними прийомами її пошуку та вилучення, доступу до неї, дослідження та перетворення на форму, що може бути сприйнята людиною.

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом, прирівняним до власноручного підпису. Законом може бути передбачено інший порядок засвідчення електронної копії електронного доказу [4].

Учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом. Паперова копія електронного доказу не вважається письмовим доказом [4].

Учасник справи, який подає копію електронного доказу, повинен зазначити про наявність у нього або іншої особи оригіналу електронного доказу [4].

Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд за клопотанням учасника справи або з власної ініціативи може витребувати у відповідної особи оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги [4].

Оригінали або копії електронних доказів зберігаються у суді в матеріалах справи [4].

За клопотанням особи, яка надала суду оригінал електронного доказу на матеріальному носії, суд повертає такий матеріальний носій цій особі після дослідження вказаного електронного доказу, якщо це можливо без шкоди для розгляду справи, або після набрання судовим рішенням законної сили. У матеріалах справи залишається засвідчена суддею копія електронного доказу або витяг з нього [4].

Розглянуті вище властивості цифрових джерел доказової інформації не можуть не впливати на порядок роботи з ними. Цей вид інформації вимагає використання сучасних методів виявлення та фіксації специфічних «цифрових» слідів [4].

По-перше, під час вилучення цифрової інформації з різноманітних накопичувачів зовнішньої пам'яті обов'язковою вимогою має бути залучення спеціаліста. Такий підхід обумовлюється тим, що на практиці існує проблема недостатніх знань слідчих та оперативних кадрів у сфері використання програмних засобів комп'ютерної техніки. Крім того, наявним є дефіцит напрацьованих методик, які дають можливість правильно та ефективно збирати цифрову інформацію.

По-друге, необхідно враховувати, що особливістю цифрових джерел доказової інформації доказів, яка може вплинути на їх достовірність, є можливість зміни характеристик і параметрів об'єктів, які фіксуються. Складність їх процесуальної оцінки полягає в можливості фальсифікації без залишення видимих слідів проведених маніпуляцій, які на сучасному рівні науки і техніки не завжди можуть бути виявлені. Саме тому доцільним є дотримання декількох правил: 1) участь понять під час фіксації та відтворення цифрової інформації; 2) використання цифрового носія інформації, який не підлягає перезаписуванню; 3) обов'язкове призначення експертизи з метою перевірки цифрових доказів стосовно внесення будь-яких змін до інформації, яка на них міститься.

По-третє, наявність особливих вимог до порядку збирання таких доказів, що впливають на їх допустимість. Зокрема, апаратура, яка вилучається під час проведення певних процесуальних дій, має бути упакована таким чином, щоб після транспортування її можна було правильно і так само, як і на місці виявлення, під'єднати в лабораторних умовах.

Висновки. Оскільки в цивільному судочинстві використовується таке поняття, як електронні докази, то проблеми, пов'язані з їх використанням, пропонується вирішити такими способами:

1. Нотаріальне посвідчення електронних доказів – запровадження та нормативне визначення надання окремих видів нотаріальних дій в електронному вигляді, а саме фіксації і посвідчення авторства або інформації, що міститься на сайтах тощо, посвідчення відправки електронних листів. Наприклад, роздруковка з сайту є недопустимим доказом, адже суд не має прямої процесуальної можливості оглянути таку сторінку та перевірити достовірність такої інформації. Перевагами є оперативність (свочасне фіксування змісту інформації в Інтернеті, щоб її не встигли знищити; позбавлення суду додаткового навантаження, залишаючи йому суто оцінку змісту відповідно до ЦПК. Недоліками є обмеження принципу безпосередності дослідження доказів судом, оскільки суд у такому разі може ознайомитися лише з копією електронного доказу, хоча і засвідченою нотаріусом.

2. Витребування доказів у інтернет-провайдера – вилучення необхідних файлів, що зберігаються на серверах, засвідчення їх змісту і передання до суду. Фактично у кримінальному провадженні цей спосіб

використовуються у разі проведення відповідних НСРД. Сам же сервер у такому разі доцільно розглядати як речовий доказ. Основним недоліком є короткий час, за який сторони матимуть змогу витребувати такі докази, оскільки термін зберігання інформації на серверах є обмеженим.

3. Огляд електронних доказів судом – закріплення самостійної процесуальної дії, у межах якої окремих суддя наділяється процесуальними повноваженнями безпосередньо здійснювати огляд оригіналу електронного доказу, за участю інших учасників провадження оформлювати результати у протоколі та посвідчувати копії такого доказу. Переваги – безпосереднє дослідження доказів судом. Недоліки – досить тривала і складна за організацією процедура.

Список літератури

1. Крицька ІО. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення / ІО Крицька // Часопис Київського університету права. 2016. № 1. С. 301-305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_1_70.
2. Речові докази у кримінальному провадженні / ІО Крицька. Автореф канд. юрид. наук. Харків. 2017.
3. Інтернет-джерело. Електронні докази в процесуальному праві: як це працює в українських реаліях. URL: https://protocol.ua/ru/elektronni_dokazi_v_prot_sesualnomu_pravi_yak_tse_pratsyue_v_ukrainskih_realiyah/
4. Інтернет-джерело. Стаття 100. Електронні докази. URL: https://protocol.ua/ru/tsivilnyi_prot_sesualniy_kodeks_uk_raini_stattya_100/

References (transliterated)

1. Krytska IO. "Rechovi dokazy ta tsyfrova informatsiia: poniattia ta spivvidnoshennia [Material evidence and digital information: concepts and relationships]" / IO Krytska // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2016. № 1. P. 301-305. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_1_70.
2. "Rechovi dokazy u kryminalnomu provadzhenni [Material evidence in criminal proceedings]" / IO Krytska. Avtoref kand. yuryd. nauk. Kharkiv. 2017.
3. Internet-dzherelo. "Elektronni dokazy v protsesualnomu pravi: yak tse pratsiue v ukrainskykh realiiah [Electronic evidence in procedural law: how it works in Ukrainian realities.]" URL: https://protocol.ua/ru/elektronni_dokazi_v_prot_sesualnomu_pravi_yak_tse_pratsyue_v_ukrainskykh_realiiah/
4. Internet-dzherelo. Stattia 100. "Elektronni dokazy [Electronic evidence in procedural]" URL: https://protocol.ua/ru/tsivilnyi_prot_sesualniy_kodeks_uk_raini_stattya_100/

Надійшла (received) 16.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Семко Михайло Олександрович (Семко Михаил Александрович, Semko Mykhailo) – старший викладач кафедри права, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна; ORCID ID: 0000-0002-7570-8500;

Крахмальов Олександр Вікторович (Крахмалев Александр Викторович, Krakhmalov Oleksandr Viktorivich) – кандидат технічних наук (PhD in Eng. S.), доцент кафедри зварювання, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна; ORCID ID: 0000-0002-3338-9724

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 81'243:37.015.3:005.32

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.08

А.С. БАЦ

ЕД'ЮТЕЙНМЕНТ ЯК СПОСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ

З огляду на суперечливі погляди на ед'ютейнмент, було розглянуто перспективність сучасної освітньої методики, зроблено теоретичне та практичне обґрунтування думок, значну увагу приділено особливостям цільової аудиторії Generation Z, на підвищення мотивації якої й націлено впровадження ед'ютейнменту в освітній процес. Однією з ключових особливостей Generation Z є природність їх існування у цифровому просторі, зануреність у світ гаджетів, залежність від інтернету, кліпове мислення, нездатність довго зосереджувати увагу на одному об'єкті, фрагментарність та непослідовність отриманих знань. Існуючу проблему неуспіху в навчанні представників Generation Z за рахунок підвищення мотивації здатна вирішити сучасна освітня система ед'ютейнмент. Сутність гібридного терміна ед'ютейнмент (education + entertainment) полягає у системному поєднанні навчання і розваг. Розважальність такої освіти полягає в цікавості і виразності форми, в такій освіті навчальний компонент включено в розважальний модус презентованої інформації. Метою такої освіти є отримання як знань, так й естетичного задоволення. Ед'ютейнмент є динамічним, гнучким, практичним, доступним, сприяє задоволенню інформаційно-пізнавальних потреб здобувачів освіти. Ед'ютейнмент став об'єктом вивчення численних дослідників і приводом для дискусій щодо доцільності розважального компонента в освітньому процесі. Однак сучасна практика показує ефективність основних положень ед'ютейнменту, до інструментів якого належать ігрові, комунікативні, творчі, комп'ютерні (інформативні) технології, технології проблемного навчання та інші. Виходячи з мети роботи – з'ясування ефективності впровадження ед'ютейнменту в освітній процес задля підвищення мотивації Generation Z - проаналізовано вимоги до педагога, який працює в системі та за принципами ед'ютейнмент, необхідні для цього освітні умови, досвід втілення ед'ютейнменту на практиці. Таким чином, опанування освітньої системи ед'ютейнмент демонструє численні переваги порівняно з традиційними підходами до навчання Generation Z.

Ключові слова: Generation Z, ед'ютейнмент, кліпове мислення, освітня система, освітня розвага / розважальна освіта, мотивація, традиційне навчання.

А.С. БАЦ

ЭДЬЮТЕЙНМЕНТ КАК СПОСОБ ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Учитывая противоречивые взгляды на эдьютейнмент, была рассмотрена перспективность современной образовательной методики, сделано теоретическое и практическое обоснование мыслей, значительное внимание уделено особенностям целевой аудитории Generation Z, на повышение мотивации которой и нацелено внедрение эдьютейнмента в образовательный процесс. Одной из ключевых особенностей Generation Z является естественность их существования в цифровом пространстве, погруженность в мир гаджетов, зависимость от интернета, клиповое мышление, неспособность долго концентрировать внимание на одном объекте, фрагментарность и непоследовательность полученных знаний. Существующую проблему неуспеваемости в обучении представителей Generation Z за счет повышения мотивации способна решить современная образовательная система эдьютейнмент. Сущность гибридного термина эдьютейнмент (education + entertainment) заключается в системном сочетании обучения и развлечений. Развлекательность такого образования заключается в интересной и выразительной форме, в таком образовании учебный компонент включен в развлекательный модус представленной информации. Целью такого образования является получение как знаний, так и эстетического удовольствия. Эдьютейнмент является динамичным,

гибким, практичним, доступним, сприяє задоволенню інформаційно-пізнавальних потреб отримувачів освіти. Едьютейнмент став об'єктом вивчення численних дослідників і поводом для дискусій про цільовість розважального компонента в освітньому процесі. Однак сучасна практика показує ефективність основних положень едьютейнмента, до інструментів якого належать ігрові, комунікативні, творчі, комп'ютерні (інформативні) технології, технології проблемного навчання та інші. Виходячи з мети роботи – вивчення ефективності впровадження едьютейнмента в освітній процес для підвищення мотивації Generation Z – проаналізовані вимоги до педагога, який працює в системі і за принципами едьютейнмента, необхідні для цього освітні умови, досвід впровадження едьютейнмента на практиці. Таким чином, оволодіння освітньою системою едьютейнмент демонструє численні переваги порівняно з традиційними підходами до навчання Generation Z.

Ключові слова: Generation Z, едьютейнмент, кліпове мислення, освітня система, освітнє розваження / розважальне навчання, мотивація, традиційне навчання.

A.S. BATS

EDUTAINMENT AS A WAY TO INCREASE STUDENTS' MOTIVATION IN FOREIGN LANGUAGE STUDIES

Taking into account the contradictory views on edutainment, the prospects of modern educational methods were considered, theoretical and practical substantiation of opinions was made, considerable attention was paid to the specifics of the target audience Generation Z, which is motivated to implement edutainment in the educational process. One of the key features of Generation Z is the naturalness of their existence in the digital space, immersion in the world of gadgets, Internet addiction, clip thinking, inability to focus on one object for a long time, fragmentation and inconsistency of their knowledge. The existing problem of inefficient academic success in the training of Generation Z members by increasing motivation can be solved by a modern educational system. The essence of the hybrid term education + entertainment is a systematic combination of education and entertainment. Entertainment of such education consists in curiosity and expressiveness of the form, in such education the educational component is included in the entertaining mode of the presented information. The purpose of such education is to deliver both knowledge and aesthetic pleasure. Edutainment is dynamic, flexible, practical, accessible, helps to meet the information and cognitive needs of the students. Edutainment has been the subject of numerous studies and sparks discussions about the appropriateness of the entertainment component in the educational process. However, modern practice shows the effectiveness of the basic provisions of edutainment, the tools of which include gaming, communication, creative, computer (information) technology, problem-based learning technology and others. Based on the purpose of the work – to determine the effectiveness of the introduction of edutainment in the educational process to increase the motivation of Generation Z – analyzed the requirements for teachers who work in the system and the principles of edutainment, the necessary educational conditions, experience in implementing edutainment on practice. Thus, mastering the education system demonstrates numerous advantages over traditional approaches to teaching Generation Z.

Key words: Generation Z, edutainment, clip thinking, educational system, educational entertainment / entertaining education, motivation, traditional learning.

Постановка проблеми. Поява сучасних мультимедійних засобів та залежність молоді від мобільних телефонів, комп'ютерів, інтернету стали головним поштовхом до зміни традиційних підходів у навчанні. Західні фахівці вже давно ознаменували нове покоління як дітей цифрового світу. Зараз існує вже майже офіційно визнана межа між поколіннями Digital Immigrants та поколінням Digital Natives. Останні з дитинства відпочивають та отримують інформацію за допомогою гаджетів. Така звичка шкодить розвитку рухової активності та унеможливає системний, а також поетапний розвиток мислення. Велика різноманітність комп'ютерних ігор, соціальних мереж викликала повну відсутність мотивації для отримання знань, а отже, й традиційні методи втратили свою ефективність.

Зміна типу мислення у «нової молоді» на кліпове (як у Generation Z), першочергово вплинула на пошук

більш прогресивних сучасних методів навчання. Загальновідомо, що існує три модулі функціонування мозку: рефлексуючий мозок відповідає за мислення, функція рефлексорного полягає у відображенні реакції на зовнішні подразники, архівуючий мозок відповідає за упорядкування та зберігання інформації [1].

Науково доведено, що рефлексуючий мозок опрацьовує інформацію тільки у формі послідовних завдань, а це означає, що спроба робити декілька операцій одночасно без втрати інформації неможлива. А ось багатозадачність для рефлексорного мозку є цілком звичним явищем – сучасна молодь з легкістю відволікається та реагує на нові стимули.

Яких людей позначають терміном Generation Z, і чому в них превалює зовсім інший тип мислення? Generation Z відповідає визначенню терміну Digital Native і позначає людей, народжених за часів

глобалізації, постмодернізму та з дитинства занурених у різноманітні гаджети.

Таким чином, велика кількість популярних додатків, насичених короткими постами чи відео-контентом, зникнення інтересу до читання перетворили тип мислення молоді на кліповий, що зумовило неактуальність традиційних методів навчання. Цілковита незацікавленість в академічній моделі освітнього процесу призвела до втрати мотивації студентів до навчання, і, як наслідок, до тотальної академічної неуспішності. Незацікавленість є не єдиною причиною неуспішності студентів. До зовнішніх факторів відносять як загальне зниження цінності освіти в суспільстві, нестабільність існуючої освітньої системи, недосконалість організації навчального процесу, так і негативний вплив середовища. Якщо брати до уваги внутрішні фактори, то треба враховувати низький рівень інтелекту, відсутність мотивації до навчання, слабкий розвиток вольової сфери студентів, послаблення здоров'я через погіршення рівня добробуту родин та екології [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Характерні ознаки ед'ютейнменту як освітньої технології описуються у наукових працях Н. Кобзевої, О. Гнатюк, О. Богданової, О. Дьяконової, Д. Варченко, К. Крутія, О. Дьяченка, Л. Фірсової, О. Юрченко, С. Рибущіної, Н. Гвішиані [7, с. 196].

Дослідниками доведено, що ед'ютейнмент, тобто сучасне цікаве інтерактивне навчання, завдяки своїй динамічності і гнучкості, практичності і доступності сприяє задоволенню інформаційно-пізнавальних потреб здобувачів освіти, позитивно впливає на інтелектуальний розвиток кожної особистості та її професійне становлення [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Нинішнє покоління студентів, народжених після 2000 року, – це перше повністю цифрове покоління. Їх називають Generation Z, або «цифрові люди», бо вони пов'язані між собою за допомогою мережі Інтернет, YouTube, мобільних телефонів, SMS і MP3-плеєрів. Їх цінності знаходяться ще у процесі формування, але психологи відзначають тяжіння до індивідуалізму, самовпевненість і спрямованість до успіху [3, с. 36]. Ще понад 2400 років тому видатним китайським філософом Конфуцієм була зафіксована така залежність:

«Те, що я чую, я забуваю.

Те, що я бачу, я пам'ятаю.

Те, що я роблю, я розумію» [5].

Ці тези доводять надзвичайну потребу у практичній діяльності під час будь-якого процесу пізнання, яку дає новітня освітня методика edutainment.

Метою роботи є спростування чи підтвердження гіпотези про ефективність новітньої освітньої моделі ед'ютейнменту та її впливу на підвищення мотивації сучасної молоді під час процесу навчання.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне середовище, у якому живе Generation Z, суттєво впливає на розвиток їх особистості, визначаючи такі характерні ознаки: нетерплячість, залежність від інтернету, фрагментарність образного мислення, швидке дорослішання, першочерговість віртуального світу, технічна направленість, орієнтованість на меті [3, с. 39].

Проблеми неуспіхів у навчанні молоді інтенсивно досліджувалися відомими вченими Ю. К. Бабанським, В. С. Цетлін, М. І. Мурачковським [4]. Неуспішність, зазвичай, веде до браку кваліфікованих кадрів у країні, що становить глобальну проблему, що потребує миттєвих рішень.

Ед'ютейнмент є гібридним поняттям англійського походження (edutainment), яке було отримано за допомогою злиття двох англійських слів – «education» (навчання) та «entertainment» (розвага) і перекладене українською мовою за допомогою транскрипції. Формально edutainment поділяють на «розважальну освіту» та «освітню розвагу». Під розважальною освітою розуміють особливий спосіб навчання, у якому інформація подається у цікавій і виразній формі. Такий підхід до освіти виявляється дуже ефективним, тому сьогодні він широко використовується в різних галузях людської життєдіяльності [4].

Освітня розвага – це форма подачі інформації, створена з розважальною метою, із включенням навчального компонента. У широкому сенсі будь-яке введення розважальних засобів, медіа або мультимедіа в освітній процес може розглядатися як ед'ютейнмент. Важко уявити сучасне навчання студентів, особливо під час пандемії, поза цими технологіями. Останні дозволяють широко урізноманітнити форми подачі освітньої інформації. Освітня розвага передбачає обов'язкове отримання задоволення (не тільки інтелектуального, але й естетичного).

В аспекті формування іншомовної лексичної компетенції навчання за допомогою ед'ютейнменту стимулює студентів до запам'ятовування навчального лексичного матеріалу, його осмисленого репродукування та свідомого й творчого використання в ході іншомовної комунікації. Співучасть усіх мовленнєвих суб'єктів у процесі інтерактивного оволодіння іншомовною лексикою супроводжується контролем та корегуванням такої діяльності з боку викладача, дозволяє йому управляти навчальними діями студентів [6].

З огляду на проведений аналіз наукових джерел, вчені по-різному розуміють і трактують термін ед'ютейнмент. Так, науковець Н. Гвішиані розглядає його як інноваційний синтетичний жанр. Н. Кобзева у своїх роботах акцентує увагу на методологічних перевагах методики й різноманітних формах її реалізації [7, с. 198].

О. Богданова та О. Дьяконова мають схожі погляди, вони сприймають ед'ютейнмент як освітнє явище, яке ввібрало в себе досягнення різних

галузей: психології, інформатики, педагогіки.

Наприклад, К. Крутій вказує на вагому різницю у змісті технологій «навчання розвагою» і «навчаюсь, граючись», а О. Юрченко з Л. Фірсовою вважають за потрібне підвищити загальний рівень професійної компетентності викладачів з огляду на появу ед'ютейнменту.

Дж. Дьюї, один з видатних філософів США, наголошував на значну роль ініціативи й емоцій у процесі навчання і підкреслював, що навчальний процес, як діяльність протягом усього життя, має основоположне значення для людського існування [8, с. 63].

Але не всі дослідники сприймають ед'ютейнмент як прогресивну освітню модель сучасного навчання. Класик педагогічної думки К. Ушинський, на праці якого спирається більша кількість діючих методик навчання, зазначає: «Навчання, що базується лише на інтересі, не дає зміцнити волю студента, оскільки не все в навчанні цікаве, і доводиться багато брати силою волі» [9, с. 305].

Отже, зрозуміло, що умови традиційного навчання з вимогами фундаментальних системних знань із предметів та методами суб'єкт-об'єктного репродуктивного навчання не є ефективними для порозуміння тих, хто навчається, із тими, хто навчає. Необхідно шукати нові підходи та технології оптимізації навчання.

У педагогічній та методичній літературі існують класифікації освітніх технологій В. Г. Гульчевської, Г. К. Селевка, В. Т. Фоменко, Т. І. Шамової, Т. М. Давиденко [10].

Наприклад, ігрові, проблемного навчання, комунікативні, творчі, комп'ютерні (інформативні) технології та інші. Особливістю технологій ед'ютейнмент є впровадження сучасних форм розваги в систему традиційних лекцій, уроків, занять, семінарів і майстер-класів, тому що без телевізійних програм, настільних, комп'ютерних та відеоігор, фільмів, музики, веб-сайтів, мультимедійних програм вже неможливо уявити сучасне навчання і спілкування. Проходити заняття можуть у кав'ярні, парку, музеї, офісі, галереї, клубі, де можна отримати інформацію з будь-якої пізнавальної теми в невимушеній атмосфері [10].

До задач дослідження належить визначення модусу імплементації освітньої технології ед'ютейнмент у середовище молоді Generation Z в їхньому освітньому процесі. Також передбачено комплексний аналіз сутності та особливостей впровадження ед'ютейнменту в освітній процес.

Для досягнення поставленої мети і вирішення окреслених задач було використано такі методи:

1) теоретичні – з поглибленим вивченням як зарубіжної, так і вітчизняної літератури у галузі методики, інформатики, філософії, педагогіки, психології та культурології. Задля узагальнення теоретичних знань та перевірки їх на практиці було проведено ряд практичних занять традиційним шляхом та із застосуванням різноманітних методів

ед'ютейнменту. Навіть декількох таких порівняльних практик вистачило, щоб побачити результат. На заняттях із застосуванням новітніх методів ед'ютейнменту студенти були більш активними й залученими, атмосфера в аудиторії була сприятливою для завзятої праці, панував оптимістичний настрій. У той час коли від традиційного методу викладання вони були кволі, пасивні та незацікавлені.

2) емпіричні, які полягали у науковому спостереженні за навчальним процесом, аналізом і вивченням досвіду вчителів університету ім. В. Каразіна, отриманні фідбеку від студентів.

Що стосується результатів дослідження, то застосований практично ед'ютейнмент мав позитивний вплив: з'явилася більш ініціативна аудиторія без страху не відповісти вимогам стандарту, інтерактивні завдання по групах розвинули навички роботи в команді, зацікавленість студентів перетворила раніше існуюче «треба» на «хочу», застосування мультимедійних засобів, перегляд цікавих відео мовою оригіналу допомогли більше зануритися в іншомовне середовище та додати мотивації до процесу вивчення матеріалу. Усе це спрацювало лише тому, що були повною мірою враховані особливості Generation Z.

Відомий американський експерт у сфері освіти дорослих та дітей Дж. Коатс у праці «Покоління та стилі навчання» [11] дає такі поради сучасним вчителям щодо побудови адекватного стилю навчання учнів, які відносяться до Generation Z:

1. Добре структурувати навчальний процес. Generation Z росте в дуже «впорядкованому» світі та потребує такого ж порядку й логічної послідовності від навчання. Його представники бажають точно знати, що і в які терміни від них вимагається – ця інформація має бути дуже докладною.

2. Забезпечувати «зворотній зв'язок». Сучасні учні завжди хочуть знати, наскільки точними є їхні припущення, тому вдячні вчителю за увагу та участь.

3. Робити навчальний матеріал «яскравим і візуальним». Generation Z найкраще сприймає візуальну інформацію ніж аудіальну. Текстові матеріали повинні бути простими для розуміння, а ключові моменти – виділені візуально. Крім того, для цього покоління дуже важливим є підбиття підсумків за кожним етапом навчання.

4. Спілкуватися усно, адже вербалізована інформація швидше і краще зберігається в пам'яті.

5. Подавати матеріал в оптимістичному дусі, адже позитивне мислення сприяє розумовій активності.

6. Ставити зрозумілі й реальні цілі. Представники Generation Z спроможні робити все максимально ефективно, але для цього вони повинні знати, що саме потрібно.

7. Використовувати час розумно. Представники Generation Z можуть утримувати увагу на будь-чому приблизно 20 хвилин, далі рекомендується змінювати вид діяльності.

8. Не перевантажувати інформацією, новому поколінню потрібні «сконцентровані» знання [3, с. 33].

З порад Дж. Коатса у нагоді стали пункти про гарну структурованість навчального процесу, суворий таймінг розподілення матеріалу та акцент, зроблений на візуальності.

Під час проведення практичних занять з аудиторією студентів факультету іноземних мов покоління Generation Z було зроблено декілька власних поміток з порадами щодо ефективності подання матеріалу з урахуванням їхніх особливостей. Адже якщо викладач не розуміє аудиторії, то навіть перспективна методика ед'ютейнменту не зможе допомогти підвищити рівень вмотивованості у здобувачів освіти.

1. Говоріть короткими закінченими фразами «твіттами», залучайте учасників до бесіди.

2. Пояснення мають бути схематичні та візуальні.

3. Кожне заняття повинно мати свою «родзинку», щось креативне та модернізоване.

4. Фідбек вчителя через соціальні мережі.

5. Створіть умови для публічних виступів, для взяття участі у записі відео з практичним виконанням заданої вправи чи досліду.

Застосування методики ед'ютейнменту, а також теоретична обізнаність завдяки порадам Дж. Коатса допомогли довести ефективність новітньої методики, яка навіть за короткий проміжок часу значно підвищила мотивацію студентів.

Висновки. Теоретичне та практичне опанування освітньої системи ед'ютейнменту демонструє численні переваги у порівнянні з традиційними підходами до навчання молоді, особливо якщо це стосується Generation Z, котре має низку специфічних психосоціальних особливостей. Такими перевагами є: розважальний аспект викладу матеріалу, практичне візуальне застосування отриманих знань, дружня атмосфера, ефективність та емоційність.

У свою чергу, ед'ютейнмент уможливило для викладача такі компетентності, як: знання й уміння психологічно правильно реагувати на особливості поведінки Generation Z, створення в навчальному закладі комфортних умов для сучасної молоді (WI-FI, мультимедійні дошки), підвищення власної інформаційної грамотності і використання сучасних гаджетів в освітньому процесі [12].

Перспективним напрямом роботи є подальше вивчення й опрацювання на практиці можливостей сучасної методики освітнього процесу «ед'ютейнмент» та способів й інструментів її застосування.

Список літератури:

1. Іонов І. А., Комісова Т. Є., Мамотенко А. В., Шаповалов С. О., Сукач О. М., Теремецька Н. Ф., Катеринич О. О. Фізіологія вищої нервової діяльності (ВНД). Харків: НПУ ім. Г. С. Сковороди, 2017. 144 с.

2. Козьменко О. І. Підготовка успішної людини в закладах вищої освіти США (друга половина XX–початок XXI століття): дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2021. 564 с.

3. Коростіль Ю. Т. Про побудову адекватних методів навчання. Народна освіта: зб. наук. пр. Київ: Вища школа, 2004. Вип. 5, № 134: Generation Z: пошук способів педагогічної взаємодії. С. 33-39.

4. Коваль О. Є., Кравчук Н. Я. Методика викладання у вищій школі. Тернопіль, 2011. 81 с.

5. Okan Z. Edutainment: Is learning at risk? British Journal of education technology, 2003. Vol-34. no. 4, P. 255–264. URL: <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8535.00325>

6. Семенчук Ю. О. Формування англомовної лексичної компетенції у студентів економічних спеціальностей засобами інтерактивного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання: германські мови». Київ, 2007. 26 с.

7. Кобзева Н. А. Edutainment как современная технология обучения. Ярославский педагогический вестник: сб. пед. тр. Ярославль: Высшая шк., 2012. № 4: Психолого-педагогические науки, вып. 2. С. 192–195. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/edutainment-kak-sovremennaya-tehnologiya-obucheniya/viewer>

8. Serdyukov P., Does online learning need a special pedagogy? Journal of Computing Information Technology, Vol-23, № 1, 2015. P. 61–74.

9. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения в двух томах. Москва: Педагогика, 1974. 357 с.

10. Badan A., Onishchenko N. Multimedia technologies in foreign language learning under pandemic. Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2021). Volume I: Main Conference. Lviv, Ukraine, April 22–23, 2021. Vol-2870. P. 642–656. ISSN 1613–0073, CEUR-WS.org (<http://ceur-ws.org/>)

11. Катс Дж. Поколения и стили обучения. Москва: МАПДО, 2011. 221 с.

12. Resnick M. Edutainment? No thanks. I prefer playful learning, Associazione Civita, 2004. Vol-1, no. 1, P. 2–4. (Resnick, 2004: 3). URL: <http://web.media.mit.edu/~mres/papers/edutainment.pdf>

References (transliterated)

1. Ionov I.A., Komisova T.Ye., Mamotenko A.V., Shapovalov S.O., Sukach O.M., Teremeczka N.F., Katerynych O.O. “Fiziologiya vyshhoyi nervovoyi diyalnosti (VND) [Physiology of higher nervous activity (GNI)]”. Xarkiv: NPU im. G.S. Skovorody, 2017. 144 p.

2. Kozmenko O.I. “Pidgotovka uspishnoyi lyudyny v zakladax vyshhoyi osvity SShA (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittya) [Training a successful person in US higher education institutions (second half of XX-early XXI century)]”: dys. kand. ped. nauk: 13.00.01. Kyiv, 2021. 564 p.

3. Korostil Yu. T. “Pro pobudovu adekvatnykh metodiv navchannya [On the construction of adequate teaching methods.]”. Narodna osvita: zb. nauk. pr. Kyiv: Vyshha shkola, 2004. Vyp. 5, #134: Pokolinnya Z: poshuk sposobiv pedagogichnoyi vzayemodiyi. P. 33-39.

4. Koval O. Ye., Kravchuk N. Ya. “Metodyka vykladannya u vyshhij shkoli [Methods of teaching in higher education]”. Ternopil, 2011. 81 p.

5. Okan, Z. Edutainment: Is learning at risk? British Journal of education technology, 2003. Vol-34. no. 4, P. 255–264. URL: <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8535.00325>

6. Semenchuk Yu.O. “Formuvannya anglomovnoyi leksychnoyi kompetencyi u studentiv ekonomichnyx

specialnostej zasobamy interaktyvnogo navchannya [Formation of English lexical competence in students of economic specialties by means of interactive learning]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: specz. 13.00.02 «Teoriya ta metodyka navchannya: germanski movy». Kyiv, 2007. 26 p.

7 Kobzeva N.A. “Edutainment kak sovremennaja tehnologija obuchenija [Edutainment as a modern learning technology]”. Jaroslavskij pedagogicheskij vestnik: sb. ped. tr. Jaroslavl': Vysshaja shk., 2012. №4: Psiho-pedagogicheskie nauki, vyp. 2. P. 192-195. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/edutainment-kak-sovremennaya-tehnologiya-obucheniya/viewer>

8. Serdyukov, P., Does online learning need a special pedagogy? Journal of Computing Information Technology, Vol-23, # 1, 2015. P. 61-74.

9. Ushinskij K.D. “Pedagogicheskie sochinenija v dvuh tomah [Pedagogical essays in two volumes]”. Moskva:

Pedagogika, 1974. 357 p.

10. Badan, A., Onishchenko, N. Multimedia technologies in foreign language learning under pandemic. Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2021). Volume I: Main Conference. Lviv, Ukraine, April 22-23, 2021. Vol-2870. P. 642-656. ISSN 1613-0073, CEUR-WS.org (<http://ceur-ws.org/>)

11. Kats Dzh. “Pokolenija i stili obuchenija [Generations and learning styles]”. Moskva: MAPDO, 2011. 221p.

12. Resnick, M. Edutainment? No thanks. I prefer playful learning, Associazione Civita, 2004. Vol-1, no. 1, P. 2-4.

(Resnick, 2004: 3). URL:<http://web.media.mit.edu/~mres/papers/edutainment.pdf>

Надійшла (received) 30.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Бац Анастасія Сергіївна (Bats Anastasiia) – магістрант Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, спеціальність: 035 Філологія, м. Харків, Україна

УДК 37.015.3:614.46

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.09

Н.Ю. БОРЕЙКО, Л.Л. АЗАРЕНКОВА, С.О. ГЛЯДЯ, О.В. ЮШКО

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

За останні два роки через пандемію COVID – 19 дуже значно змінились умови навчання, і усі заклади освіти намагаються пристосуватися до нових викликів, знайти ефективні рішення. В НТУ «ХПІ», як і в більшості університетів, у 2020 – 2021 навчальних роках заняття проводились у дистанційній та змішаній формі навчання. Тому актуально розглянути питання організації навчальних занять під час пандемії. Фізичне виховання – це одна з дисциплін в університеті, яка спрямована на гармонійний розвиток студента, дозволяє сформувати високу працездатність та адаптивність до умов праці, через забезпечення високого рівня здоров'я. Тому метою дослідження є визначення основних засобів організації фізичного виховання в університеті в умовах пандемії. Проаналізовано теоретичні відомості щодо організації навчального процесу з фізичного виховання у студентів. Розроблено комплекс заходів для удосконалення навчального процесу з фізичного виховання студентів. Визначено ефективність експериментальних засобів організації фізичного виховання в університеті в умовах пандемії. Надано рекомендації щодо організації навчального процесу з фізичного виховання студентів в умовах пандемії. Використано такі методи дослідження, як: аналіз і узагальнення науково-методичної літератури з проблем організації фізичного виховання в університеті, педагогічне спостереження за навчальним процесом з фізичного виховання в НТУ «ХПІ»; анкетування студентів; математично-статистичні методи. У ході дослідження було розглянуто основні положення щодо організації занять з фізичного виховання у студентів в сучасних умовах. Представлено комплекс заходів для удосконалення занять з фізичного виховання під час пандемії, що дозволив не зупинити навчальний процес для студентів з освітнього компоненту «Фізичне виховання». Комплекс заходів включав: написання рефератів, виконання практичних робіт (складання комплексу вправ з свого виду спорту; виконання практичної роботи «Антропометричні вимірювання і оцінка функціонального стану»; виконання практичної роботи «Карта індивідуального латерального профілю»; виконання практичної роботи «Визначення добової енерговитрати людини»). А також визначено ефективність експериментальних засобів організації фізичного виховання в університеті. В дослідженні представлені рекомендації щодо організації навчального процесу з фізичного виховання студентів в умовах пандемії: 1) Студенти повинні мати чіткі методичні рекомендації щодо виконання практичних робіт. 2) Студенти повинні розуміти та контролювати хід своєї роботи. 3) Студенти повинні мати комплекси фізичних вправ протягом дня (ранкова пробіжка, фізкультурні паузи під час роботи за комп'ютером, смартфоном тощо) та їх виконувати. 4) Обов'язково, викладачі забезпечують впровадження зворотного зв'язку зі студентами та кураторами. 5) Пропонувати студентам цікаві для самопізнання та саморозвитку практичні та теоретичні завдання. За результатами дослідження визначено необхідність впровадження різних практичних завдань з фізичного виховання для студентів з метою підвищення їх теоретичної підготовки, формування ціннісного ставлення до занять фізичної культури і спорту, що дозволяє студентам більше пізнати себе, мотивуючи на самостійні заняття з рухової активності.

Ключові слова: студенти, організація, комплекс засобів з фізичного виховання, фізичне виховання, пандемія, навчальні заняття, дистанційне навчання, змішана форма навчання.

Н.Ю. БОРЕЙКО, Л.Л. АЗАРЕНКОВА, С.А. ГЛЯДЯ, А.В. ЮШКО

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

За последние два года из-за пандемии COVID-19 очень значительно изменились условия обучения, и все учебные заведения пытаются приспособиться к новым вызовам, найти эффективные решения. В НТУ «ХПИ», как и в большинстве университетов, в 2020-2021 учебных годах занятия проводились в дистанционной и смешанной форме обучения. Поэтому актуально рассмотреть вопросы организации учебных занятий во время пандемии. Физическое воспитание – это одна из дисциплин в университете, направленная на гармоничное развитие студента, позволяющая сформировать высокую работоспособность и адаптивность к условиям труда через обеспечение высокого уровня здоровья. Поэтому целью исследования является определение основных средств организации физического воспитания в университете в условиях пандемии. Проанализированы теоретические сведения организации учебного процесса по физическому воспитанию студентов. Разработан комплекс мер по усовершенствованию учебного процесса по физическому воспитанию студентов. Определена эффективность экспериментальных средств организации физического воспитания в институте в условиях пандемии. Предложены рекомендации по организации учебного процесса по физическому воспитанию студентов в условиях пандемии. Используются такие методы исследования, как: анализ и обобщение научно-методической литературы по проблемам организации физического воспитания в университете; педагогическое наблюдение за учебным процессом по физическому воспитанию в НТУ «ХПИ»; анкетирование студентов; математико- статистические методы. В ходе исследования были рассмотрены основные положения по организации занятий по физическому воспитанию у студентов в современных условиях. Представлен комплекс мероприятий по усовершенствованию занятий по физическому воспитанию во время пандемии, что позволило не останавливать учебный процесс для студентов по образовательному компоненту «Физическое воспитание». Комплекс мероприятий включал: написание рефератов, выполнение практических работ (составление комплекса упражнений по своему виду спорта; выполнение практической работы "Антропометрические измерения и оценка функционального состояния"; выполнение практической работы «Карта индивидуального латерального профиля»; выполнение практической работы «Определение суточной энергозатраты человека»). Также определена эффективность экспериментальных средств организации физического воспитания в университете. В исследовании представлены рекомендации по организации учебного процесса по физическому воспитанию студентов в условиях пандемии: 1) Студенты должны иметь четкие методические рекомендации по выполнению практических работ. 2) Студенты должны понимать и контролировать ход своей работы. 3) Студенты должны иметь комплексы физических упражнений в течение дня (утренние пробежки, физкультурные паузы во время работы за компьютером, смартфоном и т.д.) и их выполнять. 4) Обязательно, преподаватели обеспечивают внедрение обратной связи со студентами и кураторами. 5) Предлагать студентам интересные для самопознания и саморазвития практические и теоретические задачи. По результатам исследования определена необходимость внедрения различных практических задач по физическому воспитанию для студентов с целью повышения их теоретической подготовки, формирования ценностного отношения к занятиям физической культурой и спортом, так как это позволит студентам больше познать себя, мотивируя на самостоятельные занятия по двигательной активности.

Ключевые слова: студенты, организация, комплекс средств по физическому воспитанию, физическое воспитание, пандемия, учебные занятия, дистанционное обучение, смешанная форма.

N. YU. BOREYKO, L. L. AZARENKOVA, S. O. GLYADYA, O. V. YUSHKO

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL CLASSES IN PHYSICAL EDUCATION IN A PANDEMIC

Over the last two years, due to the COVID-19 pandemic, learning conditions have changed significantly and all educational institutions are trying to adapt to new challenges and find effective solutions. In NTU "KhPI", as in most universities, in the 2020-2021 academic years classes were held in distance and blended learning. Therefore, it is important to consider the organization of training sessions during the pandemic. Physical education is one of the disciplines at the university, which is aimed at the harmonious development of the student, allows to form a high efficiency and adaptability to working conditions, through ensuring a high level of health. Therefore, the aim of the study is to determine the main means of organizing physical education at the university in a pandemic. Objectives of the study: analyze theoretical information on the organization of the educational process of physical education in students; develop a set of measures to improve the educational process of physical education of students; to determine the effectiveness of experimental means of organizing physical education at the university in a pandemic; provide recommendations for the organization of the educational process of physical education of students in a pandemic. Research methods: analysis and generalization of scientific and methodological literature on the

organization of physical education at the university; pedagogical supervision of the educational process of physical education at NTU "KhPI"; survey of students; mathematical and statistical methods. In the course of the research the main provisions on the organization of physical education classes for students in modern conditions were considered. A set of measures to improve physical education classes during the pandemic was presented, which allowed not to stop the educational process for students in the educational component of "Physical Education". The set of activities included: writing essays, performing practical work: compiling a set of exercises in their sport; performance of practical work "Anthropometric measurements and assessment of functional status"; performance of practical work "Map of individual lateral profile"; implementation of practical work "Determination of daily human energy consumption". The effectiveness of experimental means of organizing physical education at the university is also determined. The study presents recommendations for the organization of the educational process of physical education of students in a pandemic: 1) Students should have clear guidelines for practical work. 2) Students must understand and control the course of their work. 3) Students must have a set of physical exercises during the day (morning exercise, sports breaks while working on a computer, smartphone, etc.) and perform them. 4) Teachers must provide feedback to students and curators. 5) To offer students interesting for self-knowledge and self-development practical and theoretical tasks. According to the results of the study, the need to introduce various practical tasks in physical education for students in order to improve the theoretical training of students, the formation of values in physical culture and sports, because it will allow students to learn more about themselves, motivates them to independent physical activity.

Key words: students, organization, complex of means on physical education, physical education, pandemic, educational employment, distance learning, mixed form.

Постановка проблеми. За останні два роки через пандемію COVID – 19 дуже значно змінились умови навчання, і всі заклади освіти намагаються пристосуватися до нових викликів, знайти ефективні рішення. В НТУ «ХПІ», як і в більшості університетів, у навчальних 2020 – 2021 роках заняття проводились за дистанційною та змішаною формою навчання.

Фізичне виховання – це одна з дисциплін в університеті, яка спрямована на гармонійний розвиток студента, дозволяє сформувати високу працездатність та адаптивність до умов праці через забезпечення високого рівня здоров'я.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні велика кількість науковців у сфері фізичної культури та спорту (Н. Кулик, О. Кузнецова, Б. Зубрицький, О. Сініцина, Л. Товкун, М. Царьова та інші) відмічають зниження рівня здоров'я у студентської молоді. В умовах пандемії, коли у більшості населення знижений імунітет, у великій кількості необхідні заходи з його підвищення, і фізична активність є таким ефективним засобом. Але організація фізичного виховання в умовах пандемії стала дуже важким завданням і потребує свого вирішення.

Мета дослідження – визначити основні засоби організації фізичного виховання в університеті в умовах пандемії.

Відповідно до мети визначенні такі завдання дослідження:

1) Проаналізувати теоретичні відомості щодо організації навчального процесу з фізичного виховання у студентів.

2) Розробити комплекс заходів для удосконалення навчального процесу з фізичного виховання студентів.

3) Визначити ефективність експериментальних засобів організації фізичного виховання в університеті в умовах пандемії.

4) Надати рекомендації щодо організації навчального процесу з фізичного виховання студентів в умовах пандемії.

Для досягнення мети використанні наступні методи дослідження: аналіз і узагальнення науково-методичної літератури з проблем організації фізичного виховання в університеті; педагогічне спостереження за навчальним процесом з фізичного виховання в НТУ «ХПІ»; анкетування студентів; математично-статистичні методи.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України від 25.09.2015 року, керівники закладів вищої освіти несуть персональну відповідальність за забезпечення, розвиток та модернізацію фізичного виховання студентів, а також підготовку та оприлюднення щорічного звіту про стан фізичного виховання та спорту в навчальному закладі. Це положення є незмінним і під час пандемії, тому кафедра фізичного виховання повинна забезпечити умови для реалізації цього положення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пандемія COVID – 19, яка вже два роки впливає на життя усього людського суспільства, внесла багато коректив на існування правил, установ, які склались на протязі століть і вимусила по новому вирішувати проблеми, в тому числі і в освіті. Ситуація, яка склалась в березні 2020 року була новою в історії людства і необхідно було її вирішувати негайно (для університетів необхідно було організувати дистанційне навчання). Для організації теоретичних занять дистанційні форми вже були апробовані в попередні роки, для практичних занять – це певний новий виклик.

Першим завданням для студентів 1-3 курсів було написання реферату за заданими темами:

1. Фізична культура у сучасному суспільстві. 2. Законодавча основа фізичної культури та спорту. 3. Фізична культура і система фізичного виховання у вищих навчальних закладах. 4. Основи організації фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах. 5. Фізична культура і спорт у системі загальнолюдських цінностей, забезпечення здоров'я

і фахової дієздатності. 6. Фізична культура і спорт у системі навчання майбутніх фахівців. 7. Вплив рухової активності на тривалість життя людини. 8. Основи системи забезпечення працездатності та її відновлення засобами фізичної культури і спорту. 9. Вплив занять фізичною культурою і спортом на розумову працездатність. 10. Вплив фізичної культури і спорту на працездатність студентів в навчальному процесі. 11. Заняття фізичною культурою і спортом як засіб дії на емоційну сферу студентів. 12. Заняття фізичною культурою і спортом як засіб естетичного виховання студентів. 13. Виховання вольових рис характеру під час занять фізичною культурою і спортом. 14. Умови формування позитивних рис особистості на заняттях фізичною культурою і спортом у студентів. 15. Фізичний стан і методи його оцінки. 16. Методи фізичного удосконалення студентів. 17. Методика організації і проведення занять з обраної спеціалізації. 18. Основи методики навчання руховим діям з обраної спеціалізації.

19. Розвиток рухових якостей під час занять фізичною культурою і спортом. 20. Правила та методи самостійних занять фізичними вправами. 21. Значення гігієнічних норм та вимог на заняттях фізичною культурою. 22. Соціальне і педагогічне значення рухової діяльності. 23. Здоровий спосіб життя - основа здоров'я і довголіття. 24. Шкідливі звички: наркоманія, паління, токсикоманія, алкоголізм та їх наслідки. 25. Гігієна харчування і попередження кишечно-шлункових захворювань. 26. Роль органів травлення, дихання та кровообігу в житті людини. 27. Діагностика і самодіагностика стану організму при регулярних заняттях фізичними вправами та спортом. 28. Лікарський контроль, самоконтроль і техніка безпеки у процесі фізичного удосконалення. 29. Методичні рекомендації для самостійних занять з фізичними навантаженнями. 30. Оздоровче, прикладне значення занять фізичною культурою і спортом. 31. Фізична підготовка в системі фізичного удосконалення людини. 32. Основи професійно-прикладної фізичної підготовки. 33. Теоретико-методичні основи оздоровчого тренування. 34. Основи методики розробки індивідуальної оздоровчої та тренувальної програми з обраного виду рухової активності. 35. Соціально-біологічні основи фізичної культури. 36. Функції професійно-прикладної фізичної підготовки у формуванні трудових навичок. 37. Організм людини як біологічна система. 38. Характеристика функціональних систем організму людини та їх розвиток під впливом цілеспрямованих тренувань. 39. Обмін біологічно активних речовин та енергії в організмі людини. 40. Фізична культура у забезпеченні здорового способу життя. 41. Здоров'я людини як цінність та фактори, які визначають здоровий спосіб життя. 42. Загальна фізична та спортивна підготовка в системі фізичного виховання. 43. Методичні принципи фізичного виховання. 44. Засоби та методи розвитку основних фізичних якостей людини. 45. Фізичні вправи для гармонійного розвитку майбутньої матері. 46. Особливості самостійних занять фізичними вправами для жінок. 47. Основи методики проведення самостійних занять

фізичними вправами. 48. Гігієнічні основи обраних систем фізичних вправ. 49. Фізична культура у загальнокультурній та професійній підготовці студентів. 50. Оздоровче тренування в системі формування особистості. 51. Основи атлетизму. 52. Олімпійський рух в Україні. Участь спортсменів України в Олімпійських іграх. 53. Нетрадиційні системи зміцнення здоров'я і фізичного удосконалення. 54. Оздоровче і прикладне значення обраних систем фізичних вправ. 55. Основи раціонального харчування при різноманітних видах і умовах праці та особливостях життєдіяльності. 56. Оздоровчо-прикладне значення туризму. Види туризму. 57. Фізична культура, фізичне удосконалення та здоровий спосіб життя в різні вікові періоди. 58. Основи фізичного виховання в сім'ї. 59. Основи психогігієни. 60. Фізична культура і здоровий спосіб життя фахівця (обраної спеціальності). 61. Основи рухового режиму, загальної і професійно-прикладної психофізичної підготовки спеціаліста на етапі становлення професійної майстерності. 62. Сучасні фізкультурно-оздоровчі і спортивні технології. 63. Загальні принципи фізичної реабілітації. 64. Основи загальнооздоровчого тренування. 65. Особливості оздоровчого тренування при різноманітних відхиленнях у стані здоров'я. 66. Основи лікувального харчування. 67. Корекція фізичного здоров'я та фізичної підготовленості студентів в процесі занять оздоровчими видами рухової активності. 68. Організація і проведення практичних занять з фізичного виховання студентів спеціального навчального відділення в умовах природного середовища. 69. Використання фізичних вправ для профілактики захворювань студентів. 70. Оздоровчі рухові програми самостійних занять фізичною культурою і спортом [10].

Студентам надавались методичні рекомендації щодо виконання та оформлення рефератів і електронні адреси викладачів. З цим завданням впорались 87% студентів. Оцінку «відміно» А отримали 29% студентів, «добре» В – 12%, «добре» С – 21%, «задовільно» Д – 10% і 15% отримали оцінку «задовільно» Е.

Наступне завдання для студентів було складання комплексу вправ з свого виду спорту. В порівнянні з попереднім завдання складання комплексу вправ, за спостереженням та анкетуванням студентів, потребувало і розуміння спеціальної термінології і творчості студентів. Для виконання цього завдання студентам надавались методичні рекомендації. З цим завданням впорались лише 73% студентів. Оцінку «відміно» А отримали 17% студентів, «добре» В – 11%, «добре» С – 15%, «задовільно» Д – 16% і 14% отримали оцінку «задовільно» Е.

Наступним завданням з дисципліни «Фізичне виховання» є практична робота «Антропометричні вимірювання й оцінка функціонального стану». Ця робота, за проведеним анкетуванням студентів, була дуже цікавою, інформативною, з певним достатнім рівнем складності. Викладачі кафедри розробили методичні рекомендації щодо виконання цього завдання. З цим завданням впорались 95%

студентів. Оцінку «відміно» А отримали 34% студентів, «добре» В – 17%, «добре» С – 26%, «задовільно» Д – 21% і 7% отримали оцінку «задовільно» Е. Ця робота була цікавою і для викладачів, за її результатами були визначені антропометричні показники розвитку студентів в різних спортивних секціях.

Завдання, яке надавалось студентам наступного разу, була практична робота «Карта індивідуального

латерального профілю» [7]. Студентам пропонували навести особливості когнітивної сфери у продуктивній і стресовій ситуаціях. Нижче представлена практична робота.

КАРТА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЛАТЕРАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

Прізвище, ім'я _____
 Дата народження (число, місяць, рік) _____ Група _____
 Вид спорту, Спеціалізація: _____

ТЕСТ НА ДОМІНУВАННЯ ПІВКУЛІ ГОЛОВНОГО МОЗКУ (Н. М. Тимченко)

Інструкція: уважно прочитай та постав хрестик (+) в тому стовпчику, що підходить тобі у кожному з тверджень.

Таблиця 1 – Тест для визначення домінування півкулі головного мозку.

№ з/п	Твердження	Так	Ні
1	Іноді я люблю помріяти		
2	Я швидше сам прагну розібратися в ситуації, ніж довіритись думці іншого		
3	Мене дуже хвилює і надихає перебування на природі		
4	Я швидше обмірковую свої вчинки, ніж дію імпульсивно		
5	Я більше люблю сумну музику, ніж веселу		
6	Я краще, ніж більшість людей, обмірковую наслідки власних рішень.		
7	У мене виразна міміка		
8	Я часто й подовгу сумніваюся в чому-небудь		
9	Іноді я відчуваю себе артистом		
10	Як правило, я доводжу справу до кінця		
11	У мене більше виражені схильності до конкретних наук, ніж до абстрактних.		
12	У мене плавна, спокійна мова		
13	Я віддаю перевагу яскравому оригінальному одягу		
14	Я люблю спокійно поміркувати про що-небудь		
15	Я дуже люблю посидіти біля телевізора (більше, ніж інші люди)		
16	Я дуже ретельно вибираю собі знайомих, приятелів, друзів		
17	Я можу досить довго й ефективно працювати в умовах шуму		
18	Самокритика - моє правило.		
19	Мене вважають відкритою і безпосередньою людиною		
20	Спізнюватися – не в моїх звичках		

Після заповнення відповідних стовпчиків тесту необхідно обробити і інтерпретувати дані:

1. Підрахувати кількість відповідей «Так» і «Ні» на парні і непарні питання.

2. Занести підраховані дані до таблиці 2:

Таблиця 2 – Підраховані дані відповідей студентів

Непарні питання (1,3,5 і т.д.)		Парні питання (2,4,6 і т.д.)	
Кількість відповідей «Так»	Кількість відповідей «Ні»	Кількість відповідей «Так»	Кількість відповідей «Ні»

Висновки: _____

За результатами проведеного повного дослідження:

- Заповніть карту індивідуального латерального профілю.
- Впишіть визначені вами доміанти (П, Л або А);
- Заштрихуйте їх на малюнку (можна роздрукувати).

Таблиця 4 – Домінанти студента

Домінанти:			Зафарбуйте темним ті області, які є провідними: півкулі мозку, рук, очей, вух, ніг
Півкулі			
Рука			
Око			
Вухо			
Нога			
Положення	Праве	Ліве	

Зверніть увагу: На малюнку людина (схематично) розташована обличчям до Вас, тому штрихування виконувати за написом – Праве, Ліве!

Есе _____

Із цим завданням впорались 89 % студентів. Оцінку «відміно» А отримали 29% студентів, «добре» В – 14%, «добре» С – 20%, «задовільно» Д – 19% і 7% отримали оцінку «задовільно» Е.

Остання практична робота, яку надавали студентам була «Визначення добової енерговитрати людини» [5]. Для студентів це була інформативна і проста робота. Студенти визначали добові витрати енергії відповідно до своєї ваги. Дані хронометражу дня та часу у різних видах діяльності заносили до таблиці. За допомогою наданої таблиці визначали енерговитрати у різних видах діяльності, вели підрахунки та робили висновки.

Із цим завданням впорались 77 % студентів. Оцінку «відмінно» А отримали 19% студентів, «добре» В – 21%, «добре» С – 20%, «задовільно» Д – 7% і 10% отримали оцінку «задовільно» Е.

Аналіз усіх практичних робіт, оцінок, які отримали студенти та анкетування студентів виявили, що найскладнішим завданням було складання комплексів вправ, найбільш цікавим – практична робота з визначення антропометричних показників.

Відповідно до отриманого досвіду, можна скласти такі рекомендації щодо розробки практичних робіт:

1) Студенти повинні мати чіткі методичні рекомендації щодо виконання практичних робіт.

2) Студенти повинні розуміти та контролювати хід своєї роботи.

3) Студенти повинні мати комплекси фізичних вправ протягом дня (ранкова пробіжка, фізкультурні паузи під час роботи за комп'ютером, смартфоном тощо) та їх виконувати.

4) Обов'язково викладачі забезпечують впровадження зворотного зв'язку зі студентами та кураторами.

5) Пропонувати студентам цікаві та важливі для самопізнання та саморозвитку практичні та теоретичні завдання.

Висновки. За результатами дослідження визначено необхідність впровадження різних практичних завдань з фізичного виховання для студентів з метою підвищення теоретичної підготовки студентів, формування ціннісного ставлення до занять фізичною культурою і спортом, через те що це дозволить студентам більше пізнати себе, за мотивує на самостійні заняття з рухової активності. Подальші дослідження необхідно

спрямувати на забезпечення індивідуального підходу в організації навчального процесу з фізичного виховання студентів в умовах пандемії.

Список літератури

1. Андріянова, В. А. Особливості організації та проведення навчального процесу з фізичного виховання зі студентами ЗВО в умовах пандемії коронавірусу. The 2nd International scientific and practical conference "Science and education: problems, prospects and innovations" 2020. 746 p. (P. 191).

2. Борейко Н. Ю., Азаренкова Л.Л. Потенціал фізичного виховання щодо формування компетенцій у студентів технічних вузів. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 2019 Випуск. 3К (110). С. 97-100.

3. Борейко Н.Ю., Азаренкова Л.Л. Моделювання дистанційного курсу «Скандинавська ходьба» для студентів. Актуальні проблеми освітньо-виховного процесу в умовах карантинних обмежень та дистанційного навчання. 2021 – С. 229-232.

4. Грибан, Г. Оцінка стану здоров'я студентів в навчальному процесі з фізичного виховання. Молода спортивна наука 2011. Т.4. С. 25-29.

5. Домашенко, А. В. Організаційно-педагогічні засади системи фізичного виховання студентської молоді України: автореф.дис. ...канд.наук з фіз.виховання: 24.00.02. Львів, 2003. 22 с.

6. Єфременко, В. М., Сироватко, З. В. Сучасний стан фізичного виховання у закладах вищої освіти в умовах пандемії. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Випуск 3К (131) 2021. С. 141-144.

7. Крот, Є. Сучасні проблеми фізичного виховання в умовах пандемії. Сучасні погляди молоді на фізичну культуру, спорт та здоров'я людини. 2021. С.125-127.

8. Кузнєцова О., Зубрицький Б., Сініцина О. Визначення рівня фізичної підготовленості студентів першого курсу університету. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. 2015. № 3(31). С. 147-152.

9. Кулик Н.А. Рівень здоров'я студентів-першокурсників при вступі до закладів вищої освіти. Актуальні проблеми фізичного виховання різних верст населення. 2018 С. 144 -151.

10. Любів А.Г., Юшко О.В., Борейко Н.Ю., Глядя С.О., Блошенко О.І. Програма нормативної навчальної дисципліни «Фізичне виховання». Харків: НТУ «ХП», 2020. 34 с.

11. Товкун Л. П., Царьова М. П. Оцінка рівня соматичного здоров'я студентів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. «Молодий вчений». 2017. № 9.1. (49.1) С. 167-170.

12. Улан А., Шинкарук О. Функціональна асиметрія у спорті: особливості прояву та підходи до використання в процесі орієнтації підготовки фехтувальників. Наука в олімпійському спорті. 2019. № 1. С. 24-35.

13. Хоменко П.В., Ізмайлова О.В. Вікові особливості моторики людини: навч. посіб. Полтава, 2005. 28 с.

References (transliterated)

1. Andriyanova, V. A. "Osoblyvosti organizatsiyi ta provedennya navchalnogo procesu z fizychnogo vixovannya zi studentamy ZVO v umovax pandemiyi koronavirusu [Features of the organization and conduct of the educational process of physical education with students of the Free Economic Zone in the context of the coronavirus pandemic]". The 2nd International scientific and practical conference "Science and education: problems, prospects and innovations" 2020. 746 p. (R. 191).
2. Borejko N. Yu., Azarenkova L.L. "Potencial fizychnogo vixovannya shhodo formuvannya kompetencij u studentiv texnichnyx vuziv [The potential of physical education for the formation of competencies in students of technical universities.]". Naukovyj chasopys Nacionalnogo pedagogichnogo universytetu im. M. P. Dragomanova. 2019 Vypusk. 3K (110). P. 97-100.
3. Borejko N.Yu., Azarenkova L.L. "Modelyuvannya dystancijnogo kursu «Skandynavska xodba» dlya studentiv [Modeling of the distance course "Scandinavian walking" for students]". Aktualni problemy osvityno-vykhovnogo procesu v umovax karantynnyx obmezhen ta dystancijnogo navchannya. 2021.P. 229-232.
4. Gryban, G. "Ocinka stanu zdorovya studentiv v navchalnomu procesi z fizychnogo vixovannya [Assessment of students' health in the educational process of physical education]". Moloda sportyvna nauka 2011. T.4. P. 25-29.
5. Domashenko, A. V. "Organizacijno-pedagogichni zasady systemy fizychnogo vixovannya studentskoyi molodi Ukrainy [Organizational and pedagogical principles of the system of physical education of student youth of Ukraine]": avtoref.dys. ...kand.nauk z fiz.vixovannya: 24.00.02. Lviv, 2003. 22 p.
6. Yefremenko, V. M., Syrovatko, Z. V. "Suchasnyj stan fizychnogo vixovannya u zakladax vyshhoyi osvity v umovax pandemiyi [The current state of physical education in higher education institutions in a pandemic]". Naukovyj chasopys Nacionalnogo pedagogichnogo universytetu im. M. P. Dragomanova. Vypusk 3K (131) 2021. P. 141-144.
7. Krot, Ye. "Cuchasni problemy fizychnogo vixovannya v umovax pandemiyi [Modern problems of physical education in a pandemic]". Suchasni poglyady molodi na fizychnu kulturu, sport ta zdorov'ya lyudyny. 2021. P.125-127.
8. Kuznyeczova O., Zubryczkyj B., Sinicyna O. "Vyznachennya rivnya fizychnoyi pidgotovlenosti studentiv pershogo kursu universytetu [Determining the level of physical fitness of first-year university students]". Fizyчне vixovannya, sport i kultura zdorov'ya u suchasnomu suspilstvi. 2015. № 3(31). P. 147-152.
9. Kulyk N.A. "Riven zdorov'ya studentiv-pershokursnykiv pry vstupi do zakladiv vyshhoyi osvity [The level of health of first-year students when entering higher education institutions]". Aktualni problemy fizychnogo vixovannya riznyx verst naselelnya . 2018. P. 144-15.
10. Lyubiyev A.G., Yushko O.V., Borejko N.Yu., Glyadya S.O., Bloshenko O.I. "Programa normatyvnoyi navchalnoyi dyscypliny«Fizyčne vixovannya» [Program of normative educational discipline "Physical Education"]". Xarkiv: NTU «KhPI», 2020. 34 p.
11. Tovkun L. P., Czarova M. P. "Ocinka rivnya somatychnogo zdorov'ya studentiv Pereyaslav-Xmelnyczkogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Grygoriya Skovorody [Assessment of the level of somatic health of students of Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda]". «Molodyj vchenyj». 2017. № 9.1. (49.1) P. 167-170.
12. Ulan A., Shynkaruk O. "Funkcionalna asimetriya u sporti: osoblyvosti proyavu ta pidxody do vykorystannya v procesi oriyentatsiyi pidgotovky fextuvalnykiv [Functional asymmetry in sports: features of manifestations and approaches to use in the process of orientation of fencing training]". Nauka v olymпыjskom sporte. 2019. – № 1. P. 24-35.
13. Xomenko P.V., Izmajlova O.V. "Vikovi osoblyvosti motoryky lyudyny [Age features of human motility]": navch. posib. Poltava, 2005. 28 p.

Надійшла (received) 19.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Борейко Наталія Юрїївна (Борейко Наталья Юрьевна, Natalia Voreyko) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри фізичного виховання; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6170-1749>;

Азаренкова Любов Леонідівна (Азаренкова Любовь Леонидовна, Lyubov Azarenkova) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри фізичного виховання; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6648-7355>;

Глядя Сергій Олександрович (Глядя Сергей Александрович, Sergii Glyadya) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри фізичного виховання; Харків, Україна; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8546-4159>;

Юшко Олексій Володимирович (Юшко Алексей Владимирович, Oleksiy Yushko) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри фізичного виховання; Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3812-292X>.

Д.В. КАРАЧОВА, С.О. ЦАРЬОВА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРЕЗЕНТАЦІЙ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу особливостей розвитку комунікативної компетенції та міжкультурних здібностей і навичок студентів закладів вищої освіти України в умовах міжнародної академічної мобільності і крос-культурного спілкування. Акцент робиться на необхідності впровадження курсів міжкультурної комунікації в навчальні плани на вищому освітньому рівні в Україні, зокрема, на особливостях проведення презентацій з використанням сучасних мультимедійних засобів. Актуальність цього питання зумовлена необхідністю українськими студентами бути обізнаними щодо цінностей, традицій і норм вербальної та невербальної крос-культурної комунікації для того, щоб бути успішними в академічному і професійному середовищі. Ціллю статті є виокремлення специфіки міжкультурних аспектів на заняттях із використанням сучасних мультимедійних технологій. У дослідженні були використані міждисциплінарні підходи, а також теоретичні та емпіричні методи: спостереження та узагальнення, методи дедукції та систематизації. Сучасні студенти представляють собою нове покоління, яке характеризується відкритістю до зовнішнього світу і академічної мобільності, що усвідомлення відмінностей у культурних нормах, цінностях, ставленні до оточення є абсолютно необхідним для ефективної міжособистісної та культурної комунікації. Випускники українських технічних університетів, які володіють такими навичками, будуть особливо цінними, оскільки вони зможуть використовувати інструменти ефективного спілкування для проведення презентацій продуктів, створених українськими компаніями, зробити їх корисними в іншомовних країнах і навпаки. Доведено необхідність навчання майбутніх фахівців використанню засобів інформаційних технологій при плануванні, організації, редагуванні матеріалів для презентацій новітньої продукції та, особливо, при їх проведенні для представників різних культур.

Ключові слова: вербальна та невербальна комунікація, комунікативна компетенція, крос-культурна комунікація, міжкультурне спілкування, міждисциплінарні підходи, мультимедійні засоби, презентації.

Д. В. КАРАЧЕВА, С. О. ЦАРЕВА

ОСОБЕННОСТИ ПРОВЕДЕНИЯ ПРЕЗЕНТАЦИЙ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМУНИКАЦИИ

Статья посвящена анализу особенностей развития коммуникативной компетенции и межкультурных способностей и навыков студентов заведений высшего образования Украины в условиях международной академической мобильности и кросс-культурного общения. Акцент делается на необходимости внедрения курсов межкультурной коммуникации в учебные планы на высшем образовательном уровне в Украине, в частности, особенностях проведения презентаций с использованием современных мультимедийных средств. Актуальность этого вопроса обусловлена необходимостью украинским студентам разбираться в ценностях, традициях и нормах вербальной и невербальной кросс-культурной коммуникации для того, чтобы быть успешными в академической и профессиональной среде. Целью статьи является выделение специфики межкультурных аспектов на занятиях с использованием современных мультимедийных технологий. В исследовании были использованы междисциплинарные подходы, а также теоретические и эмпирические методы: наблюдение и обобщение и методы дедукции и систематизации. Современные студенты представляют собой новое поколение, которое характеризуется открытостью к внешнему миру и академической мобильностью. Это значит, что осознание различий в культурных нормах, ценностях, отношении к окружающим является абсолютно необходимым для эффективной межличностной и культурной коммуникации. Випускники украинских технических университетов, которые обладают такими навыками, будут особенно ценными, поскольку они смогут использовать инструменты эффективного общения для проведения презентаций продуктов, созданных украинскими компаниями, и сделать их полезными в иностранных странах и наоборот. Доказана необходимость обучения будущих специалистов использованию средств информационных технологий при планировании, организации, редактировании материалов для презентаций новой продукции и, особенно, при их проведении для представителей разных культур.

Ключевые слова: вербальная и невербальная коммуникация, коммуникативная компетенция, кросс-культурная коммуникация, межкультурное общение, междисциплинарные подходы, мультимедийные средства, презентации.

D. V. KARACHEVA, S. O. TSAROVA

FEATURES OF CONDUCTING PRESENTATIONS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION CONDITIONS

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the development of communicative competence and intercultural abilities and skills of students of higher educational institutions of Ukraine in the conditions of

international academic mobility and cross-cultural communication. Emphasis is placed on the need to introduce intercultural communication courses in the curriculum at the tertiary level in Ukraine, in particular, on the peculiarities of conducting presentations using modern multimedia tools. The urgency of this issue is due to the need for Ukrainian students to be aware of the values, traditions and norms of verbal and nonverbal cross-cultural communication in order to be successful in their academic and professional environment. The aim of the article was to highlight the specifics of intercultural aspects in the classroom using modern multimedia technologies. In our research we used interdisciplinary approaches, as well as theoretical and empirical methods: observation and generalization, and methods of deduction and systematization. Modern students represent a generation characterized by openness to the outside world and academic mobility. This means that awareness of differences in cultural norms, values, attitudes to the environment is absolutely necessary for effective interpersonal and cultural communication. Graduates of Ukrainian technical universities who have such skills will be especially valuable, as they will be able to use effective communication tools to present products created by Ukrainian companies and make them useful in foreign countries and vice versa. It is necessary to teach future professionals to use information technology in planning, organizing, editing materials for presentations of new products and especially when conducting them for different cultures.

Key words: verbal and nonverbal communication, communicative competence, cross-cultural communication, intercultural communication, interdisciplinary approaches, multimedia means, presentations.

Постановка проблеми. Сучасний світ в умовах процесів глобалізації може характеризуватись стрімким розвитком міжкультурної комунікації, що спричинено популяризацією навчання за кордоном, туризмом, різноманітними дослідженнями у різних галузях науки... «Багато країн співпрацюють разом у сфері науково-технічного прогресу, дуже багато країн проводять обмін фахівцями певних галузей та студентами, які їдуть навчатися за кордон, або проходять стажування зі своєї спеціальності» [1, с. 338], що тільки підтверджує актуальність даної теми в умовах сучасного підходу до навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням цієї тематики займається багато провідних дослідників сьогодення, серед яких можна назвати таких, як: О. Ребрій, І. Ребрій, А. Токарєва, L. Beamer, G. Beattie, A. Ellis, M. Clyne, A. Duszak, E. Hall, M. Hall та інших.

Основна мета нашої статті – виокремити специфіку міжкультурних аспектів на заняттях із використанням сучасних мультимедійних технологій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Щодня ми стикаємося з представниками різних національностей і повинні бути обізнаними у нормах етичної поведінки. «У ХХІ столітті відбулося визнання цінності різноманітних світових культур, відмова від винищення багатьох традиційних культур та їхніх мов, з'явився інтерес до різних народностей та їх взаємодії між собою. Міжкультурна комунікація сьогодення наголошує саме на взаємодії між расами, народами, етнічними групами та субкультурами всередині більших культур» [1, с. 339]. Не є виключенням і використання таких знань та навичок у процесі навчання. Сучасний світ тяжіє до культурообміну, процесів дослідження та толерантного відношення не тільки до традицій своєї країни, проте також традицій й інших держав.

Виклад основного матеріалу. «Поняття міжкультурної комунікації вперше з'явилося ще у 70-х роках минулого століття у книзі Р. Портера та Л. Самовара «Комунікація між культурами». Протягом часу це поняття значно розширилось та стало включати у себе такі важливі дисципліни, як теорія

перекладу, вивчення іноземних мов, порівняльна культурологія та ін.» [1, с. 338]. У наш час це поняття має на меті не тільки теоретичне осмислення даної проблеми, проте й повинно бути підпорядковане практично у повсякденному житті. У нашому дослідженні нами були використані міждисциплінарні підходи, а також теоретичні та емпіричні методи: спостереження, узагальнення, методи дедукції та систематизації.

Важливим вважається зазначити Герта Гофстеде, який зробив один з найбільш всебічних аналізів культурних відмінностей серед різних національностей. Розроблена ним типологія культурних вимірів, є основою крос-культурної комунікації. Використовуючи інформацію, отриману з факторного аналізу, він описує вплив культури суспільства на індивідуальні цінності своїх членів, і як ці цінності впливають на їх поведінку. Типологія заснована на ідеї про те, що цінність може бути розподілена по шести вимірах культури. До цих вимірів відносяться: дистанційованість від влади, відособленість, мужність, уникнення невизначеності, стратегічне мислення і допущення (або індульгенція) [4]

Міждисциплінарні підходи аналізують, що передача значення слів залежить не тільки від знань мови (граматики, лексики, мовної практики тощо), але також від контексту висловлювання, знання статусу тих, хто бере участь у комунікації, логічного висновку про їх наміри та ряд інших дискурсивних факторів. Ці підходи включають також психологію мови, яка вивчає взаємозв'язок між лінгвістичними факторами та психологічними аспектами. Більше того, вони включають соціолінгвістику, яка досліджує вплив контексту, культурних норм та очікувань у суспільстві на спосіб використання мови та вплив мови на суспільство. Ці підходи також вимагають вивчення того, як мовні особливості відрізняються між групами, розділеними етнічною приналежністю, релігією, статусом, статтю, рівнем освіти і віком.

Вчені в галузі комунікації, антропології, психології і лінгвістики розглядають міжкультурну комунікацію як самоврядну систему правил, які долають комунікативні бар'єри, встановлені національними мовами [5; 6]. Едвард Т. Холл та

Мілдред Р. Холл, та інші відомі антрополози та дослідники в галузі міжкультурної комунікації, запропонували систему класифікації відмінностей між культурами з посиланням на мову. Ця система в основному містить міждисциплінарні підходи, включаючи дослідження світової культури та психолінгвістику, з метою вивчення психологічних та нейробиологічних факторів, що дозволяють людям засвоювати, використовувати та розуміти мову [7 - 12].

У сучасному світі, під час проведення занять, викладачі можуть часто стикатись з проблемою сприйняття культурних аспектів тієї чи іншої нації, тому потрібно бути готовими до вирішення будь-яких конфліктних ситуацій та подолання культурних бар'єрів, які можуть виникнути на заняттях.

Серед найбільш розповсюджених бар'єрів можна назвати:

- непорозуміння;
- норми поведінки та ролі;
- вірування і цінності;
- етноцентризм;
- стереотипи;
- упередження;
- дискримінацію [1, с. 340].

Існують різні способи покращити здібності, що сприяють розвитку міжкультурної компетентності. Серед них найважливішими заходами нами вбачаються наступні [1, с. 340]:

- загальна мовна підготовка;
- культурна підготовка;
- застосування політики взаємної вигоди.

Правильно підібрані підходи до специфіки міжкультурної комунікації на заняттях сприяють не тільки отриманню етичних навичок правильної поведінки студентами, проте також демонструють обізнаність та кваліфікованість викладача у вирішенні будь-яких етнічних бар'єрів та суперечок.

Сучасну викладацьку сферу неможливо вже навіть уявити без використання різного роду презентацій з використанням мультимедійних технологій. І тут також виникає питання про міжкультурні етичні норми, яких повинен дотримуватись як доповідач, так і аудиторія. Досить часто трапляються ситуації, коли студенти-іноземці не є обізнаними із тією чи іншою формою презентації або використанням мультимедійної платформи. Проте, це не повинно створювати аб'юзативну чи конфліктну ситуацію.

Використання різних типів роботи з інформацією (презентації із використанням різних мультимедійних платформ) – це залог розвитку оптимального мислення та світового розвитку в умовах глобальних інноваційних технологій сьогодення. Модернізація методів навчання вимагає розширити застосування мультимедійних технологій у навчанні. Такий підхід дозволяє створити вдосконалену нову вищу освіту, що значно збільшує ефективність занять та індивідуалізацію процесу отримання знань.

Як відомо, аудиторію можна поділити на кілька типів за способом сприйняття інформації:

- студенти, які сприймають більше інформації візуально (відео формат);

- студенти, які сприймають більше інформації на слух (аудіо формат);

- студенти, які сприймають більше інформації, коли застосовують обидві попередні навички на практиці.

Отже, використання різного роду мультимедійних ресурсів сприяє задіянно всіх цих факторів одразу, що значним чином підвищує ефективність навчального процесу та сприяє зацікавленості студентів у предметі та заняттях. Різноманітні інтерактивні системи мультимедійного типу можуть одночасно задіювати:

- звук;
- відео;
- анімацію;
- графіку;
- тексти.

Такі заняття є надзвичайно ефективними, адже студентові відводиться роль не тільки пасивного учасника, а активна участь у проведенні заняття та можливість висловити свої вміння та навички.

Такий вид інтерактивних занять сприяв появі нового виду проведення пар – студентоцентричному. Цей різновид проведення аудиторних занять проводиться у європейських країнах вже кілька років та набирає популярності також серед інших країн світу. Студент більше не може відволікатись на занятті на якісь інші речі, адже він є повністю задіяним у процесі проведення цього заняття, він має можливість взаємодіяти із технікою та брати у занятті активну участь.

Мультимедійні технології можуть бути використані у таких формах:

- створення презентацій (є дуже ефективним при вивченні нової теми та привертанні уваги студентів);
- оцінка знань студентів (використання різноманітних новітніх методів значно допомагає у виконання тестових завдань, моніторингу вмінь та навичок студентів у роботі із комп'ютером та засвоєнні пройденого матеріалу);
- отримання знань у галузі створення різних проектів (студент отримує можливість самостійно використовувати аудіо та відео файли, обирати ілюстрації та тексти).

Такі види діяльності роблять навчальний процес цікавим та унікальним, адже такі програми можуть поєднувати у собі:

- різні види інформації (аудіо, відео, ілюстрації...);
- конкретику та наочність;
- розвиток навичок самостійної роботи студентів;
- ефективний зворотній зв'язок;
- нестандарту та цікаву подачу нового матеріалу.

З кінця XX століття, і особливо протягом останніх десятиріч, роль міжкультурної комунікації різко зросла, особливо у зв'язку з посиленням ролі інформаційно-комунікаційних технологій в нашому житті. Для того, щоб йти в ногу із сучасними змінами, українські університети повинні готувати фахівців, що володіють навичками ефективного спілкування в крос-культурному середовищі, в тому числі, навичками проведення презентацій з використанням мультимедійних технологій. Необхідно навчити

майбутніх фахівців використанню засобів інформаційних технологій при плануванні, організації, редагуванні матеріалів для презентацій та, особливо, при їх проведенні для представників різних культур.

Останні досягнення в області інформаційних комунікаційних технологій призвели до виникнення нових спроб зрозуміти потенціал мультимедійного навчання як засобу, який сприяє більш глибокому розумінню і запам'ятовуванню інформації людиною. Американський психолог Річард Е. Майер досліджував, чи люди запам'ятовують інформацію краще, коли ідеї виражені словами і графічними зображеннями, ніж тільки словами. Результатом є те, що Річард Е. Майер називає когнітивною теорією мультимедійного навчання. За словами Річарда Е. Майера, слухову і візуальну інформацію обробляють окремі канали пам'яті. Отже, доповідач може використовувати більше когнітивних здібностей обробки інформації, коли аудіо інформація поєднується з візуальною графічною інформацією, ніж коли друкований текст поєднується з візуальною графічною інформацією. Дослідження свідчать, що середньо статистична аудиторія буде пам'ятати близько 70% від прослуханого через три години після презентації, а через три дні лише 10%. Проте, якщо презентація була проведена з використанням візуальних та ІТ-засобів, аудиторія буде пам'ятати близько 85% через три години, і цілих 66% після трьох днів [13].

По-справжньому ефективна презентація повинна включати деякі форми візуальних і мультимедійних засобів, такі як кольорові великоформатні екрани, плазмові екрани, інтерактивні панелі, віртуальні дошки та персональні і мережеві комп'ютери, технології віртуальної реальності (VR) та ін. Все більшої популярності набуває технологія «backchannel» для проведення конференцій і презентацій, яка дозволяє учасникам активно спілкуватися або перевіряти факти, представлені під час презентації.

Переваги використання комп'ютерних візуальних засобів під час презентації, таких як слайди PowerPoint, наприклад, впливають на поліпшення пам'яті слухача і збільшують розуміння аудиторією технічного матеріалу. Однак, американський вчений Т. Саймонс [14] вказує на дві серйозні помилки, які роблять ті, хто проводить презентації за допомогою PowerPoint. По-перше, коли об'єм тексту на слайдах занадто великий, аудиторія поглинається в читання і витісняється з активного режиму прослуховування. По-друге, іноді PowerPoint презентації проводять у темній кімнаті, де втрачається зоровий контакт з аудиторією, тобто, відсутня невербальна комунікація, яка сприяє більш глибокому розумінню їх змісту.

Крім того, доповідаючи часто роблять помилку, коли читають текст зі слайдів. Візуальні засоби повинні лише доповнювати презентацію і не повинні включати в себе текст доповіді. Замість цього, вони можуть включати в себе перелік основних пунктів, щоб допомогти аудиторії слідкувати за тим, що обговорює доповідач і що планує обговорювати далі [15].

Під час роботи з аудиторією, яка складається з представників різних культур, особливу увагу слід приділяти чіткій, лаконічній і стандартній мові. При підготовці презентації рекомендується робити речення та абзаци короткими і включати по одній ідеї на одне речення. З цієї причини доповідачу бажано використовувати дієслова в активному стані й уникати використання ідіом, сленгу і жаргону, що може знизити ймовірність непорозуміння або образи слухача з іншої країни. Слід уникати гумору, особливо сарказму, що ображає інших, наприклад, на теми, пов'язані з етнічною приналежністю, релігією чи здібностями.

Висновки. Отже, як ми бачимо, міжкультурна комунікація у процесі навчання є надзвичайно актуальною та поширеною тематикою сьогодення. Сучасні студенти представляють собою нове покоління, яке характеризується відкритістю до зовнішнього світу й академічною мобільністю. Це означає, що усвідомлення відмінностей у культурних нормах, цінностях, ставленні до оточення є абсолютно необхідним для ефективної міжособистісної та культурної комунікації. Випускники українських технічних університетів, які володіють такими навичками, будуть особливо цінними, оскільки вони зможуть використовувати інструменти ефективного спілкування для проведення презентацій продуктів, створених українськими компаніями, і зробити їх корисними в іншомовних країнах і навпаки. Необхідно навчити майбутніх фахівців використанню засобів інформаційних технологій при плануванні, організації, редагуванні матеріалів для презентацій новітньої продукції та, особливо, при їх проведенні для представників різних культур.

Крім того, професійно підготовлений викладач повинен бути толерантно налаштованим та спроможним проводити заняття таким чином, щоб представники різноманітних етносів та культур могли почуватися на заняттях комфортно та активно брати участь у всіх видах діяльності.

Ми сподіваємось, що цей аналіз може послужити основою для подальшої перспективи дослідження міжкультурних відмінностей в академічній та діловій сферах і розробці курсів з іноземних мов, міжкультурної комунікації і проведенні презентацій для студентів закладів вищої освіти в Україні.

Список літератури

1. Даніленко А.Ю., Карачова Д.В. Особливості міжкультурної комунікації та подолання лінгвоетнічного бар'єру у студентів на заняттях з практики перекладу / А.Ю. Даніленко, Д.В. Карачова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2019. – №2 (325) квітень. – Ч. 2. – С. 338 – 346
2. Ребрій О., Ребрій І. Системність і творчість у перекладі: психолінгвістичний підхід. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика. Серія «Філологія»: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2018. Вип. 23 (2). С. 180–191.

3. Токарева А.М. Підготовка студентів до міжкультурної комунікації в контексті формування фахівців-медіаторів культури. Вісник Дніпровського університету імені Альфреда Нобеля. 2013. Вип. 2 (6). С. 48–52.

4. Герт Хофстеде и его теория измерений культур: обзорная информация. URL: <http://www.http://news.telelangue.com/ru/2011/10/hofstede-cultural-theory> (date access: 11.04.2021).

5. Beamer L., Varner I. International Communication in the Global Workplace. McGraw-Hill Irwin, 2001. 360 p.

6. Hall E.T., Hall M.R. Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans. Intercultural Press, 1990. 196 p.

7. Beattie G., Ellis A. The psychology of language and communication. Routledge, 2017. 312 p.

8. Clyne M. Inter-cultural Communication at Work: Cultural Values in Discourse. Cambridge University Press, 1994. 260 p.

9. Duszak A. Cross-cultural academic communication: a discourse community view. Culture and styles of academic discourse. Berlin: De Gruyter, 1997. P. 11–40.

10. LeBaron M. Communication Tools for Understanding Cultural Differences. Beyond Intractability. Conflict Research Consortium. 2003. URL: <http://www.beyondintractability.org/essay/communication-tools> (date access: 11.04.2021).

11. Nault D. Going Global: Rethinking Culture Teaching in ELT. Contexts. Language, Culture and Curriculum. 2006. № 19 (3). P. 314–328.

12. Никоненко Я. О. Мовна картина світу як засіб міжкультурної комунікації. Вісник психології та педагогіки : збірник наукових праць. 2012. Вип. 7. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/> (date access: 15.04.2021).

13. Richard E. Mayer. Multimedia Learning. New York, NY: Cambridge University Press. 2001. - 318 pp.

14. Simons, T. Bullets may be dangerous, but don't blame PowerPoint. 2004. URL:http://www.presentation.com/presentations/search/search_display.jsp?vnu_content_id=2063909 (date access: 15.04.2021).

15. Jang F.M. Graat. How to Give a Great Presentation! [URL: <http://www.pc.maricopa.edu/data/GlobalFiles/file/learning> (date access: 11.04.2021).

References (transliterated)

1. Danilenko A. Iu. Karachova D.V. “Osoblyvosti mizhkulturnoi komunikatsii ta podolannia lnhvoetnichnoho barieru u studentiv na zaniattiakh z praktyky perekladu [Features of intercultural communication and overcoming the language and ethnic barriers among students during the course of translation]” / A.Iu. Danilenko, D.V. Karachova // Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Pedahohichni nauky. – 2019. – №2 (325) kviten. – Ch. 2. – S. 338 – 346 [in Ukrainian].

2. Rebrij, O.V., Rebrij, I.V. (2012). Systemnist ta tvorchist u pereklyadi: psyholinhvistychnyj pidhid “[Systematic

and creative aspects in translation: the psycholinguistic approach]” // Psycholinhvistyka.: Zbirka naukovykh prats. Seria: Filolohija. Dombrovs'ka. 2018. Vyp. 23(2). S. 180–191 [in Ukrainian].

3. Tokarieva, A.V. (2013). “Pidhotovka studentiv do mizhkulturnoi komunikatsii v konteksti formuvannia fakhivtsiv-mediatoriv kultur [Preparation of students for intercultural communication in the context of formation of specialists-mediators of cultures]”. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Vyp. 2 (6), 48–52 [in Ukrainian].

4. Hofstede G. (1991). Cultures and Organizations: software of the mind. McGraw Hill. 279 p. [in English]. Available at <http://www.http://news.telelangue.com/ru/2011/10/hofstede-cultural-theory> (date access: 11.04.2021).

5. Beamer L., Varner I. (2001). International Communication in the Global Workplace. McGraw-Hill Irwin. 360 p. [in English].

6. Hall E.T., Hall M.R. (1990). Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans. Intercultural Press. 196 p. [in English].

7. Beattie G., Ellis A. (2017). The psychology of language and communication. Routledge. 312 p. [in English].

8. Clyne, M. (1994). Inter-cultural Communication at Work: Cultural Values in Discourse. Cambridge University Press. 260 p. [in English].

9. Duszak A. (1997). Cross-cultural academic communication: a discourse community view. Culture and styles of academic discourse. Berlin: De Gruyter. P. 11–40 [in English].

10. LeBaron M. (2003). Communication Tools for Understanding Cultural Differences. Beyond Intractability. Conflict Research Consortium. Available at <http://www.beyondintractability.org/essay/communication-tools>. (date access: 11.04.2021).

11. Nault D. (2006). Going Global: Rethinking Culture Teaching in ELT. Contexts. Language, Culture and Curriculum. 2006. № 19 (3). P. 314-328.

12. Nykonenko, Y.O. (2012). “Movna kartyna svitu yak zasib mizhkulturnoi komunikatsii [Linguistic picture of the world as a means of intercultural communication]”. Visnyk psyholohii i pedahohiky. Available at <http://www.psyh.kiev.ua/> [in Ukrainian]. (date access: 15.04.2021).

13. Richard E. Mayer. Multimedia Learning. New York, NY: Cambridge University Press. 2001. 318 pp.

14. Simons, T. Bullets may be dangerous, but don't blame PowerPoint. 2004. Available at http://www.presentation.com/presentations/search/search_display.jsp?vnu_content_id=2063909 (date access: 15.04.2021).

15. Jang F.M. Graat. How to Give a Great Presentation! Available at www.pc.maricopa.edu/data/GlobalFiles/file/learning (date access: 11.04.2021).

Надійшла (received) 23.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Карачова Дар'я Володимирівна – кандидат філологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу, м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9526-2406>;

Царьова Світлана Олексіївна – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу, м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8394-1964>.

Є. В. КУПРІЯНОВ, О. О. ОРОБІНСЬКА, Н. В. ШАРОНОВА

РОЗВИТОК НАУКИ ТА НАВЧАННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З КОМПЮТЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ COLINS

Стаття присвячена міжнародній науковій конференції CoLInS, яка стала платформою для обміну досвідом та новими знаннями в галузі компютерної лінгвістики та інтелектуальних систем між науковцями, студентами та аспірантами. Мета статті – висвітлити роль конференції у вдосконаленні навчального процесу та розвитку наукової думки на кафедрі інтелектуальних компютерних систем. Однією з головних проблем конференції є розробка інтелектуальних систем, призначених для опрацювання природної мови, що набула особливої актуальності у світлі того, що процес обміну інформації між учасниками освітнього процесу відбувається у глобальному середовищі з використанням різних засобів та месенджерів. Здебільшого неформальне навчання здійснюється у соціальних мережах, де обмін знаннями між учасниками з різними спеціальними знаннями відбувається спонтанно в межах неформальних груп та співтовариств за інтересами. Електронне навчання сприймається цифровою спільнотою як основний елемент соціального прогресу, що знаходить своє відображення у темах курсових робіт бакалаврів та магістрів, а також дипломних робіт магістрів спеціальності «Прикладна та компютерна лінгвістика». У свою чергу, це впливає на формування наступних напрямків майбутніх конференцій. Відзначено, що колектив кафедри ІКС піклується за просування своїх найбільш значних результатів науково-дослідної діяльності у навчальний процес та збереження індивідуального обличчя, яке має існуюча на кафедрі наукова школа.

Ключові слова: конференція CoLInS, інтелектуальні системи, прикладна і компютерна лінгвістика, навчальний процес, соціальні мережі, опрацювання текстової інформації.

Е. В. КУПРИЯНОВ, А. А. ОРОБИНСКАЯ, Н. В. ШАРОНОВА

РАЗВИТИЕ НАУКИ И УЧЕНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ ПО КОМПЮТЕРНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМ СИСТЕМАМ COLINS

Статья посвящена международной научной конференции CoLInS, которая стала платформой обмена опытом и новыми знаниями в области компьютерной лингвистики и интеллектуальных систем между учеными, студентами и аспирантами. Цель статьи – осветить роль конференции в совершенствовании учебного процесса и развитии научной мысли на кафедре интеллектуальных компьютерных систем. Одной из главных проблем конференции является разработка интеллектуальных систем, предназначенных для обработки естественного языка, которая приобрела особую актуальность в свете того, что процесс обмена информацией между участниками образовательного процесса происходит в глобальной среде с использованием различных приложений и мессенджеров. По большей части, неформальное обучение осуществляется в социальных сетях, где обмен знаниями между участниками с разными специальными знаниями происходит спонтанно в пределах неформальных групп и сообществ по интересам. Электронное обучение воспринимается цифровым сообществом как основной элемент социального прогресса, который находит свое отражение в курсовых работах бакалавров и магистров, а также дипломных работах магистров специальности «Прикладная и компьютерная лингвистика». В свою очередь, это влияет на формирование направлений следующих конференций. Отмечено, что коллектив кафедры ИКС заботится о продвижении своих наиболее значительных результатов научно-исследовательской деятельности в учебный процесс и сохранении индивидуального лица, имеющейся на кафедре научной школы.

Ключевые слова: конференция CoLInS, интеллектуальные системы, прикладная и компьютерная лингвистика, учебный процесс, социальные сети, обработка текстовой информации.

Ye.V. KUPRIYANOV, O.O. OROBINSKA, N.V. SHARONOVA

DEVELOPMENT OF SCIENCE AND LEARNING THROUGH THE PRISM OF THE INTERNATIONAL CONFERENCE ON COMPUTER LINGUISTICS AND COLINS INTELLECTUAL SYSTEMS

The present article is devoted to the international scientific conference CoLInS, which has become a platform to exchange the experience and new knowledge in the field of computational linguistics and intelligent systems between scientists, students and graduate students. The purpose of the article is to highlight the role of the conference in improving the educational process and developing scientific thought at the Department of Intelligent Computer Systems. One of the main problems of the conference is the development of intelligent systems designed

for natural language processing, which has become particularly relevant in the world of the fact that the process of information exchange between participants in the educational process takes place in a global environment using various applications and instant messengers. In most cases informal learning takes place in social networks, where the exchange of knowledge between participants with different specialized knowledge occurs spontaneously within informal groups and communities of interest. E-learning is perceived by the digital community as the main element of the social progress, which is reflected in the graduate projects of bachelors and masters, as well as masters works in the specialty "Applied and Computational Linguistics". In turn, this affects the formation of the next directions of the subsequent conferences. It is noted that the staff of the Department of ICS takes care of promoting their most significant results of research activities in the educational process and preserving the individual face that exists at the department of the scientific school.

Key words: scientific and technical intelligentsia; development of science, engineering and technology; spiritual decline; natural environment; fate of civilization; moral; obligation.

Постановка проблеми. Надзвичайно велику роль при підготовці будь-якого сучасного фахівця, зокрема з комп'ютерної лінгвістики, відіграє формування його інформаційної культури, перш за все, вміння навчатися впродовж усього життя, застосовуючи сучасні засоби підвищення свого професіоналізму. Сьогодні вже мало звичайної комп'ютерної грамотності, коли майбутній фахівець вміє застосовувати комп'ютер для вирішення своїх професійних завдань. Сучасний фахівець має застосовувати комп'ютерний інструментарій для навчання та самовдосконалення впродовж всієї професійної кар'єри. Велику роль у процесі формування інформаційної культури відіграє участь у різноманітних конференціях, семінарах, спілкування на спільні теми з фахівцями у галузі, за якою навчаються майбутні випускники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних комп'ютерних систем присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: Н. Шаронова, Н. Хайрова, В. Литвин, О. Левченко, В. Широков, Д. Ланде, Д. Пелешко, Thierry Namon, Em. Jean-Hugues Chauchat та інших.

Метою статті є висвітлення ролі конференції у вдосконаленні навчального процесу та розвитку наукової думки на кафедрі інтелектуальних комп'ютерних систем.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Ідея проведення міжнародних конференцій була втілена у 2017 році. Перша міжнародна конференція з комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних систем (CoLInS-2017) пройшла у квітні 2017 року і мала значний відгук. До Організатору надійшло 13 матеріалів, з яких 12 прийнято до презентації та публікації у збірнику конференції. Статті охоплювали такі напрямки: корпусна лінгвістика (1 стаття), комп'ютерна лексикографія (2 роботи), автоматична побудова онтології (2 роботи), морфологічний аналіз (2 роботи), контент-аналіз (2 роботи), побудова інтелектуальних комп'ютерних систем (2 роботи) та проблема класифікації (1 робота). У матеріалах досліджувались українська, російська, іспанська, французька, англійська, польська й датська мови. Конференція проходила у формі усних доповідей, на її секціях виступили запрошені доповідачі та автори окремих рецензованих робіт. Було також організовано виставкову зону для стендових та

демонстраційних секцій. Паралельно з основною конференцією працювала окрема секція для студентів та аспірантів. Все це свідчило про необхідність подальшої роботи у цьому напрямку.

Виклад основного матеріалу. На кафедрі Інтелектуальних комп'ютерних систем (ІКС) ідея проведення наукової конференції з комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних комп'ютерних систем, виникла одразу ж з першими студентами, які навчалися за спеціальністю «Прикладна лінгвістика», відкритої у НТУ «ХПІ» у 2007 р. та які робили перші кроки у навчанні та студентській науковій діяльності. Спочатку (2010-2011 рр.) було проведено міжвузівську наукову студентську конференцію, куди було запрошено споріднені виші: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, ХАІ, НУА тощо, де навчалися студенти за схожими спеціальностями. Конференція у Харкові одразу спіткала успіх та мала добрі відгуки.

Потім було проведено декілька всеукраїнських заходів (2012 – 2016 рр.). Перша Всеукраїнська науково-практична конференція з інтелектуальних систем та прикладної лінгвістики (ІСПЛІ) відбулася 15-16 березня 2012 р., і вона була проведена на честь п'ятиріччя кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем (ІКС) НТУ «ХПІ». Її головним завданням було заохотити студентів та молодих учених до наукової діяльності, надати можливість обговорювати нові виклики та останні досягнення в комп'ютерній, математичній, структурній та прикладній лінгвістиці, сприяти обміну науковим досвідом між студентами та молодими вченими, а також розширенню контактів із зарубіжними дослідниками.

Слід відзначити, що спектр наукових досліджень кафедри ІКС охоплює широке коло проблем, що належать до галузі філологічних, педагогічних, технічних і системних досліджень, природи еволюції і конвергенції технологій, поняття масовості і безперервності в освітньому контексті, особливості інновацій. На ґрунті цих досліджень було розглянуто математичні моделі обробки текстових повідомлень, абстрактні моделі електронних просторів та електронних інноваційних просторів, запропоновано підходи до дослідження інновацій, що враховують тенденції розвитку технологій, а також міжнародні та національні стандарти в сфері ІКТ і освіти.

У галузі електронних технологій навчання апробовано вітчизняну концепцію гнучких

дистанційних технологій навчання, в основу якої покладено принципи економічності та доступності, а її методологічну основу складають загально визнані фундаментальні результати в області компютерних технологій навчання, теорії діалогу і компютерної дидактики [4, 5]. Досліджено технологію педагогічного проектування гнучких мультимедійних курсів, технологію автоматизації підготовки навчальних матеріалів, методику оцінювання якості електронних курсів, підготовку контенту з точки зору репрезентації знань в інформаційних системах і багато іншого [1-8]. Всі ці напрями діяльності кафедри було відображено у

доповідях на згаданих конференціях.

Поступово укріплювалися міжнародні стосунки та співпраця з провідними вищими навчальними закладами України (рис. 1). Друга міжнародна конференція CoLInS-2018 була проведена спільно з колегами Національного технічного університету «Львівська Політехніка». Вона відбулася у Львові, мала величезний відгук фахівців як з України, так і зарубіжжя. Починаючи із 2018 року, Politechnika Śląska та LIMSI-CNRS & Université Paris-13 стали співorganizаторами, що сприяло значному розширенню міжнародного програмного комітету.

Рис. 1. – Співпраця з українськими та зарубіжними партнерами.

Цього року до Оргкомітету надійшло вже 33 роботи, з яких 9 прийнято до презентації на конференції та публікації в збірнику. Статті були подані за такими напрямками: дискурс-аналіз (1), дата-майнінг (1), веб і соціальні мережі (2), сегментація, розмічення й парсинг (1), категоризація текстів та тематичне моделювання (1), лінгво-статистичний аналіз (2), семантичний аналіз тексту (1), пошук інформації (2), штучний інтелект (1), опрацювання природної мови (2), корпусна лінгвістика (2), сентимент-аналіз (1), компютерна лексикографія (2), автоматична побудова онтологій (1), морфологічний аналіз (1), контент-аналіз (2), інтелектуальні системи опрацювання тексту (2), побудова інтелектуальних компютерних систем (2) та задача класифікації (1). У поданих на конференцію роботах досліджувалися українська, російська, французька, англійська та польська мови. Усі найкращі роботи, прийняті програмним комітетом, були проіндексовані в наукометричних базах SCOPUS, DBLP та Google Scholar. У 2021 році всі матеріали конференції 2018 – 2021 років увійшли до Web of Science.

Третя міжнародна конференція CoLInS-2019 відбулася знову у Харкові. Оргкомітет того року отримав 78 матеріалів, з яких, у результаті ретельного відбору, 34 доповіді були прийняті до презентації та публікації. Статті були відібрані за

такими напрямками: обробка природної мови (4 роботи), програми опрацювання природної мови (3), корпусна лінгвістика (1), сентимент-аналіз (1), компютерна лексика (1), автоматична побудова онтологій (5), морфологічний аналіз (1), контент-аналіз (1), інтелектуальні системи обробки тексту (3), побудова інтелектуальних компютерних систем (12) та проблеми класифікації в задачах інформаційного пошуку (2). У поданих матеріалах предметом аналізу були українська, російська, французька, англійська та польська мови.

Оскільки кількість учасників значно зросла, роботу CoLInS-2019 розділили на дві секції, на яких понад 70 учасників представили свої роботи. Паралельно був проведений семінар для студентів. Організаційний комітет також надав можливість презентувати доповідь у Skype для тих, хто не зміг бути присутнім на конференції фізично.

Четверта міжнародна конференція CoLInS-2020 мала пройти знову у Львові. Але у 2020 році відбулася пандемічна криза з подальшими обмеженнями на фізичну участь. У зв'язку з ситуацією з COVID-19 конференція проходила онлайн за допомогою платформи Zoom. З метою дотримання усіх оголошених термінів програми конференції, відео-презентації були попередньо записані та завантажені на канал YouTube. Сесії CoLInS також були записані та завантажені після конференції, що сприяло

попередньому та після проходження конференції, ознайомленню широкого загалу наукової спільноти з доповідями учасників конференції.

Цього року до Оргкомітету надійшло 165 матеріалів, з яких у результаті ретельного відбору експертами було прийнято 83 роботи. Як показує аналіз, статті були згруповані за такими напрямками: аналіз дискурсу (3 статті), аналіз даних (12 робіт), веб-та соціальні мережі (9 робіт), сегментація, розміщення й парсинг (2 статті), класифікація текстів та тематичне моделювання (7 статей), статистичний мовний аналіз (12 робіт), аналіз тексту (7 робіт), пошук інформації (9 робіт), штучний інтелект (29 робіт), опрацювання природної мови (32 роботи), програми опрацювання природної мови (18 робіт), корпусна лінгвістика (9 статей), сентимент-аналіз (3 роботи), компютерна лексикографія (2 роботи), автоматична побудова онтології (5 робіт), морфологічний аналіз (3 роботи), контент-аналіз (5 робіт), інтелектуальні системи обробки тексту (9 робіт), інтелектуальна побудова компютерних систем (21 робота) і задачі класифікації (4 роботи). Дослідження виконувалися на матеріалах української, польської, російської, іспанської, ісландської, англійської та німецької мов.

Найпотужнішою за кількістю і складом учасників стала пята міжнародна конференція CoLInS-2021, яка відбулася знову у Харкові та проводилась в он-лайн режимі. У 2021 році до Програмного комітету у якості члена комітету та інформаційного партнера додалася провідна установа в галузі компютерної лінгвістики та компютерної лексикографії – Український мовно-інформаційний фонд (УМІФ) НАН України. Минулого року CoLInS 2021 зібрала понад 480 учасників з різних країн (див. табл. 1), включаючи Азербайджан, Німеччину, Індію, Казахстан, Кувейт, Марокко, Польщу, Росію, Сербію, Словенію, Туреччину, Уганду, Україну та Великобританію. Конференція проходила онлайн, як і минулого року. Засідання секцій та доповіді основних доповідачів трансливалися на сторінці у Facebook.

Таблиця 1. – Країни-учасниці CoLInS 2021.

Країна	Кількість учасників
Азербайджан	1
Великобританія	1
Індія	5
Казахстан	2
Кувейт	1
Марокко	1
Німеччина	3
Польща	3
Росія	1
Сербія	1
Словенія	1
Туреччина	1
Уганда	1
Україна	398

До Оргкомітету надійшла 181 робота, з яких 137 було прийнято до презентації та публікації в збірнику. Аналіз основних напрямків за тематикою показав, що подані статті відповідали таким темам: машинне навчання (9), дискурс-аналіз (5), сегментація, розміщення й парсинг (2), розпізнавання мовлення (3), категоризація тексту та моделювання тем (1), сентимент-аналіз (4), аналіз тексту (2), пошук інформації (3), штучний інтелект (38), статистичний аналіз мови (6), класифікація текстів (1), інтелектуальний аналіз даних (9), компютерна лексикографія (4), аналіз інформації у соціальних мережах (5), Інтернет і соціальні мережі (3), програми опрацювання природної мови (5), машинний переклад (1), компютерне вивчення мови (4), репрезентація знань (1), системи, орієнтовані на знання (6), опрацювання природної мови (13), онтології та онтологічні системи (7), корпусна лінгвістика (5). У матеріалах безпосередньо йдеться про такі мови: українська, польська, російська, іспанська, арабська, англійська та німецька.

Не менш важливими є питання підтримування вищого рівня організації конференції та ретельного відбору публікацій. Для цього організатори запрошують до програмного комітету провідних українських та зарубіжних фахівців із компютерної лінгвістики та інтелектуальних систем. Міжнародний програмний комітет складають видатні вчені, які не лише беруть активну участь у роботі, а й також надають активну допомогу в організації конференції. На сьогодні комітет налічує понад 50 членів, до яких належать:

– професори Шаронова Н. В., Хайрова Н. Ф. (Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»);

– професори Литвин В. В., Левченко О. П. (Національний університет «Львівська Політехніка»);

– академік НАН України, проф. Широков В. А. (Український мовно-інформаційний фонд НАН України, м. Київ);

– проф. Ланде Д. В. (Інститут проблем реєстрації інформації НАН України, м. Київ);

– Дмитро Пелешко (GeoGuard, Vancouver, British Columbia);

– Ass. Prof. Thierry Hamon (LIMSI-CNRS & Université Paris 13, Франція);

– Prof. Em. Jean-Hugues Chauchat (Université Lumière Lyon 2, Франція).

Завдяки плідній роботі організаторів та програмного комітету популярність конференції за останні п'ять років значно зросла (рис. 2). Якщо порівнювати першу та останню конференції, то можна побачити, що кількість прийнятих публікацій зросла приблизно в 11 разів, а кількість учасників – у 7 разів.

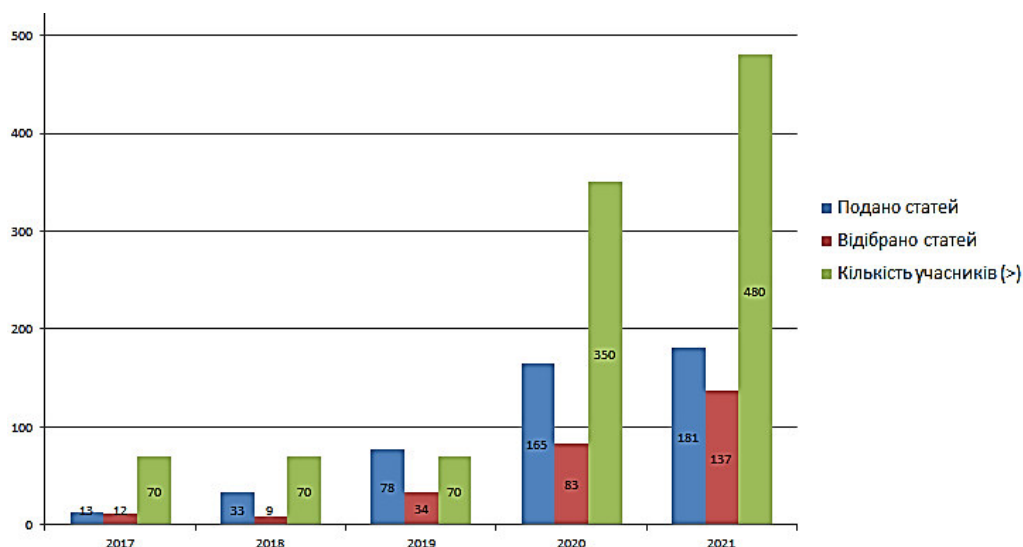

Рис. 2. – Статистичні показники конференції CoLInS 2017-2021.

Треба відзначити, що активну участь у підготовці та проведенні конференції CoLInS беруть молоді науковці кафедри, зокрема, докторантка кафедри ІКС к.т.н. Каніщева О. В., докторант Українського мовно-інформаційного фонду НАН України Купріянов С.В., аспіранти та викладачі, тематика науково-дослідної роботи яких відповідає тематиці означеної конференції. Так, Купріянов С. В. досліджує проблему розроблення теоретико-лінгвістичних засад інтегрального опису системи іспанської мови, орієнтованого на застосування в комп'ютерній лексикографії та системах опрацювання текстової інформації. Результати дослідження, викладені у [10], автор використовує у навчальному процесі кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем при підготовці фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» з напрямку 035 «Філологія» та освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» зі спеціальності «Прикладна та комп'ютерна лінгвістика» у таких дисциплінах, як «Структурна лінгвістика» та «Лексикографія».

Для предмета «Структурна лінгвістика» дидактичну цінність має теоретичний апарат дослідження системи природної мови та його застосування для формального моделювання мовних феноменів, які продукує система мови у процесі свого функціонування. На його основі побудовано модель граматико-лексичної системи (на прикладі іспанської мови), яка репрезентує узгодження граматичного та словникового опису під час утворення словозмінної парадигми для будь-якої мовної одиниці. Для викладання окремих розділів дисципліни «Лексикографія» розроблено модель і метод декомпозиції тексту тлумачного словника на окремі мовно-інформаційні елементи з урахуванням метамовних особливостей, макро- та мікроструктури. Модель і метод було використано під час парсингу тексту тлумачного словника іспанської мови, а також вироблення відповідної бази даних для Віртуальної лексикографічної лабораторії ВЛІ DLE 23 [10].

Таким чином «доросла» академічна наука сприяє початковій науково-дослідній діяльності

студентів, підвищуючи їх зацікавленість як у навчанні за обраною спеціальністю, так і створюючи сприятливі умови для наукової роботи.

Оскільки інтелектуальні системи – це такі, які ґрунтуються на базах знань, переважно поданих у текстовому вигляді, не можна нехтувати також тим, що нове цифрове покоління являє собою комунікативне покоління, яке зв'язується через мережу Інтернет, використовуючи різноманітні засоби та месенджери. Велика частина неформального навчання здійснюється в соціальних мережах, де обмін знаннями між учасниками з різними спеціальними знаннями відбувається спонтанно в рамках неформальних груп та співтовариств за інтересами. Це дає підставу учасникам освітнього процесу сприймати електронне навчання в якості основного елементу соціального процесу, що знаходить своє відображення у темах курсових робіт бакалаврів та магістрів, а також дипломних робіт магістрів спеціальності «Прикладна та комп'ютерна лінгвістика». А це, в свою чергу, впливає на формування наступних напрямків майбутніх конференцій.

В умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває створення відкритих освітніх ресурсів, причому як навчального контенту, так і інструментарію для його розробки та підтримки, що в поєднанні з використанням сервісного підходу і сучасних розподілених технологій обробки інформації значно знижує поріг входження в сучасне електронне освітнє середовище для навчальних організацій. Основною особливістю сучасного підходу до забезпечення масовості є перехід від ієрархічних систем розподілу і управління навчанням до мережевої моделі обміну контентом і надання навчальних послуг, в рамках якого відбувається, перш за все, створення технологій для підтримки розподіленої роботи з інформацією, ресурсами і знаннями, що підтримують парадигму стратегій навчання, а також інтелектуальних технологій індивідуалізації процесу навчання для підвищення мотивації та ефективності навчального процесу. Стає як ніколи актуальною

активізація досліджень і впровадження нових підходів в області безпеки і захисту інформації, в тому числі, персональних даних, розвиток засобів аналізу великих даних, поданих у текстовій формі [8].

Проводячи стільки років наукову конференцію найвищого рівня, колектив кафедри ІКС піклується за просування своїх найбільш значних результатів науково-дослідної діяльності та збереження індивідуального обличчя, яке має існуюча на кафедрі наукова школа. Модель ідентифікації лінгвістичних об'єктів спирається на дослідження наукової школи проф. Ю. П. Шабанова-Кушнарєнка та його послідовників в області теорії інтелекту, які плідно працюють на кафедрі ІКС ННІ соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ» [1-7]. Ці моделі побудовано із застосуванням методу компараторної ідентифікації, що використовується для моделювання інтелектуальних функцій людини. У науковій роботі кафедри ІКС приймається, що алгебра скінченних предикатів, як основний інструментарій теорії інтелекту, має універсальний характер для моделювання інтелектуальних процесів обробки даних.

Ідентифікацію інтелектуальної діяльності людини засновано на математичному описі й штучному відтворенні таких важливих для машинного інтелекту сторін, як сприйняття, розуміння, впізнавання й усвідомлення. Методи прямої ідентифікації в даному випадку не застосовуються, оскільки образи ситуацій і суть текстів, будучи суб'єктивними станами людини, недоступні прямому фізичному виміру. Компараторна ідентифікація являє собою напрямку непрямої ідентифікації, що добре зарекомендувала себе при вирішенні завдань, пов'язаних із моделюванням лінгвістичних об'єктів [1-3]. У більшості наукових робіт кафедри розглянуто представлення і класифікацію неструктурованих даних в інформаційних системах, використовуючи метод компараторної ідентифікації для розбиття на класи еквівалентності й зв'язування в гіперструктурах документів, відібраних в результаті запиту до бази мультимедіа-даних (БМД). Значним науковим результатом також слід вважати запропонований алгоритм розбиття на класи еквівалентності всіх документів, відібраних у результаті запиту до БМД, що підключається при адаптації гіпермедійних навчальних ресурсів.

Що стосується навчального процесу на спеціальності «Прикладна та комп'ютерна лінгвістика», то він запроваджений у тісному зв'язку з науковою діяльністю кафедри. Для адаптації змісту навчального матеріалу, необхідно виконати значну роботу з формування навчального контенту з кожної дисципліни, з можливістю вибору кращої форми подання інформації. Даний підхід вимагає серйозних витрат інтелектуальної праці та спеціалізованих ресурсів. Для систематизації інформації про предметну область складається онтологія предметної області, а саме виділяються основні концепти та відношення між ними.

Коли випускник отримує свою першу роботу,

особливо у перспективній організації, він стикається з проблемою підготовки та розвитку персоналу, що є важливим в усіх компаніях, незалежно від їх розміру. Підготовлені співробітники забезпечують кращу продуктивність, що надає більший прибуток. Оскільки навчання є важливим для всіх компаній, дуже важливо мати програмне забезпечення, яке може автоматизувати цей процес. Саме тому багато компаній намагаються створити автоматизований навчальний процес для своїх співробітників. Кафедра ІКС багато уваги приділяє викладанню сучасних засобів математичного моделювання та створенню програм найсучаснішими мовами програмування. Системи управління навчанням стали невідомою частиною процесу розробки контенту електронного навчання. Система управління навчанням – це програмне забезпечення, яке допомагає керувати електронним навчанням, дозволяючи керувати контентом, доставляти курс та відслідковувати прогрес. Такі системи надають електронні модулі навчання через мережу Інтернет та/або за допомогою спеціального програмного забезпечення [6]. Усі ці навички удосконалюються на наукових конференціях, де всі доповіді проходять ретельний відбір, подаються виключно англійською мовою та проходять важливий етап обговорення отриманих результатів [11-14].

Висновки. Вищесказане дає змогу зробити нам такі висновки:

1. Значну роль у процесі формування інформаційної культури людини відіграє участь у різноманітних конференціях, семінарах, спілкування на спільні теми з фахівцями у галузі, за якою навчаються майбутні випускники. Проведення конференцій сприяє розвитку навчальної та наукової діяльності як студентів, так і викладачів та співробітників.

2. Головним завданням конференції є заохочення студентів та молодих учених до наукової діяльності, надання можливості обговорювати нові виклики та останні досягнення в комп'ютерній, математичній, структурній та прикладній лінгвістиці, сприяння обміну науковим досвідом між студентами та молодими вченими, а також розширенню контактів із зарубіжними дослідниками. Тематика конференції постійно розвивається, охоплюючи найсучасніші наукові досягнення.

3. Кількість учасників та партнерів постійно зростає, якість публікацій на достатньо високому рівні, що свідчить про зацікавленість наукової спільноти у розвитку напрямку комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних систем не тільки у розвинутих країнах, але й в Україні.

Список літератури

1. Шаронова Н. В., Булкин В. И. Математические модели знаний и их реализация с помощью алгебропредикатных структур. Донецк : Макеевский экономико-гуманитарный институт, 2010. 304 с.
2. Канищева О. В., Шаронова Н. В. Лингвотехнологии идентификации знаний в информационных системах : монография. Saarbrücken, Deutschland : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. 173 с.
3. Хайрова Н. Ф., Шаронова Н. В. Информационно-лингвистические технологии экстракции и

идентификации глубинных знаний в текстах: монография. Харьков : ФЛП Коряк С.Ф., 2016. 205 с.

4. Бондаренко З. В., Борисова Н. В., Бурдейна О. В. та ін. Інформаційні технології та автоматизація : монографія / за заг. ред. С. В. Котлика. Одеса : Астропринт, 2020. 248 с. С. 46-54.

5. Borysova N. V., Melnyk K. V. Automated system for students knowledge testing // *Modern Problems Of Computer Science And IT-Education : collective monograph* / ed. board K. Melnyk, O. Shmatko. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. 236 p. P. 193-207.

6. Борисова Н., Васянин В. та ін. Розробка інформаційної системи для вирішення задачі автоматизації процесу підбору персоналу / Н.В. Борисова, К.В. Мельник // Актуальні проблеми інформаційних систем і технологій: монографія / за наук. ред. проф. В. Вичужаніна. – Одеса : НУ «ОМА», 2020. 296 с. С. 129-142.

7. Хайрова Н. Ф., Мамырбаев О. Ж., Мухсина К. Ж. Некоторые аспекты технологии идентификации криминально значимой информации в многоязычных текстовых массивах. Алматы : Институт информационных и вычислительных технологий, 2020. 92 с.

8. Кириченко І. В., Терещенко Г. Ю., Шанідзе Н. О., Шубін І. Ю. Ідентифікація і трансформація контенту в системах електронного навчання: монографія. Харків: Харківський національний університет радіоелектроніки, 2021. 155 с.

9. Борисова Н.В., Шаронова Н.В. Забезпечення високого професіоналізму майбутнього фахівця за допомогою використання сучасних інформаційних технологій навчання // *Цільова підготовка лідерів і гуманітарно-технічної еліти. З досвіду роботи факультету СГТ НТУ «ХПІ»*: монографія / за заг. ред. Проф. А.В.Кіпенського та О.С.Пономарьова. – Харків : Друкарня Мадрид, 2021. 295 с. підрозділ 4.2. С. 112–131.

10. Купріянов Є.В. Лексикографічна система іспанської мови: феноменологія інтегрального опису: монографія. – Київ : УМІФ НАНУ, 2018. 254 с.

11. Lytvyn V., Sharonova N., Hamon T., (...), Grabar N., Kowalska-Styczen A. Computational linguistics and intelligent systems. 2018. Vol. 2136. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2136/>

12. Lytvyn V., Sharonova N., Hamon T., (...), Kowalska-Styczen A., Vysotska V. Computational linguistics and intelligent systems. – 2019. Vol. 2362. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2362/>

13. Lytvyn V., Vysotska V., Hamon T., Grabar N., Sharonova N., Cherednichenko O., Kanishcheva O. Computational linguistics and intelligent systems. 2020. Vol. 2604. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2604/>

14. Sharonova N., Lytvyn V., Cherednichenko O., Kupriianov Y., Kanishcheva O., Hamon T., Grabar N., Vysotska V., Kowalska-Styczen A., Jonek-Kowalska I. Computational linguistics and intelligent systems. 2020. Vol. 2870. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2870/>

References (transliterated)

1. Sharonova N. V., Bulkin V. I. Matematicheskie modeli znanij i ih realizacija s pomoshhju algebropredikatnyh struktur [Mathematical models of knowledge and their realization with the help of algebraic predicate structures]. Donetsk : Makeevka Economic and Humanitarian Institute, 2010. 304 p.

2. Kanishcheva O. V., Sharonova N. V. Lingvotekhnologii identifikacii znanij v informacionnyh sistemah : monografija [Linguistic technologies of knowledge identification in information systems: monograph]. Saarbrücken, Deutschland : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2013. 173 p.

3. Hajrova N. F., Sharonova N. V. Informacionno-lingvisticheskie tehnologii jekstrakcii i identifikacii glubinyh znanij v tekstah: monografija [Information-Linguistic

Technologies of Extraction and Identification of Deep Knowledge in Texts: Monograph]. Kharkov : ФЛП Коряк С.Ф., 2016. 205 p.

4. Bondarenko Z. V., Borysova N. V., Burdeina O. V. et al. Informatsiini tekhnohohii ta avtomatyzatsiia : monohrafiia [Information technologies and automation: monograph] / Ed. by S. V. Kotlyk. – Одеса : Астропринт, 2020. 248 p. P. 46-54.

5. Borysova N. V., Melnyk K. V. Automated system for students knowledge testing // *Modern Problems Of Computer Science And IT-Education : collective monograph* / Ed. board K. Melnyk, O. Shmatko. Vienna : Premier Publishing s.r.o., 2020. 236 p. P. 193-207.

6. Borysova N., Vasianin V. et al. Rozrobka informatsiinoi systemy dlia vyrishennia zadachi avtomatyzatsii protsesu pidboru personalu [Developing the information system to solve the problem of automating recruitment process] // *Aktualni problemy informatsiinykh system i tekhnohohii: monohrafiia* [Current issues of information systems and technologies: monograph] / Sc. ed. Prof. V. Vychuzhanin. Odesa : NU «OMA», 2020. 296 p. P. 129-142.

7. Hajrova N. F., Mamyrbayev O. Zh., Muhsina K. Zh. Nekotorye aspekty tehnologii identifikacii kriminalno znachimoi informacii v mnogojazychnyh tekstovyh massivah [Some Aspects of Identification Technology of Criminal-Related Information in Multilingual Text Arrays]. Almaty : Institute for Information and Computing Technologies, 2020. 92 p.

8. Kyrychenko I. V., Tereshchenko H. Yu, Shanidze N. O., Shubin I. Yu. Identyfikatsiia i transformatsiia kontentu v systemakh elektronnoho navchannia: monohrafiia [Identification and transformation of content in e-learning systems: monograph]. Kharkiv : Kharkiv National University for Radioelectronics, 2021. 155 p.

9. Borysova N.V., Sharonova N.V. Zabezpechennia vysokoho profesionalizmu maibutnoho fakhivtsia za dopomohoiu vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnohohii navchannia [Ensuring high professionalism of the future specialist by using modern information technology training] // *Tsilova pidhotovka lideriv i humanitarno-tekhnicnoi elity. Z dosvidu roboty fakultetu SHT NTU «KhPI»*: monohrafiia [Targeted training of leaders and humanitarian and technical elite. From the experience of the faculty of SGT NTU "KhPI": monograph] / Chief Eds. Prof. A. V. Kipenskyi and O. S. Ponomarov. Kharkiv : Publishing House "Madrid", 2021. 295 p. subsection 4.2. P. 112–131.

10. Kupriianov Ye.V. Leksykohrafichna sistema ispankoi movy: fenomenolohiia intehralnoho opysu: monohrafiia [Lexicographic system of the Spanish language: phenomenology of integral description: monograph]. Kyiv : ULIF NANU, 2018. 254 p.

11. Lytvyn V., Sharonova N., Hamon T., (...), Grabar N., Kowalska-Styczen A. Computational linguistics and intelligent systems. 2018. Vol. 2136. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2136/>

12. Lytvyn V., Sharonova N., Hamon T., (...), Kowalska-Styczen A., Vysotska V. Computational linguistics and intelligent systems. – 2019. Vol. 2362. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2362/>

13. Lytvyn V., Vysotska V., Hamon T., Grabar N., Sharonova N., Cherednichenko O., Kanishcheva O. Computational linguistics and intelligent systems. 2020. Vol. 2604. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2604/>

14. Sharonova N., Lytvyn V., Cherednichenko O., Kupriianov Y., Kanishcheva O., Hamon T., Grabar N., Vysotska V., Kowalska-Styczen A., Jonek-Kowalska I. Computational linguistics and intelligent systems. 2020. Vol. 2870. URI: <http://ceur-ws.org/Vol-2870/>

Надійшла (received) 10.09.2021

Купріянов Євген Валерійович (Куприянов Евгений Валерьевич, Kupriianov Yevhen) – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна;

Оробінська Олена Олександрівна (Оробинская Елена Александровна, Orobinska Olena) – кандидат технічних наук, доцент кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»;

Шаронова Наталія Валеріївна (Шаронова Наталья Валерьевна, Sharonova Nataliia) – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна.

УДК 37.091.212:54:614

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.12

В.П. РОДИГИНА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я У СТУДЕНТІВ ХІМІЧНИХ ФАХІВ

У статті розглянута проблема формування ціннісного ставлення до здоров'я у студентів хімічних фахів, виділяються психолого-педагогічні умови даного процесу. Доведено, що у даний час проблема збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління займає одне з провідних місць в системі соціальних цінностей й пріоритетів суспільства. Будучи своєрідним показником суспільного прогресу та відображенням соціально-економічного благополуччя країни, здоров'я людини представляється потужним соціальним та економічним потенціалом суспільства. Здоров'я виступає інтегральним показником якості життя. Показано, що проблеми якості життя та здоров'я населення, особливо молоді, є предметом значної уваги багатьох науковців, суспільних діячів та держави, що знайшло своє відображення в законодавчих документах, а саме: Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», («Україна XXI століття»), Національній програмі «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту», Концепції гуманітарного розвитку України). Акцентовано увагу на несприятливі умови життя, що призводять до різних відхилень у моральному і фізичному здоров'ї підростаючого покоління, появи соціальних проблем, пов'язаних із захопленням молоді наркотичними і психічно активними речовинами, алкоголем та тютюнопалінням, які набувають катастрофічних масштабів. Розкрито необхідність формування ціннісного ставлення до здоров'я, що спонукає до осмислення позитивної педагогічної практики, аналізу наявних педагогічних ідей для надання допомоги підростаючому поколінню в пошуку ціннісних орієнтирів для ведення здорового способу життя. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я студентів хімічних фахів за допомогою використання активних методів навчання, спеціальних занять з оволодіння знаннями про здоров'я, що сприяють його підтримці, зміцненню та збереженню, широкого застосування методів емоційного впливу, спрямованих на формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців до здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, ціннісне ставлення до здоров'я, психолого-педагогічні умови, активні методи навчання, студенти хімічних фахів.

В.П. РОДЫГИНА

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНОГО ОТНОШЕНИЯ К ЗДОРОВЬЮ СТУДЕНТОВ ХИМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В статье рассмотрена проблема формирования ценностного отношения к здоровью у студентов химических специальностей, выделяются психолого-педагогические условия данного процесса. Доказано, что в настоящее время проблема сохранения и укрепления здоровья подрастающего поколения занимает одно из ведущих мест в системе социальных ценностей и приоритетов общества. Будучи своеобразным показателем общественного прогресса и отражением социально-экономического благополучия страны, здоровье человека представляется мощным социальным и экономическим потенциалом общества. Здоровье является интегральным показателем качества жизни. Показано, что проблемы качества жизни и здоровья населения, особенно молодежи, являются предметом повышенного внимания многих ученых, общественных деятелей и государства, что нашло свое отражение в многочисленных законодательных документах, а именно: Законах Украины «Об образовании», «Об общем среднем образовании», «О высшем образовании», («Украина XXI века»), Национальной программе «Дети Украины», Концепции «Здоровье через образование», Концепции гуманитарного развития Украины). Акцентируется внимание на неблагоприятных условиях жизни, которые приводят к различным отклонениям в нравственном и

физическом здоровье подрастающего поколения, появлению социальных проблем, связанных с увлечением молодежи наркотическими и психоактивными веществами, алкоголем и табакокурением, которые приобретают катастрофические масштабы. Раскрыта необходимость формирования ценностного отношения к здоровью, побуждает к осмыслению положительной педагогической практики, анализа имеющихся педагогических идей для оказания помощи подрастающему поколению в поиске ценностных ориентиров для ведения здорового образа жизни. Обоснованы психолого-педагогические условия формирования ценностного отношения к здоровью студентов химических специальностей посредством использования активных методов обучения, специальных занятий по овладению знаниями о здоровье, которые способствуют его поддержке, укреплению и сохранению, широкого применения методов эмоционального воздействия, направленных на формирование ценностного отношения будущих специалистов к здоровью.

Ключевые слова: здоровье, ценностное отношение к здоровью, психолого-педагогические условия, активные методы обучения, студенты химических специальностей.

V.P. RODYGINA

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING A VALUE RELATIONSHIP TO THE HEALTH OF STUDENTS OF CHEMICAL SPECIALTIES

The article examines the problem of forming a value attitude to health among students of chemical specialties, identifies the psychological and pedagogical conditions of this process. Currently, the problem of preserving and strengthening the health of the younger generation occupies one of the leading places in the system of social values and priorities of society. As a kind of indicator of social progress and a reflection of the socio-economic well-being of the country, human health appears to be a powerful social and economic potential of society. Health is an integral indicator of quality of life. Nowadays, the problems of quality of life and health of the population, especially young people, are the subject of considerable attention of many scientists, public figures and the state, which is reflected in numerous legislative documents, namely: Law of Ukraine «On Education», «On General Secondary Education», «On Higher Education», «Ukraine of the XXI Century», the National Program «Children of Ukraine», the Concept of «Health through Education», the Concept of Humanitarian Development of Ukraine. At the same time, unfavorable living conditions lead to various deviations in the moral and physical health of the younger generation, the emergence of social problems associated with the hobby of young people for narcotic and psychoactive substances, alcohol and tobacco smoking, which are acquiring catastrophic proportions. Therefore, it is necessary to form a value attitude towards a healthy lifestyle, encourages the comprehension of positive pedagogical practice, analysis of existing pedagogical ideas to help the younger generation in search of values for leading a healthy lifestyle. The article substantiates the psychological and pedagogical conditions for the formation of a value attitude towards the health of students of chemical specialties through the use of active teaching methods, special classes for mastering knowledge about health, which contributes to its support, strengthening and preservation, the widespread use of methods of emotional impact, which are aimed at the formation of value attitudes future health professionals.

Key words: health, value attitude to health, psychological and pedagogical conditions, active teaching methods, students of chemical specialties.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У даний час на тлі екологічного і соціального неблагополуччя відзначається наростаюче погіршення здоров'я молоді. Більшість випускників шкіл приходять до ЗВО недостатньо готовими до навчання з точки зору психофізичного та соціального здоров'я. Намітилася явна тенденція зниження якості здоров'я (збільшилася кількість вроджених аномалій, зростає кількість дітей з відхиленнями з боку центральної нервової системи, серцево-судинної системи, захворювань верхніх дихальних шляхів). У людей, які не привчені піклуватися про своє здоров'я, неминучі психологічні зриви, їм складніше вникати в реалії «дорослого життя». На сьогоднішній день більша частина молоді страждає інфантилізмом – у неї не сформоване ціннісне ставлення до свого здоров'я. У зв'язку з цим, спостерігається постійне зростання нервово-психічних порушень, пристрасть до алкоголю і наркотиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що результатом активних пошуків

педагогів-дослідників з'явилися чисельні публікації (Р. І. Айзман, В. К. Бальсевич, І. І. Брехман, В. В. Бузян, Є. Н. Вайнер, І. А. Гундаров, Г. К. Зайцев, Є. М. Казін, О. Н. Московченко, Л. П. Сущенко, Д. З. Шибкова та ін.), у яких розглядаються наукові теоретичні положення, що розкривають концептуальні основи змісту процесу формування здорового способу життя на всіх етапах навчання та виховання молодого покоління. Однак у цих дослідженнях не використаний повною мірою ціннісний підхід до досліджуваної проблеми. На думку багатьох видатних учених (Н. А. Агаджанян, М. М. Амосов, Г. Л. Апанасенко, Р. І. Айзман, В. К. Бальсевич, Е. Ю. Барзилович, М. М. Борисов, І. І. Брехман, Е. Г. Булич, Е. Н. Вайнер, М. Я. Виленский, В. П. Войтенко, В. М. Воронцова, П. А. Виноградов, Г. К. Зайцев, Е. М. Казін, В. П. Скарбників, В. В. Колбанов, Г. А. Кураєв, Ю. П. Лісіцин, Л. І. Лубишева, Л. П. Матвеев, Т. С. Паніна, В. П. Петленко, В. В. Пономарева, Н. А. Склянова, Г. М. Соловйов, Л. Г. Татарникова,

Л. З. Тель, О. Л. Трещева, Д. С. Шилов, Т. І. Широкова, А. Г. Щедрина та ін.), одним із перспективних напрямків у вирішенні поставленої проблеми є робота з формування ціннісного ставлення до свого здоров'я, тому що здоров'я варто розглядати, як найважливіший компонент особистості.

Метою статті є дослідження проблеми формування ціннісного ставлення до здоров'я у студентів хімічних фахів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В умовах систематичних навчальних навантажень більшість абітурієнтів з традиційно організованою системою виховання, виявляється у числі невстигаючих студентів, успіхи яких у вищій школі досягаються ціною здоров'я. Нове тисячоліття змушує їх зіткнутися з конкуренцією, коли великих успіхів у житті і кар'єрі домагаються більш здорові та освічені однолітки. Такої ситуації можна запобігти, завчасно сформувавши ієрархію цінностей. У системі загальнолюдських життєвих цінностей здоров'ю, що є суспільним і індивідуальним надбанням, належить першорядне основне місце.

Виклад основного матеріалу. Основи здорового способу життя студентів, ціннісне ставлення до здоров'я необхідно закладати вже на початковому етапі навчання, так як у цей період студенти особливо сприйнятливі до виховних впливів. Це пов'язано з інтенсивним соціальним розвитком психіки і її основних підструктур, зміною способу життя, новими інтересами і обов'язками, потребами.

У зв'язку зі сформованими обставинами, одним з важливих завдань вищої школи є виховання потенційно активної особистості, що поєднує моральність, розум, психічне і фізичне здоров'я. Моральним здоров'ям опосередкована духовність людини, так як вона пов'язана із загальнолюдськими істинами добра, любові і краси. Цінності формуються в результаті усвідомлення суб'єктом своїх потреб у співвідношенні з можливостями їх задоволення, тобто внаслідок ціннісного ставлення. Ціннісні відносини не виникають доти, поки суб'єкт не виявить для себе проблематичність задоволення існуючої потреби. Чим проблематичніше можливість задоволення тієї чи іншої потреби, тим більшою цінністю володіє той чи інший предмет (явище) для суб'єкта. Ціннісне ставлення виступає необхідним компонентом ціннісної орієнтації, діяльності і відносин, які виражаються в ціннісній установці. Здоров'я є природною, абсолютною цінністю. Вчені пропонують 3 рівні для опису цінності здоров'я: 1) біологічний; 2) соціальний; 3) особистісний, психологічний. Тому здоров'я виступає основою життя людини.

Вивчення стану психолого-педагогічної практики з виховання ціннісного ставлення до здоров'я у студентів показало недостатній ступінь сформованості у них ціннісного ставлення до здоров'я, низьку мотивацію до ведення здорового способу життя, відсутність усвідомлених уявлень про здоров'я та здоровий спосіб життя. Ефективність процесу виховання ціннісного ставлення до здоров'я

залежить від комплексного цілеспрямованого використання психолого-педагогічних форм, методів, технологій, засобів, а так само, і від позиції самої людини, яка активно виявляє власну здоров'я зберігаючу позицію, прагнення бути здоровою.

Серед технічних інженерних спеціальностей є такі, які вимагають від студентів особливих вимог ціннісного ставлення до свого здоров'я, особливо до функціональних, рухових і психологічних можливостей, оскільки їх майбутня робота здійснюється в умовах впливу на організм шкідливих хімічних речовин (спиртів, гліколів, алкілацетатів, кетонів, ефірів, альдегідів, ароматичних та хлорованих вуглеводень, сумішей летучих нафтопродуктів тощо). До таких спеціальностей, у першу чергу, належать хімічні спеціальності.

Процес формування ціннісного ставлення до здоров'я у студентів хімічних фахів буде здійснюватися більш успішно, якщо будуть реалізовані наступні психолого-педагогічні умови:

- використання активних методів навчання;
- включення студентів в спеціальні заняття з оволодіння знаннями про здоров'я, про уміннях і навичках, які сприяють його підтримці, зміцненню та збереженню;

- широке застосування методів емоційного впливу, спрямованих на формування ціннісного ставлення майбутніх фахівців до здоров'я.

Однією з психолого-педагогічних умов формування ціннісного ставлення до здоров'я є використання активних методів навчання. Велика педагогічна енциклопедія трактує активні методи навчання як методи, при використанні яких навчальна діяльність має творчий характер, формуються пізнавальний інтерес і творче мислення. До активних методів навчання належать: проблемна розповідь, евристична та проблемно-пошукова бесіда, проблемні наочні посібники, метод пізнавальних ігор, метод створення ситуацій пізнавальної суперечки, метод аналогій, метод аналізу на заняттях життєвих ситуацій, метод мозкового штурму, елементи дискусії, проблемні ситуації тощо.

Переваги використання активних методів навчання полягають у такому:

- по-перше, основу змісту навчання складають базові знання;

- по-друге, в обов'язковому порядку до змісту навчання входять узагальнені методи (способи) роботи з цими базовими знаннями. Засвоєння того чи іншого відкриває перед людиною величезні можливості для самостійного руху в даній області;

- по-третє, процес навчання побудований так, що студент засвоює знання й вміння через їх застосування. На всіх етапах процесу засвоєння знань вводяться завдання. Вирішуючи ці завдання, студент одночасно засвоює і знання, і вміння. У результаті, навчання йде без заучування, але в той же час, забезпечує міцне запам'ятовування;

- по-четверте, важливе значення мають колективні форми роботи. Особливо важливим є поєднання співпраці з педагогом та з однолітками.

Основними шляхами такого навчання є діалогічний тип спілкування; рефлексивна взаємодія, при яких ті, хто навчаються, ведуть самостійний пошук, творчо застосовують і добувають знання.

Метод «мозкового штурму». Основна особливість даного методу полягає в тому, що він дозволяє студентам в пошуках рішення навчитися проявляти творчий потенціал більшою мірою, ніж зазвичай. Його безперечна перевага в тому, що самооцінка творчої участі людини висока, незалежно від реального внеску в загальне рішення.

Метод активізує мислення завдяки введенню чотирьох правил: можна висловлювати будь-яку думку, ніхто не назве її поганою; можна комбінувати, модифікувати, покращувати висловлювання інших ідей; чим більше ідей, тим краще.

Рольова гра – спосіб розширення досвіду молоді шляхом пред'явлення їй несподіваній ситуації, в якій пропонується прийняти позицію (роль) будь-кого з учасників і потім вибрати спосіб, який дозволить привести цю ситуацію до гідного завершення.

Бесіда – це цілеспрямована, заздалегідь підготовлена розмова педагога із студентом на певну тему. Значення бесіди в освітній і виховній роботі з молоддю дуже важливе. Бесіда вчить логічно мислити, допомагає поступово перейти від конкретного способу мислення до найпростішого абстрагування. У ході бесіди студенти вчаться слухати й розуміти співрозмовника, давати зрозумілі для оточуючих відповіді на поставлені запитання.

Список літератури

1. Амосов Н. М. *Энциклопедия Амосова. Алгоритмы здоровья*. М.: АСТ; Донецк : Сталкер, 2002. 590 с.
2. Бондаренко О.М. Цінність здоров'я серед пріоритетів студентської молоді / О.М. Бондаренко, М.Г. Чобітько // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини»*, 2010. Випуск 3. С.160–166.
3. Булич Е.Г., Муравов І.В. *Валеологія. Теоретичні основи валеології*. Київ, 1997. 224 с.
4. Гаркуша С.В. Характеристика стану здоров'я сучасної молоді в Україні / С.В. Гаркуша // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт*. Чернігів: ЧНГТУ, 2013. № 107. Т. 1. С. 92-95.
5. Грушко С.В. *Основи здорового способу життя*. Тернопіль.: СМП «Астон», 1999. 368 с.
6. Грибан В.Г. *Валеологія: Навчальний посібник*. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 256 с.
7. Кошманюк М.В. Особливості формування здорового способу життя студентів в умовах вищого навчального закладу / М.В. Кошманюк // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород : УНУ, 2013. Вип. 30. С. 69-73.
8. Носко М.О. Теоретико-методичні аспекти зміцнення фізичного здоров'я учнівської та студентської молоді / М.О. Носко, С.С. Єрмаков, С.В. Гаркуша // *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт*. Чернігів: ЧНПУ, 2010. Випуск 76. С. 243-247.
9. Палько І. М. Соціально-педагогічна підтримка формування здорового способу життя студентів /

Бесіда буде педагогічно цінною, якщо вона пробудить активну роботу думки та допоможе виробити у людини певне ставлення до явищ, що обговорюються. Проводиться бесіда з метою: закріплення знань про те, як треба зберігати здоров'я, зміцнювати його, яких правил безпеки слід дотримуватися, щоб не нашкодити здоров'ю; розвинути допитливість, увагу до власного організму, відчуття; розвинути діалогічну мову.

Для розуміння специфіки пропонувананих занять істотне значення має звернення до розгляду методів емоційного впливу. Метод емоційно-сенсорного впливу будеться на механізмі короточасних емоційних реакцій. Метод контрастного зіставлення полягає в осягненні змісту освіти за допомогою зіставлення протилежних образів, способів дій, пробудження до них адекватних емоцій і на цій основі формування емоційно-ціннісного ставлення до пізнаваних об'єктів, явищ і процесів.

Метод емоційно-образного впливу спрямований на спонукання молодих людей до передачі емоційних переживань в образному втіленні за допомогою ототожнення себе з природним об'єктом, казковим персонажем та іншим. Метод успішно реалізується через «занурення» студентів в уявну ситуацію, забезпечення актуалізації емоційних переживань в образному втіленні.

Висновки. Таким чином, урахування виділених психолого-педагогічних умов дозволить успішно вирішувати завдання формування ціннісного ставлення студентів хімічних фахів до здоров'я.

І. М. Палько // наукові записи НДУ ім. М. Гоголя. 2008. № 1. С. 100-103.

References (transliterated)

1. Amosov N. M. "Amosov's Encyclopedia. Health algorithms [Encyclopedia of Amosov. Health Algorithms]". M: AST; Donetsk: Stalker, 2002. 590 p.
2. Bondarenko O. M. "The value of health among the priorities of student youth [The value of health is among the priorities of student youth]" / O.M. Bondarenko, M.G. Chobitko // *Bulletin of the Kamyanets-Podilskiy National University of Ivana Ogyinink "Physical fitness, sport and health of people"*, 2010. Vipusk 3. pp. 160–166.
3. Bulich E. G, Muravov I. V. "Valeology. Theoretical foundations of valeology [Valeology. Theoretical foundations of valeology]". Kiev, 1997. 224 p.
4. Garkusha C. B. "Characteristics of healthy, happy young people in Ukraine [Characteristics of the state of health of modern youth in Ukraine]" / С.В. Garkusha // *Bulletin of the Chernigiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko. Series: pedagogical science. Physical fitness and sport*. Chernigiv: ChNGGU, 2013. No. 107. T. 1. P. 92-95.
5. Grushko S.V. "The basics of a healthy way of living [Basics of a healthy lifestyle]". Ternopil: SMP "Aston", 1999. 368 p.
6. Griban V.G. "Valeology: Navchalnyy posibnik [Valeology: A textbook]". Kyiv: Center for Naval Literature, 2005. 256 p.
7. Koshmanyuk M.V. "Particularities of the formulation of a healthy way of life for students in the minds of a vital mortgage [Features of formation of a healthy way of life of students in the conditions of higher educational institution]" / M.V. Koshmanyuk // *Science Visnik of Uzhgorod National*

University. Uzhgorod: UNU, 2013. VIP. 30. P. 69-73.

8. Nosko M.O. "Theoretical and methodological aspects of improving the physical health of scientific and student youth [Theoretical and methodological aspects of strengthening the physical health of pupils and students]" / M.O. Nosko, S.S. Ermakov, S.B. Garkusha // Bulletin of the Chernigiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko. Series: pedagogical science. Physical fitness and sport. Chernigiv: ChNPU, 2010. Vipusk 76. P. 243-247.

9. Palko I.M. "Social and pedagogical education of the formation of a healthy way of life for students [Соціально-педагогічна підтримка формування здорового способу життя студентів]" / I.M. Palko // scientific records of NDU im. M. Gogol. 2008. No. 1. P. 100-103.

Надійшла (received) 20.08.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors»

Родигіна Віта Петрівна (Родыгина Вита Петровна, Rodyhina Vita Petrivna) – старший викладач кафедри фізичного виховання Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5547-1318>

УДК 316.6:37.015.3

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.13

С. В. СЕРГИНА, В. Г. ВЕРГУН

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано наукові праці вчених, у яких висвітлюються проблеми соціокультурного розвитку особистості в сучасному суспільстві. Зокрема, наголошено на проблемі соціокультурної компетентності як ціннісного аспекту життєдіяльності людини і ключового показника готовності особистості до професійної діяльності. Проведено дослідження соціокультурної (життєвої) компетентності як багатоаспектного і багатокомпонентного явища. З'ясовано важливість формування соціокультурної компетентності особистості у процесі професійної підготовки, обґрунтовано місце та роль соціокультурної компетентності у структурі професійної підготовки майбутнього фахівця. Проаналізовано основні підходи, принципи, форми, методи і засоби формування соціокультурної компетентності особистості. Сконцентровано увагу на системному, діяльнісному, професійно орієнтованому, особистісно орієнтованому та культурологічному аспектах методики реалізації соціокультурного змісту освітніх програм. Розкриваються умови сучасного розвитку суспільства України, які загострюють соціокультурний аспект освітніх реформ. Соціокультурна компетентність може розглядатися як нова освітня стратегема. Виявлено, що формування соціокультурної компетентності сприяє розвитку основних цілей освіти, а саме: практичної, розвиваючої та виховної. Сучасна освіта орієнтована на стимулювання «особистісного зростання» (саморозвитку), на розвиток внутрішнього (творчого) потенціалу індивіда, на створення і розвиток індивідуальності. Доведено, що освіта відіграє головну роль у вирішенні проблеми, по-перше, професійної освіти, по-друге, соціокультурного відтворення і, по-третє, формування особистості. Явище соціокультурної компетентності нерозривно пов'язане з процесом формування людини в сучасному суспільстві, засвоєння нею норм і технологій виконання певної соціальної ролі.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, життєва компетентність, соціокультурний розвиток особистості, освітня стратегема, ціннісний аспект, особистісна самоактуалізація, соціалізація.

С. В. СЕРГИНА, В. Г. ВЕРГУН

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В статье проанализированы научные труды ученых, в которых освещаются проблемы социокультурного развития личности в современном обществе. В частности, сделан акцент на проблеме социокультурной компетентности как ценностного аспекта жизнедеятельности человека и ключевого показателя готовности личности к профессиональной деятельности. Проведено исследование социокультурной (жизненной) компетентности как многоаспектного и многокомпонентного явления. Выяснена важность формирования социокультурной компетентности личности в процессе профессиональной подготовки, обосновано место и роль социокультурной компетентности в структуре профессиональной подготовки будущего специалиста. Проанализированы основные подходы, принципы, формы, методы и средства формирования социокультурной компетентности личности. Сконцентрировано внимание на системном, деятельностном, профессионально ориентированном, личностно ориентированном и культурологическом аспектах методики реализации социокультурного содержания образовательных программ. Раскрываются условия современного развития общества Украины, которые обостряют социокультурный аспект образовательных реформ. Социокультурная компетентность может рассматриваться как новая образовательная стратегема. Виявлено, что формирование социокультурной компетентности способствует развитию основных целей образования, а именно: практической, развивающей и воспитательной. Современное образование ориентировано на стимулирование «личностного роста» (саморазвития), на развитие внутреннего (творческого) потенциала индивида, на создание и развитие индивидуальности. Доказано, что образование играет главную роль в решении проблемы, во-первых, профессионального образования, во-вторых, социокультурного воспроизводства и, в-третьих, формирования

личности. Явление социокультурной компетентности неразрывно связано с процессом формирования человека в современном обществе, усвоения им норм и технологий исполнения определенной социальной роли.

Ключевые слова: социокультурная компетентность, жизненная компетентность, социокультурное развитие личности, образовательная стратегема, ценностный аспект, личностная самоактуализация, социализация.

S. V. SERHINA, V. G. VERHUN

THE FORMATION OF PERSONALITY'S SOCIOCULTURAL COMPETENCE

The article gives a thorough analyzes of the scientific works of scientists, which highlights the problems of sociocultural development of a person in modern society. The paper concentrates on the problem of sociocultural competence as a value aspect of a person's life and a key indicator of individual readiness to perform professional activities. This article features sociocultural (life) competence as a multifaceted and multicomponent phenomenon. There the authors also found out the importance of individual's sociocultural competence formation in the process of training and proved the place and role of sociocultural competence in the structure of vocational education. This paper establishes some key approaches, principles, forms, methods and means of sociocultural competence formation of a person. The authors focus on the systemic, activity-oriented, professionally oriented, personality-oriented and cultural aspects of the methodology for the implementation of the sociocultural content of educational programs. Special attention is given to the conditions of modern state of the development of Ukraine, which stress a sociocultural aspect of its (Ukraine) educational reforms. Sociocultural competence can be considered as a new educational stratageme. The study revealed that the sociocultural competence formation contributes to the development of the main goals of education, namely practical, progressive and educational. The authors admits that the purpose of modern education is to stimulate personal growth (self-development) and improve the creative potential of each individual. The conclusion is that education plays a major role in solving the problem, firstly, vocational education, secondly, sociocultural reproduction and, thirdly, personality formation. To sum up the authors emphasizes that the phenomenon of sociocultural competence is inextricably linked with the process of the formation of a person in modern society, his assimilation of the norms and technologies for performing a certain social role.

Key words: sociocultural competence, life competence, sociocultural development of personality, educational stratageme, value aspect, personal self-actualization, socialization.

Постановка проблеми. Третє тисячоліття характеризується стрімким розвитком міжнаціональних контактів, зумовлює багатопланові зміни у суспільстві. В Україні відбуваються процеси, спрямовані на створення європейського суспільства, відтак, і загального європейського соціокультурного простору. Сьогодні відбувається глобальна переоцінка цінностей і змінюються орієнтири підростаючого покоління. Зростає значення дії міжнародних, національно-державних, регіональних інститутів, які захищають інтереси людини. До таких інститутів належить освіта.

Життєвий шлях сучасної людини – це освітній процес. Саме у сфері освіти людина стає людиною, а згодом виявляє себе в різних сферах життя. На сучасному етапі саме освіта має осмислити свої досягнення, уроки, засвоїти нові цінності. Останнім часом важливу роль відіграють сучасні засоби передачі інформації, які стали активним стимулом щодо формування різних соціокультурних вимірів. Важливим сьогодні є розгляд проблем співвідношення знання та інформації.

Основними цінностями гуманітарної освіти є відповідальність за загальнозначущі цінності, вільне світоглядне самовизначення, загальнокультурна компетентність, особистісна самоактуалізація у культурі та житті. Освіта створює умови для формування у студентів власних цінностей у вигляді

життєвих цілей, провідних мотивів та інтересів, прагнень, потреб, принципів. Освітньою цінністю в сучасних умовах стала орієнтація на вільну, творчу, самореалізовану людину [10].

Аналіз досліджень і публікацій щодо цієї проблеми свідчить, що соціокультурна компетентність є поняттям не новим. Це багатоаспектне, багатокомпонентне явище, спричинене процесом еволюції суспільства. Деякі дослідники однобічно трактують даний феномен як рівень знань соціокультурного контексту при використанні іноземної мови (І. А. Закір'янова, Л. В. Власенко, І. А. Воробйова, О. О. Коломінова), а також як характеристику досвіду спілкування та використання мови у різних соціокультурних ситуаціях; як лінгвокраїнознавчі знання, уявлення про основні національні звичаї та традиції, як систему навичок та умінь, що дозволяють узгоджувати свою поведінку відповідно до цих знань (С. О. Шехавцова, Г. О. Фукльова, Ю. М. Лебеденко, І. А. Закир'янова).

Поняття «особистість» та явище «соціокультурна компетентність» взаємно доповнюють одне одного. Наприклад, Л. І. Божович характеризує особистість як людину, здатну панувати над випадковостями та змінювати життєві обставини відповідно до своїх цілей і завдань, яка може також свідомо керувати і самою собою [9].

Із соціологічної точки зору, особистість є не лише наслідком, а й причиною соціально-етичних процесів, що здійснюються в даному соціальному середовищі. Людина, з одного боку, інтегрує соціальні відносини довкілля, з іншого – виробляє своє особливе ставлення до зовнішнього світу.

Науковець А. І. Жорнова виділяє соціокультурну компетентність та визначає її як здатність особистості забезпечувати самозміну засобами звичної активності, яка виявляється як ефективний вплив на життєдіяльність інших громад, переосмислення, усвідомлення існування інших культурних значень раніше наданого сенсу життєдіяльності [3, 93]. І. А. Закир'янова, у свою чергу, інтерпретує соціокультурну компетентність як інтегральну якість особистості, що дозволяє людині на основі відрефлексованої існуючої системи знань визначити свої переваги, завдяки яким можна конструювати свою поведінку та відношення з партнерами по взаємодії, впливати на проблемні ситуації у системах відносин «людина – людина», самореалізовуватися у конкретних культурно-історичних умовах своєї життєдіяльності [5]. Отже, з даних визначень, можемо констатувати, що явище соціокультурної компетентності нерозривно пов'язано з формуванням особистості в сучасному суспільстві, де людина має можливість як усвідомлювати себе у суспільстві, так і суспільство у собі, яке може прийняти чи змінити її.

Метою статті є обґрунтування та аналіз явища соціокультурної компетентності як ціннісного аспекту розвитку повноцінної особистості у суспільстві.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Однією з актуальних проблем, що потребує на особливу увагу на даному етапі розвитку не лише освіти, а й суспільства загалом, є проблема соціокультурної компетентності як ціннісного аспекту життєдіяльності особистості. Завдання даної роботи: розкрити окремі соціокультурні, психолого-педагогічні та лінгвометодичні фактори, які сприяють духовно-інтелектуальному становленню особистості в системі освіти, уточнити поняття «соціокультурний розвиток особистості», «соціокультурна компетентність», окреслити умови, що впливають на ефективність соціокультурного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Соціокультурна компетентність як найважливіша якість особистості, є необхідною складовою успішної життєдіяльності будь-якого суб'єкта. Саме це стало предметом вивчення у Раді Європи. П'ять проголошених базових компетенцій (політична та соціальна, культурна, комунікативна та інформативна компетентність, що передбачає здатність оновлювати знання відповідно до умов, що змінюються) набувають особливого звучання в контексті готовності сучасних педагогів до здійснення гуманістично-орієнтованого педагогічного процесу.

У чому цінність соціокультурної компетентності для вищої освіти? Формування соціокультурної компетентності нерозривно пов'язане з основними цілями освіти: практичною, розвиваючою та виховною. І виховне завдання найбільш значуще, оскільки від вирішення цього завдання залежить формування у сучасної молоді людині почуття патріотизму та почуття інтернаціоналізму.

Оскільки соціокультурна компетентність інтерпретується як процес життєдіяльності особистості, вона більш ніж підходить під структуру поняття «життєва компетентність». Актуалізована сучасними соціокультурними трансформаціями життєва компетентність особистості визначається та аналізується М. Д. Степаненком як реальна здатність адекватно та відповідально реагувати на стрімкі соціальні зміни, застосовувати набуті знання, навички та вміння адекватно різним життєвим ситуаціям, як існуючим, так і очікуваним [11]. Життєва компетентність може розглядатися як нова освітня стратегема, спрямована на досягнення принципово нової мети освітньо-виховного процесу, яка б відповідала вимогам сучасності.

Втілення стратегем життя та життєтворчості сприяє:

- якісному оновленню змісту освіти відповідно до вимог сучасної цивілізації та українського суспільства з його новими імперативами, змістом та цінностями;

- практичному втіленню парадигми життєдіяльності на основі реалізації системного підходу в освітньому процесі шляхом виявлення та встановлення внутрішніх взаємозв'язків між різними навчальними дисциплінами та виховними засобами щодо потенціалу життєтворчості;

- формуванню креативної особистості, яка здатна продуктивно здійснювати життєдіяльність в умовах динамічного глобалістського світу;

- розвитку особистості як суб'єкта свого індивідуального життя, здатного свідомо та відповідально ставитися до здійснення свого життя на основі оволодіння технологією життєтворчості та мистецтвом життя як рівнем розвитку здібностей особистості до продуктивного способу буття;

- підготовці свідомого громадянина, здатного жити разом з іншими та досягати повноти самореалізації в умовах демократичного відкритого суспільства [4, с. 5].

Як соціальний інститут освіта є складною системою, що включає різні елементи та зв'язки між ними: підсистеми, управління, організацію, кадри. З позиції відтворення культури, освіта сформувалася як певна система, що характеризується метою, змістом, структурованими навчальними програмами та планами, в яких ураховуються попередні рівні освіти та прогнозуються наступні. Основними поняттями філософії освіти є освіта, ідеал освіченості, соціокультурний тип освіти, освітня парадигма, освітні технології. Як система освіта може розглядатися у трьох вимірах: соціального масштабу (освіта у світі, певній країні); ступінь

освіти (дошкільна, шкільна, вища); профіль освіти – загальна, спеціальна (математична, гуманітарна, природничо-наукова), професійна, додаткова.

Також освіту як систему загалом можна характеризувати так: освіту як систему то, можливо світською або клерикальною, державною або приватною; освіта як система характеризується ступінчастістю, основи розподілу – переважно віковий критерій. Однак у всіх країнах при досить великих варіаціях є дошкільна освіта, шкільна освіта з трьома ступенями (початкова, середня, старша), де формами можуть бути гімназії, ліцеї та вища освіта: інститути, університети, академії. Кожен ступінь має свої організаційні форми навчання – урок, лекція, семінар, і навіть специфічні форми контролю – опитування, залік, іспит.

Як система освіта може характеризуватися наступністю рівнів, керованістю, ефективністю, спрямованістю. Освітня система має якісну та кількісну характеристику, специфічну для своїх підсистем.

В Україні система освіти є сукупністю:

- державних освітніх стандартів та вимог, освітніх стандартів та вимог, що встановлюються університетами; освітніх програм різного рівня та спрямованості, а також програм професійної підготовки;

- організацій, які здійснюють освітню діяльність, їх працівників та учнів;

- органів державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють управління у сфері освіти, створюваних ними консультативних, дорадчих та інших органів;

- організацій, які здійснюють науково-методичне, методичне, ресурсне, виробниче та інформаційно-технологічне забезпечення освітньої діяльності та управління системою освіти, оцінку якості освіти;

- об'єднань юридичних осіб, громадських та державно-громадських об'єднань, які упроваджують діяльність у сфері освіти.

Освіта, будучи одним з найбільш важливих каналів соціальної мобільності, відіграє значну роль у процесах соціального структурування суспільства, виконуючи функцію соціального контролю розподілу індивідів за соціальними верствами відповідно до рівня та якості отриманої освіти.

Роль освіти стає тим важливішою, що останнім часом її розглядають в аспекті суспільства, заснованого на знаннях, що передбачає інтерпретацію суспільних процесів та ситуацій залежно від конвертації інформаційного ресурсу та інформаційних потоків у знання в історичній та соціокультурній перспективі. Дана парадигма передбачає наступність у розвитку сучасних суспільств і культур за допомогою відтворення не тільки способу життя та колективних звичок, скільки життєво необхідного знання, саме воно сприймається як основа існування будь-якої культурно-специфічної спільноти. Таким чином, освіта є найпотужнішим механізмом відтворення та

модернізації соціальної реальності та культури в системі суспільного розвитку [10].

Формування ринкових відносин, становлення в Україні демократичної держави зумовлюють зміну цільових установок професійної освіти: не забезпечення потреб держави у спеціалістах різних професій та рівнів кваліфікації, а задоволення різноманітних освітніх потреб особистості задля її розвитку, самореалізації, самонавчання та самовдосконалення. У сучасних умовах необхідні компетентні фахівці, які мають глибоко усвідомлювати своє місце у суспільстві, ґрунтовно володіти теоретичними знаннями, професійними вміннями та навичками. Поряд із цим, зростає попит на висококваліфікованих спеціалістів, здатних стати різнобічно розвиненими особистостями, які володітимуть навичками толерантного ставлення до носіїв мови з різних країн, культур та стилів життя, а саме – володіти соціокультурною компетентністю, оскільки саме ця компетентність стає все більш важливою та значущою з погляду можливостей працевлаштування, кар'єри, конкурентоспроможності. Завдяки безупинному процесу накопичення та розвитку протягом усього свідомого життя людини, соціокультурна компетентність створює сприятливі умови для успішного виживання та функціонування на сучасному ринку праці.

Будь-яка професія, передусім, передбачає володіння такими особистісно важливими якостями індивіда: доброзичливість, тактовність, самовладання, чуйність, витримка, емпатія, комунікабельність, самостійність, домінуючість, соціальний інтелект, організаційні здібності, чистота і виразність мови, експресія особистості та поведінки [6]. Отже, у системі професійної підготовки майбутнього спеціаліста, незалежно від того, яка спеціальність ним була обраною, важливим є не тільки формування спеціаліста вузької спеціалізації, а дещо більше – процес формування професійної культури та компетентності, його соціалізація.

Вплив соціокультурної компетентності на соціалізацію майбутнього спеціаліста визначається значною мірою конкретною сферою забезпечення, придбанням та застосуванням відповідної компетентності в обраній професії. За останні роки значно підвищився інтерес науковців до розкриття сутності феномену соціокультурної компетентності, оскільки ця компетентність є однією з головних компетенцій у професійному становленні висококваліфікованого спеціаліста. Саме ця компетентність дає можливість молодому фахівцеві знаходити шляхи вирішення найрізноманітніших питань, які можуть виникнути у процесі його професійно-практичної, соціокультурної діяльності.

Соціокультурна компетентність – це вміння та готовність застосовувати сукупність соціопедагогічних, соціолінгвістичних, соціопсихологічних, країнознавчих та міжкультурних знань для досягнення

взаєморозуміння між особами чи групами, які є представниками різних соціумів [3].

Слід зазначити, що ця компетенція, насамперед, дає можливість зрозуміти спільні та відмінні риси між культурами, допомагає розпізнавати упередження та позбавлятися їх, сприяє толерантному ставленню до інших культур, дозволяє створювати основи для міжкультурних обмінів та допомагати діяти свідомо та відповідально як у власному суспільстві, так і у площині міжнародних відносин. Ця компетенція також сприяє формуванню значних цінностей та норм поведінки, які збільшують прагнення та здатність до відповідальності за свої вчинки та діяльність (цікавість до інших, здатність до проникнення та емпатії, сміливість у висловленні власної думки, готовність брати на себе відповідальність, здатність до співпраці) . Соціокультурна компетентність – один із найважливіших показників готовності особистості до професійного міжкультурного спілкування.

Наявність чіткого уявлення про структуру, сутність, зміст соціокультурної підготовки особистості потребує певної методологічної бази, яка ґрунтується на таких концептуальних підходах, як системний, діяльнісний, професійно орієнтований, особистісно орієнтований та культурологічний.

Система в даному випадку – це розуміння будь-якого соціокультурного явища, взятого за ціле і такого, що складається із взаємозалежних елементів та підсистем, які їх об'єднують.

Діяльність сприймається як визначальний компонент розвитку особистості, який сприяє організації та добору методів, способів, форм саморозвитку, самовиховання, самоосвіти особистості у процесі соціокультурної підготовки.

Майбутня професійна діяльність вимагає від кожної особи вмінь визначати цілі та конкретні завдання виробничої діяльності, вибір найефективніших шляхів та пріоритетних напрямів удосконалення організації своєї діяльності, створення стабільності для професійного зростання, якісного виконання своїх обов'язків на основі соціокультурної компетентності особистості.

Особистісно орієнтований підхід вимагає врахування у процесі соціокультурної підготовки особистості як певної суми професійних, філософських, психологічних, соціальних, культурологічних та інших знань, умінь, навичок, так і схильностей, здібностей, володіння загальнолюдськими цінностями. Пріоритетом виступає індивідуальна креативність особистості, яка дозволяє забезпечити усвідомлене формування самою особистістю цілісного індивідуального контексту у соціокультурній підготовці, об'єднати соціальний запит із індивідуальними суттєвими характеристиками кожної людини [1].

Культурологічна орієнтація у професійній підготовці завжди спричиняє розширення джерел всебічного, гармонійного зростання особистості. Основне тут – соціальне замовлення, яке

виявляється в об'єктивних тенденціях розвитку суспільства, у свідомому вираженні освітніх запитів самих громадян. Адже кожна особистість – це суб'єкт культури, її носій, виробник та споживач певних культурних цінностей. Культура, суспільне ставлення до неї – критерії та джерела культурологічного характеру освіти, її гуманізації та демократизації.

Висновки. Таким чином, формування соціокультурної компетентності у підростаючого покоління допомагає розвинути повноцінну особистість, здатну усвідомлювати не тільки себе в суспільстві, а й суспільство в собі, готову застосовувати знання та навички для досягнення порозуміння між особами та групами, які є представниками різних соціумів, груп, віросповідань. також здатну до відповідальності за особисту діяльність

Отже, оскільки явище соціокультурної компетентності нерозривно пов'язане із процесом формування особистості в сучасному суспільстві, тому що суспільство трансформується, змінюються його стереотипи та цінності, сучасна освіта має підтримувати та спрямовувати молодь на збагачення свого досвіду та досвіду майбутнього покоління.

Одним із шляхів оновлення змісту освіти та узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією у європейський та світовий освітні простори є орієнтація навчальних програм на придбання ключових (життєвих), соціокультурних компетентностей та на створення ефективних механізмів їх упровадження.

Професійна підготовка є основою прогресивної нації, гарантом індивідуального розвитку особистості, формує соціокультурний, інтелектуальний та виробничий потенціал суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- та макроекономічному рівнях повинні гармонійно поєднуватися з реформою освіти та професійної підготовки для того, щоб задовольнити потреби та прагнення людей, особливо, майбутніх фахівців, встановити нову систему цінностей, відповідати запитам людства щодо змін у сфері роботи як у суспільному, так і у приватному секторах.

Перспективи подальших досліджень з даної проблематики можуть бути пов'язані з просвітницькою соціокультурною діяльністю серед населення України та полягати у визначенні умов та способів формування соціокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у процесі професійної підготовки.

Список літератури

1. Березюк О. С. Інноваційні технології підготовки майбутніх фахівців у системі неперервної освіти: зб. наук. праць / за ред. О. С. Березюк, О. М. Власенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. 260 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. 564 с.
3. Жорнова О. І. Соціокультурна компетентність

студентів в контексті оминання «слабких ланок» сучасного освітнього процесу // Вища освіта України. Додаток 3 (Т.3) 2006. Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського простору». С. 93-100.

4. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. К.: Богдана, 2003. 520 с.

5. Закірянова І. А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / І. А. Закірянова. К., 2006. 22 с. укр. <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6623.html>

6. Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности / Е. П. Ильин. СПб.: Питер, 2008. 432 с.

7. Коломийченко Л. В., Груздева И. В. Социокультурная компетентность: ее культурологические аспекты, сущность, подходы к определению // Современные проблемы науки и образования. 2015. № 1-1. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19433>

8. Куліна О. С. Взаємозв'язок особистісного та суспільного: перспективи дослідження // Мультиверсум: Філософський альманах. № 55. К.: Центр духовної культури, 2006.

9. Николаева В. И. Постановка проблемы личностного выбора в процессе формирования личности // Л. И. Божович и современная психология личности. <http://psyjournals.ru/articles/d8690.shtml>.

10. Создание условий для реализации социокультурных практик в образовательной деятельности: метод. пособие / под общей ред. С. О. Шуваловой, О. Ю. Семеновой. Рыбинск, МУ ДПО «Информационно-образовательный Центр», 2019. 138 с.

11. Степаненко М. Д. Автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03; Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба, Харків, 2006. <http://avtoreferat.net/content/view/5904/67/>

12. Топчій Л. С. Формування україномовної соціокультурної компетентності: теоретичні і практичні аспекти / Л. С. Топчій // Молодий вчений. 2014. № 7 (10). С. 170-173.

References (transliterated)

1. Berezyuk O. S. "Innovacijni tehnologiji pidgotovky majbutnix faxivciv u systemi neperervnoyi osvity [Innovative technologies for training future specialists in the system of continuing education]" [zb. nauk. pracz] / za red. O. S. Berezyuk, O. M. Vlasenko. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2012. 60 p.

2. Dubasenyuk O. A. "Profesijna pedagogichna osvita: kompetentnisnyj pidxid [Professional pedagogical education: competence approach]" : [monografiya] / O. A. Dubasenyuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. Ivana Franka, 2011. 564 p.

3. Zhornova O. I. "Sociokulturna kompetentnist studentiv v konteksti omynannya "slabkyx lanok" suchasnoho osvitnoho procesu [Socio-cultural competence of students in

the context of avoiding the "weak links" of the modern educational process]" //Vyshha osvita Ukrayiny. Dodatok 3 (T. 3) 2006. Tematychnyj vypusk "Vyshha osvita u konteksti integraciyi do yevropejskogo prostoru". P. 93-100.

4. "Zhyttyeva kompetentnist osobystosti: naukovometodychnyj posibnyk [Life competence of the individual]" / Za red. L. V. Soxan, I. G. Yermakova, G. M. Nesen K.: Bogdana, 2003. 520 p.

5. Zakiryanova I. A. "Formuvannya sociokulturnoyi kompetentnosti u majbutnix vchyteliv inozemnoyi movy v procesi profesijnoyi pidgotovky [Formation of socio-cultural competence in future foreign language teachers in the process of professional training]" : avtoref. dys. kand. ped. nauk: 13.00.04 / I. A. Zakiryanova. K., 2006. 22 p. ukr. <http://www.lib.ua-ru.net/inode/6623.html>

6. Il'in E. P. "Differencial'naja psihologija professional'noj dejatel'nosti [Differential psychology of professional activity]" / E. P. Il'in SPB.: Piter, 2008. 432 p.

7. Kolomijchenko L. V., Груздева И. В. "Sociokul'turnaja kompetentnost': ee kul'turologicheskie aspekty, sushhnost', podhody k opredeleniju [Sociocultural competence: its culturological aspects, essence, approaches to definition]" // Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. 2015. № 1 1. <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19433>

8. Kulina O. S. "Vzayemoz'v'язok osobystisnogo ta suspil'nogo: perspektyvy doslidzhennja [Relationship between personal and social: research perspectives]" . Multyversum. Filosoфskij almanax / O. S. Kulina; gol. red. V. V. Lyax. K., 2006.

9. Nikolaeva V. I. "Postanovka problemy lichnostnoho vybora v processe formirovanija lichnosti [Statement of the problem of personal choice in the process of personality formation]" // sbornik L. I. Bozhovich i sovremennaja psihologija lichnosti. <http://psyjournals.ru/articles/d8690.shtml>.

10. "Sozdanie uslovij dlja realizacii sociokul'turnyh praktik v obrazovatel'noj dejatel'nosti [Creating conditions for the implementation of socio-cultural practices in educational activities]" : metodicheskoe posobie / pod obshhej red. S. O. Shuvalovoj, O. Ju. Semenovoj. Rybinsk, MU DPO «Informacionno-obrazovatel'nyj Centr», 2019. 138 p.

11. Stepanenko M. D. Avtoref. dis. kand. filoz. nauk: 09.00.03; Harkivs'kij universitet Povitrjanij Sil im. Ivana Kozheduba, Harkiv, 2006. <http://avtoreferat.net/content/view/5904/67/>

12. Topchij L. S. "Formuvannya ukrainomovnoyi sociokulturnoyi kompetentnosti: teoretichni i praktichni aspekty [Formation of Ukrainian-language socio-cultural competence: theoretical and practical aspects]" / L. S. Topchij // Molodij vchenyj. 2014. # 7 (10). P. 170-173.

Надійшла (reserved) 06.08.2021

«Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors»

Сергіна Світлана Володимирівна (Сергина Светлана Владимировна, Serhina Svitlana) – Харківський політехнічний університет «Харківський політехнічний інститут, доцент кафедри іноземних мов; м. Харків, Україна; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9181-4127>;

Вергун Володимир Григорович (Вергун Владимир Григорьевич, Verhun Volodymyr) - Харківський політехнічний університет «Харківський політехнічний інститут, старший викладач кафедри права;

УДК 008:316.422

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.14

М.М. МИЩЕНКО**ВІД МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ДО КУЛЬТУРНОЇ ІНДУСТРІЇ (ПРО ПОЄДНАННЯ КУЛЬТУРИ ТА ЕКОНОМІКИ НАПРИКІНЦІ ХХ ТА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ)**

Дана стаття присвячена поняттю креативної економіки і ролі творчості та інновацій в сучасному світі. Розглянуто креативну економіку, що розмежовується на ряд окремих галузей – креативних індустрій, однією з яких є культурна індустрія, що є об'єктом даного дослідження. Витоки культурної індустрії сягають ще ХІХ століття і пов'язані з можливістю тиражування мистецтва і поширенням масової культури. Чисельні недоліки поєднання промисловості та культури були осмислені багатьма філософами ХХ століття, але сьогодні можливо відмітити і позитивні моменти, пов'язані з цим. Проаналізовано концепцію «креативного міста», яка продовжує вивчення великих міст після урбаністики. За Ч. Лендрі це свого роду філософія сучасного міста, в якому творчість і творчий потенціал є головною рушійною силою. Культурні мапи регіонів країни пов'язані із долею інноваційності і креативності в економіці та формуванням нових культурних стандартів. Розглянуто хаби, коворкінги, кластери як сучасні простори для продукування нових ідей. Наведено приклади їх функціонування в Харкові. Публічний простір є основою креативного міста. Підкреслено потребу генерування творчих ресурсів в економічне зростання міст із залученням інвестицій. Доведено, що рівень «креативності» міста спирається на такі показники, як: культурне життя, креативна економіка та сприятливі умови для розвитку культури та креативності, а також те, що позитивними наслідками розвитку креативних індустрій є використання прикладних творчих практик, інновацій, що змінюють соціальний простір ззовні і зсередини, генерація прибутку, створення робочих місць та повага до інтелектуальної власності. Розкрито актуальність креативної економіки та культурних індустрій для майбутніх досліджень з урахуванням збільшення культурного сектору в економіці. Констатовано, що «креативність» стає основним поняттям сучасної економіки, незалежно від галузі.

Ключові слова: масова культура, креативна економіка, культурна індустрія, культурний продукт, креативне місто, кластери, хаби, глобалізація, інновації.

М.Н. МИЩЕНКО**ОТ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ ДО КУЛЬТУРНОЙ ИНДУСТРИИ (ОБ ОБЪЕДИНЕНИИ КУЛЬТУРЫ И ЭКОНОМИКИ В КОНЦЕ ХХ И НАЧАЛЕ ХХІ ВЕКА)**

Данная статья посвящена понятию креативной экономики и роли творчества и инноваций в современном мире. Рассмотрена креативная экономика, которая разграничивается на ряд отдельных отраслей – креативных индустрий, одной из них является культурная индустрия, объект данного исследования. Истоки культурной индустрии исходят еще с ХІХ века и связаны с возможностью тиражирования искусства и распространением массовой культуры. Многочисленные недостатки сочетания промышленности и культуры были осмыслены многими философами ХХ века, но сегодня возможно отметить и положительные моменты, связанные с этим. Проанализирована концепция «креативного города», которая продолжает изучение больших городов после урбаністики. По Ч. Лендрі, это своего рода философия современного города, в котором творчество и творческий потенциал являются главной движущей силой. Культурные карты регионов страны связаны с частью инновационности и креативности в экономике и формированием новых культурных стандартов. Рассмотрены хабы, коворкинги, кластеры как современные пространства для продуцирования новых идей. Приводятся примеры их функционирования в Харькове. Публичное пространство является основой креативного города. Подчеркнута необходимость генерирования творческих ресурсов в экономический рост городов с привлечением инвестиций. Доказано, что уровень «креативности» города опирается на такие показатели, как: культурная жизнь, креативная экономика и благоприятные условия для развития культуры и креативности, а также то, что положительными последствиями развития креативных индустрий является использование прикладных творческих практик, инноваций, меняющих социальное пространство извне и изнутри, генерація прибыли, создания рабочих мест и уважение к интеллектуальной собственности. Раскрыто актуальность креативной экономики и культурных индустрий для будущих исследований с учетом увеличения культурного сектора в экономике. Констатировано, что «креативность» становится основным понятием современной экономики, независимо от отрасли.

Ключевые слова: массовая культура, креативная экономика, культурная индустрия, культурный продукт, креативный город, кластеры, хабы, глобализация, инновации.

M.M. MISHCHENKO

FROM MASS CULTURE TO CULTURAL INDUSTRY (ABOUT THE COMBINATION OF CULTURE AND ECONOMY IN THE LATE XX AND BEGINNING OF XXI CENTURIES)

This article is devoted to the concept of the creative economy and the role of creativity and innovation in the modern world. The creative economy is divided into a number of separate industries –creative industries, one of which is the cultural industry, the object of this study. The origins of the cultural industry go back to the 19th century and are associated with the possibility of replicating art and the spread of mass culture. The numerous disadvantages of combining industry and culture have been comprehended by many philosophers of the twentieth century, but today it is possible to note the positive aspects associated with this. The article analyzes the concept of "creative city", which continues the study of large cities after urbanism. According to C. Landry, this is a kind of philosophy of a modern city, in which creativity and creativity are the main driving force. Cultural maps of the country's regions are associated with a part of innovation and creativity in the economy and the formation of new cultural standards. The article discusses hubs, coworking spaces, clusters as modern spaces for the production of new ideas. The ways of their functioning are given on the example of the city of Kharkov. Public space is the backbone of a creative city. The need to generate creative resources for the economic growth of cities with the attraction of investments for this is emphasized. The city's "creativity" level is based on indicators such as cultural life, creative economy and favorable conditions for the development of culture and creativity. The positive consequences of the development of creative industries are the use of applied creative practices, innovations that change the social space from the outside and from the inside, profit generation, job creation and respect for intellectual property. The topic of the creative economy and cultural industries is relevant for research in the future, given the increase in the cultural sector in the economy. You can also state "creativity" as the main concept of the modern economy, regardless of the industry.

Key words: mass culture, creative economy, cultural industry, cultural product, creative city, clusters, hubs, globalization, innovation.

Постановка проблеми. У другій половині ХХ ст. стала відчутною тенденція до зближення мистецтва та економіки, що є наслідком засилля масової культури. Індустрія дозволяла, розваг, безкінечного копіювання / відтворювання мистецтва та його вимірювання в категоріях товару та комерційного зиску – знаменували епоху культурної індустрії, бурхливий розвиток якої ми спостерігаємо в ХХІ ст. Негативні конотації, такі як масовість, комерційність, низькопробність, циклічність сенсів, що спочатку супроводжували цю нову добу, поступово змінюються на її визнання та потребу вивчення нової духовності, яку ця епоха формує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У другій половині ХХ та на початку ХХІ ст. відбулися суттєві соціальні та економічні зрушення – урбанізація, індустріалізація, зміна ролі ЗМІ в суспільстві та інше. Змінюється як сама культура, так і її взаємозв'язки з іншими галузями, в результаті чого з'являється поняття культурної індустрії. Термін «індустрія культури» було введено Теодором Адорно і Максом Хоркхаймером у 1947 році в роботі «Діалектика Просвітництва» (розділ Культурна індустрія. Просвітництво як спосіб обману мас», що сьогодні існує як окремо виданий твір) [17]. Культура тепер – нова галузь економіки. Автори в роботі говорять про промисловий апарат з виробництва сфери мистецтва, живопису, літератури, кіно. Виробництво культурних товарів для мас витісняє духовність, і проблема ця родом ще з ХІХ ст., коли стало можливим тиражування мистецтва.

Ще один автор, чия робота стала класичною з даної тематики – це Жан Бодрійяр. Його праця «Суспільство споживання. Його міфи та структури» починається з пророчих слів: «Існує сьогодні навколо нас свого роду фантастична наочність споживання та достатку, що ґрунтується на примноженні багатств, послуг, матеріальних благ, що складають різновид глибинної мутації в екології людського роду» [1].

Ганц Магнус Енценбергер говорить в своєму есеї «Індустрія свідомості» не лише про культуру, що отримує в сучасності промислові масштаби. В площині його уваги – мас-медіа, які здатні стати новою виробничою силою. Вони формують, транслюють, зберігають, продають та купують інформацію. Індустрія свідомості означає, що предмети стають культовими, популярні постаті масової культури – ідолами, а споживання – основою буття [19].

Професор Девід Хезмондалш у своїй роботі «Культурні індустрії» розглядає роль культури та творчості в сучасному суспільстві починаючи з 1980 рр. Культурні індустрії, як державні, так і комерційні, напряму пов'язані з виробництвом соціального сенсу [14]. Протест Хезмондалша полягає у перетворенні культури на виробництво, котре не відрізняється від інших видів матеріального виробництва. «Символічне виробництво прийнято відрізняти від матеріального в силу тисячолітньої метафізичної звички, що вписана в нашу культуру» [15, с. 234].

Загрози розвитку креативних індустрій для культури, мистецтва та літератури в класичному їх

розумінні, безумовно, є. Разом із тим, серед позитивних наслідків розвитку індустрій є очевидні перспективи для зрушення економік. Наукові розвідки про креативне місто – це розвідки про можливості розвитку великих міст у майбутньому. «Креативне місто» Чарльза Лендрі – це філософська концепція сучасного міста, в якому самі жителі усвідомлюють свій творчий потенціал і використовують на розбудову міста [10]. В Україні питання про креативність міст піднімають автори Ю. Жук, А. Онищенко, Ю. Трач та ін., а з критеріями «креативності» міста можна ознайомитися на сайті Gwaga Media [18]. Восени 2021 року в Україні відбувся міжнародний форум «Креативна Україна», організатором якого є Міністерство культури та інформаційної політики України.

У вітчизняному просторі до питання культурних, креативних індустрій та креативної економіки в цілому звертаються автори: О. Олійник, А. Євграфова, Н. Прокопенко, Н. Машіна, М. Сазонова, Г. Самійленко, І. Пархоменко, Т. Пригода, М. Проскуріна та ін. Їх розробки не лише аналізують основні поняття креативності, кластеру, креативної економіки, культурного простору, а й проводять паралелі українського розвитку у порівнянні з іншими країнами. Разом із тим, питання залишається актуальним для дослідження через збільшення культурного сектору в економіці та констатування «креативності» як основного поняття сучасної економіки.

Метою даної статті є дослідження поняття культурної індустрії та її сучасного стану розвитку в Україні. Чисельні недоліки поєднання промисловості та культури були позначені та осмислені багатьма філософами другої половини ХХ ст., а ХХІ ст. демонструє, що ідея поєднання культури та економіки залишається не просто живою, а й розвивається та продукує нові сенси для мистецтва, літератури, мас-медіа.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Місто Харків на сьогодні є не тільки одним з найбільших міст України, не тільки великим промисловим, освітнім, політичним та культурним центром, а й місцем, що підпадає під поняття «креативне місто». Creative cities – це міста з великим рівнем творчої активності, що є запорукою розвитку міста на майбутнє. Сучасне культурне життя Харкова, кластери, хаби, резиденції, івент-холли, галереї – демонструють залученість міста до загальних світових тенденцій створення простору для продукування, поширення та вживання культурних продуктів. З 2019 року кафедра українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ» працює над науково-дослідною роботою «Історія та культура Слобожанщини як складова цивілізаційного поступу України наприкінці ХІХ – поч. ХХІ ст.», і дана стаття є розвідкою стосовно стану креативних індустрій (культурної індустрії зокрема) як Харкова, так і України в цілому.

Виклад основного матеріалу. Креативні індустрії – це особливий сектор економіки та тип соціокультурних практик, основа яких – новизна і творчість. Створення інноваційних продуктів і послуг сьогодні формує особливий тип економіки – креативну економіку [11]. «Поява креативної економіки пов'язана з глобалізацією, інформаційним суспільством, коли відбувається перехід від економіки виробництва товарів до економіки виробництва знання, творення ідей» [11], і потребує для цього гуманітарних технологій. Креативні сектори використовують прикладні творчі практики, законодавчо оформлюють інтелектуальну власність. Креативні індустрії відображають різні креативні галузі економіки. Мова йде про економічну діяльність, яка виробляє креативні ідеї та продукти інтелектуальної якості, що забезпечують зростання добробуту.

Культурні індустрії є підсектором креативних індустрій, це види діяльності, що виробляють продукти та послуги, в основі яких – цінність культурного продукту та культурного самовираження. Окрім культурних, художніх, інноваційних продуктів чи послуг, креативна економіка є також створенням і функціонуванням просторів, де митці мають змогу представляти свої роботи, обмінюватися ідеями, перебувати у творчому пошуку. Культурні індустрії включають до свого складу індустрію кіно, аудіо та відео, сферу мультимедіа, дизайн та архітектуру, видавничу діяльність, рекламу, візуальні мистецтва.

Найпотужнішими секторами на сьогодні є рекламний бізнес, галерейна справа, мас-медіа [11]. Культурне виробництво базується на певних стадіях, що передбачають етапи виробництва, доставку продуктів до аудиторії, поширення. Це вимагає маркетингу, реклами, логістики. Медійний ринок складають радіо, кіно, ТБ, преса, а також сучасні простори соцмереж, блогів та ін.

Інновація є одним з головних критеріїв успішності бізнесу та стартапів. Компанії розуміють, що для майбутнього важливо виховання власних креативних співробітників. Тому тренінги, освітні програми з тренування креативного ставлення до професії вже сьогодні є важливою складовою корпоративної культури. Мінливість світу вимагає гнучкості, вміння швидко реагувати на зміни, мати не стандартизований, а оригінальний тип мислення. Саме це – в основі soft skills, на які звертають увагу роботодавці. Сучасний бізнес потребує особливого стилю мислення, завдяки якому знаходиться шлях з будь-якої проблеми, і це шлях, яким ніхто ще не йшов. Тому одні компанії та проекти вражають неординарними ідеями, слугуючи джерелом натхнення, а інші – тримаються второваних шляхів. Завдання ейчарів та керівників освітніх курсів у сучасних компаніях – створити умови для творчості на робочому місці, атмосфери заохочення нестандартного мислення. Творчість здатна процвітати в середовищі, яке безпечне, інклюзивне, толерантне, адаптивне, схильне до експериментів, пробуджує людей до цікавості.

«Консервування» культурної спадщини відходить у сучасності на другорядний план, адже в умовах глобалізації це призводить до вузького виробництва та споживання в межах регіону/спільноти/країни. На перший план виходить створення нових культурних стандартів, які формують культурні мапи як міст у середині країни, так і регіонів у планетарному масштабі.

Креативні міста (creative cities) – це міста з високим рівнем активності. Ця креативність – запорука розвитку міста в економічному сенсі. Отже, з одного боку, маємо створення простору, в якому люди стають активними діячами в пошуку нових ідей, сутністю буття яких є творчість. У цьому просторі можна виставляти свої роботи, отримувати фідбек, обмінюватися новими думками. З іншого боку, залишається питання функціонування культури в соціумі та вивчення економічної складової культури. [4; 20]. Наразі актуальним є формування кластерів – це група компаній, організацій, що розташовані в одному регіоні чи місті та взаємодіють між собою. У сфері культури так формується культурний ландшафт. Кластери – це відкрите творче середовище для співробітництва та творчої реалізації, в якому можлива підтримка ініціатив, навчання навикам проектного менеджменту для просування гідних проєктів. У 2015 році декількома ІТ компаніями в Харкові організовано ІТ Кластер (<https://it-kharkiv.com/ru/projects/>). Ця суспільна організація створена для підтримки і розбудови ІТ сфери в Україні, її мета – перетворення Харкова на інноваційну ІТ локацію. З 2020 року триває ініціатива бізнес-парку нового покоління «Екополіс ХТЗ» групи ДСН із створення кластеру креативних індустрій у Харкові. Мета – вплив на розвиток сучасної міської інноваційної культури.

Важлива думка креативної економіки полягає у тому, що творчі ресурси потрібно генерувати в економічне зростання міст, залучати інвестиції під нові ідеї. Центральною категорією залишається місто, процес урбанізації отримує нові сенси. Важливим при цьому є розбудова публічних креативних просторів – хабів, де талановиті люди можуть представляти свої ідеї. Цей публічний простір – основа креативного міста. Хаби (місця творчої роботи) завжди унікальні, адже несуть відбиток культури того чи іншого регіону, міста, суспільства. «Creative Hubs за останні десять років дійсно стали екосистемою, що швидко розвивається в усьому світі. Багато з центрів надають широкий спектр послуг, включаючи: запуск бізнесу і підтримку розвитку у формі семінарів та наставництва; дослідження і розробки. Вони також впливають на зовнішнє середовище, відновлюючи міські та сільські райони, одночасно виступаючи в якості маяків для невидимих спільнот» [5]. Ще з 2017 року в Харкові існує публічна майстерня Garage Hub (<https://www.facebook.com/garage.hub.kharkiv/>). В ній втілюються розробки інженерних проєктів, і будь-

хто, без освіти чи обмежень за віком, але з крутими ідеями, може прийти і реалізувати свій проєкт.

Креативність міста спирається на три показники: культурне життя, креативна економіка, сприятливі умови для розвитку культури та креативності [4]. Зовнішні ознаки креативності міста – це також наявність галерей. У Харкові прикладом може слугувати Муніципальна галерея (<https://mgallery.kharkov.ua/>), останньою виставкою якої є «Проект 25», присвячений історії галереї за 25 років її існування. Це сучасна платформа для ініціатив художників, основний її напрям – робота з українськими митцями, що формують сьгодні арт-процес України.

До ознак «креативності» міста також можна віднести активне фестивалне життя (Харків: танцювальний проєкт «Кубок Харкова-2021», міжнародний фестиваль-конкурс «Харків Talent Fest-2021», «Dance-Show Time», «Співограй», міський вуличний фестиваль «SamiSobiFest» та ін.); наявність коворкінгів (Харків: Gegenerator Space, Harbor Space, хаб «Розвиток», UNIT.City Kharkiv та ін.); стріт-арт (<https://sofranger.livejournal.com/424665.html>).

Цікавою тенденцією є перетворення вчорашніх промзон на сучасні простори для творчості. У Харкові це мультифункціональний майданчик для проведення подій Арт-завод «Механіка. Інша Земля» (<https://artzavodmechanica.com.ua/>) та Fabrika.space на території реконструйованої будівлі 1933 року, що нині коворкінг, простір для проведення подій, конференцій, семінарів та зона відпочинку (<https://fabrika.space/>).

Технологічні новинки вводяться у простір культури, культурна індустрія працює над зближенням культури та економіки, світу естетики та споживання, івент-індустрія в Україні також розвинута і послуговується досягненнями креативних індустрій. Закони Верховної Ради України баланують між новими підходами до розвитку культури (особливо, в умовах пандемії [21], синергії культури з іншими галузями та потребами брендингу української національної культури.

Висновки. Досліджуючи дану тему, ми дійшли таких висновків. Основою розмови про креативні індустрії чи креативну економіку залишається людська творчість та уява. Традиційні ресурси, фізична праця, капітали – все це відходить на задній план, а лідирують ті економічні системи, які роблять ставку на оригінальність та пошук нових ідей. Креативна економіка розмежовується на ряд окремих галузей – креативних індустрій, однією з яких є культурна індустрія. Завдяки креативній економіці змінюється середовище, в якому існують люди, новий сенс отримують торгівля, івент-індустрія, мистецтво, література, театр. Індустріальне суспільство витісняється інтелектуальним, а в економіці конкурентоспроможними є лише динамічні форми економічної діяльності. Дослідження окремих

географічних регіонів, зокрема використання поняття «креативне місто», дозволяє виявити креативні потужності економіки та місцях, актуалізувати вивчення культури саме в такому ракурсі. Песимізм філософів кінця ХХ ст. змінюється не просто очевидністю засилля масової культури, але здатністю ці процеси визнавати, фіксувати, контролювати та отримувати з них не лише економічний, а й духовний зміст. Незважаючи на зовнішні протиріччя мистецтва, бізнесу, технологій, що поєднуються в креативних індустріях (адже творчість контрастує з протилежними до неї прагматизмом та утилітаризмом), креативні індустрії є результативними.

Список літератури

1. Бодриар Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. М.: Республика; Культурная революция, 2006. 269 с. (Мыслители ХХ века).
2. Глосарій креативних індустрій. URL: <https://uccs.org.ua/hlosarij-kreatyvnykh-industrij/> (дата звернення: 25.09.2021).
3. Гройс Б. О новом. Опыт экономики культуры. М: Ад Маргинем Пресс, 2015. 238 с.
4. Досвід вимірювання культури та креативності в містах України. URL: <https://cedos.org.ua/researches/dosvid-vymiruvannia-kultury-ta-kreatyvnosti-v-mistakh-ukrainy/> (дата звернення: 19.09.2021).
5. Зачем нам креативные хабы: статистика и полезные ссылки. URL: <https://www.culturepartnership.eu/article/creative-hubs> (дата звернення: 29.09.2021).
6. Как искусство может изменить мир: 4 кейса TEDx. URL: <https://www.culturepartnership.eu/article/art-change-the-world> (дата звернення: 29.09.2021).
7. Как креатив и системный подход помогают действующему бизнесу и стартапам. URL: <https://www.culturepartnership.eu/article/creativity-and-businesses> (дата звернення: 29.09.2021).
8. Карасова Н.А. Креативні індустрії як елемент стратегії постіндустріального розвитку. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти. Вип. 3 (2019). С. 110-120.
9. Лазарева О.В. Культурные индустрии: два аспекта понимания. Обсерватория культуры. 2017. Т. 14, № 6. С. 670-676.
10. Лэндри Ч. Креативный город. М.: Издательский дом «Классика-XXI», 2006. 399 с.
11. Міщенко М.М. Креативні (культурні) індустрії в сучасному суспільстві. Філософія в сучасному світі: Матеріали миського міжвузівського науково-практичного семінару, 18-19 листопада 2016 р. Харків: «Точка». 2016. С. 103-105.
12. Олійник О. Феномен «культурні індустрії»: походження та соціокультурний зміст. Культурологічна думка. 2009. № 1. С. 67-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2009_1_11 (дата звернення: 21.09.2021).
13. Флорида Ричард. Креативный класс. Люди, которые создают будущее. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. 384 с.
14. Хезмондалш, Д. Культурные индустрии. Нац. иссл. ун-т «Высшая школа экономики». М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 456 с. (Исследования культуры).
15. Хестанов Р. Когда культура становится товаром. Экономическая политика, 2016. Т.11. №5. С. 234-237.
16. Хокинс Дж. Креативная экономика: как превратить идеи в деньги. Москва : Классика-XXI, 2011. 256 с.
17. Хоркхаймер М., Адорно Т. Культурная индустрия. Просвещение как способ обмана масс. М.: Ад Маргинем Пресс, 2016. 103 с.
18. Шинкарук Антон. Креативне місто: скільки місто має витратити на культуру. URL: <https://gwaramedia.com/kreativne-misto/> (дата звернення: 25.09.2021).
19. Энциенсбергер Г.М. Индустрия сознания. М.: Ад Маргинем Пресс, 2016. 94 с.
20. The five most creative cities in the world?. URL: <https://www.bbc.com/culture/article/20190715-the-five-most-creative-cities-in-the-world> (дата звернення: 19.09.2021).
21. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>

References (transliterated)

1. Bodriyar Zh. Obshchestvo potrebleniya. Ego mify i struktury [Consumer society. Its myths and structures]. M.: Respublika; Kul'turnaya revolyutsiya, 2006. 269 p. (Mysliteli XX veka).
2. Glosarij kreatyvnyh industrij [Glossary of Creative Industries]. Available at: <https://uccs.org.ua/hlosarij-kreatyvnykh-industrij/> (accessed 25.09.2021).
3. Grojs B. O novom. Opyt ekonomiki kultury [About the new one. Cultural economics experience]. M: Ad Marginem Press, 2015. 238 p.
4. Dosvid vymiruvannia kultury ta kreatyvnosti v mistax Ukrainy [Experience in measuring culture and creativity in Ukrainian cities]. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/dosvid-vymiruvannia-kultury-ta-kreatyvnosti-v-mistakh-ukrainy/> (accessed 19.09.2021).
5. Zchem nam kreativnye haby: statistika i poleznye ssylki [Why do we need creative hubs. Statistics and useful links]. Available at: <https://www.culturepartnership.eu/article/creative-hubs> (accessed 29.09.2021).
6. Kak iskusstvo mozhet izmenit mir: 4 kejsa TEDx [How art can change the world: 4 cases TEDx]. Available at: <https://www.culturepartnership.eu/article/art-change-the-world> (accessed 29.09.2021).
7. Kak kreativ i sistemnyy pokhod pomagayut deystvuyushchemu biznesu i startapam [How creativity and a systematic approach help existing businesses and startups]. Available at: <https://www.culturepartnership.eu/article/creativity-and-businesses> (accessed 29.09.2021).
8. Karasova N.A. Kreatyvni industriyi yak element strategiyi postindustrialnogo rozvytku [Creative industries as an element of a post-industrial development strategy]. Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty. Vyp. 3 (2019). P. 110-120.
9. Lazareva O.V. Kulturnie industrii: dva aspekta ponimaniya [Cultural industries. Two aspects of understanding]. Observatoriya kultury. 2017. T. 14, # 6. P. 670-676.
10. Lendry Ch. Kreatyvnyj gorod [Creative city]. M.: Izdatelskyj dom «Klasyka-XXI», 2006. 399 p.
11. Mishchenko M.M. Kreatyvni (kulturni) industriyi v suchasnomu suspilstvi [Creative (cultural) industries in modern society]. Filosofiya v suchasnomu sviti: Materialy miskogo mizhvuzivskogo naukovopraktychnogo seminaru, 18-19 lystopada 2016 r. Charkiv: «Tochka». 2016. P. 103-105.
12. Olijnyk O. Fenomen «kulturni industriyi»: pohodzhennya ta sociokulturnyj zmist [The Cultural Industries Phenomenon: Origin and Sociocultural Content]. Kulturologichna dumka. 2009. # 1. S. 67-73. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Kultdum_2009_1_11 (accessed 21.09.2021).
13. Florida Richard. Kreatyvnyj klass. Lyudi, kotorye sozdayut budushhee [Creative class. People who will create the future]. M.: Mann, Yvanov i Ferber, 2015. 384 p.
14. Hezmondalsh, D. Kulturnyye industrii [Cultural

industries]. Nacz. issled. un-t «Vysshaya shkola ekonomiki». M.: Izd. dom Vysshej shkoly ekonomiki, 2014. 456 p. (Issledovaniya kultury).

15. Hestanov R. Kogda kultura stanovytsya tovarom [When culture becomes a commodity]. Ekonomicheskaya politika, 2016. T.11. #5. P. 234-237.

16. Hokins Dzh. Kreativnaya ekonomika: kak prevratit idei v dengi [Creative Economy: How To Turn Ideas Into Money]. Moskva : Klassika-XXI, 2011. 256 p.

17. Horkhaimer M., Adorno T. Kulturnaya industriya. Prosveshhenie kak sposob obmana mass [Cultural industry. Enlightenment as a way to deceive the masses]. M.: Ad Marginem Press, 2016. 103 p.

18. Shynkaruk Anton. Kreatyvne misto: skilky misto

maye vytrachaty na kulturu [Creative city: how much should a city spend on culture]. Available at: <https://gwaramedia.com/kreativne-misto/> (accessed 25.09.2021).

19. Encensberger G.M. Industriya soznaniya [Industry of consciousness]. M.: Ad Marginem Press, 2016. 94 p.

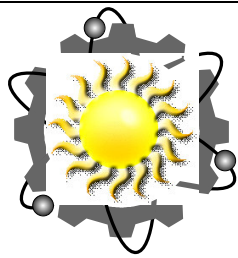
20. The five most creative cities in the world? Available at: <https://www.bbc.com/culture/article/20190715-the-five-most-creative-cities-in-the-world> (accessed 19.09.2021).

21. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>

Надійшла (received) 29.09.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Мищенко Марина Миколаївна (Мищенко Марина Николаевна, Mishchenko Maryna) – кандидат філософських наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри українознавства, культурології та історії науки; м. Харків, Україна; ORCID: 0000-0001-8592-1009

УДК 001:89:316.343-057.3

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.15

А. В. КІПЕНСЬКИЙ, О. С. ПОНОМАРЬОВ

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ ТА ЇЇ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАЙБУТНЄ СВІТОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Показано, що на тлі розвитку науки, техніки і технологій відбувається помітна духовно-культурна й морально-етична деградація людського суспільства. При цьому метою статті є спроба відповісти на одне з найголовніших питань сьогодення – чому розвиток науки, техніки й технологій призводить до духовної деградації у суспільстві, до загострення взаємовідносин в системі «людина-суспільство-природа-техносфера». На думку авторів, однією з причин такого становища є те, що для представників науково-технічної інтелігенції шкала цінностей досить часто обмежується «досконалою конструкцією» у технічному відношенні, тобто – висока функціональність та надійність за низької вартості виробництва. Разом з істотним погіршенням екологічної ситуації це створює реальну загрозу самому існуванню нашої цивілізації. Ось чому саме зараз людина-творець науково-технічного прогресу повинна відчувати все більшу особисту відповідальність за долю світової цивілізації, за наслідки обраних шляхів і характеру розвитку людства, за його майбутнє. Показано, що для подолання кризи необхідно посилити соціально-гуманітарну складову підготовки науково-технічної інтелігенції. Тільки за таких умов можна досягти того, що її представники, які є учасниками творчого виробничого процесу, будуть спроможні підтримувати цей процес з гуманістичних позицій, у потрібному напрямку формувати громадську думку. Також треба формувати у науково-технічної інтелігенції відповідальність за технологічний розвиток світової цивілізації, підвищувати в її очах роль і значення у технологічному середовищі таких категорій, як духовність, моральність та законність. Без цього в умовах бурхливого науково-технічного прогресу й інноваційного розвитку суспільство безумовно зіткнеться з нестабільністю, кризами та хаосом. На думку авторів подолати їх може тільки відповідним чином професійно підготовлена, висококультурна, духовна та відповідальна науково-технічна інтелігенція.

Ключові слова: науково-технічна інтелігенція; розвиток науки, техніки і технологій; духовна деградація; природне середовище; доля цивілізації; моральність; відповідальність.

А. В. КИПЕНСКИЙ, А. С. ПОНОМАРЕВ

НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ И ЕЕ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА БУДУЩЕЕ МИРОВОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Показано, что на фоне развития науки, техники и технологий происходит заметная духовно-культурная и нравственно-этическая деградация человеческого общества. При этом целью статьи является попытка ответить на один из главных вопросов настоящего – почему развитие науки, техники и технологий приводит к духовной деградации в обществе, к обострению взаимоотношений в системе «человек-общество-природа-техносфера». По мнению авторов, одной из причин такого положения является то, что для представителей научно-технической интеллигенции шкала ценностей довольно часто ограничивается «совершенной конструкцией» в техническом отношении, то есть – высокая функциональность и надежность при низкой стоимости производства. Вместе с существенным ухудшением экологической ситуации это создает реальную угрозу самому существованию нашей цивилизации. Вот почему именно сейчас человек-создатель научно-технического прогресса должен чувствовать все большую личную ответственность за судьбу мировой цивилизации, за последствия избранных путей и характер развития человечества, за его будущее. Показано, что для преодоления кризиса нужно усилить социально-гуманитарную составляющую подготовки научно-технической интеллигенции. Только при таких условиях можно добиться того, что ее представители, являющиеся участниками творческого производственного процесса, будут способны поддерживать этот процесс с гуманистических позиций в нужном направлении формировать общественное мнение. Также следует формировать у научно-технической интеллигенции ответственность за технологическое развитие

мировой цивилизации, повышать в ее глазах роль и значение в технологической среде таких категорий, как духовность, нравственность и законность. Без этого в условиях бурного научно-технического прогресса и инновационного развития общество, безусловно, столкнется с нестабильностью, кризисами и хаосом. По мнению авторов, преодолеть их может только соответствующим образом профессионально подготовленная, высококультурная, духовная и ответственная научно-техническая интеллигенция.

Ключевые слова: научно-техническая интеллигенция; развитие науки, техники и технологий; духовная деградация; природная среда; судьба цивилизации; нравственность; ответственность.

A.V. KIPENSKY, O.S. PONOMARIOV

SCIENTIFIC AND TECHNICAL INTELLIGENCE AND ITS RESPONSIBILITY FOR THE FUTURE OF WORLD CIVILIZATION

It is shown that against the background of the development of science and technologies, there is a noticeable spiritual, cultural, moral and ethical degradation of human society. At the same time, the purpose of the article is to attempt to answer one of the main questions of the present – why the development of science, technology and technology leads to spiritual degradation in society, to the aggravation of relationships in the system "man-society-nature-technosphere". According to the authors, one of the reasons for this situation is that for representatives of the scientific and technical intelligentsia, the scale of values is quite often limited by "perfect design" in technical terms, that is high functionality and reliability at low production costs. Together with a significant deterioration in the environmental situation, this creates a real threat to the very existence of our civilization. That is why right now the person-creator of scientific and technological progress should feel an ever greater personal responsibility for the fate of world civilization, for the consequences of the chosen paths and the nature of human development, for its future. It is shown that to overcome the crisis, it is necessary to strengthen the social and humanitarian component of the training of scientific and technical intelligentsia. Only under such conditions can it be ensured that its representatives, who are participants in the creative production process, will be able to support this process from a humanistic standpoint in the necessary direction to shape public opinion. It is also necessary to form the responsibility of the scientific and technical intelligentsia for the technological development of world civilization, to increase in its eyes the role and significance in the technological environment of such categories as spirituality, morality and legality. Without this in the conditions of rapid scientific and technological progress and innovative development, society will certainly face instability, crises and chaos. According to the authors, they can only be overcome by a suitably professionally trained, highly cultured, spiritual and responsible scientific and technical intelligentsia.

Key words: scientific and technical intelligentsia; development of science, engineering and technology; spiritual decline; natural environment; fate of civilization; moral; obligation.

Постановка проблеми. У процесі суспільного розвитку можна виділити дві чіткі закономірності. По-перше, рівень розвитку суспільства визначається рівнем розвитку науки, техніки і технологій. По-друге, швидкість розвитку техніки і технологій збільшується із підвищенням рівня науки, який, у свою чергу, залежить від розвитку техніки і технологій. Другу закономірність підтверджують слова відомого англійського науковця Ісаака Ньютона, який ще у XVII сторіччі у своєму листі до Роберта Гука писав: «Якщо я бачив далі за інших, то лише тому, що стояв на плечах гігантів» [1].

Умови розвитку науки у різних країнах, а отже і його темпи, були не однакові. Саме тому найбільш розвинена частина світового суспільства (з високим рівнем науково-технічного розвитку й військового потенціалу), якій притаманні природні егоїзм, агресивність та звичка вважати саме свої цілі та інтереси пріоритетними й нехтувати цілями та інтересами інших людей, згодом починає пропонувати (точніше – нав'язувати) іншій частині суспільства свої «цінності» й «ідеали» [2]. Достатньо згадати колонізацію країн Африки, Азії, Америки на початку й у середині минулого тисячоліття. Під благовидним приводом розвитку у

цих країнах цивілізації і демократії, знищувалося і бралось у полон корінне населення, ігнорувалися його життєві цінності й культурно-історичні традиції, грабувалися національні багатства і безкарно вивозилися не тільки природні ресурси, а й твори мистецтва.

У 1791 році Максимілієн Робесп'єр – французький революціонер та один з найвідоміших і найвпливовіших політичних діячів Великої французької революції запропонував девіз «СВОБОДА, РІВНІСТЬ, БРАТЕРСТВО» [3]. При цьому СВОБОДА розглядалась як можливість одного робити все те, що не шкодить іншим. РІВНІСТЬ полягала у тому, що усі громадяни рівні перед законом і тому мають рівний доступ до всіх постів, публічних посад та занять відповідно до своїх здібностей і без будь-яких інших відмінностей, крім тих, що обумовлені їхніми чеснотами та можливостями. Глумачення поняття БРАТЕРСТВА було теж досить простим і зрозумілим: «Не роби іншим те, чого не хотів би отримати сам; роби стосовно інших такі добрі вчинки, які хотів би мати стосовно себе». Тобто основні правила існування і співжиття людства були сформульовані ще понад два століття тому.

Але що ми спостерігаємо у світовому суспільстві на зламі XX і XXI століть? Насильство, расові та релігійні війни, порушення законів (навіть, конституцій, які гарантують права і свободи людей, визначають правила їх співіснування), в більшості випадків, попрали чудові гасла про рівність, братерство і свободу, стримують їх подальший розвиток. Ні сучасні гуманітарні науки, ні релігії не можуть цьому не тільки чинити дійовий опір, але й навіть чітко відповісти на найважливіше питання: невже існує зворотно пропорційна залежність між технологічною цивілізацією та духовною, невже нинішнє століття – це своєрідне техніко-духовне середньовіччя, і тому треба сподіватися на настання чергової епохи Відродження [4]. Пошук же відповіді на нього постає сьогодні на рівні вкрай важливої теоретичної і прикладної проблеми.

Метою статті є спроба відповісти на одне з найголовніших питань сьогодення – чому розвиток науки, техніки й технологій призводить до духовної деградації у суспільстві, до загострення взаємовідносин в системі «людина-суспільство-природа-техносфера». Ці вкрай небезпечні тенденції реально підвищують вірогідність зникнення світової цивілізації. Тому в статті передбачається спробувати з'ясувати, яким чином цьому можна протистояти.

Вклад основного матеріалу. Можлива відповідь на поставлене питання полягає у тому, що для представників науково-технічної інтелігенції шкала цінностей досить часто обмежується «досконалою конструкцією» у технічному відношенні, тобто – висока функціональність та надійність за низької вартості виробництва. При такому підході добре сконструйований кулемет є таким же джерелом задоволення для інженера, як і апарат, що полегшує читання книг для сліпого [5]. Хтось може заперечити, що вбиває не кулемет, а той, хто натиснув на спусковий гачок, але ж той, хто стріляв, виконував чийсь наказ. А наказ врешті віддає, якщо пройти по всьому ланцюгу догори, керівник чи керівний орган держави лише тому, що в його арсеналі є той самий кулемет.

В умовах сьогодення саме професійна діяльність науково-технічної інтелігенції призвела до того, що навколишній світ все більшою мірою стає залежним від результатів наукових досліджень та розвитку техніки. Техніка звільнила нас від тяжкої роботи, надала можливість виконувати великий обсяг робіт з мінімальними витратами енергії. Сучасні верстати з програмним керуванням та пристрої 3D друку дозволяють виготовляти настільки складні деталі й навіть готові вироби, які раніше взагалі виготовити було неможливо. Екскаватор за годину роботи може виїняти таку кількість ґрунту, яку десяток робітників лопатами будуть виймати декілька днів. Можливості сучасних обчислювальних машин, інформаційних технологій та цифрових систем управління на базі нанотехнологій взагалі майже безмежні. При цьому технічний світ значною мірою має нести відповідальність за характер взаємовідносин між

окремими людьми, групами населення та навіть державами. Людина-творець досягла величезних швидкостей переміщення у просторі й часі матеріальних об'єктів і людей, створила єдиний глобальний інформаційний простір, навчилася успішно перетворювати та використовувати різні види енергії, вийшла у космос і вже навіть ставить завдання щодо освоєння інших планет.

Але у себе на Землі людство чомусь не дуже хвилюється за чистоту повітря та природного середовища загалом. Багато з сучасних технологічних процесів (виробництво фарб та хімічних речовин, видобуток та обробка руд, виробництва з натуральної шкіри і т.ін.) мають два боки. З одного боку, кінцевий результат цих процесів спрямовано на забезпечення задоволення людських потреб, а з іншого боку – такі процеси мають досить негативний вплив на навколишній світ. Причиною такого впливу стає не лише недосконалість технологій, але й забруднення через виробничі відходи, які не піддаються відповідній утилізації, та іонізуючі випромінювання.

Через забруднення навколишнього середовища страждають, перш за все, маленькі діти. Наприклад, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна належить до так званого субрегіону Євро-Б, тобто до регіону з підвищеною смертністю серед дітей, зумовленою забрудненням навколишнього середовища. Український інститут екології людини, який проводить постійний моніторинг стану здоров'я дітей Києва та Київської області, підтверджує, що з кожним роком стан здоров'я дітей погіршується [6]. Не кращі справи і в інших регіонах, де на думку спеціалістів, здорові діти складають лише 3–9 % [7].

Ось чому саме зараз людина-творець науково-технічного прогресу повинна відчувати все більшу особисту відповідальність за долю світової цивілізації, за наслідки (іноді негативні) обраних шляхів і характеру розвитку людства, за його майбутнє. Цей виклик обумовлений страшним дисбалансом між технічним, матеріальним світом, що бурхливо розвивається, та системою моральних цінностей людства, що зазнає глибокої кризи [4].

Через що це відбувається? Мабуть, через такі відомі речі, як те, що стати духовно багатшим можна лише тоді, коли допомогу надаєш тим, хто за нею звертається. Не треба нав'язуватися, пропонуючи допомогу, якщо виникне у когось необхідність, за нею звернуться [8]. Що маємо на сьогоднішній день: «передаючи» свої «цінності» насильницьким шляхом, розвинена частина суспільства, на жаль, сама стає духовно біднішою. Натомість втрачених цінностей у розвиненому суспільстві починають вигадувати нові, часом протиприродні, які не тільки шкодять фізичному здоров'ю, а й призводять до морального розкладання. Хоча у розвинутих країнах досить часто те, що ще вчора вважалося аморальним, сьогодні стає нормою моралі, й на екранах і сторінках ЗМІ обговорюється як якесь досягнення

креативності, тобто, як щось нове, що має безумовну цінність.

Ще однією причиною такого становища у суспільстві мабуть є те, що інтелігенція перероджується у інтелектуальну еліту, яка не має нічого спільного із «службою совісті», а духовно-моральна складова якої перестає бути визначальною [9].

З точки зору академіка М.З. Згуровського щодо того, як, продовжуючи безупинний розвиток суспільства, зробити людство гідним та адекватним його ж досягненням в галузі науково-технічного прогресу [4]:

1. Висока духовність людини не повинна залишити у неї сумнівів про те, що розвиток технологій є матеріальною підставою прогресу людства.

2. Гуманність суспільства повинна створити умови, за яких великі технічні досягнення будуть розглядатися лише як засоби для стримування та залякування тих, хто намагається порушити мир та спокій інших людей.

3. Висока моральність, культура та відповідальність повинні забезпечити безпечно володіння складними технологічними досягненнями та об'єктами задля максимального зменшення ймовірності їх аварій.

Визначення напрямків розвитку суспільства та обґрунтування вибору найбільш раціональних та ефективних шляхів цього розвитку є історичною місією інтелігенції. Вона також приймає безпосередню участь у розвитку культури, освіти, науки, техніки і технологій. Саме зараз стала очевидною потреба у цій категорії громадян, одна з функцій яких є забезпечення гарантії моральної спроможності суспільства. Ця якість інтелігенції більш за все затребувана у сучасному світі, коли неосвіченість та некомпетентність, невихованість та безкультур'я, аморальність та бездуховність, подібно вірусу, поширюється з надзвичайною швидкістю.

Розвитком технічних наук, технологій і техніки та інженерної освіти займаються представники науково-технічної інтелігенції. Але через те, що науково-технічна інтелігенція є досить неоднорідною (фахівці з вищою технічною освітою зайняті у сфері виробництва, у сфері розробки інтелектуального продукту, у сфері освіти), зона її відповідальності значно розширюється й охоплює інноваційний розвиток суспільства на підставі інтеграції інженерної освіти, науки і виробництва. Таким чином науково-технічна інтелігенція є відповідальною не лише за наслідки своєї професійної діяльності, але й за діяльність всього суспільства на нашій планеті.

На вимогу суспільства саме науково-технічна інтелігенція повинна стати каталізатором науково-технічного прогресу й суспільного розвитку. Вона має перетворитися на соціальну силу, яка, забезпечуючи розвиток науки і техніки, буде відрізнятися високим ступенем духовності [10]. З

цією метою система професійної підготовки фахівців інженерно-технічного профілю має посилити соціально-гуманітарну складову формування їхньої компетентності й відповідальності, вирішувати завдання з їхнього особистісного розвитку.

З усього наведеного випливає, що на сучасній стадії технологічного розвитку людству потрібні інженери і взагалі представники науково-технічної інтелігенції нової формації, які будуть здатні використовувати технічні рішення лише для підвищення рівня і якості життя всіх мешканців планети Земля.

При підготовці нового покоління науково-технічної інтелігенції, особливу роль треба приділяти вихованню молоді, розвивати у неї здатності до самостійного мислення, формувати високий рівень культури, сприяти активній творчій діяльності, толерантності, терпимості тощо. Важливу роль у цьому процесі відіграють гуманітарні науки, які прищеплюють загальнолюдські гуманістичні духовно-культурні цінності, надають молоді уявлення про національні пріоритети [11].

На світовій конференції «Вища освіта в XXI столітті», яка відбувалась у Парижі 5–9 жовтня 1998 року, було проголошено, що «наука, освіта і культура невіддільні одна від одної». Це підкреслює актуальне значення взаємовпливу і взаємозв'язку освіти і науки з культурою і мистецтвом, сприяє формуванню сучасної, всебічно розвиненої особистості молодої людини. Також, враховуючи досягнення світової науки і освіти та їх перспективний розвиток у майбутньому, в публікаціях ЮНЕСКО на цій конференції підкреслювалось, що «традиційна місія збереження, розвитку і розповсюдження знань шляхом наукових досліджень та інтелектуальної творчості ... стосується насамперед ... гуманітарних і соціальних наук і передбачає облік потреб суспільства та його... соціального і культурного розвитку...».

На жаль, сьогодні можливості вищої освіти в Україні для вирішення цього завдання обмежені постійним «реформуванням», «оптимізацією» освітнього процесу, «об'єднанням» спеціальностей, кафедр і навіть закладів вищої освіти. При цьому у технічних закладах вищої освіти гуманітарна й загальнокультурна підготовка, виховання моральних якостей майбутніх інженерів здійснюється за залишковим принципом. Класичній вищій освіті на зміну прийшли раціоналізм та прагматизм. А творчий характер діяльності педагога обмежується численними бюрократичними регламентаціями.

Однією з принципових проблем сучасної технічної освіти є протиріччя між логікою й почуттями. Це протиріччя тягне за собою суттєві наслідки, які стають очевидними вже у процесі навчання. Аналіз проведених соціологічних досліджень свідчить про зміни в системі цінностей української молоді, в їх поглядах на процеси, що відбуваються у суспільстві. Все це викликає

необхідність по-новому оцінити перспективи гуманітарної освіти в Україні, її роль у професійній діяльності фахівця і відповідність потребам ринку праці і суспільства в цілому. Низький рівень соціально-гуманітарної підготовки майбутньої науково-технічної інтелігенції не дозволяє значній кількості випускників закладів вищої освіти повною мірою реалізувати себе в трудовій діяльності, мати активну власну громадянську позицію. Певній частині науково-технічної інтелігенції, на жаль, притаманний технократичний тип мислення, який «вбирають» в себе і студенти. Вони ставляться до гуманітарних дисциплін як до чогось другорядного, проявляючи досить часто відвертий нігілізм.

Технократична система освіти, яка ігнорує емоційну й духовну сфери, здатна підготувати високопрофесійних фахівців, справжніх інтелектуалів, але навряд чи вони будуть спроможними реалізувати історичну місію інтелігенції [10]. Однак, як пише В.Г. Кремень: «Інтелігентом ... не народжуються, а стають. Освіта – головне середовище виховання інтелігентності. Не відкидаючи ролі сім'ї, її традицій, все ж підкреслимо визначальну роль освітнього середовища» [12]. Тобто освіта є невід'ємною складовою для підготовки тієї самої інтелігенції, в чиїх руках найближчим часом опиниться майбутнє людства.

Таким чином, гуманізація технічної освіти залишається одним з найактуальніших питань, яке потрібно вирішувати на рівні освітніх та громадських програм підготовки не лише вузько спеціалізованого фахівця-інтелектуала, але й інтелігента в широкому сенсі – людини високої культури, яка здатна діяти з гуманістичних позицій в усіх сферах громадського життя. Її атрибутивною рисою має бути поширення і затвердження в суспільстві духовності й культури, моральності та відповідальності.

Тільки за таких умов можна досягти того, що представники науково-технічної інтелігенції, які є учасниками творчого виробничого процесу, будуть спроможні його підтримувати з гуманістичних позицій, у потрібному напрямку формувати громадську думку. Вони будуть здатні приймати участь у філософському осмисленні технологічного розвитку світової цивілізації, підвищувати роль і значення у технологічному середовищі таких категорій, як духовність, моральність та законність. Без цього в умовах бурхливого науково-технічного прогресу й інноваційного розвитку суспільство безумовно зіткнеться з турбулентністю, нестабільністю, кризами та хаосом. Подолати ж їх може тільки відповідним чином професійно підготовлена, висококультурна, духовна та відповідальна науково-технічна інтелігенція.

Висновки. По-перше, вкрай важливою складовою компонентою розвитку суспільства є науково-технічний і соціальний прогрес, який сприяє підвищенню рівня цивілізації, але при бездумному та безвідповідальному ставленні до досягнень техніки і технологій цивілізація може

бути знищена зовсім. По-друге, вже сьогодні рівень технічного розвитку досяг таких висот, що людству вкрай стала потрібна нова формація інженерів і представників науково-технічної інтелігенції, які будуть використовувати технічні рішення лише для підвищення рівня добробуту і якості життя кожного члена суспільства. По-третє, для належної підготовки нової формації науково-технічної інтелігенції, яка буде здатна діяти з гуманістичних позицій в усіх сферах громадського життя, слід провести глибоку гуманізацію технічної освіти й забезпечити усвідомлення кожним представником цієї інтелігенції своєї особистої відповідальності за долю людської цивілізації.

Список літератури

1. На плечах гігантів. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 01.10.2021).
2. Кіпенський А.В., Пономарьов О.С., Чеботарьов М.К. Відповідальність як атрибутивна риса інтелігента / Лідери XXI століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій для управління соціальними системами: *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*. 28-29 жовтня 2021 р. / За заг. ред. О.Г. Романовського. – Х. : ФОП Бровін О.В., 2021. – С. 51–54.
3. Свобода, равенство, братство. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення 01.10.2021).
4. Згуровский М.З. *Научно-техническая интеллигенция и национальная идея*. URL: https://zn.ua/science/nauchno-tehnicheskaya_intelligentsiya_i_natsionalnaya_ideya.html (дата звернення 04.11.2021).
5. Блейкли Т.Р. *Проектирование цифровых устройств с малыми и большими интегральными схемами*. – Киев : Вища школа. Головное изд-во, 1981. – 336 с.
6. Салюта М., Курик М., Демченко П. *Екологічний паспорт маленького киянина* // Ваше здоров'я. Медична газета України. – К. № 45(771), 19–25 листопада, 2004. – С.10.
7. Дриневский Н.П. Что день грядущий нам готовит? / Медична реабілітація – система відновлення здоров'я. *Матеріали III національного конгресу фізіотерапевтів та курортологів*. // Додаток № 3 до журналу «Медична реабілітація, курортологія, фізіотерапія». – К. : «Поліграф-Плюс», 2006. – С.28–29.
8. *Как стать духовно богатым*. URL: <https://www.vitamarg.com/teaching/article/1565-kak-stat-duvovno-bogatym> (дата звернення 04.11.2021).
9. Бакшутова Е.В. Интеллектуал vs интеллигент: проблема самоопределения современной интеллигенции // *Поволжский педагогический вестник*. – 2015. – № 3(8). – С. 15–18.
10. Евдокимова О.К., Горбунов В.И., Васильева Л.Н. К проблеме подготовки научно-технической интеллигенции в ВУЗе // Педагогические науки. *Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева*. – 2017. – № 3(95). – Ч. 2. – С. 173–179.
11. Перевалова Л.В., Кіпенський А.В., Арус М.Х. Роль гуманітарних дисциплін у вихованні інтелектуальної еліти в закладах вищої технічної освіти / *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Духовність як складова української державності»*, 9–10 квітня 2019 р. – Харків: ФОП Панов А.М., 2019. – С. 157–160.

12. Кремень В.Г. Взаємозв'язок і взаємовідношення феноменів інтелекту та інтелігентності // *Філософія і сучасність*. – 2009. – № 3. – С. 11–21.

References (transliterated)

1. *Na plechakh hihantiv*. [At the shoulders of the giants]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (accessed 01.10.2021).
2. Kipenskiy A.V., Ponomaryov O.S., Chebotaryov M.K. Vidpovidalnist yak atributyvna rysa intelihenta [Responsibility as an attributive feature of the intellectual] / Lidery XXI stolittia. Formuvannia osobystosti kharyzmatychnoho lidera na osnovi humanitarnykh tekhnolohii dlia upravlinnia sotsialnymy systemamy [Leaders of the XXI century. Forming the personality of a charismatic leader based on humanitarian technologies for managing social systems]: *Materials of the V International scientific-practical conference*. October 28-29, 2021 / According to the general. ed. O.G. Romanovsky. - Kh.: FOP Brovin O.V., 2021. - P. 51–54.
3. *Svoboda, ravenstvo, bratstvo*. [Freedom, equality, brotherhood] URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (accessed 01.10.2021).
4. Zgurovskiy M.Z. *Nauchno-tekhnicheskaya intelligentsiya i natsionalnaya ideya*. [Scientific and technical intellectuals and the national idea] URL: https://zn.ua/science/nauchno-tekhnicheskaya_intelligentsiya_i_natsionalnaya_ideya.html (accessed 04.11.2021).
5. Blakesley T.R. *Proyektirovaniye tsifrovyykh ustroystv s malymi i bolshimi integralnymi skhemami*. [Design of digital devices with small and large integrated circuits] – Kiev: Vishcha school. Head publishing house, 1981. – 336 p.
6. Saliuta M., Kuryk M., Demchenko P. *Ekolohichnyi pasport malenkoho kyianyna* // *Vashe zdorovia*. Medychna hazeta Ukrainy. – K. № 45(771), 19–25 November, 2004. – P.10.
7. Drynevskyy N.P. Chto den gryadushchiy nam gotovit? [What does the coming day have in store for us?] /

Medychna reabilitatsiia – systema vidnovlennia zdorovia. *Materialy III natsionalnoho konhresu fizioterapevtiv ta kurortolohiv*. [Materials of the III National Congress of Physiotherapists and Balneology] // Appendix № 3 to the journal "Medical Rehabilitation, Balneology, Physiotherapy". – K. : «Polygraph-Plus», 2006. – P.28–29.

8. *Kak stat dukhovno bogatym*. [How to become spiritually wealthy] URL: <https://www.vitamarg.com/teaching/article/1565-kak-stat-duhovno-bogatym> (accessed 04.11.2021).
9. Bakshutova E.V. Intellektual i intelligent: problema samoopredeleniya sovremennoy intelligentsii [Intellectual and intellectual: the problem of self-determination of modern intelligentsia]// *Povolzhskiy pedagogicheskiy vestnik*. – 2015. – № 3(8). – P. 15–18.
10. Yevdokimova O.K., Gorbunov V.I., Vasilyeva L.N. K probleme podgotovki nauchno-tekhnicheskoy intelligentsii v VUZe [On the problem of training scientific and technical intelligentsia at the university] // *Pedagogicheskiye nauki*. Vestnik Chuvashskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. I.YA. Yakovleva. – 2017. – № 3(95). – V. 2. – P. 173–179.
11. Perevalova L.V., Kipenskiy A.V., Arus M.Kh. Rol humanitarnykh dystsyplin u vykhovanni intelektualnoi elity v zakladakh vyshchoi tekhnichnoi osvity [The role of the humanities in the education of the intellectual elite in institutions of higher technical education] / *Proceedings of the international scientific-practical conference "Spirituality as a component of Ukrainian statehood", April 9-10, 2019*. – Kharkiv: Panov A.M., 2019. – P. 157–160.
12. Kremen V.H. *Vzaiemovziazok i vzaiemovidnoshennia fenomeniv intelektu ta intelihentnosti* [Relationship and interrelation of phenomena of intelligence and intelligence]// *Filosofia i suchasnist* [Philosophy and modernity]. – 2009. – № 3. – P. 11–21.

Надійшла (received) 10.11.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Кіпенський Андрій Володимирович (Кипенский Андрей Владимирович, Kipenskiy Andrii) – доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, директор навчально-наукового інституту соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна;

Пономарьов Олександр Семенович (Пonomarev Александр Семенович, Ponomaryov Alexander) – кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна.

О. В. ГАЙДАМАЧУК

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР «НЕРІВНОЇ ВСІМ РІВНОСТІ»

Доведено, що у дослідженнях афоризму Г. Сковороди «нерівна всім рівність», що є заголовком до емблеми фонтану, бракує уваги до її деталей та їх осмислення. Висловлено думку, що деконструкція цієї унікальної композиції виявляє не тільки навмисно закладені в неї сенси (інтонації), а й дисонанси, які суттєво проблематизують (детонують) «навмисні» сенси, тим самим відкриваючи поле для нових досліджень.

Ключові слова: фонтан Г. Сковороди, людина-посудина, емблема, інтонація, детонація, світове дерево.

О. В. ГАЙДАМАЧУК

АНТРОПОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ «НЕРАВНОГО ВСЕМ РАВЕНСТВА»

Доказано, что в исследованиях афоризма Г. Сковороды “неравное всем равенство”, который является заголовком эмблемы фонтана, недостаточное внимание уделяется ее деталям и их осмыслению. Высказана мысль, что деконструкция этой уникальной композиции выявляет не только намеренно заложенные в нее смыслы (интонации), но также диссонансы, существенно проблематизирующие (детонирующие) эти намеренные смыслы, тем самым открывая поле для новых исследований.

Ключевые слова: фонтан Г. Сковороды, человек-сосуд, эмблема, интонация, детонация, световое дерево.

O. V. HAIDAMACHUK

ANTHROPOLOGICAL MEASUREMENT OF «UNEQUAL EQUALITY FOR EVERYBODY»

In the research of H. Skovoroda's aphorism “equality is unequal to all”, which is the title of the fountain emblem, a lack of attention to its details and their interpretation were revealed. The deconstruction of this unique composition helps to find out not only the intentionally embedded meanings (intonations), but also the dissonances that significantly problematize (detonate) the “intentional” meanings, thus opening the field for new research.

Key words: H. Skovoroda's fountain, man-vessel, emblem, intonation, detonation, the world tree.

Постановка проблеми. «Нерівна всім рівність». Зміст цього лаконічного сквородинівського афоризму істотно перевищує його формальні межі. Змістовну невичерпність афоризму доводять численні коментарі, тлумачення й інтерпретації, особливо ті, що спираються на запропоновану самим Г. Сковородою метафору фонтану з різними ємностями довкола. Під цими ємностями можна розуміти не тільки людей: «у міфологічних джерелах посуд фігурує в тому чи іншому образі ще до появи самої людини, тобто символізує вселенські явища та принципи» [7, с. 182]. Однак припустімо, що йдеться тільки про антропологічний вимір. Так, М. Рик впевнений, що саме «людина зображується в образі «посудини», яка наповнена Божественною сутністю» [9, с. 91]. М. Чижевський, інвентаризуючи використані Сковородою «символи відношення Бога та людини», першим у списку наводить саме людину – «посуд» [14, с. 142], нижче підкреслюючи зв'язок цього символу з євангельським образом Бога як джерела, що зустрічалися йому також у працях Тавлера, Франка і Готфріда Арнольда [14, с. 144]. Отже, антропологічний вимір символу «посуд» продукується тяглим культурно-історичним контекстом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І. Варнавська, досліджуючи вплив ідей Г. Сковороди на становлення суспільної думки, згадує про ідею фонтану у Сковороди, який, на її думку, визнає «тільки одну нерівність – нерівність обдарувань і покликань, тобто нерівність

«природного» походження». Дослідниця переконана, що Сковорода таким чином «ратує за моральну перебудову світу шляхом подолання неспорідненої праці, бо саме вона породжує суспільні вади» [1, с. 160]. Отже, з одного боку, нерівність «природна», а з іншого боку, «суспільні вади» детерміновані неспорідненою працею (себто праця всупереч природним обдаруванням), так наче кожному його покликання відоме від народження, але дехто натомість свідомо обирає «несродну» працю і нещасне життя для себе і суспільства. Виглядає так, ніби «природа» має власні плани щодо долі кожної живої істоти. С. Лавренко, у свою чергу, зосередившись на пошуках змісту поняття щастя у практичній філософії Г. Сковороди, інтерпретує «яскравий образ фонтану» у нього як «Божу благодать» [6, с. 60], доступну кожній людині. У цьому тлумаченні «природу» заступає «Бог» і, отже, саме Бог має власні плани щодо долі кожної людини. Щастя здобувається через прийняття благодаті. О. Донченко, суголосно логіці бінарних опозицій (форма-зміст) пов'язує «нерівність» з об'ємом посудин, а «рівність» – з однаковим для всіх процесом наповнення і, отже, рівністю шансів і можливостей [3, с. 18]. Таким чином, акцент з «природи» чи «Бога» зміщується на нелінійну логіку ймовірності. О. Солецький ґрунтовно досліджує концепт води в емблематичному семіозисі Сковороди.

Метою даного дослідження є деконструкція емблематичного малюнку Г. Сковороди в антропологічному контексті афоризму “нерівна всім

рівність», щоб виявити інтонаційні і детонаційні шари його змісту і таким чином переосмислити структуру його значень і зв'язки між ними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Сучасні дослідження актуалізують саме антропологічний вимір даного сквородинівського афоризму, причому майже завжди в контексті інтерпретації метафори фонтану. Однак аналіз афоризму через візуалізовану самим Скворородою метафору фонтану виявляє не тільки зумисні сенси (інтонації), а й такі, що хоч і не «підривають», але суттєво проблематизують (детонують) ці зумисні сенси.

Виклад основного матеріалу. Л. Ушкалов вважає афоризм нерівна всім рівність «універсальним принципом» [13, с. 14], адже «усі речі рівні, тому що вони різні» [13]. Рівні у своїй різноманітності (чи у своєму розрізненні). Цей же принцип скеровує руку Сквороди, коли він підкріплює метафору фонтану власним малюнком, сповненим «іконічності барокової емблеми» [5, с. 139]. Тобто малюнок (рисунок 1) не просто доповнює текст, а містить власні символічні змісти. Варто сказати, що фонтан – не єдиний малюнок Сквороди. Він відкриває низку інших барокових емблем до філософського діалогу Сквороди «Разговор, называемый алфавит, или букварь мира». О. Солецкий звертає увагу, що, по-перше, цей малюнок розташований окремо від решти 15 малюнків; що, по-друге, він не є копією, на відміну від цих 15 малюнків, які з незначними відмінностями відтворюють емблеми з амстердамського збірника «*Symbola et emblemata selecta*» (840 емблем). Ця збірка, вийшовши друком у 1705 р., укладена на основі збірки «Девізи й емблеми...» Д. де ла Фея – книги, яка була надзвичайно популярна у французьких і німецьких виданнях XVII-XVIII ст., про що свідчить кілька її перевидань [15, С. 72-73]. Скворода, як гарний учень, не тільки дослідив та апробував емблематичне мислення за цією збіркою малюнків, а й застосував здобутий досвід на практиці, втілюючи його в авторській, як наголошують дослідники, емблемі фонтану. Отже, значення цього малюнку для Сквороди – виняткове, покладене на образ з його уяви і суголосне його власній концепції людини.

Філософський діалог «Разговор, называемый алфавит...» ведеться під гаслом дельфійських мудреців «Пізнай себе» [5, с. 139]. А додана емблематична візуалізація, що красномовна, апелює до невидимого. Малюнок не унаочнює сентенцію, а радше висуває загадку. Напис, крім заголовку «нерівна всім рівність», містить ще й коментар: «Льются из разных трубок разные токи // в разные сосуды...» [10, с. 524]. За написаним має читатися неписане (мораль). Повніша версія підпису звучить так: «Льются из разных трубок разные Токи в разные Сосуды, вокруг Фонта'на стоя'щие. Ме'нший сосуд ме'н'е им'ет. Но в том ра'вен есть бо'льшему, что ра'вно есть по'лный» [10, с. 699]. Але й це не все. Д. Чижевський розширює контекст, продовжуючи цитату: «И что глуп'е, как равное равенство, которое глупцы в мир введут всею покушаются!» І навіть збагачує оптичну метафору – аудіальною: «Вс'т... дарованія, столь

различныя, един и той же Дух святыи д'йствует. Так как наприм'т, в мусикийском орган'т один воздух разные чрез различные трубки голоса производит...» [14, с. 183].

Так відзначений Ушкаловим «універсальний принцип» синтезується з принципом різноманіття й індивідуалістичною етикою: «шлях кожної окремої людини є індивідуальний шлях, що має значність лише для неї самої» [14, с. 183]. Тому універсальність не є уніфікація.

На акварельному малюнку разом з «прочитаними» символами є непрочитані. Так, до поля уваги дослідників обов'язково потрапляє сам фонтан і посудини довкола: чаша, амфора (тиква), лекіф (банька), кошик. Здебільшого ця сквородинівська ілюстрація читається як «унаочнення для обґрунтування ейдосів щастя та сродної праці, акцентуючи на різнопропорційній тожсамості у кожній людині» [12, с. 37]. Однак цей малюнок також містить деталі, досі не описані й не розтлумачені, які, однак, теж впливають на сприйняття глядача і навряд чи можуть бути випадковими чи несуттєвими у такому типі зображення як емблема. Зокрема, нам не довелося знайти тлумачень щодо огорожі довкола фонтану чи щодо в'юнкої рослини на цій огорожі. Так само немає аналізу окремих асиметричних деталей огорожі (зверху у лівій її частині, де огорожа двічі «врізається» у фонтан) чи самого фонтану (основа фонтану).

Чи випадковість, що фонтан Сквороди – подвійний? І чому навколо подвійного фонтану зображено тільки чотири посудини? Одна з них – плетений кошик (за матеріалом – дерев'яний), який хоч і спроможний прийняти в себе найбільше води і, отже, наповнитися швидше, та, очевидно, не здатен її втримати. Натомість чаша (за матеріалом – металева: золото, срібло, мідь тощо) досить відкрита для швидкого наповнення і водночас ціла, тобто не втрачає жодної краплі. Амфора і лекіф (за матеріалом – глина чи скло) – обидва з вузькими горлами, тому наповнюватися будуть довше, оскільки менше крапель за раз потраплятиме в них. Проте вся вода, що потрапить всередину, збережеться без втрат, аж поки рідина, що прибуває, не перевищить вміст ємності. О. Воропай, безвідносно до цього малюнку, тлумачить глечик з водою як символ схованої у формі життєвої сили [2, 170]. Отже, вода з фонтану може символізувати не тільки «щастя» чи «Божу благодать», а й «життєву силу» (відповідно, сам фонтан – джерело цієї сили), що не суперечить ключовій тезі і, значить, інтонаційно її посилює.

Але є тут і дисонанси: кошик, амфору, чашу чи лекіф – споріднює пасивність. Їх мав сюди хтось принести і розмістити на потрібній відстані і під правильним кутом, щоб вода в принципі потрапляла в них. Значить, відстань, кут, час, спосіб доставки, форма і якість ємності, її чистота, вік, оздоблення – все це має значення, але не для самих посудин. Вони не беруть, а приймають. Це – відкритість до «діалогу» без зворотнього зв'язку, що таким чином приречений лишатися монологом (навіть якщо це – рефлексія самопізнання). Ця німота і відкритість можуть свідчити не тільки про пасивність, а ще й про її детермінанти – насилля й уразливість. Ні припинити, ні дозувати, ні тим більше керувати цим процесом

посудини не можуть. Від них нічого не залежить. Цілий глечик, так само як і шербатий, може будь-якої миті тріснути. Більше того, їх набирають, щоб спорозжити. Що від того глечикам? Вони – просто трансфери. Вони не можуть вибирати краплі з потоку, що падає в них. Не вони опікуються тим, як опинитися у правильному місці у правильний час. Їм немає потреби знати, де і коли опинитися. А ті, хто знають і опікуються, невільні обирати місце, де цьому фонтану бути.

Фонтан Скворода уподібнює Богу, і тому глибоко символічним є те, що «менший сосуд мене имет, но в том равен есть большему, что равно есть полный» [10, с. 435]. Фонтан як повнота – плинний, перманентно поповнюваний, марнотратний, нестриманий / нестримний, не спроможний втримати більше, ніж дозволяє його форма і, отже, це – обмежена повнота, бо він сам «потерпає» від сили, що його живить... Якщо цей фонтан – «турбота» чи «благо», то вони не адресні, а сліпі й егоцентричні: фонтану байдуже, чи будуть довкола нього ємності.

Навряд чи випадковим у малюнку є і те, що фонтан у Сквороди має два струмені (як у кожної людини – двоє батьків). Філософ у підписі підкреслює, що з «різних трубок» ллються «різні токи» у різні посудини. Тобто акцент робиться на тривірній диференціації. Крім того, впадає в око, що посудини довкола фонтану розташовані навхрест: їх тільки чотири і вони чітко зорієнтовані за сторонами світу чи за сезонами: географія накладається на хронологію. Кожна посудина оздоблена власним орнаментом, та чи вкладався в це якийсь особливий сенс? Чітко визначений статичний центр – фонтан – своїми обрисами нагадує в'язку книг (і, отже, дельфійське «пізнай себе» тут значить «прочитай себе»), увінчану чашею-лутерієм. Ця чаша збоку своєю С-образністю нагадує місяць. Фонтан огорожено парканом, який обвивають квіти на кшталт в'юнків. І якщо два роздвоєні струмені води дугоподібно падають у чотири посудини (повторюючи С-образність чаші) і ці ж с-образності віддзеркалюють ручки кошика, то два в'юнки звивисто (в S-формі С перетікає у своє дзеркальне відображення і навпаки, що – через Наркіса – навіює алюзію на афоризм «Пізнай себе»), тягнуться до води, жодна крапля якої їм не дісталася. Отже, вода з фонтану не всім доступна. Рослини симетрично віддзеркалюють S-форму, так само, як ручки амфори-тикви. Якщо їх поєднати, складеться знак безкінечності. Зацикленість чи вічність?

Фонтан – тривірневий, так само як і будь-який глечик (відповідність макрокосму – мікркосму), і, отже, чітко вказує на архетип світового дерева в його окультуреній формі. На цю тривірневність зважає і Колтакова: «емблема, втілюючи тричленну структуру, корелює з трьома світами в теорії Г. Сквороди (макркосмом, мікркосмом та світом символів – Біблією)... й орієнтована на інтерпретацію стосовно окремої людини та її місця у світі» [5, с. 142]. Два потужні струмені, що вириваються з фонтану, додають динаміки і накладаються на умовний хрест, що утворюють глечики (символи води накладаються на символи вогню / сонця). О. Солецький звертає увагу, що «Скворода наділяє акваобрази тими ж конотаціями, що і сонце, і розглядає їх в одному смисловому ряді...

Як символи першоматерії, вода та сонце у Сквороди набувають статусу універсальних метафізичних категорій» [12, с. 38]. І далі він додає: «вода», як і сонце, у Г. Сквороди є засобом означення поняття Бога, його присутності в людині...» [12, с. 39]. І, таким чином, універсальну рівно-цінність кожної людини за її «божественним змістом».

Фонтан марнотратний і нерозбірливий. Крім того, всупереч міфологічному уявленню про життєдайний дощ, що падає з небес на землю, роздвоєний фонтан Сквороди струменить з-під землі – і здебільшого в неї ж і повертає свої води, окрім тієї, що потрапила до ємностей і встигла випаруватися. Колообіг води в природі циклічний. Але не у Сквороди. Його фонтан не відбиває цього природного циклу, оскільки жодна крапля не падає поза посудиною. Це викликає враження, що всі ці посудини, по суті, – бездонні. Інакше всі вони, крім кошика, досить швидко б наповнилися і самі почали б «фонтанувати», проливаючи воду через край.

Хоча вода летіє «не з неба», символічне «небо» у сквородинівського фонтану є, якщо читати його за структурою світового дерева. Отже, глечики «ловлять небо»: І. Пошивайло зауважує, що серед українців побутувало уявлення про посудину як небесне вмістище [7, с. 185]. Отже, знову маємо у Сквороди синкретичне переплетення дохристиянської й християнської метафорики міфів, на що, зокрема, звертає увагу дослідниця Н. Колтакова: Скворода «залучає і язичницький, і християнський контексти» [5, 139]. О. Солецький пише про перехресну сигніфікацію сквородинівських акваобразів, «введених з фольклорного і біблійного контекстів» [12, с. 41]. Таким чином, емблема фонтану, по суті, читається, як палімпсест.

Крім того, деконструктивний підхід підказує нам, що стереотип про гравітацію змушує нас читати з малюнку, що саме фонтан «роздає» воду. Проте в самому малюнку не фіксовано напрям потоків і, отже, немає візуальних перепон мислити плин потоків навпаки: з глечків, чаші та кошика - до подвійного гирла фонтану. Значить, можна прочитати і так, що саме «люди» живлять «бога»? А феноменальна влучність потоків (жодна крапля не проливається) навіює думку про закритий цикл потоків в системі «фонтан – ємності», де фонтан - одна з взаємозалежних складових системи.

Сам афоризм «нерівна всім рівність», звідки В. Стеценко вичитує «етичний плюралізм» Сквороди [Стеценко, 125], - виразно бароковий: гра словами, позірна тавтологічність, парадоксальність на межі з абсурдом, багаторівнева смислова переобтяженість. Якщо читати його граматологічно, оприявниться його «логоцентричність»: дуалістична метафорика (бінарні опозиції типу дух-тіло; імпліцитна етична шкала, запит на наявність/присутність/енергію).

Висновки. Григорій Савич у своїй емблемі продовжує культурно-історичну тяглість антропологічного виміру символів «посуду» навколо фонтану. Апелюючи через зір до невидимих палімпсестів, барокова емблема насичена язичницько-християнською міфологією: вода фонтану може символізувати «щастя», «Божу благодать» «життєву силу» чи першоматерію,

залежно від прочитання. При цьому сама структура фонтану відповідає трирівневій структурі світового дерева. Значення емблематичного малюнку Сквороди виняткове, бо презентує з його уяви концепцію людини як трансфера у замкненій системі. Відповідно, місія кожної людини дещо пасивна і нарцистична, бо тільки «зазирнувши в себе» (дзеркало води), можна пізнати «Бога»/благодать / щастя чи життєву силу тощо. Важливим нюансом є не тільки те, що універсальність в цій концепції жодним чином не пов'язана з уніфікацією, а й те, що фонтан – двоїстий і розкладається на чотирипроменевий хрест. Скворода послідовно наполягає на універсальному різноманітті, прибігаючи не тільки до візуальних (фонтан і різні посудини), а й до аудіальних метафор (музика органу).

Список літератури

1. Варнавська І. Вплив ідей Г. Сквороди на становлення суспільної думки // Філософські обрії сьогодення. Збірник наукових праць / за заг. ред. Берегової Г.Д., Рупташ Н.В. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2018. С. 159-160.
2. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. К.: МВП Оберіг, 1991. Т.2. 447 с.
3. Донченко О. І. Система суспільно-політичних поглядів Г.Сквороди. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 15-19.
4. Загадки. К.: Дніпро, 1987. 158 с.
5. Колтакова Н. Григорій Скворода та естетика бароко: емблема як образ світу // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. Т. 40. Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, Донецьке відділення наукового товариства ім. Т. Шевченка, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2014. С. 138-144.
6. Лавренко С. Щастя та його пошуки у морально-етичній філософії Г. С. Сквороди. New Collegium, 2020. С.59–62.
7. Пошивайло І. Феноменологія гончарства. Семіотико-етнологічні аспекти. Опішне: «Українське народознавство», 2000. 414 с.
8. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упор.М.М. Пазяк. К.: Наук.думка, 1989. 480с.
9. Рик М. Релігійний символізм у творчості Г. Сквороди // Гуманітарний вісник. 2016. № 38. С. 84-93.
10. Скворода Г. Повне зібрання творів: у 2 т. К.: Наук. думка, 1973. Т. 1. 531 с.; Т. 2. 574 с.
11. Скворода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. проф. Л. Ушкалова. – Харків – Едмонтон – Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с.
12. Солецький О. Емблематичні палімпсести Григорія Сквороди // У пошуках єдиної основи: Метафізичний спектр українського письменства XI-XVIII ст.:збірник наукових праць [У надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип.6]. Львів: Артос, 2020. С.154-179.
13. Ушкалов Л. Потебня і Скворода: ловитва невловимого птаха. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». № 74. С. 7–16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/6660>
14. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сквороди. Харків, 2004. 272 с. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/chysk/chysk.htm>
15. Шевчук Т. Емблематичні збірки XVII – XVIII ст. у рецепції Г. Сквороди // Слово і Час. 2010. № 7. С. 71-84.

References (transliterated)

1. Varnavska I. "Vplyv idei H. Skovorody na stanovlennia suspilnoi dumky [The influence of H. Skovoroda's ideas on the formation of public opinion]" // Filosofska obrii sohodennia. Zbirnyk naukovykh prats [Philosophical horizons of today. Collection of scientific works] / za zah. red. Berehovoї H.D., Ruptash N.V. [Ed. by Berehova H. D., Ruptash N. V.]. Kherson: DVNZ «KhDAU», 2018. P. 159-160.
2. Voropai O. "Zvychai nashoho narodu. Etnohrafichnyi narys [Customs of our people. Ethnographic essay]" K.: MVP Oberih, 1991. Vol. 2. 447 p.
3. Donchenko O. I. "Systema suspilno- politychnykh pohliadiv H.Skovorody [The system of H.Skovoroda's socio-political views]". Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal [Juridical scientific and electronic journal]. 2021. №3. С. 15-19.
4. Zahadky [Riddles]. K.: Dnipro, 1987. 158 c.
5. Koltakova N. "Hryhorii Skovoroda ta estetyka baroko: emblema yak obraz svitu [Hryhorii Skovoroda and Baroque Aesthetics: Emblem as an Image of the World]" // Donetskyy visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. Vol. 40. Donetsk : Ukrainyyi kulturolohichnyi tsentr, Skhidnyi vydavnychiy dim, Donetske viddilennia naukovoho tovarystva im. T. Shevchenka, Donetskyyi oblasnyi instytut pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity, 2014. P. 138–144.
6. Lavrenko S. "Shchastia ta yoho poshuky u moralno-etychnii filosofii H. S. Skovorody [Happiness and its search in the moral and ethical philosophy of H. S. Skovoroda]". New Collegium, 2020. P. 59–62.
7. Poshyvailo I. "Fenomenolohiia honcharstva. Semiotyko- etnolohichni aspekty [Phenomenology of pottery. Semiotic and ethnological aspects]". Opishne: «Ukrainske narodoznavstvo», 2000. 414 p.
8. "Prysliv'ia ta prykazky: Pryroda. Hospodarska diialnist liudyny [Proverbs and sayings: Nature. Human economic activity]" / Ed. by M. M. Paziak. K.: Nauk.dumka, 1989. 480 p.
9. Ryk M. "Relihiinyi symbolizm u tvorchosti H. Skovorody [Religious symbolism in H. Skovoroda's works]" // The Journal of Humanities, 2016. № 38. P. 84–93.
10. Skovoroda H. Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works in 2 vol.]: u 2 t. K.: Nauk. dumka, 1973. Vol. 1. 531 p.; Vol. 2. 574 p.
11. Skovoroda H. Povna akademichna zbirka tvoriv [Complete academic collection of works] / Ed. by prof. L. Ushkalov. Kharkiv – Edmonton – Toronto: Maidan; Vydavnytstvo Kanadskoho Instytutu Ukrainskykh Studii [Publishing House of the Canadian Institute of Ukrainian Studies], 2011. 1400 p.
12. Soletskyi O. "Emblematychni palimpsesty Hryhorii Skovorody [Emblematic palimpsests of Hryhorii Skovoroda]" // U poshukakh yedynoi osnovy: Metafizychnyi spektr ukrainskoho pysmenstva KhI-KhVIII st.:zbirnyk naukovykh prats [U nadzah.: Lvivska mediievistyka. – Vyp.6]. Lviv: Artos, 2020. S.154-179.
13. Ushkalov L. "Potebnia i Skovoroda: lovytva nevlomoho ptakha [Potebnya and Skovoroda: catching an uncatchable bird]" // The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Philology". № 74. P. 7–16. URL: <https://periodicals.karazin.ua/philology/article/view/6660>
14. Chyzhevskyyi D. Filozofia H. S. Skovorody. Kharkiv, 2004. 272 p. URL: <http://litopys.org.ua/chysk/chysk.htm>
15. Shevchuk T. Emblematychni zbirky XVII – XVIII st. u retseptsii H. Skovorody [Emblematic collections of the XVII – XVIII centuries. in the reception of G. Skovoroda] // Slovo i Chas. 2010. № 7. P. 71-84.

Надійшла (received) 01.11.2021

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Гайдамачук Ольга Володимирівна (Гайдамачук Ольга Владимировна, Haidamachuk Olha Volodymyrivna) – старший викладач кафедри українознавства, культурології та історії науки Харківського національного університету «Харківський політехнічний інститут»; м. Харків, Україна; ORCID: 0000-0002-0005-1380

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства, № 1 2021

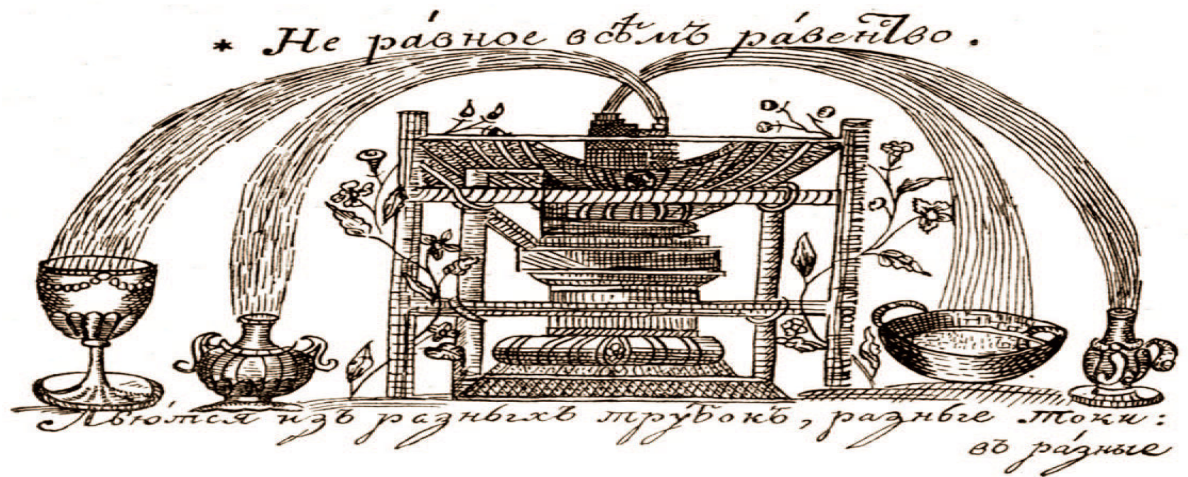
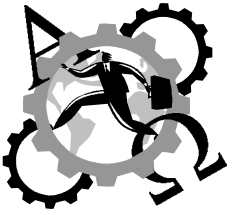

Рисунок 1 – Виконаний Г. Сковородою емблематичний малюнок фонтану.

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 811.93

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.17

О. В. БУЙВОЛ

ЩОДО СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛЕКСИКИ

Розкрито проблеми професійної комунікації, що у сучасний період розвитку людства стали найбільш насущними проблемами прикладної лінгвістики. За останні два десятиліття з'явилась така наукова й теоретична дисципліна як термінографія. Обґрунтовано, що інформаційні технології розвиваються настільки стрімко завдяки утворенню нових термінів, що впорядковувати цей процес і відповідно реагувати на всі наявні зміни у галузі термінології є дуже складним завданням. Доведено, що для успішної роботи з подолання цих проблем повинна бути проведена чітка структурована організація комп'ютерної лексики. Розкрито склад комп'ютерної мови: термінології (літературна і нелітературна лексика (професіоналізми і жаргонізми (комп'ютерні жаргонізми є стилістично експресивними й виконують емоційно-оціночну функцію.)). Кожен з цих лексичних шарів має свої специфічні риси, діапазон функціонування і сфери вживання. Розглянуто основне призначення комп'ютерної термінології – ідентифікацію конкретних складових інформаційних технологій, а також структуру термінологічної системи, що відповідає специфіці даної галузі науки, та її складові, що вступають у взаємовідносинах антонімії, омонімії і полісемії.

Ключові слова: комп'ютерна лексика, термінографія, інформаційні технології, термінологія, професіоналізми, жаргонізми, терміноутворення.

О. В. БУЙВОЛ

ПРО СТРУКТУРНУЮ ОРГАНІЗАЦІЮ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛЕКСИКИ

Раскрыты проблемы профессиональной коммуникации, что в современный период развития человечества стали наиболее актуальными проблемами прикладной лингвистики. За последние два десятилетия появились такая научная и теоретическая дисциплина как терминография. Обосновано, что информационные технологии развиваются настолько стремительно из-за образования новых терминов, что организовать этот процесс и соответствующим образом реагировать на все существующие изменения в терминологической области – задача очень сложная. Доказано, что для успешной работы по преодолению этих проблем должна быть проведена четкая структурированная организация компьютерной лексики. Раскрыто составляющие компьютерного языка: терминологию (литературную и нелитературную лексику (профессионализмы и жаргонизмы являются стилистически выразительными и выполняют эмоционально-оценочную функцию). Каждый из этих лексических слоев имеет свои специфические черты, диапазон функционирования и сферу применения. Рассмотрено основное предназначение компьютерной терминологии – идентификацию конкретных компонентов информационных технологий, а также структуру терминологической системы, которая соответствует специфике данной области науки, и её составляющие, вступающие во взаимосвязи антонимии, омонимии и полисемии.

Ключевые слова: компьютерная лексика, терминография, информационные технологии, терминология, профессионализмы, жаргонизмы, образование терминов.

О. V. BUIVOL

ABOUT THE STRUCTURAL ORGANIZATION OF COMPUTER VOCABULARY

The problems of professional communication are revealed, which in the modern period of human development have become the most urgent problems of applied linguistics. Over the past two decades, such a scientific and theoretical discipline as terminography has appeared. It is substantiated that information technologies are developing so rapidly due to the formation of new terms that organizing this process and responding appropriately to all existing

changes in the terminological field is a very difficult task. It is proved that for successful work on overcoming these problems, a clear structured organization of computer vocabulary should be carried out. The components of the computer language are revealed: terminology (literary and non-literary vocabulary (professionalisms and jargons are stylistically expressive and perform an emotional and evaluative function). Each of these lexical layers has its own specific features, range of functioning and scope. The main purpose of computer terminology is considered - the identification of specific components

of information technology, as well as the structure of the terminological system, which corresponds to the specifics of

this field of science, and its components that enter into the relationship of antonymy, homonymy and polysemy.

Keywords: computer vocabulary, terminography, information technology, terminology, professionalism, jargon, term formation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства має певні ознаки, які свідчать про перехід від індустріального до інформаційного етапу суспільної еволюції. Однією з головних характеристик цього процесу є збільшення доступної кожному індивіду інформації, зміна взаємовідносин між людиною й інформацією, перехід до новітніх технологій. Швидко виникають нові професії та теорії, що ґрунтуються на синтезі багатьох наук, актуальним є міждисциплінарний підхід, причому загалом не йде лише про технічну термінологію чи мови програмування. Важливим є: 1) вміння послуговуватися різноманітними засобами мови завдяки міцному засвоєнню комп'ютерної термінології; 2) підвищення рівня сформованості знань з інформаційних технологій; 3) вміння власними силами долати термінологічні труднощі, що можуть виникнути під час практичної роботи; 4) прискорення процесу засвоєння нового матеріалу за рахунок зняття обмежень; 5) підвищення мотивації при вивченні новітніх інформаційних технологій. Безумовно, подальші розробки в цій царині можуть суттєво полегшити викладання курсів з інформаційних технологій. Певний рівень знання термінології знімає проблеми, що виникають з рівністю доступу до комунікаційних та інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладу англійських термінів у галузі комп'ютерних технологій, ролі терміна у фаховому дискурсі з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій, термінології та перекладу велику увагу приділяють вітчизняні і зарубіжні науковці: Л. Білозерська, І. Квитко, І. Кучман, Р. Синдега, Р. Барнхарт, В. Табанакова та інші дослідники.

Мета статті полягає у розгляді особливостей структурної організації комп'ютерної лексики, утворення і функціонування системи англійської комп'ютерної термінології, у дослідженні різноманітних шарів, що складають сучасну комп'ютерну лексику, та головних напрямків її розвитку на сучасному етапі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Вважаємо, що на даний час у науковій літературі недостатньо висвітлено питання дослідження термінів, що складають сучасну

комп'ютерну лексику

Виклад основного матеріалу. Будучи загальнолюдським надбанням, інформатика є цариною інтернаціонального співробітництва, що значним чином пояснює схильність до інтернаціоналізації лівової частки відповідної лексики. Навіть таке загально відоме слово як computer давно перетворилося на інтернаціоналізм. Сюди ж можна зарахувати загальні команди на клавіатурі: print, time, date тощо. До окремої групи інтернаціоналізмів комп'ютерної термінології можна віднести так звані графічні символи. Вони також є інтернаціональними.

Кожен фахівець в царині інформаційних технологій здатен зрозуміти скорочення термінів, так звані аббревіатури, незалежно від рідної мови. Наприклад, IDU (Interface Data Unit) – це інтерфейсний блок даних, IBM PC – персональний комп'ютер фірми «Ай-Бі-Ем» тощо. Англійська мова давно вже набула статусу міжнародної. Словниковий склад сучасної нам англійської мови окрім споконвічних англійських слів має велику кількість лексичних одиниць іншомовного походження. Через це можна говорити про змішану природу словникового складу англійської мови, змішану природу комп'ютерної термінології, її інтернаціоналізм [1].

Одна з наукових шкіл виділяє у комп'ютерній термінології два загальних розділи – термінологія комп'ютерного обладнання і термінологія програмного забезпечення. Обладнання – це те, з чого складаються комп'ютерні пристрої, а програмне забезпечення – те, за допомогою чого виконуються основні комп'ютерні операції (програми, папки, файли, додатки тощо). Інша ж наукова школа схиляється до думки, що комп'ютерна лексика є вкрай неоднорідною. В середині її можна окреслити окремі тематичні підгрупи, пов'язані з архітектурою та роботою комп'ютера, а ще лексику, породжену Інтернетом. Розмежування помітно також з точки зору сфери вживання, термінологічної нейтральності або емоціональної забарвленості окремих жаргонізмів або їхніх варіацій [2].

Задля системного викладання матеріалу, пов'язаного з інтернаціональною природою комп'ютерної термінології, більш доцільним є надавати перевагу класифікації, що прийнята в

методиці викладання інформатики, а саме поділяти курс на змістовні одиниці, пов'язані з інформаційними процесами, поданням інформації, алгоритмізацією, програмуванням, моделюванням тощо. Аналіз етимологічних словників підтверджує інтернаціональну природу комп'ютерної термінології [3]. Статистика свідчать, що найактивнішими постачальниками комп'ютерної лексики є англійська, латинська і французька мови.

Через це термін потрапляє до української мови часом у незрозумілому для необізнаної людини значенні та є важкими для вимови:

- акаунт, від account – логін і пароль для входу в систему;
- аська від ISQ – звукова аббревіатура «I seek you» («Я шукаю вас»);
- банер від banner – повідомлення рекламного характеру на сторінці всесвітньої мережі;
- браузер від browser – програма, за допомогою якої переглядають файли;
- вінчестер від Winchester – жорсткий диск;
- гіперпосилання від hyperlink – зв'язок між елементами гіпертексту;
- домен від domain – група ресурсів, що керуються через один сервер;
- драйвер від driver – програма для керування якимось пристроєм або процесом;
- залогинити(ся) від log in – увійти до системи, підключитися до;
- сканер від scanner – пристрій для введення графічної інформації у комп'ютерну пам'ять;
- юзер від user – користувач персонального комп'ютера.

Серед користувачів Інтернету молодшого покоління має місце українізоване, неправильне прочитання англійських термінів. Часом помилкове прочитання стає популярним у масах. Часто має місце вживання неправильного наголосу в словах іншомовного походження. Так, наприклад, існують декілька варіантів вимови англійського слова keyboard: кіборд, кейборд, кеборд тощо.

Українська інтернетна мова зазнає постійного розвитку. Швидкість змін безпосередньо залежить від віку, інтересів, освіти та професії користувачів. У цьому різновиді комунікації між людьми встановилася нова форма діалогу, якому властиві:

- 1) максимальна економія мовних засобів;
- 2) новітні форми паралінгвізму;
- 3) специфічна розмовна, емоційно забарвлена, часто гумористична, лексика [4].

Українська інтернетна мова є складовою українського інтернетного простору. Характерною її ознакою є те, що вітчизняна комп'ютерна мова, як і основні її терміни, ґрунтуються на підвалинах англійської мови, через це термінологія чатів українського сегменту Інтернету переважана англійською термінологією, запозиченнями й мовними кальками. Наприклад, фейл від fail, конект від connect, лінка, лінк від link, сервак від server тощо.

Цікавим є й те, що на українських форумах Інтернету спілкуються представники різних

соціальних страт, у тому числі високоосвічених, проте всі однаково використовують сленг, створений на основі іноземних термінів.

Загалом перехід слова з однієї стилістичної групи в іншу відбувається у напрямку від терміну до жаргонізму. У фаховій мові спершу термін отримує стилістичне забарвлення професіоналізму, а потім шляхом поступової профанації переходить до групи жаргонізмів. З комп'ютерним жаргоном ми є свідками зворотного процесу підвищення стилістичного статусу, коли жаргонізм з часом може стати професіоналізмом і навіть терміном. При цьому здійснюється вибір того варіанту, який найчастіше вживається при перекладі офіційної документації та специфікацій [2].

Поступово варіант, якому надають перевагу, набуває основної характеристики терміну – семантичної однозначності. При цьому він позбавляється емоційно-експресивного навантаження жаргонізму. Серед старих жаргонізмів, які давно вже перетворилися на терміни, варто згадати такі: браузер, миша, вірус тощо. Думка, ніби українська лексика комп'ютерного жаргону є загалом запозиченою, не відповідає дійсності, оскільки не варто нехтувати впливом народної етимології, впливом розмовних прийомів створення емоційного забарвлення. Загалом, комп'ютерна лексика відрізняється нестабільністю, як і сама комп'ютерна термінологія.

Поповнення лексичного складу мови новими словами відбувається безперервно, різними шляхами. Виділяють головні джерела утворення нових слів: семантична деривація (надання нового значення старому слову), неологізми (утворення нових слів за допомогою словотворчих засобів мови задля позначення нових понять), запозичення іноземних слів. У комп'ютерній лексиці останній із способів є дуже поширеним, оскільки багато слів запозичуються з англійської мови та засвоюються українською [5].

Англомовна комп'ютерна термінологія ґрунтується на багатому лексичному матеріалі, який був свого часу запозиченим з латини, давньогрецької, французької та інших мов, тобто, вже знайомі слова набували нового, технічного значення. В українській мові справи йшли дещо важче, оскільки при створенні нових термінів на ґрунті національної мови потрібно враховувати різні логічні та психологічні фактори.

Наведемо декілька прикладів українських комп'ютерних термінів:

- back up – резервне копіювання,
- checkbox – прапорець,
- icon – значок,
- indicator – показник, лічильник.

Всі ці нові терміни цілком відповідають усім вимогам, але вони не в змозі суттєво потіснити англомовні терміни. Молоді люди, які є активними користувачами Інтернету, надають перевагу англомовним термінам, а не вчать українські аналоги. Враховуючи це, треба залучати молодих

людей до вивчення національної термінології вже на початковому етапі навчання.

Семантичне термінотворення є одним з традиційних способів створення спеціальних найменувань, що підтвердили свою продуктивність із плином часу. Семантичний спосіб творення нового слова полягає у появі у вже існуючого слова вторинного значення на основі подібності двох явищ – уже відомого й позначуваного. У комп'ютерній термінології це термінотворення є вельми поширеним явищем.

Приклади в англійській мові:

- batch – накопичувати дані, формуючі пакет повідомлень;

- feature – приваблива для користувача можливість, яка надається комп'ютерною програмою;

- kernel – базове ядро операційних систем;

- lock – блокувати бази даних, окремі файли, програми тощо.

Приклади в українській мові:

- видаляти від delete – прибирати з комп'ютерної пам'яті файли або програми;

- кадр від frame – блок даних відповідного формату, що передається по каналах зв'язку;

- символ від character – графічний знак;

- такт від timeslot – мінімальна одиниця часу, що визначається періодом сигналу генератора синхронізації.

За семантичного термінотворення відбувається розширення значення вихідного слова.

Зіставлення наведених українських термінів з їхніми англійськими відповідниками демонструє те, що не у всіх з них можна однозначно простежити суттєвий вплив їхнього англійського еквіваленту. Однак дуже часто при лексико-семантичному створенні нових термінів в українській мові відповідне розширення значення слова має на додачу ще калькування. При цьому семантичний зсув копіює аналогічний в англійській мові [6].

Наведемо декілька прикладів:

- зберегти – save;

- дружній – user-friendly;

- карта – card;

- пам'ять – memory;

- розширення – extension;

- стерти – erase.

У комп'ютерній термінології є можливість зустріти різні способи розвитку значень. У ній досить широко представлені різноманітні види метафоричного перенесення:

- hardware – апаратне забезпечення (перше значення цього слова «залізни виробни», семантичне перенесення матеріалу, з якого виготовляються деталі комп'ютера на самі деталі);

- wizard – висококваліфікований, досвідчений програма-експерт, чия обізнаність здається звичайним людям чимось на межі надприродних здібностей.

Найменування нерідко переноситься на інші предмети на підрунті будь-яких загальних функцій:

- folder (дослівно тека) – директорія, яка містить інші папки чи файли;

- patch (дослівно латка) – частина програми, що вводить задля виправлення помилок;

- shell (дослівно мушля, оболонка) – програма-посередник між користувачем і комп'ютером.

Поряд із метафоризацією в утворенні комп'ютерних жаргонізмів задіяна метонімія.

Приклади в англійській мові:

- heavy metal – великий, дуже швидкий комп'ютер;

- iron – апаратне забезпечення;

- silicon – інтегральні схеми.

Приклади в українській мові:

- залізо – апаратне забезпечення;

- глист – мережевий вірус типу «хробак»;

- машина – комп'ютер.

Висновки. На підставі вище викладеного, ми дійшли таких висновків:

- по-перше, комп'ютерна мова відрізняється стилістичною неоднорідністю. Вона складається з літературної лексики, що представлена термінологією, та нелітературними професіоналізмами і жаргонізмами. Кожна лексика має свої функції і сфери вживання. комп'ютерна термінологія за своїм функціонуванням не відрізняється від інших термінологічних систем. Основним призначенням її одиниць є найменування понять інформатики;

- по-друге, нелітературна лексика використовується задля додавання розмовності: комп'ютерні жаргонізми надають мові стилістичної експресивності й заниженості. Вони виконують емоційно-оціночну функцію, а також реалізують потребу в особистій словотворчості. Найбільш популярні одиниці жаргону понять позначені номінаціями;

- по-третє, термінологічна система інформатики має структуру, що утворилася відповідно до спеціалізації цієї науково-технічної галузі. Її складові вступають одна з одною у відносини антонімії, омонімії і полісемії з утворенням словотворчих гнізд. Англійський жаргон загалом має більш складну структуру, ніж український.

Науковими пошуками з обраної тематики вважаємо подальше опрацювання лексики інформаційних технологій, яка постійно взаємодіє з іншими лексичними складовими української мови.

Список літератури

1. Кучман І. Переклад англійських термінів у галузі комп'ютерних технологій // Вісник Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. 2005. № 23. С. 164-166.

2. Синдега Р. Є. Роль терміна у фаховому дискурсі з проблем комп'ютерних наук та інформаційних технологій // Проблеми семантики слова, речення та тексту. 2012. Вип. 28. С. 389.

3. Chambers Dictionary of Etymology. Barnhart, Robert K. (ed) ISBN 10: 0550142304 / ISBN 13: 9780550142306. Published by Chambers Harrap, 2003. Webster's Etymological Dictionary, With the Meanings Revised and Many Thousand Words Added by A. Macpherson Hardcover – ISBN-10: 1298498597 / ISBN-13: 978-1298498595, 2015.

4. Табанакова В. Д. Понятие научно-технического термина и требования к его определению // Термин и слово. Межвузовский сборник. 1982. С. 89-102.

5. Квитко И. С. Термин в научном документе. Львов: Вища школа, Издательство при Львовском университете, 1976. 127 с.

6. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад: навч. посіб. / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. Вінниця: Нова книга, 2010. 232 с.

References (transliterated)

1. Kuchman I. "Pereklad angliyskykh terminiv u galuzi kompyuternykh tehnologiy [Translation of English terms in the field of computer technology]" // Visnyk Zhytomyr derzhavnykh universitet imeni Ivana Franka. 2005. # 23. P. 164-166.

2. Syndega R. E. "Rol termina e fahovomu dyskursi z problem kompyuternykh nauk ta informatsiynykh tehnologiy [The role of the term in the professional discourse on computer science and information technology]" // Problemy semantyki slova, recheniya ta tekstu. 2012. V. 28. P. 389.

3. Chambers Dictionary of Etymology. Barnhart, Robert K. (ed) ISBN 10: 0550142304 / ISBN 13: 9780550142306. Published by Chambers Harrap, 2003. Webster's Etymological Dictionary, With the Meanings Revised and Many Thousand Words Added by A. Machpherson Hardcover ISBN-10: 1298498597 / ISBN-13: 978-1298498595, 2015.

4. Tabanakova V. D. "Ponyatie nauchno-tehnicheskogo termina i trebovaniya k ego opredeleniyu [The concept of a scientific and technical term and the requirements for its definition]" // Termin i slovo. Mezhdvuzovskiy sbornik. 1982. P. 89-102.

5. Kvitko I. S. "Termin v nauchnom dokumente [Term in scientific paper]". Lvov: Vysha shkola, Izdatelstvo pri Lvovskom universitete, 1976. 127 p.

6. Bilozerska L. P. "Terminologia ta pereklad [Terminology and translation]" / L. P. Bilozerska, N. V. Voznenko, S. V. Radetska. Vinnytsa: Nova knyga, 2010. 232 p.

Надійшла (received) 01.11.2021

Vidomosti pro avtora / Svedeniya ob avtore / About the Author

Буйвол Олег Вікторович (Буйвол Олег Вікторович, Oleg Buivol) – старший викладач кафедри «Ділової іноземної мови та перекладу» НТУ «ХПІ».

УДК 811.112.2

doi: 10.20998/2227-6890.2021.1.18

М. Д. ТАЄМ

РОЗМЕЖУВАННЯ ТИПІВ НЕПРЯМОГО ДИРЕКТИВНОГО МОВЛЕННЄВОГО АКТУ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню непрямих директивних мовленнєвих актів та розмежування їх типів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Дано визначення авторитарним або суттєвим непрямым мовним актам як актам, що мають на меті спонукання до дії, яке частково викликане бажанням відповідача; зазначено, що неавторитарні чи ввічливі непрямі мовні акти мають на меті спонукання до дії у ввічливій, ненав'язливій формі.

Ключові слова: директивні мовленнєві акти, діалогічний дискурс, мовознавство, непрямі мовні акти, співрозмовники.

М. Д. ТАЄМ

РАЗГРАНИЧЕНИЕ ТИПОВ НЕПРЯМОГО ДИРЕКТИВНОГО РЕЧОВОГО АКТА В НЕМЕЦКОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию косвенных директивных речевых актов и разграничению их типов в немецкоязычном диалогическом дискурсе. Дано определение авторитарным или существенным косвенным речевым актам как актам, имеющим целью побуждения к действию, которое но частично вызвано желанием ответчика; отмечено, что неавторитарные или вежливые косвенные речевые акты имеют целью побуждения к действию в вежливой, ненавязчивой форме.

Ключевые слова: директивные речевые акты, диалогический дискурс, языкознание, косвенные речевые акты, собеседники.

М.Д. ТАУЕМ

DIFFERENTIATION OF TYPES OF INDIRECT DIRECTIVE SPEECH ACT IN GERMAN DIALOGICAL DISCOURSE

The article is dedicated to the study of indirect directive speech acts and the differentiation of their types in the German dialogical discourse. Authoritarian or significant indirect speech acts are such acts aimed at prompting action, but this action is partially caused by the desire of the respondent; instead, non-authoritarian or polite indirect speech acts are intended to induce action in a polite, unobtrusive form.

Key words: directive speech acts, dialogic discourse, linguistics, indirect speech acts, interlocutors.

Постановка проблеми. Новітні досягнення в мовознавстві зумовили те, що одне з чисельних місць у ньому посідає комунікативно-прагматичний підхід до вивчення й опису мови. Основний дослідницький інтерес при цьому підході концентрується навколо проблем мовлення і мовних актів. Автори наукових праць останніх років, досліджуючи певні типи інтенцій мовця (негативної оцінки, впливу, вибачення, подяки, образи, виправдання), зосереджують свою увагу власне на вивченні комунікативних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці прагматичні особливості директивів досліджували Н. Г. Гладуш, В. І. Карабан, Л. В. Михайлова, С. В. Мясоедова, О. В. Нарушевич-Васильєва, І. С. Шевченко та ін., які вважають, що директивний мовний акт – це волевиявлення, адресоване мовцем своєму співрозмовнику і спрямоване на виконання слухачем мовленнєвої дії та її перетворення з ірреальної у реальну з урахуванням інтенції мовця [2, с. 55].

Мета даної роботи полягає у розмежуванні типів непрямого директивного мовленнєвого акту та виокремленні їх характерних особливостей на матеріалі художніх творів Е.М. Ремарка, персонажне мовлення яких наближене до розмовного.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Вважаємо за доцільне дослідити еволюцію поглядів та визначити основні підходи до витлумачення директивних мовленнєвих актів у дискурсивному просторі; 2) визначити статус директивних висловлень у дискурсивному просторі; 3) проаналізувати непрямі директивні мовленнєві акти із семантикою погрози, наказу, замовлення, дозволу, прохання, втіхи, поради, запрошення, пропозиції та розглянути їхні прагмасемантичні різновиди. Об'єктом дослідження є непрямі директивні мовленнєві акти в німецькомовному дискурсі, які досліджуються на предмет їх авторитарності та неавторитарності в німецькомовному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Ще у 1955 році Джон Остін заклав основи теорії мовленнєвих актів. У 1962 році була видана посмертно його книга «How to do things with words» («Слово як дія»). Напрацювання Джона Остіна розвивали Джон Серль, П. Строссон, Г.-П. Грайс, Дж. Ліч, Д. Шпербер, Анна Вежбіцька, М. Нікітін. Класифікація мовленнєвих актів Джона Серля, що була створена в 60-ті роки ХХ ст. є дуже значимою. У своїй статті «Класифікація іллокутивних актів» він визначив найважливіші параметри, за якими розрізняються мовні акти:

Репрезентативи, або асертиви, які зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність висловлювання і можуть бути введені за допомогою дієслів хвалитися, скаржитися тощо.

Директиви, які змушують адресата зробити дещо. Опорні дієслова: запитувати, наказувати, просити, радити тощо.

Комісиви, які зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії

поведінки. Характерні слова: мати намір, ставитися прихильно тощо.

Експресиви, які виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості. Опорні дієслова: просити вибачення, співчувати, привітати тощо.

Декларативи, які встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю [1, с.172-173].

У науковій літературі все ще не існує єдиного підходу до виокремлення класифікаційних ознак директивів. У своїй статті «Каталогізація спонукальних мовленнєвих актів в лінгвістичній прагматиці» О. Б. Петрова розмежовує такі типи директивних мовленнєвих актів: 1) облігативи – наказ, розпорядження, дозвіл, заборона, вимога, команда, припис, інструкція, вказівка; 2) реквестиви – прохання, благання, запит поради, запит дозволу, упрощування, заклинання; 3) адвісиви – порада, рекомендація, заклик, наказ, настанова, вмовляння. Для першої групи характерна відсутність свободи вибору у адресата. Для другої групи характерна наявність у адресата свободи вибору. На думку А. Вежбіцької, різниця між наказом та порадой полягає у вихідних припущеннях: «Наказ має у своїй глибинній структурі припущення, що адресат має виконати те, що хоче від нього мовець, прохання – що адресат може виконати, а може й не виконати те, що від нього хоче мовець» [2, с. 257].

На нашу думку, саме в цьому полягає різниця між категоричними (авторитарними) та некатегоричними (неавторитарними) мовленнєвими актами.

У нашому дослідженні розглядаємо директивний мовленнєвий як такий, що має на меті вираження наступних директивів: наказ, прохання, благання, запрошення, розпорядження, порада, дозвіл, заборона, переконання, інструкція, пропозиція, замовлення, вимога, команда, наставляння, рекомендація, попередження, загроза, клопотання та інші. Іллокутивна спрямованість директивів полягає в тому, що вони презентують собою спроби з боку мовця домогтися того, щоб слухач зробив певну дію [7, с. 181].

Директивність може вважатися синонімом до авторитарності, застосовуючи її людина хоче показати свій авторитет, що дозволяє зайняти їй свою активну домінуючу позицію. У розмові такого типу людина, яка застосовує директивність, жорстко контролює хід розмови, використовуючи питальні або спонукальні речення для досягнення своїх цілей.

У непрямому мовленнєвому акті директивність не завжди вважається синонімом авторитарності, адже іноді вона містить в собі конотацію невпевненості, де співрозмовник повинен сам запропонувати правильну відповідь та вирішення проблеми.

Спілкування необхідне людині для забезпечення своїх потреб, в залежності від потреб людини, ми пропонуємо зробити класифікацію від найсуттєвіших авторитарних до ввічливих-неавторитарних. Отже, суттєві або авторитарні: найголовнішими серед

авторитарних непрямих мовленнєвих актів директивного типу є відмова та заборона. тому що ці два аспекти є життєво необхідними чи застережливими. Адже заборонивши щось зробити, чи відмовивши, можна врятувати життя людині, особливо це є актуальним у воєнний час чи на операційному столі.

Наполегливість є важливим аспектом нашого життя, адже вимагаючи чи погрожуючи, ми можемо зробити застереження.

Наказ, або навіть замовлення, це простий тип непрямого мовленнєвого акту директивного типу, адже дія може залежати від одного слова. В діалогічному мовленні ці види мовленнєвого акту достатньо важко досліджувати, адже тільки одним словом можна спонукати співрозмовника до дії, не витративши при цьому багато часу та енергії.

Розглянемо ще одну категорію – не авторитарні або ввічливі. За допомогою запрошення чи дозволу ми спонукаємо людину до певної дії, при чому це спонукання не є авторитарним, часом воно навіть не є наполегливим, тож ми можемо назвати це звичною гостинністю.

До слів порада, прохання та втіха можна віднайти синонім співчуття, тобто чуйне ставлення до чийогось горя, до чийось переживань, це ті мовленнєві акти, що показують співрозмовнику наше ставлення до нього та прагнення допомогти.

Завдяки цьому ми можемо виділити наступні категорії непрямих мовленнєвих актів директивного типу:

- суттєвий чи авторитарний вид;
- ввічливий чи неавторитарний вид.

Авторитарні чи суттєві непрямі мовленнєві акти мають на меті спонукання до дії, але дія ця частково викликана бажанням відповідача. Завдяки непрямому мовленнєвому акту співрозмовники можуть вести бесіду та вирішувати, хто з них буде виконувати певну дію, але директивність, особливо авторитарного виду, ставить умову, що ця дія обов'язково повинна відбутися.

Види авторитарних непрямих МА директивного типу:

- заборона (відмова):

«Willst du mich nicht auch schlagen?», «fragte sie dann». «Nein. Ich will nur, daß dieses Geschwätz aufhört». «Es sollte mich nicht wundern, sagte sie leise und gepreßt». «Es sollte mich nicht wundern» [12, с. 458];

- вимога:

«Ich bleibe hier!»

«Ich will nicht ins Sterbezimmer».

«Wir gehen ja zum Verbandssaal».

«Wozu braucht ihr dann meinen Waffenrock?»

«Hierbleiben!» [13, с. 189];

- погроза:

«Haie, was würdest du denn machen, wenn jetzt Frieden wäre?»

«Er müßte dir den Arsch vollhauen, weil du hier von so etwas überhaupt anfängst», »Wie kommt das eigentlich?» [13, с. 27];

- наказ:

«Zweite Kompanie hierher!»

«Abzählen!»

«Eins – zwei – drei – vier»

«Zweite Kompanie – ohne Tritt marsch!» [13, с. 101];

- замовлення:

«Bringen Sie mir etwas Kaffee»

«Kaffee und Brötchen?»

«Nein. Nur Kaffee» [12, с. 845].

Неавторитарні чи ввічливі непрямі мовленнєві акти – це такі акти, що мають на меті спонукання до дії у ввічливій, ненав'язливій формі, але дія ця повинна бути викликана бажанням відповідача.

Завдяки непрямому мовленнєвому акту співрозмовники можуть вести бесіду та вирішувати, хто з них буде виконувати певну дію, як і в авторитарному виді, але тут директивність відбувається у ввічливій формі, вона радить виконання певної дії, а не робить її обов'язковою для виконання.

Види неавторитарних непрямих мовленнєвих актів директивного типу:

- дозвіл:

«Wann muß ich in der Klinik sein, Ravic?» «fragte Kate Hegström»

Wann Sie wollen. Morgen, übermorgen, irgendwann. Es kommt auf einen Tag nicht an [12, с. 122];

- прохання:

«Halte mich»

«Muß man dich halten?»

Ja. «Ich werde dich schon halten» [12, с. 158]

- втіха:

«Ich wollte mal Oberförster werden».

«Das kannst du noch immer. Es gibt jetzt großartige Prothesen, du merkst damit gar nicht, daß dir etwas fehlt. Sie werden an die Muskeln angeschlossen. Bei Handprothesen kann man die Finger bewegen und arbeiten, sogar schreiben. Und außerdem wird da immer noch mehr erfunden werden» [13, с. 23];

- порада:

«Trinken Sie das noch. Es hilft nicht viel, aber es wärmt. Und was Sie auch haben — nehmen Sie es nicht zu wichtig. Es gibt wenig, das lange wichtig bleibt».

«Es ist so»

«Besonders nachts. Die Nacht übertreibt. Sie brauchen mich nicht zu trösten. Um so besser» [12, с. 8];

- запрошення:

«Warum kommst du mich nicht einmal besuchen?»

«Gut. Das kann ich auch. Heute abend. Um acht?»

«Warum kommst du nicht jetzt?»

«Jetzt muß ich arbeiten. Wie lange».

«Ungefähr noch eine Stunde. Komm dann» [12, с. 452];

- пропозиція:

«Sollte man da nicht einfach einen Revolver nehmen, damit es aufhört?»

«Ja, Kat, man sollte einen Revolver nehmen» [13, с. 54].

Таким чином, авторитарні чи суттєві непрямі мовленнєві акти, це такі мовленнєві, що мають на меті спонукання до дії, але дія ця частково викликана бажанням відповідача.

Слід зазначити, що завдяки непрямому мовленнєвому акту співрозмовники можуть вести бесіду та вирішувати, хто з них буде виконувати певну дію, але директивність, особливо авторитарного виду, ставить умову, що ця дія обов'язково повинна відбутися.

Висновки. Отже, можемо зробити такі висновки з нашого дослідження. Неавторитарні чи ввічливі непрямі мовленнєві акти, це такі мовленнєві акти, що мають на меті спонукання до дії у ввічливій, ненав'язливій формі, але дія ця повинна бути викликана бажанням відповідача. Завдяки непрямому мовленнєвому акту співрозмовники можуть вести бесіду та вирішувати, хто з них буде виконувати певну дію, як і в авторитарному виді, але тут директивність відбувається у ввічливій формі, вона радить виконання певної дії, а не робить її обов'язковою для виконання.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо детальний розгляд кожного з типів непрямого директивного мовленнєвого акту, що виокремлюються більшістю дослідників, а саме: розпорядження, переконання, інструкція, замовлення, вимога, команда, наставлення, рекомендація, попередження, загроза, клопотання, а також встановлення їхніх прагмасемантичних особливостей.

Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 342с.
2. Вежбицкая А. Речевые акты / Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 16. Лингвистическая прагматика. М.: Прогресс, 1985. 276 с.
3. Колодязна В. В. Навчання діалогічного мовлення на уроках англійської мови за комунікативною методикою // Англійська мова та література. 2004. № 6. С. 5-11.
4. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. Сборник. 1986. № 17. С. 22-130.
5. Романов А. А. Прагматические особенности перформативных высказываний // Прагматика и семантика синтаксических единиц. Калинин, 1984. С. 86-92.
6. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. для студ. і викл. вищ. навч. закл. / Я. К. Радевич-Винницький. К. : Знання, 2006. 291 с.
7. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. Сборник. 1986. № 17. С. 151-169.
8. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне. Пер. с нем. / Ю. Хабермас. М. : Издательство «Весь Мир», 2003. 416 с.
9. Шевченко В. М. Исторична динаміка перформативних висловлень в німецькомовному діалогічному дискурсі XV–XXI століть: дис. ... канд.

фил. наук : 10.02.04. Харків, 2018. 298 с.

10. Еріх Марія Ремарк. «На Західному фронті без змін». Переклад з німецької: Катерина Гловацька. Харків: КСД, 2018, 240 стор. ISBN 978-617-12-4314-9

11. Еріх Марія Ремарк. «Триумфальна арка». Переклад з німецької: Євген Попович. Харків: «Фоліо», 2006, 416 стор. ISBN 966-03-3273-4

12. Remarque E.M. Arc de triomphe / Erich Maria Remarque. Hamburg: GroßVerlag, 2004. 311 p.

13. Remarque E.M. Im Westen nichts Neues / Erich Maria Remarque. Hamburg: GroßVerlag, 2004. 215 p.

References (transliterated)

1. Batsevych F.S. "Osnovy komunikativnoi lnhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics]": Pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2004. 342p.
2. Vezhbyskaia A. "Rechevie akti [Speech acts]" / Novoe v zarubezhnoi lnhvistyke. Vipusk 16. Lnhvystycheskaia prahmatyka. M.: Prohress, 1985. 276 p.
3. Kolodiazna V. V. "Navchannia dialohichnoho movlennia na urokakh anhliiskoi movy za komunikativnoiu metodykoiu [Teaching dialogic speech in English lessons by communicative methods]" // Anhliiska mova ta literatura. 2004. № 6. P. 5 -11.
4. Ostyn Dzh. L. "Slovo kak deistvye [Word as action]" / Dzh. L. Ostyn // Novoe v zarubezhnoi lnhvistyke. Teoriya rechevikh aktov. Sbornyk. 1986. № 17. P. 22-130.
5. Romanov A. A. "Prahmatycheskye osobennosti performativnykh viskazivaniy [Pragmatic features of performative statements]" // Prahmatyka y semantyka syntaksycheskykh edynyts. Kalynyn, 1984. p. 86-92.
6. Radevych-Vynnytskyi Ya. K. "Etyket i kultura spilkuvannia [Etiquette and culture of communication]" : navch. posib. dlia stud. i vykl. vshch. navch. zakl. / Ya. K. Radevych-Vynnytskyi. K. : Znannia, 2006. 291 p.
7. Serl Dzh. R. "Chto takoe rechevoi akt? [What is a speech act?]" / Dzh. R. Serl // Novoe v zarubezhnoi lnhvistyke. Teoriya rechevikh aktov. Sbornyk. 1986. № 17. P. 151-169.
8. Khabermas Yu. "Fylosofskiy diskurs o moderne. Per. s nem. [Philosophical discourse on modernity]" / Yu. Khabermas M. : Yzdatelstvo «Ves Myr», 2003. 416 p.
9. Shevchenko V.M. "Istorychna dynamika performativnykh vyslovlen v nymetskomovnomu dialohichnomu diskursi XV–XXI stolit [Historical dynamics of performative utterances in the German-language dialogical discourse of the XV-XXI centuries]": dys. ... kand. fylol. nauk : 10.02.04. Kharkiv, 2018. 298 p.
10. Erih Mariia Remark. «Na Zakhidnomu fronti bez zmin» ["On the Western Front without change"]. Pereklad z nimetskoi: Kateryna Hlovatska. Kharkiv: KSD, 2018, 240 p. ISBN 978-617-12-4314-9
11. Erih Mariia Remark. «Triumfalna arka» ["Triumphal Arch"]. Pereklad z nimetskoi: Yevhen Popovych. Kharkiv: «Folio», 2006, 416 p. ISBN 966-03-3273-4
12. Remarque E.M. Arc de triomphe / Erich Maria Remarque. Hamburg: GroßVerlag, 2004. 311 p.
13. Remarque E.M. Im Westen nichts Neues / Erich Maria Remarque. Hamburg: GroßVerlag, 2004. 215 p.

Надійшла (received) 23.09.2021

Відомості про автора / Сведения об авторе / About the Author

Таям Мар'ям Джавад (Taym Maryam Jawad, Tayyem Mariam Jawad) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», викладач кафедри ДІМПІ, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2992-0305>

НАШІ ВІТАННЯ

У Статті 58 Закону України «Про освіту» «Заохочення педагогічних та науково-педагогічних працівників» законодавець наголошує на тому, що «за особливі трудові заслуги педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені державними нагородами, представлені до присудження державних премій України, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення».

Науково-педагогічні працівники повинні бути зацікавленими у розвитку закладу вищої освіти, гідного його позиціонування у країні та за її межами, адже це гарантує їм збереження робочого місця, професійну зайнятість і матеріальний добробут; можливість удосконалювати свої професійні знання шляхом підвищення кваліфікації як в Україні, так і за кордоном, брати участь в міжнародних наукових та освітницьких проектах, займатися освітою протягом життя. Тим самим науково-педагогічний склад сприяє створенню позитивного іміджу закладу вищої освіти.

Найкраще задоволення соціальних потреб науково-педагогічних працівників не тільки сприяє їх професійному зростанню, формуванню професійної компетентності, підвищенню педагогічної майстерності, а й відповідає інтересам економічного розвитку держави

29 січня 2021 р. відбулося засідання Вченої ради НТУ «ХП», на якому ректор Євген Сокол від Національної академії педагогічних наук України вручив науково-педагогічним працівникам факультету соціально-гуманітарних технологій нагороди. За заслуги в розвитку вітчизняної освіти і науки, багаторічну плідну науково-педагогічну діяльність, суттєві результати у підготовці кадрів вищої кваліфікації та з нагоди 135-річчя університету Національна академія педагогічних наук України нагородила медаллю НАПН України «Іван Франко» завідувача кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна, професора Олександра Георгійовича Романовського; медаллю «Григорій Сковорода» – Олександра Семеновича Пономарьова, професора кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна; медаллю НАПН України

«Ушинський К.Д.» – Тетяну Віталіївну Гуру, професора кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна.

Почесні грамоти НАПН України ректор вручив науково-педагогічним працівникам факультету соціально-гуманітарних технологій: професору Морозу Володимирі Михайловичу; професору Ніні Вікторівні Підбуцькій, доценту Юрію Івановичу Панфілову, доценту Жанні Борисівні Богдан (кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна).

Подяки від НАПН України було вручено науково-педагогічним працівникам факультету соціально-гуманітарних технологій професору Ларисі Миколаївні Грень, доценту Вікторії Валеріївні Шаполовій (кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна), професору Михайлу Михайловичу Красикову (кафедра українознавства, культурології та історії науки).

Від Національної академії педагогічних наук України надійшла грамота і для професора Анатолія Васильовича Долгарєва, який, на жаль, вже пішов з життя.

Також ректор вручив дипломи переможцям щорічного обласного конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена»: у номінації «Викладач гуманітарних дисциплін» – професору Грень Ларисі Миколаївні (кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна); у номінації «Завідувач кафедри фізичного виховання» професору Юшку Олексію Володимировичу (кафедра фізичного виховання).

Мотивація науково-педагогічних працівників відрізняється від мотивації інших категорій працівників потребою у здобутті та розширенні професійних знань, підвищенні професійної компетентності та оволодінні педагогічною майстерністю, причому цей процес є неперервним і відбувається протягом усього їх життя.

Від щирого серця вітаємо наших переможців!

Ольга Грибко, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна

Вручення на Вченій раді НТУ «ХПІ» професору О.Г. Романовському медалі НАПН України «Іван Франко».

Вручення на Вченій раді НТУ «ХПІ» професору О.С. Пономарьову медалі НАПН України «Григорій Сковорода».

Вручення на Вченій раді НТУ «ХПІ» почесної грамоти НАПН України професору Морозу Володимирі Михайловичу.

Оголошення на Вченій раді НТУ «ХП» *подяки* НАПН України професору Михайлу Михайловичу Красикову.

Вручення на Вченій раді НТУ «ХП» *диплома* переможцю щорічного обласного конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена»: у номінації «Завідувач кафедри фізичного виховання» професору Юшку Олексію Володимировичу.

Вручення на Вченій раді НТУ «ХП» *диплома* переможцю щорічного обласного конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена»: у номінації «Викладач гуманітарних дисциплін» – професору Грень Ларисі Миколаївні.

Від щирого серця вітаємо наших переможців!

ЗМІСТ

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ	3
СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПОЛІТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	6
<i>Козлова А. О.</i> Соціологічний аналіз реклами як соціального інституту	6
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	11
<i>Журило Д. Ю., Ларін О. А.</i> Діяльність Харківського політехнічного інституту під час німецької окупації	11
<i>Скляр В. М.</i> Чисельність та етнічний склад населення колонтаївського району харківської округи (за матеріалами перепису населення 1926 року)	18
<i>Телуха С. С.</i> Травматична пам'ять про Чорнобиль та Фукусіму (слідами біографічних наративів).....	22
ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	29
<i>Гаєвая О. В., Гаряєва Г. М., Лисенко І. В.</i> Державне управління – системне суспільне явище.....	29
<i>Грень Л. М.</i> Сучасний стан забезпечення гендерної рівності в Україні: нормативно-правовий аспект.....	35
<i>Семко М.О., Крахмальов О.В.</i> Електронна інформація як докази.....	48
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ	52
<i>Бац А. С.</i> Ед'ютейнмент як спосіб підвищення мотивації студентів у вивченні іноземної мови	52
<i>Борейко Н.Ю., Азаренкова Л.Л., Глядя С.О., Юшко О.В.</i> Організація навчальних занять з фізичного виховання в умовах пандемії	57
<i>Карачова Д. В., Царьова С. О.</i> Особливості проведення презентацій в умовах міжкультурної комунікації.....	64
<i>Купріянов Є. В., Оробінська О. О., Шаронова Н. В.</i> Розвиток науки та навчання через призму міжнародної конференції з комп'ютерної лінгвістики та інтелектуальних систем COLINS.....	69
<i>Родигіна В. П.</i> Психолого-педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у студентів хімічних фахів	76
ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	81
<i>Сергіна С. В., Вергун В. Г.</i> Формування соціокультурної компетентності особистості	81
<i>Міщенко М. М.</i> Від масової культури до культурної індустрії (про поєднання культури та економіки наприкінці ХХ та початку ХХІ ст.).....	87
ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ	93
<i>Кіненський А.В., Пономарьов О. С.</i> Науково-технічна інтелігенція та її відповідальність за майбутнє світової цивілізації.....	94
<i>Гайдамачук О. В.</i> Антропологічний вимір «нерівної всім рівності»	99
ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК	104
<i>Буйвол О. В.</i> Щодо структурної організації комп'ютерної лексики	104
<i>Тасм М. Д.</i> Розмежування типів непрямого директивного мовленнєвого акту в німецькомовному діалогічному дискурсі.....	108
НАШІ ВІТАННЯ	112

CONTENT

CHRONICLE: DATES, EVENTS, PERSONALITIES	3
SOCIOLOGICAL AND POLITICAL DIMENSIONS OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY	6
<i>Kozlova O.A.</i> Sociological analysis of advertising as a social institution	6
History of ukraine.....	11
<i>Zhurilo D. Yu. , Larin A A.</i> Activities of kharkiv polytechnical institute during the german occupation.....	11
<i>Sklyar V.M.</i> Number and ethnic composition of the population of the kolontai district of the kharkiv district (according to the census of the 1926 population census)	18
<i>Telukha S.S.</i> Traumatic memory of chernobyl (in the footsteps of biographical narratives)	22
LAW. STATE. CIVIL SOCIETY	29
<i>Gayevaya O.V., Garyaeva G.M. , Lysenko I.V.</i> Public governance - a systemic public phenomenon.....	29
<i>Hren L.M.</i> Current state of gender equality assurance in ukraine: the regulation-and-legal aspect.....	35
<i>Semko M.O. , Krakhmalov O.V.</i> Electronic information as evidence	48
PROBLEMS OF YOUTH EDUCATION	52
<i>Bats A.S.</i> Edutionment as a way to increase students 'motivation in foreign language studies.....	52
<i>Boreyko N. Yu., Azarenkova L. L., Glyadya S. O., Yushko O. V.</i> Organization of educational classes in physical education in a pandemic.....	57
<i>Karacheva D.V., Tsarova S.O.</i> Features of conducting presentations in intercultural communication conditions	64
<i>Kupriyanov Ye.V., Orobinska O.O., Sharonova N.V.</i> Development of science and learning through the prism of the international conference on computer linguistics and colins intellectual systems.....	69
<i>Rodygina V.P.</i> Psychological and pedagogical conditions for forming a value relationship to the health of students of chemical specialties.....	76
SPIRITUAL CULTURE OF UKRAINIAN SOCIETY	81
<i>Serhina S.V., Verhun V.G.</i> The formation of personality's sociocultural competence.....	81
<i>Mishchenko M.M.</i> From mass culture to cultural industry (about the combination of culture and economy in the late xx and beginning of xxi centuries)	87
PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF SCIENCE AND TECHNOLOGY	93
<i>Kipensky A.V., Ponomariov O.S.</i> Scientific and technical intelligence and its responsibility for the future of world civilization.....	93
<i>Haidamachuk O.V.</i> Anthropological measurement of «unequal equality for everybody»	99
INTEGRATION OF PHILOLOGY AND TECHNICAL SCIENCES	104
<i>Buivol O.V.</i> About the structural organization of computer vocabulary	104
<i>Tayyem M.D.</i> Differentiation of types of indirect directive speech act in german dialogical discourse	108
OUR CONGRATULATIONS	112

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ». СЕРІЯ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Збірник наукових праць

№ 1' 2021

Науковий редактор: Тарароєв Я. В., д-р. філос. наук, професор, НТУ «ХПІ», Україна
Технічний редактор: Маліков В.В., канд. іст. наук, НТУ «ХПІ», Україна

Відповідальний за випуск: Маліков В.В.

АДРЕСА РЕДКОЛЕГІЇ ТА ВИДАВЦЯ: 61024, Харків, вул. Кірпічова, 2, НТУ «ХПІ».
Факультет соціально-гуманітарних технологій
e-mail: malikovvasyl@gmail.com

Підп. до друку 00.00.2020 р. Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Умов. друк. арк. 13,75.
Наклад 300 прим. Зам. № _____. Ціна договірна

Віддруковано в ТОВ «Друкарня Мадрид»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, тел. (057) 756-53-25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 4399 від 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua e-mail: info@madrid.in.ua

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ». СЕРІЯ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Збірник наукових праць

№ 1' 2021

Науковий редактор: Тараросєв Я. В., д-р. філос. наук, професор, НТУ «ХПІ», Україна
Технічний редактор: Маліков В.В., канд. іст. наук, НТУ «ХПІ», Україна

Відповідальний за випуск: Маліков В.В.

АДРЕСА РЕДКОЛЕГІЇ ТА ВИДАВЦЯ: 61024, Харків, вул. Кірпічова, 2, НТУ «ХПІ».
Факультет соціально-гуманітарних технологій
e-mail: malikovvasyl@gmail.com

Підп. до друку 00.00.2020 р. Формат 60×84 1/8. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Умов. друк. арк. 13,75.
Наклад 300 прим. Зам. № _____. Ціна договірна

Віддруковано в ТОВ «Друкарня Мадрид»
61024, м. Харків, вул. Максиміліанівська, 11, тел. (057) 756-53-25
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ДК № 4399 від 27.08.2012 р.
www.madrid.in.ua e-mail: info@madrid.in.ua